

Міністерство освіти і науки України

Державна наукова установа

«Інститут модернізації змісту освіти»

Класичний приватний університет

Куявський університет у Влоцлавеку

Економічно-гуманітарний університет
у Варшаві

МАТЕРІАЛИ

міжнародної науково-практичної конференції

ЮРИДИЧНІ НАУКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ *23–24 лютого 2024 р.*

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Огаренко В. М. – ректор Класичного приватного університету, доктор наук з державного управління, професор;

Машенко О. В. – перший проректор Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, професор;

Абакумова Ю. В. – директор Інституту економіки і права Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, доцент;

Пальченкова В. М. – професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка», доктор юридичних наук, професор;

Рябчинська О. П. – завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту економіки і права Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, професор;

Воронова О. В. – завідувач кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права Інституту економіки і права Класичного приватного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Макух О. В. – доктор юридичних наук, доцент Інституту економіки та права Класичного приватного університету;

Віхляєв В. В. – проректор з правової роботи – головний юрисконсульт ректорату Класичного приватного університету; голова комітету адвокатської практики та підвищення кваліфікації Ради адвокатів Запорізької області;

dr Wiesław Pędział – Cuiavian University in Włocławek.

Юридичні науки: проблеми та перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. – 300 с.

ISBN 978-966-397-374-6

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну науково-практичну конференцію «Юридичні науки: проблеми та перспективи», яка відбулася 23–24 лютого 2024 р.

УДК 34(062.552)

ISBN 978-966-397-374-6

© «Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти», 2024

© Класичний приватний університет, 2024

© Кувявський університет у Влоцлавеку, 2024

© Економічно-гуманітарний університет у Варшаві, 2024

© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2024

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Удосконалення техніки нормопроктування як засіб забезпечення реалізації принципу правової визначеності та засади прозорості: український і європейський підходи

Возняк І. З...... 9

Концепт «національна безпека» в правовій теорії

Доронін І. М. 13

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Мілітарний муніципалізм: до розуміння феноменології

Баймуратов М. О., Кофман Б. Я...... 16

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Правова природа віртуальних активів (криптовалют): потенціал для розбалансування системи поділу об'єктів цивільних прав в Україні

Грицай С. О...... 20

Інструменти забезпечення якості закону (на прикладі

Цивільного процесуального кодексу України)

Короєд С. О...... 23

До питання комерціалізації трансферу технологій

Логойда К. В...... 26

Окремі аспекти звернення державного чи приватного виконавця до суду в інтересах інших осіб

Сидоренко Н. О...... 30

Зміна підходу до визначення малозначних справ у цивільному процесі України

Стасів Н. С...... 33

НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Перспективи розвитку ринку електричної енергії в Україні

Гаркавенко С. В. 37

Особливості відносин банкрутства (неплатоспроможності) в Україні

Поляков Р. Б. 39

НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Реалізація трудових прав внутрішньо переміщених осіб як актуальна проблематика юридичної науки

Алмаші І. М...... 43

Основні напрями розвитку трудового права в умовах воєнного стану

Заворотченко Д. О...... 47

НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Правові засади державної політики України у сфері відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації Грузенський В. В.	51
Кліматична проблема та тенденції захисту екологічних прав громадян у Європейському суді з прав людини Ковтун О. М.	54

НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Інформаційна безпека як предмет наукових досліджень в умовах воєнного стану Беспалов І. О.	57
Правова докрина «actio popularis»: поняття та практика застосування Білак Н. І., Назарчук А. В.	60
Щодо ризиків зловживань процесуальними правами в адміністративному судочинстві в умовах діджиталізації Зелінська Я. С.	63
Особливості правового регулювання звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні під час воєнного стану Ковирев А. В.	66
Теоретико-правові аспекти функціонування суб'єктів первинного фінансового моніторингу Куркула А. Г.	70
Теоретико-правові засади взаємодії державної служби фінансового моніторингу з банківською системою Куркула А. Г.	73
Закордонний досвід правового регулювання статусу громадянина та можливості його застосування в Україні Масалітін В. В.	76
Питання захисту прав платників податків Пришва Н. Ю.	80
Публічні закупівлі в реаліях воєнного часу Рошиян І. В.	83
Напрями удосконалення правового регулювання впливу громадянського суспільства на місцеве самоврядування з урахуванням зарубіжного досвіду Соха С. С.	86
До питання реформування державного регулювання сфери житлово-комунального господарства в Україні Спасенко К. О.	91
Особливості інформаційного впливу в інформаційній безпеці Шевчук М. О.	93

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Правовий статус засуджених, які відбувають покарання
у виправних колоніях мінімального рівня безпеки:
поняття та визначальні риси

Бобровник К. Л...... 97

Проблемні питання законодавчого врегулювання поняття ботоферм

Дрижакова Д. Ю...... 101

Іноземні запозичення досвіду страхової медицини

Карпушина М. Г., Жердєв І. І...... 105

Історичні аспекти розвитку та становлення інституту обставин,
що пом'якшують і обтяжують покарання в Україні

Наумець І. Ю...... 107

Заміна покарання засудженим особам до довічного позбавлення волі в Україні

Остапчук Л. Г...... 112

Стан кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху
в сучасних умовах

Христич І. О...... 114

Застосування порівняльно-правового методу

у кримінально-правових дослідженнях

Шамсутдінов О. В...... 118

НАПРЯМ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Взаємодія органів досудового розслідування, прокуратури
зі Збройними Силами України під час розслідування воєнних злочинів

Агаркова О. І...... 123

Ініціювання проведення судової експертизи як засіб
кримінального процесуального доказування

Коваленко А. В...... 126

Деякі особливості допиту свідків під час розслідування колабораційної діяльності

Коваленко В. В...... 130

Використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА)
під час огляду місця події при розслідуванні мародерства

Мурзо Є. О...... 133

Досвід Туреччини у забезпеченні розумних строків кримінального провадження

Околотенко Д. С...... 136

Проблеми збирання доказів у кримінальному провадженні
в умовах воєнного стану

Семенюк І. Ю...... 140

Конвенціональна форма кримінального провадження кримінальних правопорушень

Слінько С. В., Максимова Л. О...... 143

Актуальні проблеми визнання доказів недопустимими
через порушення правил підслідності

Смоляк І. А...... 147

Огляд наукової розробленості питань щодо розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених суддями (захищених у період 2000–2023 рр).

Ціпотан Ю. П. 151

НАПРЯМ 10. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Держава відповідальна за зобов'язаннями юридичних осіб публічного права
Вилегжаніна В. В. 155

Поняття «судова правотворчість» як підґрунтя усунення неузгодженостей між окремими ланками судової системи
Дунаєв Е. В. 159

НАПРЯМ 11. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Контрзаходи у міжнародному праві: еволюція поглядів
Білецький Є. В. 163

Формування регіональних механізмів боротьби з відмиванням коштів в Європейському Союзі
Джевага-Третьякова С. Ю. 167

Система договорів про реадмісію між Україною та ЄС
Левченко І. С. 170

Регулювання права на справедливий судовий розгляд у практиці Європейського суду з прав людини: теоретичний аспект
Побережний Ю. В. 173

Щодо фундаментального значення Конвенції ООН про права дитини
Реньов Є. В. 176

НАПРЯМ 12. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Напрями удосконалення чинного законодавства України з питань справляння місцевих зборів та податків
Порхун В. М. 179

Ідея доступу до правосуддя в різних видах судочинства
Єщенко О. В. 182

Система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні
Запольський Д. Є. 185

Особливості пролонгації договорів за цивільним законодавством України
Карпенко В. Р. 191

Захист прав дітей в конфліктних та надзвичайних ситуаціях як напрям розвитку сучасної юриспруденції
Слюсаренко К. Р. 193

Проблемні питання службово-трудових спорів, щодо притягнення державних службовців до матеріальної відповідальності в контексті предмета судочинства
Касьян В. В. 197

Основні складові сектору безпеки держави: інформаційно-правовий аспект
Цибульник Н. Ю. 201

Аналіз ч. 2 ст. 481 КПК України в частині повідомлення про підозру окремих категорій осіб	
Ренкас А. А.	205
Поняття дисциплінарного провадження щодо працівників Бюро економічної безпеки України	
Крейтер А. О.	208
Проблеми адміністративно-правового регулювання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури	
Варга Ю. Ю.	211
Досудове розслідування як об'єкт оперативно-розшукового забезпечення	
Горобець Є. В.	215
Структура та об'єкт кримінального процесуального пізнання під час розслідування кримінальних правопорушень	
Луцюк Р. П.	218
Щодо розмежування між дисциплінарної відповідальністю та відповідальністю за порушення правил професійної деонтології	
Ільницький Р. Є.	221
Щодо питання інтеграції ринку праці	
Тименко С. І.	224
Щодо співвідношення категорій «гендер» та «стать»: адміністративно-правовий аспект	
Кравченко О. С.	226
заохочення в Національній поліції: СИСТЕМна реформа	
Козачук Д. А.	229
Порушення правил етичної поведінки представниками правничих професій	
Перцова Т. С.	234
Окремі зауваги до розуміння природи електронних доказів в адміністративному судочинстві	
Ердеvdій М. Л., Федикович Т. А.	238
Нормативно-правове регулювання захисту інвестицій, приватної власності та підприємництва (бізнесу) в Україні	
Невар І. В.	240
Щодо окремих питань загального поняття сімейних правовідносин їх ознак, складу, особливостей	
Мельник О. В.	242
Окремі аспекти спеціальної адміністративної відповідальності військовослужбовців	
Васильківська В. В.	245
The basis of european legislation in the field of air quality and airspace	
Hordiienko A. V.	249
Запровадження процедури перегляду постанов судів у справах про адміністративні правопорушення за нововиявленими обставинами: концепція змін	
Ердеvdій А.А.	251
Досвід розбудови системи переходу від військової служби до цивільного життя в окремих європейських країнах	
Москвич В.С.	257

Робота вдома: сучасні особливості	
Гринь Д.В.	260
Ефективність публічної служби як обов'язкова умова її діяльності	
Попов І.В.	264
Особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів за законодавством України та Польщі: порівняльний аналіз	
Шира О.В.	267
Тактичні прийоми допиту при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами	
Отришко А.О.	270
Критерій очевидних ознак протиправності рішень, дій чи бездіяльності в судовій практиці забезпечення адміністративного позову	
Куклишин А.М.	274
Міграційна складова демографічної ситуації в Україні	
Дір І.І.	279
Необхідність удосконалення законодавства щодо збереження нотаріальної таємниці	
Свида Н.О., Пішта В.І.	283
Штраф як покарання за посягання на представників влади	
Боровик А.В.	286
Особливості використання концептуального рівня досліджень в науці адміністративного права	
Соломаха А.Г.	288
Проведення із захисту права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів у порядку адміністративного судочинства	
Лисак О.М.	291
Адаптація національного законодавства у сферах цивільного захисту, використання інформаційних технологій та забезпечення безпеки життєдіяльності до права Європейського Союзу	
Бондар Д.В.	293

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-1>

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІКИ НОРМОПРОЄКТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ЗАСАДИ ПРОЗОРОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХОДИ

Возняк І. З.

*аспірант кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Недотримання правил нормотворчої техніки (техніки нормопроєктування) призводить до ухвалення законодавчих актів низької якості й ефективності [7, с. 158]. З метою запобігання появі таких норм юридична наука розробила систему методичних рекомендацій, які сукупно складають техніку нормопроєктування [9, с. 21]. Однак значення техніки нормопроєктування не варто розглядати лише у вузькому розумінні як техніко-юридичний засіб забезпечення якості законодавства, але на неї треба дивитися й у широкому, теоретико-філософському розумінні як на засіб реалізації принципу правової визначеності та засади прозорості.

Стаття 8 Конституції України встановлює, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права [8]. Конституційний Суд України неоднократно вказував у своїх рішеннях на те, що одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності. КСУ зазначав, зокрема у своєму рішенні № 2-р/2017 від 20 грудня 2017 року, що принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їхньої передбачуваності (прогнозованості) та стабільності [10]. Таким чином КСУ встановив у своїй практиці критерії, яким мають відповідати правові норми для забезпечення дії верховенства права.

У практиці Суду справедливості ЄС закріпилася позиція, що законодавство Спільноти має бути безсумнівним, його застосування має бути передбачуваним для індивідів, а принцип правової визначеності

вимагає, що будь-які заходи (тобто дії) інституцій, які мають юридичні наслідки, мають бути ясні та точні (п. 124 рішення у справі T-115/94 «*Opel Austria v. Council*» від 22 січня 1997 року) [3, с. 40]. Принцип правової визначеності, з якого випливає принцип захисту легітимних очікувань, вимагає, щоб з одного боку норми права були ясними та точними, а з іншого – щоб їхнє застосування було передбачуваним для тих, хто підпадає під їхню дію (п. 46 рішення у справі C-201/08 «*Plantanol GmbH & Co. KG v Hauptzollamt Darmstadt*» від 10 вересня 2009 року) [2]. Подібні міркування та висновки Суд справедливості ЄС висловлював у багатьох своїх рішеннях.

Аналіз вищезазначеної практики Конституційного Суду України та Суду справедливості ЄС свідчить, що підходи до розуміння принципу правової визначеності в цих судових органів і його зв'язок з технікою нормопроєктування практично збігаються, проте теоретики права ЄС говорять також про принцип прозорості (*transparency*) у його зв'язку з технікою нормопроєктування. Так, професорка європейського права, а тепер суддя Суду справедливості ЄС Саша Прехал і докторка Маделін де Люв зазначають, що принцип прозорості стосується не лише відкритості в процесі ухвалення рішень, але й включає інші елементи, такі як зрозумілість процедур, чітке викладення правових актів, оприлюднення та доведення до відома законодавчих актів і рішень органів влади й обов'язок пояснювати їхні причини [5, с. 51]. Дослідниці покликаються на рішення у справі C-149/96 «*Portuguese Republic v. Council*» від 23 листопада 1999 року [1]. Серед мотивів для подання заяви уряду Португалії зазначав, серед іншого, про порушення принципу прозорості через те, що оскаржувані меморандуми Європейської Ради, на думку уряду-заявника, не були адекватно структуровані та містили незрозумілі поняття, через що пересічний читач документа не міг відразу зрозуміти всі приховані значення [меморандумів] (п. 55 рішення) [1, с. 17]. На підтримку цієї заяви уряд покликався на Резолюцію про якість нормопроєктування законодавства Спільноти від 8 червня 1993 року. Суд, однак, зазначив, що згадана резолюція не є обов'язковою для дотримання та не накладає на інституції жодних зобов'язань дотримуватися будь-яких правил під час складання правових документів (п. 56 рішення) [1, с. 17]. Крім того, Суд також визнав заяву про порушення принципу прозорості необґрунтованою, оскільки у висновку генерального адвоката, з яким погодився Суд, було зазначено, що оскаржуваний документ був чітким у всіх розуміннях (п. 57 рішення) [1, с. 17]. Це рішення демонструє, що використання нечітких норм, що по суті є порушенням техніки нормопроєктування, може за сукупності певних умов призвести до скасування нормативно-правового акта ЄС як

такого, який не відповідає вимогам правової визначеності та прозорості.

На думку Прехал і де Люв, поєднання правової визначеності та прозорості має подвійну природу [5, с. 53]. По-перше, вони у своїй сукупності збігаються з вимогами зрозумілості та недвозначності законодавчих актів, що посилює збагненність (*cognizability*) закону [5, с. 54]. По-друге, це дозволяє підвищити передбачуваність дій з реалізації тієї чи іншої політики у випадку широких дискреційних повноважень і запобігати переходу цих дискреційних повноважень у сваволю [5, с. 54]. Це все допомагає забезпечувати функціонування демократії та створювати передбачуване правове середовище.

Дослідниця права ЄС Васілікі Карагеоргоу стверджує, що певні аспекти багатостороннього принципу прозорості пов'язані з принципом верховенства права, який можна вважати «збірним принципом», що включає багато (суб)принципів, завдання яких полягає в раціональному здійсненні публічної влади та захисті інтересів його суб'єктів [4, с. 4]. В. Карагеоргоу вважає, що прозорість може реалізуватися зокрема через чітке нормопроектування [4, с. 10]. Прозорість, на її думку, можна сприймати як доступність правових норм, що вимагає, щоб законодавство було чітким, зрозумілим і зв'язним [4, с. 10]. У деяких своїх документах генеральні адвокати Суду справедливості ЄС трактують прозорість як автономний принцип у рамках забезпечення правової визначеності, тоді як в інших випадках на нього покликаються разом з принципом правової визначеності з метою визначення вимог для юридичної ясності, а тому взаємозв'язок між принципами юридичної визначеності та прозорості не є дуже чіткий [4, с. 13]. Це свідчить про те, що серед правників-практиків у судових інституціях ЄС нема єдиного підходу до визначення місця прозорості в структурі принципу правової визначеності.

Тим не менш, С. Прехал і М. де Люв роблять висновок, що поки зарано говорити про прозорість як самостійний принцип права Спільноти, однак існує потенціал для подальшого осмислення цього питання [5, с. 61–62]. З цим підходом також погоджується В. Карагеоргоу, яка обґрунтовує це відсутністю автономного нормативного концепту принципу прозорості та відсутністю скасованих актів на підставі порушення цього принципу [4, с. 15]. Натомість в українській правничій науці про принцип прозорості зазвичай говорять у контексті адміністративного права як засаду діяльності органів публічної влади, однак, як зазначає В. Венгер, важливим є напрацювання та розвиток комплексних підходів до імплементації принципу прозорості як складової верховенства права [6, с. 80]. Тож поки в теорії права не буде обґрунтована й утверджена

позиція про прозорість як загальноправовий принцип, вважаю за доцільне говорити про засаду прозорості як один із складників принципу верховенства права.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що належно розвинена техніка нормопроєктування допомагає забезпечувати реалізацію принципу правової визначеності та засади прозорості, про що свідчить практика Конституційного Суду України та Суду справедливості ЄС, тож перспективними є подальші теоретичні осмислення ролі техніки нормопроєктування як засобу розвитку верховенства права.

Література:

1. Case C-149/96 “Portuguese Republic v. Council” / *The Court of First Instance. EUR-Lex*. URL: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=44858&doclang=EN> (дата звернення: 14.02.2024).

2. Case C-201/08 “Plantanol GmbH & Co. KG v Hauptzollamt Darmstadt” / *The Court (Third Chamber). EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=ecli%3AECLI%3AEU%3AC%3A2009%3A539> (дата звернення: 14.02.2024).

3. Case T-115/94 “Opel Austria v. Council” / *The Court of First Instance (Fourth Chamber). EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994TJ0115:EN:PDF> (дата звернення: 14.02.2024).

4. Karageorgou V. Transparency principle as an evolving principle of EU law: Regulative contours and implications. URL: <https://www.researchgate.net/publication/350671145> (дата звернення: 14.02.2024).

5. Prechal A., De Leeuw M. Dimensions of Transparency: The Building Blocks for a New Legal Principle? *Review of European and Administrative Law*. 2007. № 1. С. 51-61. URL: <https://ssrn.com/abstract=1555469> (дата звернення: 14.02.2024).

6. Венгер В. М. Прозорість як принцип діяльності органів публічної влади. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Том 200. С. 79–84.

7. Дідич Т. О., Абдуллазаде Ф. Ш. Проблеми нормотворчої (юридичної) техніки через призму законодавчої діяльності українського парламенту. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 10 (12). С. 153–159.

8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 14.02.2024).

9. Мельник А. А. Вплив законодавчої техніки на якість закону. *Київський юридичний журнал*. 2023. № 4. С. 21–28.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17> (дата звернення: 14.02.2024).

Напрям 1. Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-2>

КОНЦЕПТ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА» В ПРАВОВІЙ ТЕОРІЇ

Доронін І. М.

*доктор юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії права національної та міжнародної безпеки ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»
м. Київ, Україна*

Загальновідомо, що сприйняття національної безпеки в сучасних умовах відбувається в різних сферах суспільного життя, водночас не вдаючись до чіткого з'ясування суті відповідного явища. Як правило вважається, що само по собі поняття «національна безпека» є очевидним, і таким, що не потребує відповідних визначень, хоча певні дефініції, безумовно, напрацьовувались у ході наукових досліджень та надавались у правових актах. Формування цього сприйняття у вітчизняних суспільних науках відбувалось під впливом американської концепції «національної безпеки» як напряму державної політики та уявлень про необхідність концептуалізації національної безпеки як сутнісної основи захисту держави в умовах позбавлення комуністичної ідеології безпосередньо перед розпадом СРСР. Третім важливим фактором є політичний вплив в умовах протиборства різних ідеології безпосередньо після здобуття Україною незалежності.

Указом Президента України від 15.01.1992 р. № 41 було створено Комісію з підготовки пропозицій про статус, порядок діяльності і структуру Ради національної безпеки, а розпорядженням № 25 визначалися завдання для цієї Комісії. Основними завданнями були організації розробки концепції національної безпеки та підготовка проекту Закону «Про Раду національної безпеки України», а також виявлення проблем у сфері національної безпеки і напрацювання необхідних заходів щодо їх вирішення. Чинна у той час Конституція УРСР (з відповідними змінами) не передбачала окремого

конституційного статусу для такого органу, тому його статус визначався як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. Безпосередньо Рада національної безпеки України у зазначеному вище правовому статусі була утворена 1 липня 1992 року. Таким чином, сприйняття концепту «національної безпеки» на рівні стратегічного планування державної політики та її правового забезпечення відбулось практично з початком 1992 року безпосередньо після розпаду СРСР.

Значна кількість публікацій 1990-х років у сфері забезпечення національної безпеки підкреслює той факт, що проблематика була і залишається досі актуальною. Водночас, пошуки шляхів дослідження феномену «національної безпеки» свідчили про складний характер проблеми, зумовлений безліччю підходів, насамперед, прикладного характеру. У цей же період відбувались пошуки і щодо виокремлення права національної безпеки та його можливої систематизації. Зокрема, мова йшла про можливе виокремлення нової галузі права, хоча характер дискусії зводився до сприйняття системи галузей права та критики щодо їх необмеженого збільшення. Що стосувалось права національної безпеки, то зазначене було ускладнене тим фактом, що сприйняття «національної безпеки» також не було однозначним. На нашу думку в цей час відбулась концептуалізація права національної безпеки [1, с. 31] з розумінням концепту як певного загального (абстрактного) поняття, що широко використовується, водночас має змінний характер, який важко визначається [2, с. 70–75]. Саме у такий спосіб потрібно трактувати напрацювання науковців, що намагались виокремити право національної безпеки, ґрунтуючись на традиційних поглядах – чи як окремої галузі права, комплексної галузі права, або ж як комплексної галузі законодавства.

Розуміння «національної безпеки» на рівні концепту дозволяє і більш системно досліджувати питання виокремлення саме тієї сфери, що може належати до права національної безпеки. Практичне значення полягає у тому, що в Україні існує державний орган – Рада національної безпеки і оборони функції якої безпосередньо пов'язані зі сферою національної безпеки, а їх фактичне розширення, що відбулось останнім часом, зумовлює і формування відповідної судової практики.

В Конституції України концепт «національної безпеки» визначається у контексті розуміння «інтересів національної безпеки» як підстави для обмеження прав (ст. 32, 34, 36, 39, 44) винятковості законодавчого регулювання у цій сфері (п. 17 ч. 1 ст. 92), обсягу повноважень Президента України (п. 1, 17 ч. 1 ст. 106), завдань та функцій Ради національної безпеки і оборони України (ст. 107), компетенції Кабінету Міністрів України (п. 7 ч. 1 ст. 116). І хоча у спеціальних законодавчих актах (Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV з наступними змінами і доповненнями, Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII)

визначення «національна безпека» надається, слід зазначити, що мінливість та плинність таких дефініцій свідчить про відмінності у розумінні. Таким чином, зазначене цілком дозволяє стверджувати, що на теоретико-правовому рівні «національна безпека» ще не досягла рівня поняття залишаючись на рівні саме концепту.

Отже, концепт «національної безпеки», який виник на основі поняття, відмінного від традиційного сприйняття безпеки для окремої людини або ж для груп, знайшов своє відображення у праві та правовій науці. Враховуючи наявні труднощі із визначенням галузі права та галузі законодавства, можна стверджувати, що право національної безпеки становить певну юридичну спеціалізацію, напрям наукових досліджень. В усякому разі право національної безпеки у вітчизняній правовій науці пройшло певний шлях концептуалізації, що нині реалізовано шляхом його виокремлення з-поміж інших напрямів спеціалізації.

У сучасних умовах воєнного стану сприйняття концепту «національна безпека» не втратило своєї актуальності попри на необхідність теоретичних досліджень трохи інших феноменів. Його практична значущість може розглядатись, наприклад, при застосуванні так званого «санкційного законодавства», Зокрема, стаття 1 Закону України «Про санкції», визначає національну безпеку поряд з національними інтересами, суверенітетом і територіальною цілісністю, метою застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів. Оскільки санкції в розумінні зазначеного законодавчого акту, є досить актуальним механізмом захисту на сьогодні, з'ясування обсягу обставин та меж застосування має відбуватись у контексті сприйняття відповідного контексту – тобто доволі широко.

Підсумовуючи викладене, можливо стверджувати, що концепт «національної безпеки» має велике значення для правової теорії, враховуючи його актуальність, важливість для суспільних інтересів, практичну значущість, а також своєрідність сприйняття у суспільній свідомості, а відповідна проблематика має бути у фокусі уваги юридичної науки.

Література:

1. Доронін І.М. Національна безпека України в інформаційну епоху: правові аспекти: монографія. Київ: ТОВ Видавничий дім «АртЕк», 2019. 434 с.
2. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватне право як концепт: постановка питання. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 68-77.

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-3>

МІЛІТАРНИЙ МУНІЦИПАЛІЗМ: ДО РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ

Баймуратов М. О.

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
академік Української академії наук,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Кофман Б. Я.

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
Заслужений юрист України,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Повномасштабна агресія російської федерації проти України, по-перше, не тільки поставила питання про знищення міжнародного правопорядку, що склався після Другої світової війни в Європі, а й, по-друге, актуалізувала комплекс системних питань подальшого існування та функціонування загальної феноменології державності в екстраординарних умовах, – по-третє, оголивши і загостривши проблеми існування та функціонування публічної влади в таких умовах.

Сьогодні не є таємним, що система публічної влади нашої держави виявилася не готовою до цього, причому не тільки органи публічної державної влади, а й органи публічної самоврядної (муніципальної) влади не тільки не змогли ефективно та належним чином відповісти на виклики агресії, – але й об'єктивно не могли зробити цього, враховуючи на відсутність необхідних компетенційних повноважень і ресурсної

спроможності (матеріальної, фінансової, кадрової, управлінської тощо). Саме це обґрунтовано об'єктивує, активізує, актуалізує та контекстуалізує насамперед розробку належної профільної законодавчої компетенційно-нормативної бази для нівелювання таких нетипових труднощів, а також побудови управлінської парадигми, причому не тільки і не стільки мілітарного забарвлення, але й такої, що базується на явному та чіткому мілітарному спрямуванні, тобто формуванні *мілітарного конституціоналізму* та в його межах *мілітарного муніципалізму*.

На жаль треба констатувати, що наведена проблематика у вітчизняній науці конституційного та муніципального права предметно практично не досліджувалась, хоча її актуальність в сучасних умовах не викликає заперечень.

Наведені нами висновки мають своє обґрунтування: по-перше, це детерміновано цинічним нехтуванням рф загальновизнаними принципами міжнародного права (*jus cogens*), а звідси, – нівелюванням основоположних засад, на яких базувався сучасний міжнародний правопорядок; по-друге, порушенням міжнародного принципу «світового порядку, заснованого на правилах» («*Rules-Based Order*») [1], що є структуроутворюючим і охоронним засобом, особливо у випадку нівелювання міжнародного правопорядку; по-третє, складними умовами існування та функціонування феноменології державності в екстраординарних умовах її функціонування; по-четверте, модифікацією, виходячи саме з таких умов, національного конституціоналізму, що об'єктивно трансформується у свою якісно нову форму існування – мілітарну [2], бо є насамперед характерним для екстраординарних умов існування і функціонування державності. Ба більше, по-п'яте, саме така форма напряму і суттєво впливає на елементний склад конституціоналізму, включаючи й місцеве самоврядування [3] (далі – МСВ), що володіє стратегічними локальними, загальнодержавними, міжнародними, а також проспективно-планетарними (в контексті подальшого існування людської популяції та її цивілізаційної організації) елементами аксіологічної сфери існування та функціонування людини, її груп та асоціацій в межах державно організованого соціуму, – а також у глобально-універсальному вимірюванні наведених суб'єктів та типізації (стереотипності) умов їх існування та функціонування. До яких відносяться наступні: а) МСВ не тільки виступає як один з рівнів публічної влади – публічної самоврядної (муніципальної) влади, а й б) є самим наближеним безпосередньо до населення – жителів відповідних територій держави і одночасно членів територіальних громад (далі – ТГ), рівнем публічного управління, що в) створює відповідний соціально-

нормативний простір, де кожна конкретна людина здійснює свій життєвий цикл, г) продукуючи в цьому процесі через механізм загальної соціалізації, включаючи й її правову форму в тому числі, г') свої екзистенційні інтереси (біхевіористичні пріоритети), д) формуючи відповідні соціально-нормативні установки (атитюди), е) реалізуючи їх через відповідні форми життєдіяльності (габітуси), є) у вигляді відповідних прав, свобод і обов'язків людини, що ж) формують на рівні МСВ конституційно-правовий статус людини (особистості), що й з) реалізується на локальному рівні існування і функціонування локального соціуму, а також и) на глобально-універсальному рівні, бо фертильно-репродуктивні засади існування людської спільноти впливають не тільки на забезпечення кадрового складу її локального рівня, а й всієї людської цивілізації (людство та його структурологічно-діяльнісна інфраструктура), і) і головне, саме МСВ вносить унормування та сталість у систему соціального розвитку людини, а також у стабільність існування державності як такої, бо детермінує гомеостазис ТГ – у його розумінні як властивості складних систем різної природи (фізичних, біологічних, соціальних, технічних) до підтримки динамічної рівноваги за допомогою саморегуляції та здатності зберігати стабільність свого внутрішнього стану [4]), а звідси, ї) саме на рівні МСВ створюється та діє не тільки локальна система охорони і захисту прав людини, у створенні і функціонуванні якої відіграє основоположну роль органи місцевого самоврядування [5] (далі – ОМСВ), що сформовано самими ТГ, а й інституціоналізують відповідний безпековий простір для стабільного здійснення людиною свого життєвого циклу [6].

Отже, можна стверджувати, що саме на рівні МСВ в межах ТГ створюється відповідна модель існування не тільки людини, але й її сукупностей (спільнот) – (груп і асоціацій), починаючи з тих, що формуються, існують, функціонують, вдосконалюються на локальному рівні (насамперед, інституцій громадянського суспільства) [7], і закінчуючи – національним, наднаціональним, універсальним, а також глобальним рівнем – останній відображає модель людства, що визначає людську цивілізацію як гіпергромаду. Така модель спирається на індивідуальну свободу людини, первинність її прав перед правами держави, пріоритет «природних прав людини» перед її соціальними обов'язками тощо – отже, на базис натуралістичної юриспруденції [8].

Саме для охорони і захисту наведених рівнів і моделей ОМСВ повинні володіти власними компетенційними повноваженнями та відповідним предметом відання, що й охоплюється розумінням феноменології мілітарний муніципалізм, – положення якого повинні бути використовувані та задіяні у період екстраординарних умов

функціонування державності – війни, воєнного стану, екологічних та техногенних катастроф.

Література:

1. Latham A. The rules-based international order is ending. What will replace it? *The Hill*. 11.15.22. URL: <https://thehill.com/opinion/national-security/3736389-the-rules-based-international-order-is-ending-what-will-replace-it/> (дата звернення: 25.01.2024).

2. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Мілітарний конституціоналізм: до питання про формування, розуміння і оформлення феноменології. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 3, 6–18; (4), 6–18.

3. Баймуратов М., Кофман Б. Роль органів місцевого самоврядування України в сфері захисту прав людини в період воєнного стану: до формування праксеологічно-компетентної парадигми. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матеріалів Другої міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 20 травня 2022 року) / упоряд. Л. В. Ярмол. Львів: Галицька видавн. спілка, 2022. С. 83–89.

4. Homeostasis. ScienceDirect. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/medicine-and-dentistry/homeostasis#:~:text=Homeostasis%20is%20defined%20as%20a,adjusting%20to%20changing%20external%20conditions.> (дата звернення: 25.01. 2024).

5. Баймуратов М. О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. *Юридична освіта і правова держава*. Одеса: Одеський ун-т, 1997. С. 97–101.

6. Батанов О. В., Сметана В. В. Конституційно-правове забезпечення правозахисної діяльності у сфері місцевого самоврядування: досвід компаративного аналізу: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 316 с.

7. Баймуратов М. О. Публічна самоврядна (муніципальна) влада та громадянське суспільство: проблеми взаємозв'язку і взаємозалежності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. № 21. С. 131–138.

8. Костенко О. «Натуралістична» юриспруденція і правова реформа в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 4. С. 12–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2008_4_4. (дата звернення: 26.01.2024).

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-4>

ПРАВОВА ПРИРОДА ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ (КРИПТОВАЛЮТ): ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ РОЗБАЛАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ПОДІЛУ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Грицай С. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри забезпечення правової безпеки бізнесу
Державного торгово-економічного університету
м. Київ, Україна*

Парламент України на початку 2023 року прийняв за основу два законопроекти: проект Закону про внесення змін та доповнень до Цивільного кодексу України [6]; та проект Закону про цифровий контент та цифрові послуги [7]. Зазначені законопроекти передбачали розширення кола об'єктів цивільних прав та направлені на врегулювання використання віртуальних активів та цифрового контенту, шляхом віднесення їх до об'єктів цивільного права, на які поширюватимуться норми регулювання Цивільного кодексу.

Обидва законопроекти розроблені в рамках імплементації до національного законодавства (у нашому випадку Закону України «Про віртуальні активи») актів інститутів Євросоюзу (у контексті дослідження це Регламент Markets in Crypto-assets (MiCA)) відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [1; 3; 4; 8].

10.08.2023 року Верховна Рада України прийняла на підставі вказаних нами вище законопроектів Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» № 3320-ІХ [2], яким визначила правову природу віртуальних активів в Україні.

Закон України № 3320-ІХ розширюючи коло об'єктів цивільних прав доповнюючи ст.177 та створенням ст. 179-1 ЦК [5]: по-перше, зруйнував існуючі концептуальні засади системи поділу об'єктів цивільних прав на матеріальні та нематеріальні блага (ч. 1 ст. 177 ЦК); по друге, не дозволяє справедливо визначити місце новостворених «цифрових

речей» виходячи з їх технологічних властивостей, у такій існуючій класичній системі їх поділу. Так як Закон України № 3320-IX поєднав матеріальні та нематеріальні блага в одному об'єкті цивільних прав, – «цифрової річчі», однак у складі матеріального блага (глава 13 ЦК).

Можна констатувати про створення ще одного елементу класифікацій об'єктів цивільних прав поряд з класичною класифікації (матеріальні і нематеріальні блага), – нематеріальні у складі матеріальних благах (ч. 2 ст.177 ЦК). Це судження виникає виходячи з «цифрового середовища» існування тобто внаслідок відсутності матеріального виразу «цифрових речей», що дозволяє припустити їх фактичну належність до нематеріальних благ. Так як загалом «цифровому середовищу» і характерне особливості регулювання, що визначено главою 15 розділу III ЦК України «Нематеріальні блага».

Додатково до наведених нами аргументів, щодо наявності дефектів у юридичній техніці при розробленні Закону України від 10.08.2023 р. № 3320-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав», окремо потрібно зазначити ще і на наступні недоліки:

(1) Закон України № 3320-IX створює правову невизначеність у ч. 2 ст. 179-1 Цивільного кодексу України, через наявну фразу: "[...] *До цифрових речей застосовуються положення цього Кодексу про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності цифрової речі [...]*". Так як становиться не зрозумілим чим користуватися у правозастосовній діяльності "*положенням цього Кодексу*" або "*сутністю цифрової речі*", – і хто і як буде тлумачити цю сутність цифрової речі?

(2) Внесення змін Законом України №3320-IX до Цивільного кодексу України, та віднесенням віртуальних активів у складі цифрової речі, як об'єкту цивільних прав матеріального світу, – не передбачило змін до інших нормативних актів, де правова природа віртуального активу зазначена як «нематеріальна», – що породжує розбалансованість правової системи України в розумінні правової сутності віртуальних активів.

Це потенційно порушуватиме права та інтереси учасників цивільних правовідносин у практичному правозастосуванні, а саме призводячи до неоднакового тлумачення нормативно-правових актів при потреби у розумінні правової природи віртуальних активів (криптовалют).

Література:

1. Грицай С. О. Від криптовалюти до віртуальних активів: становлення законодавства України через призму хронологічно-

правового аналізу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Вип. 30, № 2. С. 160–193. DOI:10.31359/1993-0909-2023-30-2-160.

2. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав. Закон України. 10.08.2023. № 3320–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3320-20> (дата звернення: 24.01.2024).

3. Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Постанова Кабінету Міністрів України. 04.10.2017. № 759. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/759-2017-%D0%BF> (дата звернення: 31.01.2023).

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Міждержавна угода, яка ратифікована із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. 27.06.2014. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011 (дата звернення: 31.01.2023).

5. Цивільний кодекс України. Закон України. 16.01.2003. №435–ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 16.04.2022).

6. Проект Закону про внесення змін та доповнень до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав. Законопроект. 17.12.2021. № 6447. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73472 (дата звернення: 30.01.2023).

7. Проект Закону про цифровий контент та цифрові послуги. Законопроект. 31.01.2022. № 6576. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73687 (дата звернення: 30.01.2023).

8. Hrytsai S. Prospects for introducing the concept of “digital things” and “digital content”: expanding the scope of regulation of virtual assets. *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2023. Vol. 38, Issue 2. P. 7–25. DOI:10.15804/ksm20230201.

ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЗАКОНУ (НА ПРИКЛАДІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Короед С. О.

доктор юридичних наук, професор

*в.о. президента Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

На сьогодні, як науковці, так й практики головною проблемою, яка знижує ефективність правового регулювання порядку здійснення цивільного судочинства і ефективність правозастосування, визнають недоліки законодавчої техніки головного джерела цивільного процесуального права – Цивільного процесуального кодексу України: нечіткість, неоднозначність і недосконалість норм, прогалини в процесуальному регулюванні тощо. Належне дотримання правил законодавчої техніки визначає якість закону. Як наголошують науковці, якість закону має визначальний вплив на його дієвість та ефективність. Дієвість закону забезпечується встановленням механізмів його впливу на суспільні відносини, що включають встановлені засоби, способи й методи дії на предмет, що підлягає врегулюванню, а його ефективність визначається співвідношенням мети й результату конкретного правового регулювання. У даному випадку дієвість та ефективність закону залежать від якості формулювання нормативних положень та, відповідно, точності їх тлумачення, адже воно суттєво позначається на реалізації закону [1, с. 58]. Якість закону включає його змістову досконалість, відповідність формальним вимогам, дотримання процедурних аспектів на етапі прийняття, а також відповідність суспільним потребам та дотримання на етапі правореалізації [2, с. 93]. Якість закону означає, що повинен бути належним чином доступним та передбачуваним. Тобто людина повинна мати можливість у разі необхідності за належної правової допомоги передбачити наслідки, до яких може призвести певна дія [3, с. 34]. Поняття “якість закону” або “принцип зрозумілих правил” охоплює собою такі характеристики відповідного акта законодавства як, зокрема, чіткість, точність, недвозначність, зрозумілість, узгодженість, доступність, виконуваність, передбачуваність та послідовність [4].

Оперативно виправляти недоліки, зумовлені порушенням вимоги якості закону, шляхом внесення відповідних законодавчих змін не

зовсім вдається з огляду на особливості законодавчого процесу та відсутність системного бачення відповідних змін і законодавчих ініціатив. Водночас законодавство передбачає певні інструменти, які, на нашу думку, дозволяють судовій владі самостійно, без залучення законодавця, забезпечувати якість цивільного процесуального закону в процесі його правозастосування, роблячи його норми здатними ефективно регулювати цивільні процесуальні правовідносини.

Так, як протягом дії ЦПК 1963 р., так й ЦПК 2004 р., якість цього Кодексу тривалий час забезпечувалась за допомогою роз'яснень Пленуму Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (зокрема, це постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.1981 № 1 “Про практику перегляду судами у зв’язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал і постанов у цивільних”, від 26.01.1990 № 2 “Про практику розгляду цивільних справ в порядку нагляду”, від 21.12.1990 № 9 “Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції”, від 22.12.2006 № 9 “Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову”, від 24.10.2008 № 12 “Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку”, від 12.06.2009 № 2 “Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції”, від 12.06.2009 № 5 “Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду”, від 18.12.2009 № 14 “Про судові рішення у цивільній справі”). В зазначених постановках Пленуму не лише давалось розширювальне тлумачення відповідним процесуальним нормам, а й нерідко надавались роз'яснення щодо вирішення тих чи інших процесуальних питань, які не були врегульовані цивільним процесуальним законодавством. Новий Верховний Суд в одній зі справ звернув увагу, що тлумачення правових норм у постановках Пленуму Верховного Суду України є одним з способів реалізації дотримання судами України принципу правової визначеності, і їх постановлення направлено виключно на забезпечення правильного, однакового застосування судами законодавства й усунення недоліків та помилок у діяльності судів при розгляді справ з метою недопущення правового свавілля та як наслідок порушень основоположних прав і свобод людини [5].

В подальшому законодавець змінив підхід щодо забезпечення Верховним Судом сталості та єдності судової практики через обов’язковість судових рішень в конкретних справах, шляхом встановлення необхідності врахування іншими судами висновків щодо застосування норм права, викладених у постановках Верховного Суду. І хоча сформульований Верховним Судом висновок щодо застосування

норми права в конкретній справі належить до казуального (індивідуального) тлумачення, проте фактично таке тлумачення за своїми процесуальними наслідками перетворюється на нормативне, тобто поширюється на інші суди при застосуванні таких норм права при розгляді інших справ. Тому окремі науковці справедливо визнають, що правова позиція Верховного Суду відіграє важливу роль у процесі правозастосування [6, с. 148]. Адже є випадки, коли з буквального тлумачення відповідної процесуальної норми неможна однозначно зробити висновок про її поширення на конкретний процесуальний випадок, у зв'язку з чим за допомогою розширювального тлумачення Верховним Судом формулюється висновок щодо застосування відповідної норми процесуального права (наприклад, це постанови Верховного Суду у справах № 466/6065/18 від 20 вересня 2023 року, № 754/2882/22 від 1 лютого 2023 року, № 461/56/20 від 11 січня 2023 року, № 753/17628/19 від 10 січня 2023 року, № 2-2823/11 від 6 вересня 2023 року).

Іншим інструментом забезпечення якості ЦПК варто визнати рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень ЦПК, адже таке тлумачення є нормативним, а відтак має універсальний характер. Передусім варто виокремити ті висновки Конституційного Суду України в сфері цивільного судочинства щодо можливості оскарження судових рішень в цивільних справах як про позитивне вирішення певного процесуального питання, так й про відмову в цьому (наприклад, це Рішення Конституційного Суду України від 22 квітня 2014 року № 4-рп/2014, від 2 листопада 2011 року № 13-рп/2011, від 8 липня 2010 року № 18-рп/2010, від 28 квітня 2010 року № 12-рп/2010, від 27 січня 2010 року № 3-рп/2010).

Додатково варто виділити абсолютно новий, на нашу думку, напрям забезпечення якості ЦПК – запровадження “Правил організації ефективного цивільного судочинства” [7], в яких визначаються спільні правила реалізації процесуальних прав та обов'язків учасників цивільного процесу в тій частині, в якій вони прямо не врегульовані законом.

Зазначені інструменти, як кожен окремо, так й в комплексі в механізмі правового регулювання на стадії правозастосування дозволяють підвищувати ефективність цивільного процесуального регулювання порядку здійснення правосуддя в цивільних справах, долаючи таким чином недоліки законодавчої техніки ЦПК (а в деяких випадках й прогалини), забезпечуючи таким чином правову визначеність в регулюванні цивільних процесуальних правовідносин і передбачуваність в застосуванні приписів ЦПК судами.

Література:

1. Драч Д.Л., Михайліна Т. В. Поняття, сутність та значення якості закону. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2020. № 12. Том 1. С. 56–60.
2. Мішук І. В. Якість законодавства крізь призму дотримання правил та засобів законодавчої техніки. Нове українське право. 2021. № 4. С. 92–97.
3. Цебенко С. Б. Вимога “якості” закону як один з основних аспектів принципу верховенства права. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2021. № 4. С. 31–35.
4. Берназюк Я. Категорія “якість закону” як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. Офіційний вебсайт Верховного Суду. 22 жовтня 2020, 12:45. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199> (дата звернення 18.02.2024).
5. Ухвала Верховного Суду від 11 травня 2018 року, судова справа № 754/8211/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73902794> (дата звернення: 18.02.2024).
6. Шишка Н. В. Роль судової практики Верховного Суду у процесі правозастосування цивільно-правових норм. Наше право. 2021. № 2. С. 147–156.
7. Правила організації ефективного цивільного судочинства у Київському апеляційному суді. Офіційний вебсайт Національної асоціації адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%9A%D0%90%D0%A1.pdf> (дата звернення: 18.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-6>

ДО ПИТАННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

Логойда К. В.

студентка ОР «Магістр»

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Положення статей 41 та 54 Конституції України перебувають у системному взаємозв'язку і передбачають як право кожного

громадянина на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, так і обов'язок держави сприяти розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством [1].

Відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 № 143-V, трансфер технології – передача технології, що оформляється шляхом укладення між фізичними та/або юридичними особами двостороннього або багатостороннього договору, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових.

Трансфер технологій стосується процесу передачі результатів наукових і технологічних досліджень громадськості. Як такий, він є невід'ємною частиною процесу розвитку технологічних інновацій. Трансфер технологій – це складний процес, який включає багато нетехнологічних факторів та передбачає залучення багатьох зацікавлених сторін. Для успішної передачі технологій недостатньо лише хороших та якісних результатів досліджень. Загальна обізнаність і готовність організацій та інших осіб, а також навички та потенціал, пов'язані з доступом до ризикового фінансування та управління інтелектуальною власністю, також є важливими складовими. Трансфер технологій охоплює складний ланцюжок, що пов'язує дослідження з їхнім можливим подальшим використанням у суспільстві. Все починається з відкриття нових технологій у науково-дослідних установах, після чого відбувається їх розкриття, оцінка та захист. Наступні кроки включають маркетинг, потенційні ліцензійні угоди та розробку продуктів на основі винаходів. Фінансовий прибуток від цих продуктів можна, наприклад, використати для подальших досліджень [2].

Яскравим прикладом належної організації процесу трансферу технологій є процедура, розроблена Оксфордським університетом. «Oxford University Innovation Limited» (надалі – «Компанія») – це венчурна організація, яка керує портфелем інтелектуальної власності університету, співпрацюючи з дослідниками над виявленням, захистом і маркетингом технологій, а також ліцензуванням інтелектуальної власності. Щороку подається близько 100 нових патентних заявок. Окрім того, Оксфордський університет керує портфоліо з понад 2000 патентів і вже існуючих заявок, продає кілька сотень технологій, доступних для ліцензування, і успішно укладає близько 100 ліцензійних угод з партнерами щороку.

«Oxford University Innovation Limited» ліцензує технології для компаній, які інвестують у розробку та продаж продуктів, своєчасно та з дотриманням етичних норм. Цікавий той факт, що понад половина нещодавно укладених ліцензійних угод, були з відокремленими компаніями, стартапами, мікропідприємствами або малим та середнім

бізнесом, що дало змогу дрібним гравцям, проте із високим потенціалом до зростання, отримати доступ до інновацій світового рівня. Оксфордський університет шукає комерційних партнерів з усіх технологічних і бізнес-секторів, а ліцензіати розташовані по всьому світу, що підтверджує глобальне охоплення та вплив інновацій університету на світовій арені. Більшість ліцензійних угод підписано з європейськими та британськими організаціями, хоча значна кількість також підписана з північноамериканськими корпораціями. Одна з п'яти останніх ліцензійних угод була підписана з місцевим бізнесом, що допомогло отримати більші економічні вигоди в регіоні Оксфорд. Зростаюча кількість ліцензійних угод підписується в азіатських регіонах в результаті реалізації стратегії відкриття офісів у цьому регіоні [3].

Діяльність «Oxford University Innovation Limited» щодо трансферу технологій регулюється Регламентом Ради № 7 від 2002 року «Положення про адміністрування політики інтелектуальної власності університету». Ключові моменти цього документа включають наступне: а) обов'язок дослідника повідомити університет про створення об'єкта права інтелектуальної власності визначеним особам; б) наступний крок залежить від джерела фінансування: (i) умови надання грантів дослідницькій раді можуть вимагати передачі інтелектуальної власності дослідницькій раді чи призначеній нею особі; можуть існувати подібні вимоги в угодах з іншими сторонами щодо спонсорства досліджень; (ii) «Oxford University Innovation Limited» має право та несе відповідальність за використання досліджень, фінансованих грантами дослідницької ради, умови яких не включають таку вимогу; (iii) у всіх інших випадках перевага надається «Oxford University Innovation Limited»; в) у разі виникнення спору між дослідником та університетом питання має бути передано незалежному експерту, за погодженням між сторонами; якщо згода щодо особи експерта не досягнута протягом тридцяти днів; експертом є адвокат, що спеціалізується на праві інтелектуальної власності, якого для цієї мети призначає голова Генеральної ради адвокатури; г) способи використання об'єктів права інтелектуальної власності: контроль за розкриттям; подання заявки на патент, де дослідник є винахідником; визначення потенційних ліцензіатів; створення компанії для використання технології, тощо; г) університет гарантує, що дослідники не будуть нести особисту відповідальність за претензії щодо продукту, які впливають із діяльності університету, тощо.

Документ також регулює питання розподілу прибутку від комерціалізації об'єктів наукових досліджень. Зокрема, у випадку отримання чистого доходу в сумі до 50 тисяч фунтів стерлінгів, 85.7% доходу передається винахіднику. Якщо ж дохід сягає від 50 тисяч

до 500 тисяч місцевої валюти, то винахіднику дістаються 45%, а у випадку генерації доходу вище за 500 тисяч фунтів стерлінгів – 22.5%. Також відсоток отримують департаменти університету, локальні фонди, які беруть участь у процесі трансферу технологій, та власне «Oxford University Innovation Limited» [4].

Отже, трансфер технологій – це комплексний процес, який дозволяє науковим знанням, здобуткам та інтелектуальній власності передаватись від творців, таких як університети та науково-дослідні установи, до державних і приватних користувачів. Його мета – перетворити винаходи та наукові результати на нові продукти та послуги, які приносять користь суспільству. Для успішного трансферу технологій університети та науково-дослідні установи повинні працювати в ефективній інноваційній екосистемі – взаємопов'язаній мережі державних, промислових і дослідницьких установ, та сприятливих факторів, таких як людський капітал, знання бізнесу та ринку. У такій екосистемі сторони об'єднують свої ресурси, зусилля та досвід для спільного досягнення інновацій задля регіонального та економічного розвитку [5].

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 41, 54.
2. What is technology transfer? Knowledge for policy. *European Commission*. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/technology-transfer/what-technology-transfer_en
3. Oxford University Innovation and intellectual property. *University of Oxford*. URL: <https://innovation.ox.ac.uk/university-members/commercialising-technology/ip-patents-licenses/oui-intellectual-property/>
4. Council Regulations 7 of 2002 “Regulations for the Administration of the University’s Intellectual Property Policy”. *University of Oxford*. URL: <https://governance.admin.ox.ac.uk/legislation/council-regulations-7-of-2002>
5. Intellectual Property and Technology Transfer. *World Intellectual Property Organization*. URL: <https://www.wipo.int/technology-transfer/en/>

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗВЕРНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО
ЧИ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ ДО СУДУ
В ІНТЕРЕСАХ ІНШИХ ОСІБ**

Сидоренко Н. О.

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Відповідно до статті 129-1 Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку [1].

Виконання судових рішень у цивільних справах є складовою права на справедливий суд та однією з процесуальних гарантій доступу до суду, що передбачено статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [2].

Примусове виконання рішень покладається, зокрема, на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та у передбачених законом випадках на приватних виконавців (далі – виконавці).

Разом із тим, досить поширеними є випадки ускладнення виконання рішення суду або і взагалі неможливості такого виконання.

Як зазначає Н. Шелевер, у нашій державі фактично відсутній механізм забезпечення 100% виконання судового рішення. І це призводить до зловживання боржниками своїми правами [3, с. 211].

Невиконання судових рішень може бути зумовлено рядом причин, серед яких доцільно розглянути недобросовісну поведінку боржника, яка полягає в укладенні боржником так званих фраздаторних правочинів із метою «приховання» майна та ускладнення виконання рішення суду, ухваленного на користь стягувача.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження» укладення протягом встановленого законом строку правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна, є підставою для визнання такого правочину недійсним [4].

Окрім цього, на стадії виконання судового рішення досить поширеними є складнощі, зумовлені необхідністю виділення частки боржника, що є спільною власністю декількох осіб (наприклад, подружжя) із подальшим зверненням стягнення на цю частку для виконання рішення суду.

У таких випадках законодавець закріпив норми щодо захисту прав стягувачів, спрямованих на реальне виконання рішення суду, шляхом звернення державного чи приватного виконавця до суду із поданням про визначення частки боржника та її стягнення у разі, якщо боржник володіє майном з іншими особами (ст. 443 ЦПК України, ч. 6 ст. 48 ЗУ «Про виконавче провадження»).

Проте варто наголосити на тому, що у постанові Великої Палати Верховного Суду від 08.06.2022 року у справі № 2-591/11 щодо застосування положень ст. 443 ЦПК України, зроблено висновок, що вказана стаття підлягає застосуванню виключно за відсутності спору про право [2].

У цій же постанові Верховний Суд зазначає, що у разі, якщо наявний спір щодо визначення частки боржника у спільному майні, то звернення виконавця до суду завжди за своєю суттю має характер позовної заяви (незалежно від її назви), оскільки вона звернена до суду з метою вирішення матеріального спору. При цьому позовна заява має подаватися в порядку позовного провадження, а не в порядку розділу VI «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень органів (посадових осіб)» ЦПК України [2].

Як вказано у наведеній постанові Верховного Суду, підставами для звернення виконавця до суду із позовною заявою у разі наявності спору щодо визначення частки боржника у спільному майні є положення ч. 2 ст. 4, ч. 4 ст. 42 ЦПК України, що передбачають право органів та осіб звертатися до суду в інтересах інших осіб у випадках, встановлених законом. Також у ч. 1 ст. 56 ЦПК України міститься аналогічне положення.

Проте ані Закон України «Про виконавче провадження», ані Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і інших рішень інших органів», ані жоден інший нормативно-правовий акт не закріплюють право державного чи приватного виконавця на звернення до суду із позовною заявою в інтересах інших осіб.

Окрім того, при зверненні виконавця до суду із позовною заявою виникає суперечлива ситуація, оскільки виконавець згідно вимог ст. 57 ЦПК України повинен виконати всі процесуальні обов'язки позивача, зокрема, викласти вимоги щодо предмета спору та їх обґрунтування (ч. 1 ст. 175 ЦПК України), подати всі наявні докази, надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом та учасниками у судовому засіданні (ч. 2 ст. 43 ЦПК України) тощо. Проте, не володіючи необхідним обсягом відомостей, доказами у справі, виконавець не може реалізувати повною мірою процесуальні права та виконати покладені законом на нього процесуальні обов'язки.

Окрім того, в Окремій думці суддів Великої Палати Верховного Суду на постанову від 08.06.2022 року у справі № 2-591/11 зазначено, що «рекомендуючи» виконавцю звертатися до суду з позовом, Велика Палата покладає на нього обов'язок при пред'явленні такого позову сплатити відповідний судовий збір. Хоча при відсутності у нього матеріально-правового інтересу, він не може бути «матеріальним позивачем» [5].

На практиці непоодинокими є випадки звернення виконавця до суду із позовом в інтересах інших осіб, зокрема в інтересах боржника у виконавчому провадженні (справа № 199/1895/23, справа № 367/252/24), про визнання правочину недійсним. Проте виконавець не володіє цивільною процесуальною правосуб'єктністю для вчинення відповідних процесуальних дій.

Таким чином, звернення виконавця до суду із заявою про визнання недійсним правочину, що подається в інтересах іншого учасника виконавчого провадження, є підставою для повернення такої заяви (підтверджується ухвалою Верховного Суду від 10 липня 2023 року у справі № 199/1895/23 за позовом приватного виконавця в інтересах позивача (боржника у виконавчому провадженні)).

Разом із тим, на нашу думку, можливість звернення до суду виконавця із позовом про визначення частки боржника у майні, яким він володіє разом із іншими особами, як це зазначено у постанові Великої палати Верховного Суду від 08.06.2022 року у справі № 2-591/11 за поданням державної виконавчої служби міста Львова про визначення частки боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, також суперечить вимогам законодавства, оскільки нормативно встановленої підстави для цього немає. Крім того, державний виконавець не наділений необхідним обсягом прав і повноважень, які притаманні позивачеві [5].

Вважаємо, що наявність цієї прогалини у законодавстві потребує внесення відповідних змін до Закону України «Про виконавче провадження», Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і інших рішень інших органів» щодо права державного чи приватного виконавця звертатися до суду із відповідним позовом із метою захисту прав та інтересів осіб, які отримали рішення суду на свою користь та потребують реалізації права на справедливий суд.

Література:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 19.02.2024).

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 8 червня 2022 р. № 2-591/11; № 14-31цс21. URL: [http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105012108&red=1000033c764f16891147b7934532487db589ae&d=5_\(дата звернення 19.02.2024\).](http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105012108&red=1000033c764f16891147b7934532487db589ae&d=5_(дата звернення 19.02.2024).)

3. Шелевер Н. Виконання судових рішень – складова права на справедливий суд. *Baltic journal of Legal and Social sciences*, 2022. № 1. С. 207-2014 URL.: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44841/1/1789-Article%20Text-2078-1-10-20220801.pdf> (дата звернення 19.02.2024).

4. Про виконавче провадження : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення 19.02.2024).

5. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Ткачука О.С., Британчука В.В., Грицива М.І., Прокопенка О.Б. на постанову від 08 червня 2022 року у цивільній справі № 2-591/11 (провадження № 14-31цс21). URL : [http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105012108&red=1000033c764f16891147b7934532487db589ae&d=5_\(дата звернення 19.02.2024\).](http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105012108&red=1000033c764f16891147b7934532487db589ae&d=5_(дата звернення 19.02.2024).)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-8>

ЗМІНА ПІДХОДУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стасів Н. С.

*кандидат юридичних наук, асистентка кафедри права
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького
м. Львів, Україна*

У цивільному процесуальному законодавстві України поняття малозначної цивільної справи вперше з'явилося у 2017 році у новій редакції Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК України). Так, відповідно до частини 6 статті 19 ЦПК України для цілей цього Кодексу малозначними справами є:

1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

3) справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспоровуванням батьківства (материнства);

4) справи про розірвання шлюбу;

5) справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [1].

Вказаний підхід до визначення переліку малозначних справ зберігався до 22 листопада 2023 року, коли Другий Сенат Конституційний Суд України ухвалив рішення у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфєєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах) № 3-88/2021(209/21, 47/22, 77/23, 188/23.

У вказаному рішенні, досліджуючи правомірність мети запровадження в ЦПК України категорії малозначних справ, Конституційний Суд України виходив із того, що визнання справи малозначною та, як наслідок, її розгляд, за загальним правилом, у порядку спрощеного позовного провадження є передумовою забезпечення додержання розумних строків розгляду справи судом – однієї з основних засад судочинства, визначених Конституцією України (пункт 7 частини другої статті 129) [2].

Конституційний Суді України дійшов висновку, що запровадження у цивільному судочинстві категорії малозначних справ має правомірну мету, а використання такого критерію для віднесення справи до категорії малозначних, як ціна позову, не суперечить приписам частини першої статті 55, частини другої статті 129 Конституції України [2п].

Водночас, установлення у процесуальному законі розміру ціни позову як критерію для віднесення справи до категорії малозначних має бути ґрунтовано на принципі домірності, що зобов'язує державу визначити в Кодексі такий розмір ціни позову, який не буде надмірним для обраної мети та не спотворить розуміння справи як малозначної для особи [2].

Конституційний Суд України вважає, що держава, реалізуючи свій розсуд щодо встановлення у процесуальному законі розміру ціни позову як критерію для віднесення справи до категорії малозначних, має обов'язок додержуватись конституційних принципів та зважати на вимогу правомірності мети під час застосування такого юридичного засобу віднесення цивільних справ до категорії малозначних, як ціна позову, та додержуватись принципу домірності [2].

Конституційний Суд України зауважує, що визначені в частині шостій статті 19 Кодексу розміри ціни позову як критерії віднесення

справи до категорії малозначних у сумі 268400 грн (пункт 1) та 671000 грн (пункт 5) є не лише значними, а й перевищують установлені в законі розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати [2].

Визначений у пункті 1 частини шостої статті 19 Кодексу розмір ціни позову перевищує 40 мінімальних заробітних плат та дорівнює 8 рокам одержання особою виплат у разі, якщо ці виплати дорівнюватимуть розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. За пунктом 5 частини шостої статті 19 Кодексу ціна позову перевищує 100 мінімальних заробітних плат та дорівнює 20 рокам одержання особою виплат у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб [2].

Конституційний Суд України зазначив, що Кодекс не містить приписів, які в будь-який спосіб умотивовували б домірність визначення у пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу саме таких розмірів ціни позову.

Отже, Конституційний Суд України вважає, що визначені в пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу розміри ціни позову як критерій віднесення справи до категорії малозначних не відповідають розумінню справи та спору в ній як малозначного [2].

Цим же рішенням Конституційний Суд України визначив такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України. Вказані положення утрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Вказана позиція Конституційного Суду України видається цілком логічною та обґрунтованою. Водночас, поза увагою органу конституційної юрисдикції залишилося питання щодо можливості існування малозначних справ у інших процесуальних кодексах, а саме Господарському процесуальному кодексі (далі – ГПК України) та Кодексі адміністративного судочинства (далі – КАС України).

Так, частиною 5 статті 12 ГПК України передбачено, що для цілей цього Кодексу малозначними справами є:

1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [3].

КАС України використовує трішки іншу термінологію, а саме адміністративна справа незначної складності (малозначна справа) – адміністративна справа, у якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників тощо не вимагають проведення підготовчого провадження та (або) судового засідання для повного та всебічного встановлення її обставин [4].

Відповідно до частини 6 статті 12 КАС України для цілей цього Кодексу справами незначної складності є справи щодо, зокрема оскарження рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого

ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів у сумі, що не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [4].

Отож, законодавець застосовує однаковий критерій для виокремлення малозначних справ (справ незначної складності) у порядку цивільного, господарського та адміністративного судочинства. Відтак, внаслідок ухвалення рішення Конституційного Суду України від 22.11.2023 у справі № 3-88/2021(209/21, 47/22, 77/23, 188/23 необхідно внести зміни не лише до Цивільного процесуального кодексу України, а також до Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення : 22.11.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 08.02.2024).

2. Рішення Другого Сенату Конституційний Суд України ухвалив рішення у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфєєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах) №3-88/2021(209/21, 47/22, 77/23, 188/23) від 22.11.2023 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#Text> (дата звернення: 08.02.2024).

3. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення : 19.10.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 08.02.2024).

4. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення : 19.10.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 08.02.2024).

НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-9>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ

Гаркавенко С. В.

*аспірант кафедри цивільного, господарського права та процесу
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Україна є демократичною, соціальною і правовою державою. Розвиток енергетики має вирішальний вплив на стан економіки в державі та рівень життя населення. Метою соціальної держави, якою відповідно до Конституції є Україна, має бути забезпечення умов для зростання добробуту громадян.

Важливим кроком на шляху до забезпечення енергетичної безпеки та добробуту громадян є реформа електроенергетики в Україні, що буде спрямована на створення конкурентного ринку, який має низку переваг, зокрема: демонополізація ринку та підвищення ефективності виробництва; зниження цін на електроенергію для споживачів; залучення інвестицій у розвиток галузі.

Законом України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року було запропоновано нову модель енергетичного ринку країни. Основними її характерними ознаками можна вказати такі: – держава перестала бути єдиним продавцем та покупцем електроенергії; – виробники електроенергії, електропостачальники, трейдери та великі промислові споживачі працюють на ринкових умовах, де ціна формується не ручним управлінням, а шляхом конкуренції за покупця; – торгівля електроенергією відбувається на таких сегментах нового ринку, як ринок двосторонніх договорів, ринок «на добу наперед», внутрішньодобовий ринок та балансуєчий ринок [1].

Таким чином відбувся перехід від моделі Оптового ринку електроенергії «єдиного покупця».

Основною перевагою впровадження нової моделі ринку електричної енергії потрібно зазначити демонополізацію суб'єктного складу

учасників і створення між ними конкуренції. А також можемо константувати, що ціни на електричну енергію для населення не змінились та залишились на рівні серед європейських країн.

Відповідно до затвердженної Постанови КМУ від 30.05.2023 № 544 затверджено тариф на електроенергію для населення до 2,64 грн. (з ПДВ) за 1 кВт·год з 01.06.2023 [2].

Вартість електроенергії в Європі в різних валютах на 19.02.2024 (за 1 кВт·год):

Велика Британія (на 16.02.2024) 0,072 \$ 0,067 € 2,72 грн.

Німеччина 0,068 \$ 0,063 € 2,59 грн.

Франція 0,074 \$ 0,069 € 2,81 грн.

Іспанія (на 16.02.2024) 0,052 \$ 0,049 € 1,99 грн.

Італія (на 16.02.2024) 0,094 \$ 0,087 € 3,55 грн.[3].

Разом з тим, складна система взаєморозрахунків на ринку електричної енергії між учасниками ринку залишилась. Основною причиною можна визначити мараторій на відключення населення при несплаті за спожиту електричну енергію, що був закріплений Постановою КМУ від 05 березня 2022 р. N 206.

З 01.01.2024 вступила в дію Постанова КМУ від 29 грудня 2023 р. N 1405, якою внесено зміни до Постанови КМУ від 05 березня 2022 р. N 206 та залишено дію мараторію виключно в територіальних громадах, що розташовані на територіях, на яких ведуться бойові дії (територіях можливих бойових дій, активних бойових дій, активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси) або тимчасово окупованих російською федерацією, відповідно до переліку, затвердженого наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій (до дати припинення можливості бойових дій, завершення бойових дій, завершення тимчасової окупації) [4].

Беручи до уваги вищевикладене, можна зробити висновок, що ринок електроенергії України перейшов від монопольно-державного управління до функціонування за правилами ринкових відносин, але втручання держави з регулювання відносин між учасниками ринку має негативний вплив на систему взаєморозрахунків на ринку електричної енергії між учасниками ринку.

Література:

1. Євдокимов В. А. Новий ринок електричної енергії. Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит. 2020. № 1 (151). С. 3–11.
2. Інформація з офіційного сайту Міністерства фінансів України URL: [https:// index.minfin.com.ua/ua/tariff/electric/](https://index.minfin.com.ua/ua/tariff/electric/) (дата звернення 19.02.2024).

3. Інформація з офіційного сайту Міністерства фінансів України URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/markets/electricity/> (дата звернення 19.02.2024).

4. Інформація з офіційного сайту Ліга закон URL: <https://ligazakon.net/document/KP220206?an=1> (дата звернення 19.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-10>

ОСОБЛИВІСТЬ ВІДНОСИН БАНКРУТСТВА (НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ) В УКРАЇНІ

Поляков Р. Б.

*доктор філософії в галузі права, докторант
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Відносини банкрутства (неплатоспроможності) виникають унаслідок неплатоспроможності як юридичної, так і фізичної особи. Різниця між суб'єктами стосується лише цих відносин.

У юридичних осіб це відносини банкрутства, а у фізичних – неплатоспроможності.

Водночас законодавець для всіх таких суб'єктів використовує термін, який їх об'єднує, – банкрутство.

Варто зазначити, що відносини банкрутства виникають не з моменту, коли в особи виникла заборгованість за грошовими зобов'язаннями перед кредитором, а з моменту відкриття справи про банкрутство.

Саме судові рішення як процесуальний документ дає життя відносинам банкрутства.

Разом із тим відкриттю провадження у справі передують відносини, пов'язані з прийняттям судом відповідної заяви, її розглядом у підготовчому засіданні з використанням процесуального інструментарію, участю в ньому певних суб'єктів правовідносин тощо.

Однак ці відносини не можна у повній мірі назвати відносинами банкрутства, оскільки вони мають приватноправовий характер і стосуються лише ініціюючого кредитора та боржника.

У випадку проведення підготовчого засідання суду такі відносини вже носять частково публічний характер.

І врешті, відкриття провадження у справі про банкрутство породжує публічний характер відносин, оскільки вони стосуються усіх кредиторів боржника та всього його майна.

Таким чином, відносини, які виникають з моменту прийняття заяви про відкриття справи про банкрутство до початку самої процедури банкрутства, слід називати прелімінарними, або попередніми (які передують) відносинами банкрутства.

Необхідно мати на увазі, що відносини, які виникають у процедурах досудової санації чи фінансової реструктуризації, хоча й використовують деякий інструментарій конкурсного процесу, однак є приватноправовими.

І якщо хтось із кредиторів не взяв участі в цих процедурах, то він не втрачає своє майнове право.

Отже, відносини, які мають на меті врегулювання грошових вимог кредиторів шляхом розподілу майна боржника та виникають до ініціювання процедури банкрутства, називаються профілактичними.

Між прелімінарними, профілактичними відносинами та відносинами банкрутства є певний зв'язок і відмінності.

Усіх їх об'єднує загальне правове регулювання.

В усіх зазначених правовідносинах є спільний суб'єкт – боржник (виняток має місце в фінансовій реструктуризації), та спільний об'єкт – грошове зобов'язання.

Відмінність полягає в кількості кредиторів. Відносини банкрутства охоплюють усіх кредиторів боржника, навіть тих, які не взяли участі в конкурсному провадженні.

У відносинах банкрутства має місце спільне задоволення вимог кредиторів, а в профілактичних та прелімінарних – індивідуальне.

Іншими словами, відносини, які мають на меті погашення грошових вимог кредиторів і передують відкриттю провадження у справі про банкрутство, називають приватним, або малим конкурсом.

І навпаки, відносини банкрутства є наслідком публічного, або великого конкурсу, головним завданням якого є розподіл усього майна спільного боржника (рухомого та нерухомого, прав і обов'язків, майнових інтересів) між усіма його спільними кредиторами.

Слід відмітити взаємозв'язок між переліченими відносинами.

Наявність профілактичних відносин обмежує виникнення відносин банкрутства.

З іншого боку, наявність відносин банкрутства має наслідком заборону виникнення профілактичних відносин.

Прелімінарні відносини, навпаки, породжують відносини банкрутства.

Загалом виникнення відносин банкрутства припиняє профілактичні та прелімінарні відносини.

У свою чергу, відносини банкрутства можна диференціювати залежно від виду боржника, характеру та призначення.

За видом боржника вони поділяються на відносини банкрутства юридичних осіб і відносини неплатоспроможності фізичних осіб.

За характером відносини диференціюються на процесуальні та матеріальні, хоча в дійсності у процедурі банкрутства має місце злиття матеріальних і процесуальних норм.

У деяких випадках матеріальні норми застосовуються субсидіарно з інших галузей права, наприклад, із цивільного, господарського, фінансового, трудового тощо.

Слід зазначити про інтерференцію між матеріальними відносинами процедури банкрутства і відносинами інших галузей права.

Це стосується визнання угод недійсними, коли разом із підставами, передбаченими ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КзПБ) від 21 жовтня 2019 року [1], застосовуються відповідні положення ст.ст. 203, 215, 216 Цивільного кодексу України [2].

За призначенням процедури банкрутства відносини можна диференціювати на основні та відокремлені.

Якщо основні відносини безпосередньо пов'язані з рухом справи, то відокремлені – лише опосередковано.

Прикладом відокремлених відносин можуть слугувати майнові спори щодо майна боржника в межах справи про банкрутство згідно зі ст. 7 КзПБ.

Водночас завершення основних відносин банкрутства дає самостійне життя відокремленим. Відокремлене провадження після закриття справи про банкрутство розглядається за загальними правилами, за одним винятком – лише тим судом, який почав цей спір слухати.

За змістом майнового елемента відносини банкрутства поділяються на майнові та організаційні.

Майнові відносини направлені на встановлення та погашення грошових зобов'язань.

Організаційні є допоміжними відносинами до матеріальних і мають на меті створення певних умов для реалізації головних задач конкурсного процесу.

Прикладом організаційних відносин є діяльність арбітражного керуючого, представницьких органів кредиторів (збори, комітет).

У цілому комплексну дію матеріальних та організаційних відносин банкрутства можна спостерігати при узгодженні умов плану санації, мирової угоди тощо.

При цьому реалізація учасниками справи організаційних відносин відбувається відповідно до закону та під контролем суду.

За сферою дії відносини банкрутства є національно-територіальними (внутрішньонаціональними) і транскордонними (міжнародними).

Дія національно-територіальних відносин поширюється на всю територію України. Такі відносини мають урахувувати іноземні суб'єкти, вступаючи у процедуру банкрутства національного боржника.

За наявності майна українського боржника, яке потребує продажу, за межами країни можуть виникнути транскордонні відносини банкрутства.

У цьому випадку підставою для виникнення таких відносин є акт іноземного суду про визнання українського провадження (основного чи неосновного).

Ще одна ситуація, за якої у національного боржника можуть виникнути транскордонні відносини банкрутства, стосується відкриття основної справи про банкрутство в іншій державі.

Це можливо, коли в національного боржника є центр основних інтересів в іншій державі. Наприклад, постійне проживання або знаходження представницьких органів тощо.

У цих випадках транскордонні відносини виникають вже на підставі процесуального акта українського суду, за яким на території нашої країни визнається іноземне провадження про банкрутство щодо цього боржника (ст. 100 КзПБ).

Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна сформулювати поняття відносин банкрутства.

Відносини банкрутства – це відносини, безпосередньо пов'язані зі справою про банкрутство; які носять публічний характер; суб'єктами яких виступають одноосібно єдиний неплатоспроможний боржник (юридична або фізична особа) та необмежене коло кредиторів, які мають спільний правовий зв'язок у вигляді грошових вимог до боржника, а у випадках, передбачених законом, також інші процесуальні фігури; які стосуються всього майна боржника та спрямовані на спільне (конкурсне) погашення цих вимог, що мають, як правило, обмежену простором України сферу дії та регулюються комплексом матеріальних і процесуальних норм [3, с. 71].

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 16.02.2024).
2. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n20> (дата звернення: 16.02.2024).
3. Поляков Р. Б. Сутність відносин банкрутства (неплатоспроможності). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 63–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221471> (дата звернення: 17.02.2024).

НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-11>

РЕАЛІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Алмаші І. М.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри менеджменту, підприємництва та торгівлі
Ужгородського торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету
м. Ужгород, Україна*

Дотримання прав людини та реалізація людиною належних їй прав є однією з основних проблематик дослідження сучасної юридичної науки. В умовах ескалації війни однією з першочергових завдань держави залишається захист внутрішньо переміщених осіб, які змушені були покинути свої домівки і шукати захисту поза межами їх постійного проживання. Однією з найактуальніших є проблема реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх трудових прав. Наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в Україні досягає 4,9 млн осіб. З них 3,6 млн – це особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни. З них – 2,5 млн, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території). В умовах надзвичайних викликів, що постали під час війни, значне навантаження на держбюджет, виникнення у громадян цілого спектру нових потреб, які потребують своєчасного й ефективного реагування з боку держави та органів місцевого самоврядування, Урядом вживаються заходи для забезпечення ефективного функціонування існуючої системи соціальної підтримки населення. У 2022 році понад 2,3 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 52,8 млрд гривень, у 2023 році понад 2.5 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 73,3 млрд грн. [1]

Згідно ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2] внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Згідно ст.7 вищевказаного Закону України внутрішньо переміщена особа, яка звільнилася з роботи (припинила інший вид зайнятості), за відсутності документів, що підтверджують факт звільнення (припинення іншого виду зайнятості), періоди трудової діяльності та страхового стажу, реєструється як безробітна та отримує допомогу по безробіттю, соціальні та інші послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття відповідно до законодавства.

Внутрішньо переміщена особа, яка не мала можливості припинити трудовий договір (інший вид зайнятості) відповідно до пункту 1 статті 36, статей 38, 39 Кодексу законів про працю України у зв'язку з неможливістю продовження роботи за таким трудовим договором (іншого виду зайнятості) за попереднім місцем проживання, для набуття статусу безробітного та отримання допомоги по безробіттю і соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття має право припинити такий трудовий договір в односторонньому порядку, подавши до центру зайнятості за місцем проживання внутрішньо переміщеної особи заяву на ім'я роботодавця про припинення трудового договору. Датою припинення трудового договору є день, наступний за днем подання такої заяви.

Взята на облік внутрішньо переміщена особа, яка не має документів, необхідних для надання статусу безробітного, отримує статус безробітного без вимог, що застосовуються за звичайної процедури. До отримання документів та відомостей про періоди трудової діяльності, заробітну плату (дохід), страховий стаж допомога по безробіттю таким особам призначається у мінімальному розмірі, встановленому законодавством на випадок безробіття. Таким чином, Законом встановлено певні гарантії захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

Протягом 2022 року послуги Державної служби зайнятості отримали понад 1 млн осіб, статус зареєстрованого безробітного мали 868 тис. українців. В умовах значного обмеження попиту на працівників за сприяння Державної служби зайнятості у 2022 році нове робоче місце знайшли 305 тис. осіб. У 2023 році послуги Державної служби зайнятості отримали вже 315 тис. громадян. Обмежень щодо строків перебування у

статусі безробітного немає. А період виплати допомоги з безробіття на час дії воєнного стану складає 90 днів. Максимальний розмір виплати допомоги з безробіття в умовах воєнного стану не може перевищувати мінімальної зарплати.

Щодо покращення зайнятості серед внутрішньо переміщених осіб, створення робочих місць, то 1 липня 2022 року Державна служба зайнятості долучилася до розпочатого урядом проєкту "еРобота", однією із найактивніших програм якого стала програма з надання мікрогрантів на створення чи розвиток власної справи. Сума мікрогрантів за програмою – від 50 до 250 тис. грн. Упродовж трьох років підприємець повертає отриману суму коштів шляхом сплати податків та зборів, передусім за працевлаштованих працівників. За півроку дії цієї програми у 2022-му було отримано майже 17 тис. заявок – понад 3,3 тис. українців отримали грантові кошти, завдяки чому вже почали створювати нові робочі місця. З початку 2023 року вже надійшло майже 4 тис. заяв. В цілому, по наданих грантах передбачається створення вже більше 8 тисяч нових робочих місць. І ця кількість постійно зростає [3].

Якщо проаналізувати діяльність Закарпатська обласної служби зайнятості за період з 01.01.2024 по 14.02.2024 р., то кількість безробітних осіб, склала понад 1900 осіб, а нове робоче місце знайшли 542 особи, професійне навчання проходили 67, а 8 громадянам було видано ваучер на навчання для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці та розширення можливостей для працевлаштування[4].

Урядом України також надається підтримка внутрішньо переміщеним особам у працевлаштуванні. Так, згідно Постанови Кабінету Міністрів України № 331 «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» [5] від 20 березня 2022 року компенсація витрат надається роботодавцю, крім роботодавців, які є бюджетними установами (за винятком надавачів соціальних послуг), фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування, за кожному працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб на умовах строкового або безстрокового трудового договору (контракту), зокрема за сумісництвом, при дотриманні певних умов, встановлених вказаною Постановою. Загальна тривалість надання компенсації витрат не може перевищувати трьох місяців, а для осіб із інвалідністю з числа внутрішньо переміщених осіб – шести місяців з дня працевлаштування особи.

На думку Харабуга С. В., є випадки відмови в працевлаштуванні через ризики втрати переселенцем тимчасового житла, повернення на постійне місце проживання, «ненадійності» працівника; пропонування роботи, яка не відповідає освіті та кваліфікації переселенця [6, с. 55].

За даними Української Гельсінської спілки з прав людини Серед типових проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи у пошуках роботи на новому місці проживання: відсутні вакансії за спеціальністю та рівнем освіти; на наявні робочі місця пропонують дуже низьку заробітну плату; небажання роботодавця наймати на роботу ВПО; недостатньо професійних навичок та досвіду роботи для працевлаштування; проблеми з оформленням на роботу через брак документів, в тому числі – нерозірвані трудові відносини з попереднім роботодавцем [7].

Отже, в даній доповіді проаналізовано реалізацію трудових прав внутрішньо переміщених осіб, виокремлено проблеми, які при цьому виникають. Автором розкрито особливості набуття статусу біженця вказаними суб'єктами, і охарактеризовано підстави та засоби надання допомоги у реалізації своїх прав внутрішньо переміщеними особами.

Література:

1. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 18.02.2024 р.).

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014. Відомості Верховної Ради України від 02.01.2015 року, № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1706-18> (дата звернення: 18.02.2024 р.).

3. Державний центр зайнятості: під час війни ринок праці зазнав значних змін. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/derzhavnyy-centr-zaynyatosti-pid-chas-viyny-rynok-praci-zaznav-znachnyh-zmin> (дата звернення: 19.02.2024 р.).

4. Закарпатський обласний центр зайнятості. Послугами Закарпатської обласної служби зайнятості з початку року скористалися понад 1,9 тисяч безробітних. URL: <https://zak.dcz.gov.ua/novyna-poslugamy-zakarpatskoyi-oblasnoyi-sluzhby-zaynyatosti-z-pochatku-roku-skorystalysya-ponad-19> (дата звернення: 19.02.2024р.).

5. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 331. *Офіційний вісник України*. 2022. № 44. Ст. 2394.

6. Харабуга С. В. Проблеми внутрішньо переміщених осіб на ринку праці України. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/74515331.pdf> (дата звернення: 18.02.2024 р.).

7. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Працевлаштування переселенців через центри зайнятості: з якими проблемами стикаються

ВПО? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/pratsevlashtuvannia-pereselentsiv-cherez-tsentry-zayniatosti-z-iaakymy-problemamy-stykaiutsia-vpo/> (дата звернення: 19.02.2024 р.).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-12>

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Заворотченко Д. О.

студентка юридичного факультету

Науковий керівник: Марченко О. В.

доктор юридичних наук,

*професор кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Організація трудових відносин в умовах дії режиму воєнного стану представляє собою особливості трудових відносин працівників усіх установ, організацій і підприємств в країні незалежно від виду діяльності, форми власності та галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами у період дії режиму воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[1, с. 354].

Оскільки держава надає умови для того, щоб в повному обсязі громадяни України здійснювали право на працю, то й гарантуються рівні можливості громадянам обрати професії та рід своєї трудової діяльності. Крім того, держава реалізовує програми для професійно-технічного навчання, а також для підготовки і перепідготовки працівників відповідно до суспільних потреб.

Ми можемо спостерігати, що в період війни мають місце обмеження права на вільний вибір своєї праці та право на страйки для того, щоб захистити свої власні інтереси.

Слід відмітити, що здійснення саме чіткого правового регулювання зможе забезпечити якісне існування трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні, але враховуючи це, слід не забувати про сучасні проблеми законодавчого регулювання відносин, пов'язаних з працею громадян, котрі в свою чергу є доволі поширеними.

В умовах воєнного стану трудове право продовжує розвиватися і відбувається реформування трудового законодавства, враховуючи деякі напрями. Розкриття цих основних напрямів розвитку трудового права в теперішній складний період допоможе більш детально зрозуміти роль і значення трудового права як самостійної галузі права, яка покликана захищати права та інтереси працівників і роботодавців в умовах повномасштабної агресії РФ проти нашої держави [2, с. 377].

Новий етап в реформуванні трудового законодавства України розпочався лише в умовах воєнного стану. Слід зазначити, що за цей відносно невеликий період часу доволі помітно зросла законодавча активність у регулюванні трудових відносин. Хоча такі зміни носять не лише кількісний, але й якісний характер. Деякі нові правові приписи, які стосуються трудового законодавства, мають відношення до особливостей трудових відносин під час воєнного стану, а ще деякі – загальних положень трудового права та законодавства в цілому.

Першим напрямом розвитку трудового права в умовах воєнного стану слід назвати становлення певних обмежень і особливостей організації трудових відносин із додержанням мінімальних трудових гарантій, тобто мова йдеться про норми Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року, які в основному стосуються регламентації індивідуальних трудових відносин [3].

Другим напрямом розвитку трудового права в умовах воєнного стану є посилення захисту трудових прав працівників і гарантій їх здійснення.

Наступним напрямом розвитку трудового права і реформування трудового законодавства в умовах воєнного стану є посилення мінливості правового регулювання трудових відносин та бажання працівника при здійсненні права на працю, що проявляється при укладенні нового виду – трудового договору з нефіксованим робочим часом. Певного розвитку в свій час набули й дистанційні форми взаємодії між працівниками та роботодавцями, зокрема, дистанційний договір та дистанційний інструктаж.

Ще одним напрямом розвитку сучасного трудового права в особливий період є розширення договірних основ регулювання трудових відносин. Необхідно зазначити, що практичнішим є питання сплати єдиного соціального внеску та реалізації соціальних гарантій.

В умовах воєнного стану трудове право залишається гарантом забезпечення трудових прав працівників і роботодавців. Слід зазначити, що зміни політичного та соціального характеру, що проходять останніми роками в Україні, зумовили розширення сфери договірного регулювання, тому класичні інструменти приватного права, як договір, проникли навіть у сферу публічного права, що дає змогу більш

ефективно вирішувати поставлені завдання у відносинах і управлінні. Справді, те, що в один історичний період належить до сфери публічно-правового регулювання, в інший час може опинитися у сфері приватного права й навпаки. Так, доцільно здійснити аналіз трудового права як галузі права з позицій співвідношення публічно-правових і приватно-правових засад у регулюванні трудових відносин [4, с. 84].

Слід зауважити, що трудове право як галузь права з його трудовим інститутом «трудоий договір» сформувалося лише тоді, коли чітко окреслилися відносини між роботодавцями та працівниками, що були засновані на трудовому договорі. Прийняття перших нормативних актів, які регулювали суспільні відносини, привело до виникнення класичної тріади: правова ідеологія, позитивне право, правовідносини, де трудове право з його інститутами стало одним із джерел формування чинного законодавства, а доктрина значною мірою формувалася на основі усвідомлення правозастосовної практики.

Цілком очевидно, що трудове право як самостійна галузь права та його центральний інститут «трудоий договір» увібрали в себе як приватно-правові, так і публічно-правові елементи.

Найбільш інноваційнішим елементом трудового законодавства є запровадження інституту призупинення дії трудового договору, що несе в собі як позитивні, так і негативні фактори.

Водночас, слід зазначити, що діалектика трудових правовідносин під час воєнного стану зумовлює виникнення нових проблемних питань та, відповідно, пошук шляхів їхнього вирішення. Так, одним з найважливіших питань є документування трудових правовідносин, яка має дуже важливі правові наслідки, зокрема, трудові книжки як документи, що підтверджують трудовий стаж.

Не викликає сумнівів, що в рамках галузі й науки трудового права відбуваються серйозні зміни, ідуть складні, неоднозначні процеси, що пов'язані не зі звуженням предмета правового регулювання, а радше з його розширенням, більш того, з його модифікацією, з властивими йому фундаментальними принципами, що склалися історично та показали свою значущість і об'єктивність на практиці.

Важливо акцентувати увагу на те, що трудове законодавство тривалий час перебувало в процесі постійного розвитку та вдосконалення в унісон економіко-соціальних потреб українського суспільства. Упровадження певних трудових норм (восьмигодинний робочий день, введення обов'язкового медичного огляду тощо) стало основним базисом сучасного трудового законодавства України [5, с. 144].

Таким чином, основним завданням сучасного трудового права в умовах воєнного стану, як і в мирний період, є розробка ефективного галузевого механізму забезпечення трудових прав, свобод та інтересів

працівників і роботодавців. Мається на увазі належне закріплення переліку основних трудових прав працівників і роботодавців на законодавчому рівні відповідно до міжнародних і європейських стандартів, так і гарантій їх реалізації.

Література:

1. Таран І. О., Плєскун О. В. Трудові відносини в умовах воєнного стану в Україні // Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 353-355. С. 354.

2. Основні тенденції розвитку трудового права в умовах воєнного стану // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 71. С. 376-381. С. 377.

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

4. Становлення та розвиток трудового права як прояв єдності приватних і публічних начал // Теорія і практика інтелектуальної власності. 4 / 2018. С. 83-92. С. 84.

5. Обушенко Н. М. Розвиток трудового законодавства України за часів існування СРСР // Південно-Український правничий часопис. 2019. № 4. Ч. 2. С. 142-146. С. 144.

НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-13>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ҐРУНТІВ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Грузенський В. В.

*аспірант кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації на третині території України існує великий ризик системного порушення поверхневого шару ґрунтів або ж їх забруднення (мінами, нафтопродуктами, нерозірваними боеприпасами). Ще з 2014 року наша держава отримала новий виклик – деградацію земель та ґрунтів внаслідок воєнних дій.

Зрозуміло, що внаслідок зазначеного якості ґрунту втрачається, його структура порушується, а здатність до самовідновлення мінімізується. Для відновлення ґрунту необхідно дуже багато часу, він обліковується століттями та тисячоліттями. Отже, ґрунт є важковідновлюваним природним ресурсом, що означає фактичне виключення з інтенсивного господарського використання масивів зі зруйнованим ґрунтовим шаром у доступній часовій перспективі. Отже, принаймні на декілька найближчих десятиліть значна частина українських земель з пошкодженням або знищенням ґрунтовим покривом, а також заміновані території будуть виключені із господарського використання. Отже, в умовах сьогодення проблема відновлення земель та ґрунтів набула надзвичайної актуальності.

Проблематика відновлення природних ресурсів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є предметом дослідження В. І. Андрейцева, М. Я. Ващишин, А. П. Гетьмана, Н. Р. Кобецької, П. Ф., О. М. Ковтун, П. Ф. Кулинича, Н. Р. Малишевої, В. В. Носіка та інших.

Відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є важливим напрямом державної екологічної політики.

Одним із завдань державної екологічної політики визначено забезпечення сталого використання та охорони земель, покращення стану уражених екосистем та сприяння досягненню нейтрального рівня деградації земель, підвищення рівня обізнаності населення, землевласників і землекористувачів щодо проблем деградації земель [1].

Правові засади відновлення земель та ґрунтів шляхом визначено Земельним кодексом України, Законами України «Про охорону земель», Законом України «Про землеустрій» та іншими.

Відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації неможливе без відшкодування державою-агресором шкоди та збитків, заподіяних українському довікілью. Кабінет Міністрів України постановою від 20 березня 2022 р. № 326 затвердив Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [2]. Цим Порядком в якості окремого об'єкту завдання шкоди виділена шкода земельним ресурсам, яка включає шкоду від пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів. Згодом було затверджено дві методики: Методику визначення шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (наказ Міндовкілья №167 від 4 квітня 2022 року) [3] та Методику визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації (наказ Мінагрополітики № 295 від 18 травня 2022 року [4].

Одним із найбільш ефективних засобів охорони та відновлення земель, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є їхня консервація – припинення господарського використання на визначений термін та залуження або залісення деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно та економічно неефективним, а також техногенно забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержувати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я [5].

У 2023 році доповнено перелік земель, що підлягають консервації (ст. 51 Закону України «Про охорону земель»), земельними ділянками, забрудненими хімічними речовинами внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, та земельними ділянками, на яких розташовані військові інженерно-технічні та/або фортифікаційні споруди [5].

Суттєвих змін потребує система моніторингу довкілля загалом та система моніторингу земель і ґрунтів (як складова системи моніторингу довкілля) зокрема. Реформування державної системи моніторингу довкілля передбачено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» від 20 березня 2023 року № 2973-IX [6].

Перспектива законодавчого регулювання вимагає комплексного підходу до відновлення земель, що включає не лише фізичне відновлення пошкоджених територій, а й відновлення здатності екосистем надавати необхідні послуги. Важливість цього підходу підкреслюється розвитком таких ініціатив, як програма ООН з навколишнього середовища (UNEP), і наростаючою кількістю досліджень, присвячених економіці екосистем та біорізноманіттю.

Враховуючи ведення повномасштабних бойових дій на території України, реалізація існуючих та створення нових механізмів захисту земель та ґрунтів, збереження їхніх корисних властивостей, зведення до мінімального рівня негативних факторів, що мають місце і чинять вплив на них, має стати одним із пріоритетних завдань водночас і держави, і громадянського суспільства. Відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, має стати пріоритетом державної екологічної політики України.

Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року не відповідає потребам сьогодення, оскільки не ґрунтується на концепції екосистемних послуг та не вирішує завдання відновлення земель і ґрунтів України, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Тому нагальною необхідністю сьогодні є розробка та прийняття Закону України «Про охорону та відновлення земель і ґрунтів».

Література:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

2. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

3. Методика визначення шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Затверджено наказом Міністерства захисту довкілля та

природних ресурсів України від 4 квітня 2022 року № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

4. Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Затверджено Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України 18 травня 2022 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

5. Про охорону земель. Закон України від 19.06.2003 року № 962-IV/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля. Закон України від 20 березня 2023 року № 2973-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-14>

КЛІМАТИЧНА ПРОБЛЕМА ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Ковтун О. М.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Людство сьогодні перебуває на межі екологічної катастрофи. Зокрема, серйозне занепокоєння викликають зміни клімату, проблема переробки та утилізації відходів, знищення біорізноманіття, забруднення атмосферного повітря, вод, ґрунтів, масова вирубка лісів та інші екологічні проблеми. Зміна клімату є серйозною загрозою для людства. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш у виступі на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (Швейцарія) 18 січня 2023 р. наголосив: «Ми наблизилися до зростання на рівні 2,8°C. Наслідки, як ми всі знаємо, будуть руйнівними. Деякі регіони нашої

планети стануть непридатними для життя. Для багатьох це стане смертним вироком» [1].

Значний негативний вплив на клімат планети чинить російсько-українська війна. Поки країни і компанії усього світу шукають рішення для скорочення викидів парникових газів, війна продовжує генерувати мільйони тонн викидів CO₂ щомісяця. На кліматичній конференції ООН у Дубаї Леннард де Клерк (нідерландський експерт з питань викидів, пов'язаних з війною) анонсував третій звіт щодо впливу російської війни на клімат. Він зауважив, що РФ продовжує нищити українське довкілля. Ліси та природні екосистеми потерпають від пожеж і бойових дій, а через це викиди парникових газів збільшуються. «Тому світ має зробити усе, аби Росія понесла відповідальність за ці викиди та відшкодувала їх Україні», – зазначив він [2].

Проте, найбільший вплив на клімат, спричинений війною, – це майбутні викиди парникових газів, пов'язані із відбудовою зруйнованої та пошкодженої інфраструктури: житлових будинків, навчальних та медичних закладів, автомобільних мостів та доріг, електростанцій та трансформаторних підстанцій тощо [3].

Новою сторінкою у захисті екологічних прав у ЄСПЛ є розгляд так званих «кліматичних справ». Так звані «кліматичні справи» є новою категорією екологічних справ у практиці ЄСПЛ. Йдеться про три справи: 1) *Association of Senior Women for Climate Protection and Others v. Switzerland*, № 53600/20; 2) *Carême v. France*, №7189/21; 3) *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States*, № 39371/20.

Розгляд першої кліматичної справи (*Association of Senior Women for Climate Protection and Others v. Switzerland*, № 53600/20) розпочався 29 березня 2023 року. Вона стосується впливу на здоров'я екстремальної спеки, зумовленою зміною клімату. Позов до ЄСПЛ подала цюрихська громадська асоціація *Klima Seniorinnen*, що об'єднує пенсіонерок, середній вік яких становить 73 роки. У своєму позові вони заявляють про «згубний вплив зміни клімату на життя і здоров'я людини» та стверджують, що негативні наслідки кліматичних змін безпосередньо зумовлюють порушення цілої низки основоположних прав і свобод, закріплених у Конвенції [4].

Друга справа – за позовом Д. Карема, члена Європейського парламенту від французької партії «Зелених», який оскаржує відмову Франції вживати більш радикальних заходів щодо протидії процесам зміни клімату (*Carême v. France*, № 7189/21) [4]. Ще на посаді мера Кареме позивався до французького суду від імені свого міста та від себе, заявляючи, що зміна клімату підвищує ризик затоплення його будинку. Вищий адміністративний суд Франції ухвалив рішення на користь міста проти центрального уряду у 2021 році, але відхилив індивідуальну скаргу Кареме, яку він згодом передав до ЄСПЛ.

Третя справа була ініційована групою молодих португальців. Вона поки без дає слухання. Заявники звинувачують одночасно 33 держави (серед них – росія та Україна), бездіяльність яких, на їхню думку, спричинила хвилі спеки в Португалії, що нібито впливає на їхні права

людини. Тому ці держави потрібно зобов'язати вжити більше заходів для розв'язання проблеми зміни клімату (Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States, № 39371/20) [4].

Як бачимо, вперше в історії ЄСПЛ розглядатиме питання про те, чи може невиконання програмних документів з кліматичної політики порушувати права людини, закріплені в Конвенції.

Отже, розгляд кліматичних справ у ЄСПЛ є новою сторінкою історії захисту екологічних прав. Якщо ЄСПЛ визнає, що такі позови можна виносити на розгляд судового органу, то він буде змушений дати відповідь на питання, чи порушує кліматична політика держав право на життя (ст. 2 Конвенції) і право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 Конвенції). Позитивні рішення у кліматичних справах іще більше актуалізують та прискорять процес визнання права на безпечне, чисте, здорове та стійке довкілля у якості самостійного права, закріпленого Додатковим протоколом до Конвенції, оскільки ст. 8 Конвенції (як найбільш універсальна та застосовувана до захисту екологічних прав стаття, не завжди є настільки гнучкою, щоб стовідсотково впоратися з цим завданням).

Література:

1. Secretary-General's Remarks At The World Economic Forum. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2023-01-18/secretary-generals-remarks-the-world-economic-forum> (дата звернення: 19.02.24).

2. Експерт з Нідерландів анонсував новий звіт про вплив російської війни в Україні на клімат. URL: https://lb.ua/society/2023/12/03/587294_ekspert_z_niderlandiv_anonsuvav.html (дата звернення: 19.02.24).

3. Війна руйнує довкілля і шкодить клімату. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/7/700922/#:~:text=%D0%9D%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82%2C%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9,%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%20%D1%82%D0%B0%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%85%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%20%D1%82%D0%BE%D1%89%D0%BE>. (дата звернення: 19.02.24).

4. ЄСПЛ як верховний суд з екологічних питань: розгляд кліматичних позовів у Стразбурзі. URL: <https://yvu.com.ua/yespl-yak-verhovnyj-sud-z-ekologichnyh-pytan-rozglyad-klimatychnyh-pozoviv-u-strasburzi/> (дата звернення – 19.02.2024).

НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-15>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Беспалов І. О.

*ФОРП, діяльність у сфері права
м. Київ, Україна*

Інформаційна безпека є поняттям, яке містить Основний Закон України, але при цьому перебуває у стані становлення та розвитку національних юридичних наук. Так, відповідно до статті 17 Конституції України [1] «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави». Тобто серед найважливіших функцій держави зазначено забезпечення інформаційної безпеки.

Тривалий час термін «інформаційна безпека» було унормовано як складовий елемент національної безпеки: згідно статті 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» (наразі втратив чинність) [2] інформаційна безпека поряд з кібербезпекою та кіберзахистом наводилась як складова національної безпеки – тобто захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в цілому. Питання національної безпеки України наразі регулюється Законом України «Про національну безпеку України» [3]. Проте цей нормативно-правовий акт не містить чіткого термінологічного визначення «інформаційна безпека».

В умовах військової агресії Російської Федерації, через яку Президентом України введено в Україні воєнний стан відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [4], особливої актуальності набувають питання термінологічного визначення та правового регулювання інформаційної безпеки, адже приклади загроз інформаційній безпеці є очевидними особливо в той час, коли інформація набуває форми продукту. Правове регулювання відносин щодо створення та збирання, одержання і зберігання, використання, поширення, охорони і захисту інформації здійснюється

через Закон України «Про інформацію» [5], і саме цим Законом унормовано поняття «захист інформації». Але, на наш погляд, захист інформації і інформаційна безпека не є тотожними категоріями, тому інформаційна безпека набуває особливої актуальності як предмет наукових досліджень в умовах воєнного стану.

Питання інформаційної безпеки та дотичні до них досліджувалися такими науковцями, як: О. Довгань та Т. Ткачук [6], Є. Захаров і Р. Тополевський [7], В. Пилипчук [8], О. Ярема [9], проте даний напрямок наукових досліджень і досі потребує напрацювань, відповідних наукових розробок і, як наслідок, удосконалення законодавчої регламентації.

Вартою уваги є Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021 [10], в якій вживається термін «інформаційна безпека України». Цей термін визначається як складова національної безпеки України через словосполучення «стан захищеності», за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації. Під об'єктами захищеності перебувають державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі інтереси людини. Також стан захищеності інформаційної безпеки України відповідно до згаданої Стратегії передбачає доступ до достовірної і об'єктивної інформації, існування ефективної системи захисту та протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів.

Доцільно зауважити, що в 2014 р. було ініційовано Проєкт Закону «Про засади інформаційної безпеки України» [11], яким пропонувалось унормувати терміни «інформаційна безпека», «інформаційна інфраструктура», «забезпечення інформаційної безпеки», «загрози інформаційній безпеці» та низку інших вкрай важливих для суспільства і держави категорій. Проте цей законопроект так і не було втілено в життя, а нових наразі не запропоновано.

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що в умовах повномасштабної військової агресії, що триває вже два роки на території України, інформаційна безпека є важливою функцією держави, а отже, має набути особливої уваги з боку наукової спільноти та суспільства в цілому.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254-к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

2. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#n142> (дата звернення: 15.02.2024).

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення 16.02.2024).

4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 16.02.2024).

5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#n18> (дата звернення 16.02.2024).

6. Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю. Концептуальні засади законодавчого забезпечення інформаційної безпеки України. *Інформація і право*. № 1(28). 2019. С. 86-99.

7. Тополевський Р., Захаров Є. Коментарі до проекту Закону України «Про інформаційну безпеку України» від 22.09.2004 р. № 5732. URL: <https://khpg.org/1105737155> (дата звернення 19.02.2024).

8. Пилипчук В. Г. Актуальні питання захисту прав, свобод і безпеки людини в сучасному інформаційному суспільстві. *Проблеми захисту прав людини в інформаційному суспільстві*: зб. матер. наук.-практ. конф. / упоряди. Фурашев В. М., Петраєв С. Ю. (НДПП НАПрН України, НІСД, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, НТУУ «КПІ»). Київ: вид-во «Політехніка». 2016. С. 6-8.

9. Ярема О. Г. Предмет правового забезпечення інформаційної безпеки в інформаційному праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія Право. 2016. № 2. С. 244-252.

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення 19.02.2024).

11. Про засади інформаційної безпеки України : Проект Закону України від 28.05.2014 р. № 4949. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51123 (дата звернення 19.02.2024).

ПРАВОВА ДОКРИНА «АСТІО POPULARIS»: ПОНЯТТЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Білак Н. І.

*кандидат юридичних наук,
керуючий партнер Адвокатського об'єднання «СВІТЛО»,
керівник грантового проекту «Actio popularis»
м. Одеса, Україна*

Назарчук А. В.

*асистент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Дедалі частіше в юриспруденції вживається термін «actio popularis». З метою визначення його сутнісно-змістових ознак, проаналізуємо основні підходи щодо цього правового інституту.

Правова доктрина «actio popularis» в перекладі з латинської мови означає «суспільна дія». Вона походить з римського права і надає право кожному звернутися до суду в інтересах всього суспільства, або будь-якої іншої особи, навіть якщо права позивача при цьому порушені не були. Це так званий позов в інтересах публічного порядку і в його основі лежить переконання, що для суду немає значення, хто саме до нього звернувся. Важливий лише сам факт неправомірності дій представників держави. Завданням суду є розгляд цієї справи і припинення порушення, якщо воно мало місце [5].

В Японії термін «actions populares» використовується в Законі «Про порядок вирішення адміністративних спорів» (прийнятого ще в 1962 році) як народний позов, який є одним із чотирьох видів адміністративних позовів [7]. За законодавством цієї країни «actions populares» (народний позов) подається тільки в спеціально встановлених законом випадках і передбачає можливість звернення до суду особи з адміністративним позовом про оскарження положень акту органу публічної влади, які безпосередньо її особистих прав не торкається. Прикладом реалізації «actions populares» може слугувати можливість будь-якого виборця звертатись до суду з позовом про порушення адміністрацією виборчої процедури [2], тобто в такому випадку позивач діє в публічних інтересах.

Аналогічний інститут існує й у конституційному і кримінальному праві інших держав (зокрема, Угорщині, Іспанії, країнах Латинської Америки). Водночас «*actio popularis*» не набуває значного поширення з огляду на острах створення в державі умов для можливого зловживання правом [4].

За іншим наявним підходом розуміння «*actio popularis*» зводиться до можливості подання позову «в інтересах правопорядку», що передбачає право кожного оскаржувати нормативний акт після його оприлюднення без обов'язку доводити, що відповідна норма безпосередньо зачіпає права і свободи заявника (поширений в основному в Африці, Центральній та Північній Америці, Мальті, Перу, Чилі, Угорщині, Хорватії, Грузії та ін.) [6].

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року зазначено про можливість суду приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права [3]. Тобто в даному випадку ключовим є «допущений» факт порушень прав.

Водночас, що стосується практики Європейського суду з прав людини, то в даному випадку наведемо висновки, зроблені судом у рішенні по справі №13378/05 від 29.04.2008 року «Берден проти Сполученого Королівства» в частині того, що заявники можуть стверджувати, що певний закон порушує їхні права, незважаючи на відсутність конкретних заходів з його застосування, у разі, якщо вони належать до категорії людей, права яких можуть виявитися безпосередньо зачеплені таким законом, або якщо вони змушені змінити свою поведінку, щоб не наразитися на ризик зазнати судового переслідування. Тобто, щоб мати можливість подати скаргу відповідно до ст. 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року [3], заявник має бути здатний довести, що оскаржуваний захід стосується його безпосередньо [6].

На думку В.В. Скитович, який є прихильником ідеї «*actio popularis*» у формі позову про законність, обмеження права оскарження незаконних адміністративних актів тільки особистою зацікавленістю громадянина є недоцільним, оскільки несудове оскарження не знає будь-яких обмежень у цьому сенсі [1].

В свою чергу, у багатьох країнах світу, для подання позову необхідно довести, що таке рішення шкодить безпосередньо правам заявника,

тобто ті, що не закріплюють в законодавстві засад «actio popularis». Прикладом може слугувати правова доктрина Німеччини, яка виключає «actio popularis» з адміністративного процесу, надаючи можливість звернення з адміністративним позовом виключно тим особам, права яких порушено адміністративним актом [1].

Підсумовуючи існуючі у світовій практиці підходи до доктрини «actio popularis» можна здійснити класифікаційний поділ до розуміння даного поняття, зокрема як виду адміністративного позову, права звернення до суду або можливості оскарження акту суб'єкта владних повноважень. При цьому схожість у всіх цих видах полягає у наявності суспільного, а не особистого інтересу та важливості результату судового рішення для великої групи осіб.

Як бачимо наявні у різних правових системах підходи щодо «actio popularis» дещо різняться за своєю сутністю. Водночас вважаємо, що закріплення в правовій системі «actio popularis» є свідченням високої демократичності в державі.

Література:

1. Закаленко О.В. Підходи до класифікації адміністративних позовів: зарубіжний досвід та можливість його застосування Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Чернівці, 04 березня 2021 р.
2. Зеленцов А.Б. Теоретичні проблеми адміністративного позову. Правознавство, 2005. № 6. С. 34-38.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Лученко Д. Адміністративний позов як процесуальна форма захисту прав фізичних і юридичних осіб в адміністративному судочинстві. Вісник Національної академії правових наук України № 4 (75) 2013.
5. Позов в інтересах публічного порядку vs свавілля держави. . URL: <https://dejure.foundation/library/pozov-v-interesah-publicnoho-poriadku-vs-svavillia-derzhavy>
6. Студенников С. Що таке actio popularis і чому він не застосовується в Україні. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/137503-scho-take-actio-popularis-i-chomu-vono-ne-zastosovuyetsya-v-ukrayini>
7. Цунео Інако. Сучасне право Японії. Київ, 1981. 432 с.

ЩОДО РИЗИКІВ ЗЛОВЖИВАНЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Зелінська Я. С.

*кандидат юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Світові тенденції інтеграції діджиталізації у сферу судочинства все більше стають актуальними у різних країнах, таких як США, Німеччині, Франції, Великобританії, Сінгапурі та в інших країнах. Зокрема, Україна так само не є виключенням. Одним із напрямків євроінтеграційних процесів є застосування елементів діджиталізації у сфері судочинства, зокрема в адміністративному. У даному контексті слід звернутися до норм м'якого права, зокрема, Рекомендації Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій, ухваленою Комітетом Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28.02.2001р., в якій йдеться про діджиталізацію сфери судочинства та визначаються засоби зв'язку з судами та учасниками розгляду справи, враховуючи, новітні технології, а саме: 1) можливість відкриття провадження за допомогою електронних засобів; 2) здійснення подальших процесуальних дій у рамках провадження в середовищі електронного документообігу; 3) отримання відомостей про хід справи шляхом одержання доступу до судової інформаційної системи; 4) одержання інформації про результати провадження в електронній формі [1]. Зазначені положення надають можливість здійснювати обмін інформацією в електронній формі із використанням певних технологій.

Слід відзначити, що в Україні на шляху впровадження діджиталізації в адміністративне судочинство було прийнято нормативно-правові акти та внесені відповідні зміни до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [2]. У 2021 році Вищою Радою правосуддя було затверджено Положення «Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» (далі – ЄСІТС) [3], в якому визначається, що однією із функцій

ЄСІТС є обмін документами та інформацією (надсилання та отримання документів та інформації, спільна робота з документами) в електронній формі між судами, іншими органами та установами в системі правосуддя, учасниками судового процесу, а також проведення відеоконференції у режимі реального часу. Також у вказаному Положенні окремо виділена підсистема «Електронний суд», під якою розуміється підсистема ЄСІТС, що забезпечує можливість обміну (надсилання та отримання) документами (в тому числі процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу.

В аспекті впровадження діджиталізації в адміністративне судочинство слід наголосити, на тому що є як позитивні ознаки, які допомагають реалізовувати процесуальні права та дотримуватися обов'язків, так і виникають ризики зловживань процесуальними правами. Проаналізуємо більш детально.

У положеннях КАС України встановлюється заборона зловживання процесуальними правами шляхом закріплення принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами, сутнісне значення якого полягає у тому, що учасники розгляду справи повинні добросовісно користуватися процесуальними правами та дотримуватися обов'язків. В аспекті процесів діджиталізації відзначимо, що застосування електронного суду раніше було тільки правом, а з 2023 року є і обов'язком для деяких учасників розгляду справи, для прикладу, адвоката, який надає професійну правничу допомогу. Зазначене відображено у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення обов'язків учасників судової справи», яким було доповнено ст. 18 КАС України та покладено обов'язок на учасників розгляду справи реєструвати електронні кабінети в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в обов'язковому порядку [4]. Однак, при цьому у ч. 9 ст. 44 КАС України зазначено, що якщо інший учасник справи не зареєстрував його, учасник справи, який не є суб'єктом владних повноважень та подає документи до суду в електронній формі з використанням електронного кабінету, звільняється від обов'язку надсилання копій документів такому учаснику справи.

Слід наголосити, що реєстрація електронного кабінету пов'язана із електронною ідентифікацією особи, яка здійснюється з використанням кваліфікованого електронного підпису відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» чи інших засобів електронної ідентифікації, які дають змогу однозначно встановити особу (ч. 5 ст. 18 КАС України). Проаналізувавши зазначені

положення, слід дійти висновку, що реєстрація електронного кабінету є обов'язком учасника розгляду справи і не дотримання зазначеного обов'язку можна розглядати як спосіб зловживання процесуальними правами, тому ст. 45 КАС України доцільно було б доповнити зазначеним способом зловживання процесуальними правами.

Наступним елементом втілення діджиталізації в адміністративне судочинство є можливість здійснення обміну документами та вчинення процесуальних дій в електронній формі. Так, у ч. 7 ст. 44 КАС України регламентується, що документи (в тому числі процесуальні документи, письмові та електронні докази тощо) можуть подаватися до суду, а процесуальні дії вчинятися учасниками справи в електронній формі з використанням ЄСІТС, зокрема участі учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції (ч. 8 ст. 18 КАС України).

Аналізуючи ст. 18 КАС України, окрім зазначеного, на учасника розгляду справи покладається додатковий обов'язок надати до суду доказ надсилання цих матеріалів іншим учасникам справи у разі подання до суду в електронній формі заяви по суті справи, зустрічного позову, заяви про збільшення або зменшення позовних вимог, заяви про зміну предмета або підстав позову, заяви про залучення третьої особи, апеляційної скарги, касаційної скарги та документів, що до них додаються, учасник справи зобов'язаний. Якщо позов, апеляційна, касаційна скарга подані до суду в електронній формі, позивач, особа, яка подала скаргу мають подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази виключно в електронній формі, крім випадків, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі (ч. 11 ст. 44 КАС України).

У зазначеному контексті слід наголосити на тому, що виникають ризики недотримання процесуальних строків, подання неналежних чи недопустимих доказів. Зазначені дії можна охарактеризувати, як зловживання процесуальними правами.

Несанкціоноване втручання в роботу Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи та в автоматизований розподіл справ між суддями тягне за собою відповідальність, встановлену законом (ч. 11 ст. 18 КАС України) та може визнаватися як зловживання процесуальними правами.

Резюмуючи вищезазначене, слід дійти висновку, що у цілому діджиталізація в адміністративному судочинстві як спосіб реалізації процесуальних прав та обов'язків наближає адміністративне судочинство до європейських стандартів. Однак, слід наголосити, що під час використання ЄСІТС можуть виникати ризики зловживань процесуальними правами. Зазначене потребує створення чіткого механізму протидії зловживань процесуальними правами, зокрема

удосконалення функціонування системи ЄСІТС, для прикладу запровадження електронного календаря для обчислення процесуальних строків, внесення відповідних змін у положення КАС України та передбачення застосування заходів процесуального примусу.

Література:

1. Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій : ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28.02.2001 р. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/rek-2001-3.pdf>

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11496>

3. Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення обов'язків учасників судової справи: Закон України від 19.10.2023 р. № 3424-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3424-20#n26>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-18>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА МАЙНО У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ковирєв А. В.

*аспірант кафедри публічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
м. Дніпро, Україна*

Повномасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 року докорінно змінило усі сфери життя країни, в тому числі і сферу правосуддя. Українська система примусового виконання судових рішень, яка і до того не вирізнялася високою ефективністю, зіткнулася з новими складними реаліями та небезпечними викликами.

Необхідно зазначити, що вплив правового режиму воєнного стану на виконавче провадження за відносно короткий час уже став об'єктом уваги з боку практикуючих юристів – як адвокатів [3, 4], так і виконавців [9]. Крім того, 2023 року побачила світ ґрунтовна колективна праця киянських правників, присвячена виконавчому провадженню в умовах воєнного стану [1]. Важливим аспектом даної праці стала окрема увага щодо змін і новел законодавства у сфері примусового виконання рішень, а також відповідної судової практики.

В свою чергу, дана невелика розвідка присвячена особливостям правового регулювання під час воєнного стану такого важливого заходу примусового виконання рішень, як звернення стягнення на майно боржника.

Вже у березні 2022 року Верховною Радою України з метою підвищення соціальної захищеності громадян в умовах повномасштабної війни прийнято Закони України № 2120-IX та № 2129-IX, якими запроваджено законодавчі обмеження на звернення стягнення на майно боржників:

1) фізичним особам – боржникам дозволили здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт у рамках виконавчого провадження, без урахування такого арешту за умови, якщо сума стягнення за виконавчим документом не перевищує 100 тисяч гривень;

2) юридичним особам – боржникам дозволили здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт, виключно для виплати заробітної плати в розмірі не більше 5 мінімальних розмірів заробітної плати в місяць на одного працівника, а також сплати податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

3) заборонено звернення стягнення на пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни російської федерації) [8].

Крім того, державним і приватним виконавцям заборонено реалізовувати нерухоме майно, що належить громадянам України та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами: зупиняється дія ст. 41 (Реалізація предмета іпотеки на електронному аукціоні) та ст. 47 (Оформлення результатів електронного аукціону з реалізації предмета іпотеки) Закону України «Про іпотеку». При цьому дане обмеження не поширюється на нерухоме майно, оформлене в іпотеку за договорами, укладеними після набрання чинності Законом, або за договорами, до яких після дня набрання чинності Законом за погодженням сторін вносилися зміни в частині продовження строків виконання зобов'язань та/або зменшення розміру процентів, штрафних санкцій [7].

Згодом, через рік законодавці Законом № 3048-IX від 11.04.2023 переглянули норму щодо вільного користування фізичними особами арештованими коштами, якщо сума боргу менша 100 тисяч грн. Натомість, фізичним особам – боржникам, на кошти яких накладено арешт в рамках виконавчого провадження, дозволили здійснювати видаткові операції з поточного рахунку на суму у розмірі, що протягом одного календарного місяця не перевищує 2 мінімальних розмірів заробітної плати станом на 1 січня поточного року (14200 грн. у 2024 році) – звернення стягнення у межах зазначеної суми на такому рахунку не здійснюється.

Також, на період дії воєнного стану Закон зупиняє звернення стягнення на майно таких категорій боржників (окрім виконання рішень, стягувачами за якими є держава, органи ПФУ, інші державні цільові фонди):

- підприємства оборонно-промислового комплексу;
- органи військового управління, з'єднання, військові частини; військові ВНЗ, установи та організації, які входять до складу ЗСУ;
- стягнення з фізичної особи заборгованості за житлово-комунальні послуги на територіях, де ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих територіях, а також стягнення заборгованості за житлово-комунальні послуги щодо нерухомого майна, яке є місцем постійного проживання такої фізичної особи і було знищено або пошкоджено внаслідок бойових дій [7].

Крім того, згідно наказу Міністерства юстиції України від 10.06.2022 № 2343/5, організатори електронних аукціонів, зокрема ДП «СЕТАМ», зупиняли електронні аукціони з реалізації арештованого майна, яке знаходиться на території, включеній до Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) [2]. Так, наприклад, зазначеним Переліком м. Харків віднесено до території «можливих бойових дій» і, як наслідок, харківські виконавців позбавлені можливості здійснювати звернення стягнення на майно боржників шляхом його реалізації.

Загалом же, повномасштабна російська агресія вкрай негативно вплинула на показники ефективності примусового виконання рішень у 2022 році. За результатами проведеного Асоціацією приватних виконавців України аналізу на підставі офіційних даних Міністерства юстиції України, рівень стягнення коштів на користь стягувачів знизився майже вдвічі – з 2,6% у «довоєнному» 2021 році до 1,6% у 2022 році. В грошовому еквіваленті йдеться про 19,8 млрд грн. і 10,2 млрд грн. – у 2022 році [5, с. 16]. Подібна тенденція спостерігається і щодо звернення стягнення на майно боржників шляхом його реалізації –

у 2022 році реалізовано майна на 0,8 млрд грн. проти 1,5 млрд. грн у 2021 році [5, с. 17].

Таким чином, негативні реалії воєнного часу наклалися на такі традиційні проблеми примусового виконання рішень в Україні, як наприклад, відсутність сучасної цифровізації та повноцінного арешту і списання коштів боржників, недосконалість законодавчого регулювання виконавчого провадження і продовження існування значної кількості мораторіїв на звернення стягнення щодо цілої низки категорій боржників (в першу чергу – державних підприємств).

Залишається сподіватися, що складні часи призведуть до складних, але вкрай важливих законодавчих рівень – продовження реформування примусового виконання рішень в Україні, оскільки це вагомий чинник ефективності правосуддя, захисту прав власності і, як наслідок, привабливого інвестиційного клімату та економічної відбудови України після завершення дії воєнного стану.

Література:

1. Виконавче провадження в умовах воєнного стану: нові виклики і системні проблеми; порядок і організація примусового виконання рішень судів та інших органів у період воєнного стану; зупинення виконавчих дій; оскарження рішень, дій, бездіяльності виконавців; зміни і новели законодавства, судова практика. / Укл.: Копотун І. М., Коротатнік І. М., Микитюк М. А. та ін. Київ. 2023. 632 с.

2. Деякі питання примусової реалізації арештованого майна у виконавчому провадженні в період воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України від 10.06.2022 № 2343/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0634-22#Text>

3. Куніцин Н. Стягнення боргу під час війни – аналіз змін до законодавства про виконавче провадження. URL: <https://pravo.ua/stiahnennia-borhu-pid-chas-viiny-analiz-zmin-do-zakonodavstva-pro-vikonavche-provazhennia/>

4. Мірошніченко І. Особливості виконавчого провадження під час воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/210889_osoblivost-vikonavchogo-provazhennya-pd-chas-vonnogo-stanu

5. Показники ефективності системи примусового виконання судових рішень у 2022 році. Вісник АПБУ. 2023. №. 1. С. 12-22.

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану: Закон України від 11.04.2023 № 3048-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3048-20#Text>

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

8. Про внесення змін до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження»: Закон України від 15.03.2022 № 2129-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>

9. Чепурний В. Виконавче провадження в умовах війни: нові виклики і давні проблеми. URL: <https://pravo.ua/vykonavche-provazhennia-v-umovakh-viiny-novi-vyklyky-i-davni-problemy/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-19>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПЕРВИННОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Куркула А. Г.

*аспірант кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Для виходу на міжнародний рівень фінансової безпеки, особливо в частині вдосконалення механізмів фінансового моніторингу, з метою протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, створена та постійно вдосконалюється відповідна нормативно-правова база. Встановлені Європейським союзом стандарти є основними орієнтирами в удосконаленні державної системи фінансового моніторингу України.

Актуальність проблеми щодо вдосконалення функціонування системи суб'єктів первинного фінансового моніторингу пов'язана перш за все із наявною сталою корупцією серед посадовців усіх рівнів та учасників господарських відносин, що існує з часів проголошення незалежності України. Через постійне відмивання великих капіталів та існуючий високий рівень корупції, не використовується наявний економічний потенціал для розвинення держави та відповідно, населення України.

У зв'язку з інтенсивним розвитком фінансових інструментів та зростанням міжнародних господарських взаємовідносин, з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, до суб'єктів первинного фінансового моніторингу наразі відносяться не тільки відповідні державні органи (Державна податкова служба України, Національне антикорупційне бюро України), на які покладені наглядові та контрольні функції, відповідно до умов чинного законодавства України, але й звичайні учасники господарсько-правових відносин: фізичні особи, що провадять незалежну професійну діяльність (приватні нотаріуси, адвокати, аудитори) юридичні особи, фізичні особи-підприємці, до компетенції яких належить здійснення господарсько-правових операцій з майном [3].

Проте, незважаючи на позитивні зрушення щодо вдосконалення української системи фінансового моніторингу, в тому числі набрання чинності Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» 28 квітня 2020 року, яким фактично розпочато активне вдосконалення роботи державних органів та удосконалено процес протидії злочинності у фінансовій сфері, через збільшення податкового навантаження, бізнес продовжує «уховитися в тінь», що свідчить про недостатню ефективність існуючої системи фінансового моніторингу.

Правочини, що стосуються майнових прав та об'єктів нерухомості, також фактично знаходяться поза фінансовим моніторингом до моменту здійснення розрахунків через банківську установу. Окрім цього, слід зазначити, що а ні надавачі юридичних чи бухгалтерських послуг, а ні нотаріуси та ріелтори не достатньо обізнані про свій обов'язок здійснювати первинний фінансовий моніторинг, не зацікавлені та не вмотивовані. Фінансові операції, що пов'язані із наданням адвокатських, аудиторських чи бухгалтерських послуг, фактично знаходяться поза фінансовим моніторингом, оскільки у більшості випадків розрахунки за такі послуги проходять повз банківські установи [4].

Проблеми ефективності системи фінансового моніторингу і недостатньому рівні залучення суб'єктів первинного фінансового моніторингу в сучасних умовах є важливим та нагальним завданням для держави.

Об'єктивний та достовірний моніторинг, який є сукупністю заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу,

забезпечує належний рівень національної безпеки держави, що будується на фінансовій та економічній безпеці, залежить від розвитку національної системи фінансового моніторингу.

Вимоги Директиви Європейського Парламенту та Ради Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму № (EU)2015/849 від 20.05.2015 р. [1] та Регламенту Європейського Парламенту та Ради Про інформацію, що супроводжує грошові перекази № (EU)2015/847 від 20.05.2015 р. [2] є обов'язковими для застосування членами Європейського союзу (ЄС) та державами, що мають на меті приєднання до ЄС. Наближення нормативно-правової бази України до зазначених вимог та положень, а також імплементацію настанов FATF (це міжурядовий орган, завданням якого є розробка і сприяння стратегії боротьби з відмиванням грошей як на національному, так і на міжнародному рівні. Таким чином, Група з розробки фінансових заходів є «органом формування стратегії», діяльність якого спрямована на формування необхідної політичної волі для здійснення реформування національного законодавства та регуляторної системи з метою боротьби з відмиванням грошей), є значним кроком у розвитку національної системи фінансового моніторингу.

Спільна робота банків та Уряду України з міжнародними організаціями, такими як FATF, сприяє розробці та впровадженню єдиної системи стандартів в контексті первинного фінансового моніторингу. Встановлення загальних принципів та правил а також запровадження дієвих санкцій за порушення вимог спеціального законодавства, дозволяє уніфікувати підходи до виявлення та запобігання фінансовим злочинам а також підвищувати рівень зацікавленості суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо дотримання вимог спеціального законодавства. Це сприяє покращенню якості фінансового моніторингу на глобальному рівні та створює ефективну систему міжнародного співробітництва в цій сфері [5, с. 202].

Таким чином, з метою вдосконалення національної системи фінансового моніторингу та недопущення використання суб'єктами фінансового моніторингу інструментів відмивання грошей та фінансування тероризму, окрім власних законотворчих напрацювань, є необхідність імплементація рекомендацій FATF і MONEYVAL (Комітеті експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму) та імплементація в законодавство України Директив Європейського Союзу у сфері протидії легалізації коштів отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму. З метою ефективної реалізації зазначених нормативно-правових актів, їх зміст повинен мати не факультативний та рекомендаційний характер, а

бути максимально конкретизованим, однозначним і бути обов'язковим для виконання всіма визначеними суб'єктами фінансового моніторингу.

Література:

1. Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму: Директива Європейського Парламенту та Ради від 20 трав. 2015 р. № (EU)2015/849. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_037-15#Text (дата звернення: 04.01.2024).

2. Про інформацію, що супроводжує грошові перекази: Регламент Європейського Парламенту та Ради від 20 трав. 2015 р. № (EU)2015/847. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_040-15#Text (дата звернення: 04.01.2024).

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 груд. 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n167> (дата звернення: 18.02.2024).

4. Дропа Я.Б., Тесля С.М., Піхоцька М.Р. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 37. С. 35–43.

5. Мельник О.П., Божук І.І. Тенденції розвитку фінансового моніторингу в Україні та світова практика. *Правові новели*. Херсон, 2020. № 10. С. 200–206.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-20>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ З БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ

Куркула А. Г.

*аспірант кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Зважаючи на важливість забезпечення фінансової стабільності та ефективного контролю за фінансовими операціями, питання взаємодії

Державної служби фінансового моніторингу з банківською системою є надзвичайно актуальною. Підвищення обізнаності та ефективності в цій сфері може значно зменшити ризики фінансової небезпеки та злочинності. Крім того, в умовах зростаючої глобалізації і цифровизації фінансових ринків, співпраця між державним комітетом та банківською системою стає ще більш актуальною, оскільки зловживання може відбуватися через різноманітні міжнародні канали. Актуальним є питання імплементації частин норм міжнародного права, які з урахуванням відповідної кон'юнктури та розвитку нормативно правової бази, будуть прийнятними в Україні. Найбільш важливим завданням у міжнародному співробітництві є боротьба із транснаціональною злочинністю та боротьба з тероризмом, у зв'язку з чим питання взаємодії органів державної влади з суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а саме банками щодо запобігання та протидії легалізації (відмивання) коштів отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення залишається актуальним.

Проблематика включає в себе недостатню ефективність обміну інформацією та координації між Державною службою фінансового моніторингу та банківською системою. Брак чітких правових механізмів та недостатня взаємодія можуть призвести до порушень законодавства та загрози фінансовій стабільності. Наприклад, неспроможність вчасно виявляти та реагувати на фінансові ризики може призвести до фінансових злочинів, легалізації доходів та фінансування тероризму.

Проблема існує через недостатню обізнаність та недооцінку важливості співпраці та обміну інформацією між Державною службою та банківською системою. Для вирішення цих проблем необхідно розробити та впровадити ефективні механізми взаємодії, встановити чіткі правила та відповідальність за їх порушення. Також важливо вдосконалити процес обміну інформацією та впровадити нові технології для поліпшення цього процесу. Додатково, треба надавати періодичне навчання та підвищення кваліфікації співробітників, щоб вони були готові ефективно впроваджувати нові правила та процедури. Також, впровадження на державному рівні стратегії розвитку системи запобігання фінансуванню тероризму потребує розробки низки законодавчих актів, які здійснюватимуть координацію різних векторів взаємодії між Державним фінансовим моніторингом та банками.

Функцією Державної служби фінансового моніторингу є реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; збирання, оброблення та проведення аналізу (операційного і

стратегічного) інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму чи фінансуванню розповсюдженні зброї масового знищення та інше [9].

Здійснюючи фінансовий моніторинг, банки перевіряють клієнтів та аналізують фінансові операції. У разі виявлення підозрілих операцій банки інформують Державну службу фінансового моніторингу та правоохоронні органи України. Слід зазначити, що банк має на меті надавати інформацію контролюючим органам щодо підозрілих фінансових операцій. Банківські установи є найбільшими фінансовими посередниками в державі, що і обумовлює часте використання їх із легалізаційною метою. В системі фінансового моніторингу банки виступають суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а їх відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу виступає Національний банк України. Банківські установи несуть відповідальність за належну організацію внутрішньобанківської антилегалізаційної системи.

Вдосконалення взаємодії між Державною службою фінансового моніторингу та банківською системою тісно пов'язане з міжнародним співробітництвом в боротьбі зі злочинністю як напрям кримінальної політики держави має різні аспекти, серед яких можна зазначити інформаційно-аналітичний, організаційно-правовий, методичний та ресурсний аспекти. Споріднені органи, які у світовій практиці одержали назву органів фінансової розвідки (FIU, від англ. Financial Intelligence Unit), створені у більшості держав для здійснення контролю за фінансовими інститутами, для збирання, аналізу та передавання інформації про операції, які підлягають фінансовому моніторингу. У США – це Департамент із посилення боротьби з фінансовими злочинами; у Канаді – Центр аналізу фінансових операцій; у Японії – Японський офіс фінансової розвідки [12].

Таким чином, розвиток взаємодії між Державною службою фінансового моніторингу та банківською системою має велике значення для забезпечення фінансової стабільності та захисту від фінансової злочинності. Шляхи вирішення цієї проблеми включають у себе створення ефективних механізмів взаємодії, встановлення чітких правових рамок та підвищення обізнаності серед учасників процесу. Міжнародний досвід, який треба ретельно аналізувати та впроваджувати у державну систему протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є основним чинником розвитку взаємодії Державного фінансового моніторингу України із суб'єктами первинного фінансового моніторингу, зокрема із банківською системою.

Література:

1. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <http://www.sdfm.gov.ua/> (дата звернення: 19.02.2024).
2. Офіційний інтернет-сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/supervision/monitoring>. (дата звернення: 19.02.2024).
3. Зогуля Є.В. Міжнародне співробітництво органів внутрішніх справ України: історико-правове дослідження : монографія. Донецьк : ДЮІ, 2014. – 802 с.
4. Турко Р.Ф. Аналіз досвіду Сполучених Штатів Америки та Німеччини у боротьбі з відмиванням доходів, здобутих незаконним шляхом, за допомогою банківської системи. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.4. 268–275 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-21>

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ГРОМАДЯНИНА ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Масалітін В. В.

*аспірант кафедри цивільного, адміністративного
та фінансового права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Громадянство, відносини між індивідом і державою, яким індивід [1] завдячує вірності і в свою чергу має право на його захист. Громадянство передбачає статус свободи з супутніми обов'язками. Громадяни мають певні права, обов'язки та відповідальність, які не надаються або лише частково поширюються на іноземців та інших осіб без громадянства, які проживають у країні. Загалом повні політичні права, включаючи право голосу та обіймати державні посади, залежать від громадянства. Звичайними обов'язками громадянства є вірність, оподаткування та військова служба.

Громадянство є найбільш привілейованою формою відношення людини до держави. Цей ширший термін позначає різноманітні відносини між особою та державою, які не обов'язково надають політичні права, але передбачають інші привілеї, зокрема захист за кордоном. Це термін, який використовується в міжнародному праві для

позначення всіх осіб, яких держава має право захищати. Національність також служить для позначення відношення до держави суб'єктів, відмінних від фізичних осіб; наприклад, корпорації, кораблі та літаки мають національність.

Поняття громадянства вперше виникло в містах і містах-державах Стародавньої Греції, де воно, як правило, застосовувалося до власників власності, але не до жінок, рабів або бідніших членів громади.

Концепція національного громадянства практично зникла в Європі в середні віки, замінена системою феодальних прав і обов'язків. У пізньому Середньовіччі та в епоху Відродження наявність громадянства в різних містах Італії та Німеччини стало гарантією імунітету для купців та інших привілейованих осіб від претензій і прерогатив феодалів. Сучасні концепції громадянства викристалізувались у XVIII столітті під час Американської та Французької революцій, коли термін «громадянин» став передбачати володіння певними свободами всупереч примусовій владі абсолютистських монархів.

Основними підставами для набуття громадянства (крім міжнародних угод, таких як передача території або опціон) є народження в межах певної території, походження від громадянина батьків, шлюб із громадянином і натуралізація. Існує дві основні системи, які використовуються для визначення громадянства за моментом народження: *jus soli*, згідно з якою громадянство набувається за народженням на території держави, незалежно від громадянства батьків; і *jus sanguinis*, відповідно до яких особа, де б вона не народилася, є громадянином держави, якщо на момент її народження один із батьків. Сполучені Штати та країни Британської Співдружності приймають *jus soli* як свій основний принцип; вони також визнають набуття громадянства за походженням, але піддають його суворим обмеженням. Інші країни, як правило, приймають *jus sanguinis* як свій основний принцип, доповнюючи його положеннями про набуття громадянства у разі поєднання народження та постійного місця проживання в країні, народження в країні батьків, які там народилися, тощо. Положення законів про громадянство, які збігаються, часто призводять до подвійного громадянства; людина може бути громадянином двох країн. З іншого боку, відсутність єдиних правил щодо набуття та втрати громадянства іноді призводить до відсутності громадянства (безгромадянства).

У відносинах між особою та суспільством ми можемо виділити чотири виміри, які співвідносяться з чотирма підсистемами, які можна визнати в суспільстві та які є важливими для його існування: політичний/правовий вимір, соціальний вимір, культурний вимір та економічний вимір [1].

Політичний вимір громадянства стосується політичних прав і обов'язків. Зображення: Розміри громадянства щодо політичної системи. Розвиток цього виміру має відбуватися через знання політичної системи та заохочення демократичних поглядів і навичок участі.

Соціальний вимір громадянства пов'язаний з поведінкою між окремими людьми в суспільстві та вимагає певної міри лояльності та солідарності. Соціальні навички та знання соціальних відносин у суспільстві необхідні для розвитку цього виміру.

Культурний вимір громадянства стосується свідомості спільної культурної спадщини. Цей культурний вимір слід розвивати через знання культурної спадщини та історії та базових навичок (володіння мовою, читання та письмо).

Економічний вимір громадянства стосується відносин між особою та ринком праці та споживачем. Це право на працю та на прожитковий мінімум. Економічні навички (для професійної та іншої економічної діяльності) та професійна підготовка. Виміри громадянства відіграють ключову роль у досягненні цього економічного виміру.

Ці чотири виміри громадянства досягаються через процеси соціалізації, які відбуваються в школі, у сім'ях, громадських організаціях, політичних партіях, а також через асоціації, ЗМІ, сусідство та групи однолітків.

Стаття 15 Загальної декларації прав людини визнає право на громадянство, право змінити громадянство та право не бути позбавленим громадянства. Право на громадянство підтверджується багатьма іншими міжнародними документами, зокрема Європейською конвенцією про громадянство Ради Європи (1997 р.). У контексті міжнародних норм «національність» і «громадянство» зазвичай використовуються як синоніми. Це також вірно для Конвенції, як підкреслено в її Пояснювальній доповіді: громадянство «...відноситься до конкретних правових відносин між особою та державою, які визнаються цією державою. ...стосовно наслідків Конвенції, терміни «громадянство» «і «громадянство» є синонімами» [3].

Право на громадянство є надзвичайно важливим через його наслідки для повсякденного життя людей у кожній країні. Бути визнаним громадянином країни має багато юридичних переваг, які можуть включати – залежно від країни – право голосувати, обіймати державні посади, соціальне забезпечення, медичне обслуговування, державну освіту, постійне місце проживання, володіти землею, або займатися роботою, серед іншого. Хоча кожна країна може визначати, хто є її громадянами та громадянами, які права та обов'язки вони мають, міжнародні документи з прав людини накладають певні обмеження на державний суверенітет над регулюванням громадянства. Зокрема,

універсальний принцип прав людини щодо недискримінації та принцип уникнення безгромадянства обмежують свободу дій держави щодо громадянства.

Без повного спектру прав людини участь стає важкою, а то й неможливою. Погане здоров'я, низький рівень освіти, обмеження свободи слова, бідність тощо – усе це впливає на нашу здатність брати участь у процесах і структурах, які впливають на нас і наші права. Так само без участі багато прав людини є важкодоступними. Саме завдяки участі ми можемо побудувати суспільство, засноване на правах людини, розвинути соціальну згуртованість, зробити так, щоб наш голос був почутий, щоб впливати на тих, хто приймає рішення, досягти змін і, зрештою, бути суб'єктом, а не об'єктом нашого власного життя.

В якості живого прикладу регулювання правового статусу розглянемо США. Закон США про громадянство детально описує умови, за яких особа має громадянство Сполучених Штатів. У Сполучених Штатах громадянство зазвичай отримують відповідно до положень Конституції США, різних законів і міжнародних угод. Громадянство – це право, а не привілей. У той час як у національних документах громадянство та національність часто використовуються як взаємозамінні, національність відноситься до правових засобів, за допомогою яких особа отримує національну приналежність, а офіційне членство в нації, а громадянство стосується відносин між громадянами, які також є громадянами [4].

Незважаючи на те, що національність і громадянство відрізняються, і Сполучені Штати визнають різницю між тими, хто має або не має такі права, їхні статuti зазвичай використовують слова «громадянин» і «громадянство» замість «національний» і «національність» [5]. Конституція Сполучених Штатів не дає визначення національності чи громадянства, але в статті 1, розділ 8, пункт 4 надає Конгресу повноваження встановлювати закон про натуралізацію [2, с. 369].

Інтерес становить кейс від США з приводу набуття громадянства. Зокрема конкретний приклад щодо нових територій, чи асоційованих територій. Територіальний казус Конституції надав Конгресу повноваження регулювати від імені території та володіння Сполучених Штатів. Користуючись цим повноваженням, Конгрес проводив розмежування між територіями, які мали бути включені в кінцевому підсумку як штати, і тими, які не були на шляху державності. Завдяки цим повноваженням Конгрес визначав, коли жителі можуть стати громадянами та який їхній статус у будь-який час. До 1898 року всі особи, які народилися в американських володіннях, вважалися такими, що народилися в Сполучених Штатах, і після придбання були передбачені умови колективної натуралізації. Після цієї дати володіння

вибірково відносяться до іноземних місцевостей і не підпадають під дію пункту про громадянство Чотирнадцятої поправки. Через це рішення всі особи у віддалених володіннях США вважалися умовними громадянами США, доки Конгрес не вирішив передати повні права громадянства. Це включало жителів Американського Самоа, Гуаму, Філіппін, Пуерто-Ріко та Віргінських островів.

Література:

1. Велдхус Рууд «Освіта для демократичного громадянства: виміри громадянства, основні компетенції, змінні та міжнародна діяльність», Страсбург, Рада Європи, 1997, документ DECS/CIT (97) 23.

2. Bickel Alexander M. "Citizenship in the American Constitution" // Arizona Law Review. Tucson, Arizona. P. 369-387. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/72832731.pdf>

3. Explanatory Report to the European Convention on Nationality // Article 2, para. 23: URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/reports/html/166.htm#FN2>

4. Fourteenth Amendment Citizenship, Equal Protection, and Other Rights of Citizens // URL: <https://constitution.congress.gov/browse/amendment-14/>

5. Stevens Doris. Report on the Nationality of Women // 7th Conference of American Republics, Montevideo, December 1933. Washington, D.C. URL: <https://d3crmev290s45i.cloudfront.net/dorp/apdf/0/5bc5/db81/1003437960.a.pdf?e=1608394874&h=57f31c27d478be7dc2c4c840b938dbeb>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-22>

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ

Пришва Н. Ю.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Завжди актуальними для будь-якого платника податків залишаються питання реалізації та захисту його прав. Права, якими наділено в нашій країні платників податків, закріплені в Податковому кодексі України (далі – ПК). Основні з них містяться в статті 17 ПК, однак цей перелік не вичерпний. Як зазначається у вказаній вище нормі, «платник податку

має також інші права, передбачені законом» [2]. Механізм реалізації прав платників податків деталізовано в інших статтях ПК. Зокрема, право на залік чи повернення надміру сплачених, а також надміру стягнутих сум податків та зборів, пені, штрафів (п. п. 17.1.10 п. 17.1 ст. 17 ПК) регламентується в ст.43 ПК, а право одержувати відстрочення, розстрочення сплати податків (п. п. 17.1.5. п. 17.1 ст. 17ПК) – в ст. 100 ПК тощо. Окремі питання, пов'язані із застосуванням прав платників, деталізовано в підзаконних нормативно-правових актах. Наприклад, в Порядку повернення (перерахування) коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів, затв. наказ Міністерства фінансів України від 03.09.2013 р. № 787 [6].

Цікаве нововведення запроваджено Законом України від 10 серпня 2023 р. № 3317-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [3]. З 24 січня 2024 р. набула чинності норма щодо можливості обмеження прав окремих платників податків. Мова йде про осіб, відносно яких застосовано санкції в порядку, встановленому Законом України «Про санкції», та яких внесено до Державного реєстру санкцій. До ПК було включено ст. 21¹, яка передбачає, що підсанкційні особи, у разі застосування до них санкції щодо зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань, позбавляються права на повернення помилково та/або надміру сплачених сум податків та зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, пені, штрафів; їм відмовляють в наданні розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу), а також у прийнятті рішення про перенесення строків сплати розстрочених (відстрочених) сум; їх позбавлено права отримувати бюджетне відшкодування податку на додану вартість [3].

Разом з тим законодавець вирішив багаторічну проблему щодо можливості безперешкодного виконання підсанкційним платником його податкового обов'язку при блокуванні банківських рахунків. З цією метою в пункті 4 статті 4 Закону «Про санкції» було закріплено, що санкції не поширюються на: сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів до державного та/або місцевих бюджетів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також визначених контролюючим органом грошових зобов'язань; погашення (стягнення) податкового боргу, недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та сплати розстрочених (відстрочених), у тому числі за рішенням суду, грошових зобов'язань або податкового боргу платника податків та/або сум єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [4].

Платник податку має можливість захистити свої права, оскаржити неправомірні, з його точки зору, рішення контролюючих органів в адміністративному або судовому порядку. Вичерпавши усі можливості національного судового захисту платник може звернутись до

Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), юрисдикція якого визнана Україною. Конституція України в ч. 4 ст. 55 гарантує кожному після використання національних засобів правового захисту право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1].

ЄСПЛ при вирішенні податкових спорів права платників податків розглядає через призму прав, закріплених в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) та в Протоколах до Конвенції [5]. Є досить об'ємна практика ЄСПЛ щодо вирішення податкових спорів. Найчастіше постає питання про порушення статті 1 Протоколу Першого «Захист права власності», а саме – «про втручання у право на мирне володіння майном». Як підкреслює Суд, перша та найбільш важлива вимога ст. 1 Протоколу Першого полягає у тому, що будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном має бути законним – справа «East/West Alliance Limited» проти України», рішення від 23.01.2014 р. (заява 19336/04). Серед відомих справ, розглянутих ЄСПЛ – справа «Інтерсплав проти України» рішення ЄСПЛ від 09.01.2007 р. (заява 803/02); справа «Булвес» АД проти Болгарії» (2009 рік, заява № 3991/03); справа «Шокін проти Україн», рішення від 14.10.2010 р. (заяви № 23759/03 та № 37943/06) тощо [7].

У випадку оскарження штрафних санкцій за порушення податкового законодавства, їх завищених розмірів платник вказує на порушення статті 6 Конвенції «Право на справедливий суд». Наприклад, справа «A.P., M.P. and T.P. v. Switzerland» від 29 серпня 1997 р. заява № 71/1996/690/882.

Свої рішення ЄСПЛ обґрунтовує, опираючись на «автономні поняття», напрацьовані Судом з метою тлумачення Конвенції. При порушенні статті 1 Протоколу Першого Суд розглядає поняття «майно» в автономному значенні, яке не залежить від формальної класифікації, прийнятої у національному законодавстві.

Практика ЄСПЛ свідчить, що в поняття «майно» та «власність» Суд вкладає широкий зміст й охоплює цілу низку економічних інтересів (активів) – як матеріальних, так і нематеріальних. У справі «Беелер проти Італії» рішення ЄСПЛ від 05.01.2000 р. (заява № 33202/96) наголошується на тому, що значення поняття «майно» у ч. 1 ст. 1 Протоколу Першого Конвенції не обмежується правом власності на речі матеріального світу. Деякі інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть розглядатися як «майнові права», а отже як «майно».

В сучасних умовах до спірних питань у взаємовідносинах між платниками податків і контролюючими органами належать: питання зупинення реєстрації податкових накладних з ПДВ; несвоєчасне виконання судових рішень органами державної податкової служби. У випадку звернення до ЄСПЛ платник податку має можливість посилатись на порушення його права на вільне володіння майном в розумінні статті 1 Протоколу Першого до Конвенції.

Література:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n21992>
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Закон України від 10 серпня 2023 р. №3317-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3317-20#Text>
4. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Порядок повернення (перерахування) коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів: затв. наказ Міністерства фінансів України від 03.09.2013 р. № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1650-13#n18>
7. Європейський Суд з прав людини. Рішення прийняті на підставі статті 1 Протоколу Першого до Конвенції. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22article%22:\[%22P1-1%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22JUDGMENTS%22,%22DECGRANDCHAMBER%22,%22ADMISSIBILITY%22,%22COMMUNICATEDCASES%22,%22CLIN%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22article%22:[%22P1-1%22],%22documentcollectionid%22:[%22JUDGMENTS%22,%22DECGRANDCHAMBER%22,%22ADMISSIBILITY%22,%22COMMUNICATEDCASES%22,%22CLIN%22]})

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-23>

ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ В РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Рошиян І. В.

*аспірант кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

У зв'язку із збройною агресією Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» з 24 лютого 2022 року в Україні запроваджено правовий режим воєнного стану [1].

Введення воєнного стану виявило низку ризиків, які можуть спіткати сферу публічних закупівель [2].

До цього має бути враховано, що публічні закупівлі залишаються рушійною силою економіки воюючої держави. А проведення закупівель в непрозорий та неконкурентний спосіб може призвести до неефективного витрачання бюджетних коштів та підвищення корупційних ризиків.

Не містять у своєму змісті норм, які б передбачали особливості здійснення публічних закупівель в умовах воєнного стану і Угода про асоціацію та гармонізацію українського законодавства до положень Директив ЄС, і самі Директиви 2014/23/ЄС, 2014/24/ЄС, 2014/25/ЄС, 89/665/ЄЕС. Вбачається, що Україна є першою державою на європейському просторі, яка пристосувала нормативно-правову базу та процедури публічних закупівель до умов роботи під час війни.

Вирішуючи зазначені проблеми, Уряд України 16.08.2022 р. ухвалив Закон України № 2526-IX „Про внесення змін до Закону України „Про публічні закупівлі” та інших законодавчих актів України щодо здійснення оборонних та публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану” [3].

Вказаними змінами на Кабінет Міністрів України покладено функцію визначення особливостей публічних закупівель в умовах воєнного стану.

Кабінетом Міністрів України 12.10.2022 р. була прийнята постанова № 1178 „Про затвердження особливостей здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України „Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування” [4].

Постановою введено обмеження щодо застосування процедур закупівель – залишені відкриті торги з особливостями, обумовленими введенням воєнного стану, можливість закупівель за рамковими угодами та з використанням електронного каталогу.

Цією постановою передбачена можливість застосування замовниками електронної системи закупівель (відкриті торги, електронний каталог), якщо вартість закупівлі товарів і послуг (крім послуг з поточного ремонту) становить або перевищує 100 тисяч гривень, послуг з поточного ремонту становить або перевищує 200 тисяч гривень, робіт становить або перевищує 1,5 мільйона гривень. До цього моменту використовувати електронні каталоги було можливо лише на допорогових сумах.

14.09.2020 року постановою Кабінету Міністрів України № 822 було затверджено Порядок формування та використання електронного каталогу [5]. Пункт 10 постанови Кабінету Міністрів України № 1178 розширив можливості використання електронного каталогу, як альтернативу відкритим торгам, для закупівлі товару без встановлення вартісних критеріїв.

Наведені законодавчі зміни мали наслідком збільшення закупівель з використанням електронного каталогу з 590 організаторів у січні 2023 року до 1654 у січні 2024 року, а середня кількість пропозицій ціни на торги складала 3,86 [6].

За умовами роботи електронного каталогу, потенційних постачальників відбирає адміністратор каталогу. Замовник звільняється від необхідності готувати тендерну документацію, проводити кваліфікацію постачальника, залишається лише визначити критерії для товару. Як наслідок, замовник отримує вже перевіреного постачальника.

На теперішній час передбачена єдина процедура, за якою можливо придбання товару в електронному каталозі – запит пропозицій постачальників. Його технологічна карта буде розпочинатись із публікації річного плану закупівель або внесення до нього відповідних змін (до 5 робочих днів з дати затвердження). Оголошення запиту ціни із зазначенням кінцевого строку подання ціни пропозицій та проєкту

договору. На подачу потенційними постачальниками ціни пропозицій надається не менше 2 робочих днів. У день закінчення строку подання ціни пропозицій, система автоматично визначає найбільш економічного вигідну пропозицію. Отримавши результати, замовник має 2 робочі дні для прийняття рішення про визначення пропозиції ціни переможною та підтвердження наміру укласти договір. Протягом не менше 5 та не більше 10 календарних днів відбувається підписання договору. Для публікації звіту надається 3 робочі дні [7].

Зазнали змін у період воєнного часу і процедура відкритих торгів, з'явилися так звані „відкриті торги з особливостями”.

Відмінність відкритих торгів з особливостями полягає у більш лояльному стані та спрощеній процедурі. Так, для того, щоб відбулись відкриті торги з особливостями достатня наявність одного учасника.

Технологічна карта відкритих торгів з особливостями, після внесення відповідних змін до річного плану закупівель передбачає подання оголошення про закупівлю та 7 календарних днів для надання пропозицій. Після закінчення строку подання пропозицій, протягом одного робочого дня відбувається аукціон, за умови надходження більше двох та більше тендерних пропозицій. Для визначення переможця замовнику надається термін від 5 до 20 робочих днів, після чого протягом 6-15 календарних днів має бути укладений договір [8]. Таким чином, процедуру відкритих торгів з особливостями можна провести за 20 днів.

Підсумовуючи запроваджені зміни можна зробити наступні висновки.

Не маючи досвіду дій в умовах воєнного стану, Уряд України зміг утримати сферу публічних закупівель на належному законодавчому рівні. Запропоновані зміни фактично були направлені на спрощення доступу до публічних закупівель, скорочення строків закупівель, запобігання ризикам воєнного часу, без збитків для самої системи, не на шкоду принципам публічних закупівель. Спрощення процедури, її цілкова прозорість сприяли підвищеній увазі з боку потенційних постачальників до внесення інформації про себе до електронного каталогу. Досвід, отриманий у період воєнного часу з успіхом може бути запроваджений і у мирний час, адже запропоновані зміни дотримують тих вимог, за якими вибудовувались публічні закупівлі до початку війни.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>, дата звернення 04.02.2024.

2. Аналіз регуляторного впливу до проекту постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України „Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування”, URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=4b662ef2-141e-48c1-9fec-145fe16420f1&title>, дата звернення 04.02.2024.

3. Про внесення змін до Закону України „Про публічні закупівлі” та інших законодавчих актів України щодо здійснення оборонних та публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану:

Закон України від 16.08.2022 № 2526-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2526-20#n7>, дата звернення 30.01.2024.

4. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування»: постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF?ed=20221012&find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1#w1_79, дата звернення 04.02.2024.

5. Порядок формування та використання електронного каталогу: постанова Кабінету Міністрів України від 14.09.2020 № 822, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/822-2020-%D0%BF#Text>, дата звернення 02.02.2024.

6. Платформа для аналітики та інтеграції даних. URL: <https://bi.prozorro.org/sense/app/ec65fa69-14a5-4337-b907-23682ef09702/sheet/d49faaf2-39ce-4190-b2b5-d08f7526a61e/state/analysis>, дата звернення 04.02.2024.

7. Он-лайн платформа Prozorro – електронна система закупівель. URL: <https://prozorro.gov.ua/ProzorroMarket>, дата звернення 04.02.2024.

8. Кулик Л. Особливості здійснення закупівель під час дії воєнного стану. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/yak-provoditi-zakupivli-vidpovidno-do-novoji-postanovi>, дата звернення 04.02.2024.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-24>

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Соха С. С.

*аспірант кафедри цивільного, адміністративного
та фінансового права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Останніми роками роль громадянського суспільства в місцевому врядуванні стала популярною темою багатьох наукових дискусій. В останні десятиліття перехід від традиційного державного управління до нового державного управління та, зрештою, нових моделей державного управління підкреслило відродження громадянського суспільства в усьому світі. Проте питання, яке поки що залишається без однозначної відповіді, хто має ініціювати партнерство: громадянське суспільство чи уряд?

Деякі теоретики стверджують, що уряд міг би відігравати активну роль у заохоченні участі громадян у прийнятті рішень [1; 4; 5] Навіть Дж. Денхардт і Р. Денхардт вказують на «важливу роль уряду в заохоченні розвитку громади та громадянського суспільства». Однак конкретної моделі партнерства влади та громадянського суспільства автори не наводять.

Патнем стверджує, що демократична традиція залежить від існування громадсько активних громадян, активних в урядових структурах. Відсутність участі громадян у сучасному управлінні зменшує здатність місцевої демократії бути представницькою та чуйною. Водночас Дж. Денхардт і Р. Денхардт наголошують, що «громадяни робили б те, що вони повинні робити в демократії – вони б керували урядом» [1].

Разом із політичними та соціальними змінами розглянемо литовське суспільство, яке повертає ідеї демократії та громадянського суспільства. Однак йдеться не лише про їхнє «повернення», а й про «впровадження», оскільки певною мірою громадянські концепції є новими в соціальному житті та соціальному дискурсі та менталітеті Литви, а також інших посткомуністичних країн.

Концепція громадянського суспільства часто обговорюється, однак, вона досить розмита, оскільки вона завжди визначається певними критеріями та історичним контекстом. Громадянське суспільство в його історичному контексті завжди було чимось, що «лежить поза ринком і державою» або протистоїть держави, однак, в той же час воно невіддільне від доброго управління [7].

Із переходом від нормативної моделі державного управління, «вкоріненої в ідеї раціонального вибору», до нового державного управління громадяни набувають відповідної ролі в системі державного управління. Зіммер стверджує, що питання партнерства між громадянським суспільством і урядом «набуло обертів, особливо у світлі зростаючої важливості урядових заходів». У цьому контексті вона вказує на важливість переходу від «уряду» до «управління», оскільки це дає імпульс для обговорення різних моделей партнерства. Єдиної думки щодо моделей партнерства організацій громадянського суспільства та місцевого самоврядування немає [7].

Різні соціальні науки – політика, економіка, соціологія чи адміністративні науки – наголошують на різних вимірах партнерства: «Для економістів і науковців адміністративних наук теми результативності та ефективності знаходяться в центрі інтересу.

Отже, економісти та політичні радники гостро шукають засоби максимізації виробництва. Навпаки, головний інтерес політологів пов'язаний з питаннями та темами про те, як встановити, поглибити,

покращити та стабілізувати демократію, а точніше – демократичне управління через партнерські домовленості, включаючи громадянське суспільство та організації третього сектору. Тут теми легітимності та демократичної підзвітності є центрами аналізу.

Економісти та науковці з державного управління зацікавлені в партнерських угодах за участю ОТС [TSO – Організації третього сектору], які підкреслюють вихідний вимір управління, тоді як основний інтерес політологів зосереджується в основному на вхідній стороні управління»[6].

Тим не менш, можна виділити деякі моделі для аналізу розвитку партнерства між організаціями громадянського суспільства та місцевою владою.

Найвідомішими в контексті державного управління є модель «Чотири С» Наджама та типологія механізмів державного управління третього сектора Янга.[7]. Ця модель включає дві точки зору: позицію уряду щодо організацій третього сектору та позицію організацій третього сектору щодо уряду. На основі цих двох точок зору Наджам представляє типологію партнерства. У типології Наджам наголошує на певних цілях (цілі) і певних засобах (стратегіях), оскільки кожна організація – урядова чи неурядова – прагне досягнення певних цілей, використовуючи певні стратегії. Організації «плавають у руслі політики, вони стикаються одна з одною в одній із чотирьох можливих комбінацій» [3, с. 375].

Для аналізу правового регулювання впливу громадянського суспільства на місцеве самоврядування з урахуванням досвіду Литви, звернемо увагу на дані дослідження проекту «Місцева демократія 2009», проведеного кафедрою державного управління Університету Миколаса Ромеріса. і Департаменту державного управління та муніципального навчального центру Каунаського технологічного університету. Громадянське суспільство було тісно пов'язане з розвитком демократії, як каже Стівен Елстаб, «як ззовні, всередині політичної системи в цілому, так і внутрішньо, в межах самих асоціацій» [2, с. 105].

Участь громадянського суспільства в управлінні відіграє важливу роль у різних сферах державної політики та зміцнює демократичні традиції. Участь залежить не лише від активних громадян, а й від ініціативи влади.

Одним із способів активної участі в місцевому управлінні є участь у міській раді. Найпопулярнішим способом заохочення громадян до участі в місцевому врядуванні була доставка агітаційних матеріалів безпосередньо до місць проживання, однак місцева влада рідко аналізує ситуацію, чому і які групи громадян бездіяльні.

Члени суспільства найбільш критично ставляться до ініціативи муніципалітету як щодо аналізу неактивних груп громадян у муніципалітеті, так і доставки агітаційних матеріалів до громадян. Більш позитивно сприймають ситуацію політики та місцева влада. Уряд міг би відігравати активну роль у заохоченні участі громадян у місцевому врядуванні, але зацікавленість і мотивація самих громадян є ключовим фактором у цьому процесі. Згідно з емпіричними даними, 64,7% членів суспільства вважають, що рівень участі громадян у місцевих громадських справах є досить низьким, тоді як більшість місцевих адміністрацій заявляють, що участь громадянського суспільства є досить нормальною або навіть високою (28% місцевих адміністраторів кажуть, що рівень участі громадян у місцевих справах високий). Ця тенденція вказує на те, що самі члени суспільства найбільш критично ставляться до рівня участі, тоді як адміністрація ставиться до цього найбільш прихильно [8, с. 201].

Як показують якісні дані, як місцева адміністрація, так і активісти суспільства визнають важливість участі громадянського суспільства в управлінні. Глава департаменту муніципалітету каже, що важливо залучати громаду та інші добровільні організації у прийнятті місцевих рішень. Він стверджує, що успіх партнерства залежить від менталітету громади, громадянського ставлення та ініціативи. Члени суспільства також поділяють ту саму думку, сказавши, що участь громадян у місцевому управлінні є дуже важливою для самих громадян, оскільки їх зацікавлений – бути залученим, впливати на рішення та створювати реально демократію. Партнерство є успішним на випадок, якщо обидві сторони зацікавлені в ньому. Ніхто не може створити партнерство, якщо одна сторона не виявляє інтересу. Звичайно, для розвитку справжнього партнерства потрібно десятиліття, і держава також повинна провести ініціативу. Тим не менш, члени суспільства скептично ставляться до зусиль місцевої адміністрації, щоб ініціювати партнерство між органами місцевого самоврядування та суспільства. Муніципалітет ніколи не стукає у двері з проханням про партнерство. Членам громад потрібно розуміти, що вони повинні ініціювати партнерство, і лише тоді приходить муніципалітет.

Тому, співпраця суспільства з місцевою владою є досить фрагментарною, як правило, є окремими проектами, але явної стратегії для розвитку партнерства ще немає.

Отже, дискусія про те, хто має відігравати активну роль у партнерстві між організаціями громадянського суспільства та місцевою владою, залишається відкритою. Проте, підсумовуючи запропоновані моделі партнерства, можна помітити, що вони здебільшого орієнтовані або на ініціативу громадянського суспільства, або на взаємодію

громадянського суспільства та влади. З іншого боку, емпіричні дані дозволяють припустити, що місцева влада визнає переваги партнерства і в більшості випадків готова до співпраці.

Емпіричні дані вказують на те, що урядова ініціатива досить фрагментарна. Місцева влада приділяє мало уваги аналізу існуючої ситуації, що могло б дати змогу запобігти таким же помилкам у майбутньому. Частіше вони прагнуть до короткотермінових дій, наприклад доставки агітаційних матеріалів громадянам додому.

Тим часом члени суспільства найбільш критично оцінюють рівень участі; однак вони також не дають чітких порад щодо рішень.

Можна припустити, що роль суспільства у місцевому врядуванні досить актуальна як в теорії, так і в практиці Литви. Способи та моделі партнерства здебільшого базуються на взаємодоповнюваності, тобто, обидві сторони мають схожі цілі (партнерство), але віддають перевагу різним шляхам і стратегіям їх досягнення.

Література:

1. Denhardt, J. V., Denhardt, R. B. *The New Public Service. Serving, not Steering*. London: M. E. Sharpe, 2003.
2. Elstube, S. Participation. In: R. Taylor (ed.). *Third Sector Research*. New York: Springer, 2010, 105-119.
3. Najam, A. The Four-C's of Third Sector-Government Relations: Cooperation, Confrontation, Complementarity, and Co-optation. *Nonprofit management & Leadership*, 2000, Vol. 10, No 4, p. 375-396.
4. Nalbandian, J. (1999): Facilitating Community, Enabling Democracy: New Roles of Local Government Managers. *Public Administration Review*, 1999, Vol. 59, No 3, 187-198.
5. Pateman, C. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1970
6. Putnam, R. *Bowling Alone*. New York: Simon and Schuster, 2000.
7. Salamon, L. M. Anheier, H.K. *Defining the nonprofit sector. A cross-national analysis*. Glasgow: Bell & Bain Ltd., 1997.
8. Zimmer, A. *Third Sector – Government Partnerships in Taylor, R. (ed.) Third Sector research*. New York: Springer, 2010, 201-217.

ДО ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Спасенко К. О.

*кандидат юридичних наук,
докторант Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

На сьогодні питання реформування житлово-комунального господарства, а саме механізму державного регулювання у цій сфері, є вкрай актуальним з огляду на реалії введення правового режиму воєнного стану.

Варто наголосити, що від ефективного державного регулювання залежить виконання законодавчо встановлених завдань у цій сфері – забезпечення раціонального використання наявних ресурсів та сталого розвитку населених пунктів; створення та підтримання конкурентного середовища при виробленні та наданні житлово-комунальних послуг, забезпечення контролю у сфері діяльності природних монополій; забезпечення функціонування підприємств, установ та організацій, що виробляють, виконують та/або надають житлово-комунальні послуги, на умовах самофінансування, досягнення рівня економічно обґрунтованих витрат на виробництво таких послуг; регулювання цін/тарифів на житлово-комунальні послуги у випадках, визначених законом, з урахуванням досягнутого рівня соціально-економічного розвитку, природних особливостей відповідного регіону та технічних можливостей; забезпечення рівних можливостей доступу до отримання мінімальних норм житлово-комунальних послуг для споживачів незалежно від соціального, майнового стану, віку споживача, місцезнаходження та форми власності юридичних осіб тощо; дотримання встановлених стандартів, нормативів, норм, порядків і правил щодо кількості та якості житлово-комунальних послуг [1].

Слід зазначити, що одним із напрямків реформування державного регулювання житлово-комунального господарства стало запровадження ще у 2016 році системи ProZorro, тобто електронної системи закупівель – інформаційно-телекомунікаційної системи, яка має комплексну систему захисту інформації з підтвердженою відповідністю згідно із законодавством, що забезпечує проведення закупівель, створення, розміщення, оприлюднення, обмін інформацією і документами в

електронному вигляді, до складу якої входять веб-портал Уповноваженого органу, авторизовані електронні майданчики, між якими забезпечено автоматичний обмін інформацією та документами [2].

У сучасних умовах пріоритетним завданням залишається усунення недоліків у функціонуванні цієї системи, адже не дивлячись на те, що зазначена система функціонує вже не один рік, на сьогодні досі існують проблеми, передусім пов'язані з належним рівнем усунення корупційних ризиків під час здійснення публічних закупівель у сфері житлово-комунального господарства. Серед основних недоліків також можна виділити питання відсутності індикаторів ризику при здійсненні відповідної аналітики.

Суттєвою перешкодою для ефективних публічних закупівель в Україні є низький рівень присутності іноземних компаній на ринку публічних закупівель. Відтак, відкритість ринків публічних закупівель для іноземних компаній спричинить зростання якості товарів, робіт та послуг при більш низькій ціні. Сама система не здатна вбити корупцію, знівелювати тендерні змови чи протидіяти необ'єктивному завищенню цінової пропозиції, проте, переведення закупівель в електронний формат надає змогу ці процеси виявити, дізнатись про них та протидіяти їм [3].

Таким чином, функціонування системи публічних закупівель повинно сприяти усуненню необґрунтованого завищення цін на товари та послуги, а також зловживання службовим становищем під час застосування тендерів. Відтак окреслена проблематика потребує подальших наукових розвідок.

Література:

1. Про житлово-комунальні послуги: Закон України № 2189-VIII від 09.11.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 1. Ст. 1.
2. Про публічні закупівлі: Закон України № 922-VIII від 25.12.2015. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. Ст. 89.
3. Круп'як І.Й. Орієнтири трансформації публічних закупівель в сучасних умовах. *Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 2017. С. 89-90.

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ

Шевчук М. О.

*кандидат юридичних наук,
докторант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

Згідно зі статтею 17 Конституції України, забезпечення інформаційної безпеки держави рівноцінне захисту суверенітету та територіальної цілісності України і є однією з найважливіших функцій держави у забезпеченні її економічної безпеки [1].

В науковому співтоваристві поки що відсутня єдина точка зору щодо самої науково-теоретичної концепції інформаційного впливу, а також основних форм і методів його реалізації. Представники наукового світу вивчають інформаційний вплив як одну з складових процесу маніпулювання, соціологічного впливу та інших аспектів. Проте, інформаційному впливу приділяється недостатньо уваги дослідниками, оскільки цей феномен часто розглядається в контексті інших явищ, а не самотійно.

Останнім часом, проблематика інформаційного впливу у ЗМІ набула особливої актуальності через істерію, яка поширюється у західних засобах масової інформації стосовно зміцнення впливу деяких держав у світі, зокрема, в глобальному інформаційному просторі. В результаті конфлікт цивілізацій перейшов у відкриту фазу. Особливо важливим є той факт, що політики, включаючи керівництво перших держав та "третіх" країн, стали активно реагувати на провокаційні заяви в «ворожих» ЗМІ, навіть якщо вони початково не мають підтвердження політичним авторитетом. В такому контексті легко виникають масові психози, які, водночас, створюють благодатний ґрунт для застосування інших маніпулятивних прийомів.

Особливо важливим вважається дослідження масового впливу, в якому виділяється значний внесок В. В. Різуна. Він підкреслює, що масовий вплив – це дія, яку здійснює фахівець галузі масових комунікацій на інших людей з метою формування спільних настроїв та думок, об'єднання їх в натовп з однаковими емоційними реакціями, яких

можна легко маніпулювати [2]. Вчений також приділяє багато уваги вивченню мас як об'єкту впливу, вказуючи на декілька механізмів поведінки натовпу, які пропагандисти постійно використовують в масовій пропагандистській діяльності: масова саморегуляція, масова рефлексія та масове наслідування [2].

Оскільки пропаганда та маніпуляція набули негативного забарвлення в науковому середовищі України, особливо через радянський період, В. Різун відзначає, що ці дефініції недостатньо досліджені українськими фахівцями через маніпулофобію – убачання маніпуляції в комунікаційних процесах, які не передбачають маніпулятивного впливу як такого. Ми погоджуємося з цим підходом і вважаємо, що поняття «пропаганда» та «маніпуляція» не отримали достатнього освітлення в українських наукових дослідженнях. Незважаючи на глибокий теоретичний аналіз і синтез феномену інформації, вчені мають різні підходи та розбіжності в концептуалізації цих понять, від абстрактних до вузькоспеціальних, що обмежує і деталізує їхню предметно-об'єктну сферу визначення [2].

К. Захаренко визначає інформаційний вплив як «організоване цілеспрямоване застосування спеціальних інформаційних засобів і технологій для внесення деструктивних змін у свідомість особистості, соціальних груп чи населення (корекція поведінки), в інформаційно-технічну інфраструктуру об'єкта впливу та (чи) фізичний стан людини. Інформаційний вплив варто поділяти на інформаційно-технічний та інформаційно-психологічний» [3, с. 10].

Інформаційно-технічний вплив – це застосування спеціальних інформаційних засобів та технологій для зміни інформаційної інфраструктури об'єкта впливу. Ця категорія орієнтована на технічну сторону інформаційного простору, наприклад, знищення або впровадження даних, зміна доступу до інформації, блокування ресурсів тощо. Технічні засоби можуть бути використані з метою обмеження доступу до правдивої інформації або поширення дезінформації.

Інформаційно-психологічний вплив – це зміна свідомості, переконань і поведінки особистості або соціальних груп з допомогою психологічних методів і технік. Такий вплив може здійснюватися через психологічні маніпуляції, створення емоційно забарвлених образів, використання стереотипів та інші методи, що впливають на сприйняття і реакцію людей на інформацію.

Поняття «інформаційного впливу» можна розглядати як спосіб впливу на свідомість особистості, що використовує ресурси ЗМІ з метою зміни сформованих оцінок, думок, переконань та цінностей для подальшої трансформації її поведінкової реакції на події. Необхідно зазначити, що цей феномен не отримав достатньої уваги в наукових

дослідженнях, часто розглядаючись як складова інших дефініцій, а не окреме явище. Тому ця проблема потребує комплексного аналізу та більшої уваги в науковому середовищі.

Інформаційний вплив, а також використання ЗМІ, стають невід'ємною частиною сучасних соціально-політичних конфліктів. ЗМІ є важливим інструментом як для виникнення, так і для вирішення таких конфліктних ситуацій. З одного боку, глобальна інформатизація та високотехнологічна інформаційна інфраструктура створюють нові перспективи для прогресивного розвитку суспільства, але з іншого боку, вони загострюють взаємодію людини з інформаційним середовищем, викликаючи нові загрози безпеці особистості та суспільства в цілому.

Зіменко Є. [4, с. 32] також зазначає, що процеси пам'яті пов'язані з деякими характерними явищами інформаційного впливу:

- Межа насичення – це ефект перенавантаження психіки, що виникає, коли одні й ті ж значення використовуються занадто інтенсивно в попередніх актах комунікації. Перенавантаження призводить до нездатності запам'ятовувати схожі повідомлення.

- Ефект бумеранга – це створення протилежного результату комунікації. Наприклад, інформаційна боротьба проти негативних чутток може збільшити довіру до них замість послаблення.

- Сторожовий ефект – використання образотворчих або словесних форм занадто часто може призвести до їх стирання.

- Сплячий ефект – аудиторія краще засвоює інформацію, яка стимулює психологічний протест. Принцип настороженості допомагає засвоїти інформацію про загрозу, тоді як "принцип резонансу" підкреслює важливість пов'язаності інформації з аудиторією.

- Створення сталих емоційно забарвлених образів і стереотипів, які закріплюються в суспільстві.

Отже, можна зробити висновок, що інформаційний вплив є новою формою глобального протистояння, що реалізується на різних рівнях та охоплює всі елементи інформаційного простору. Інформаційний вплив, будучи складовою інформаційної безпеки, є організованим цілеспрямованим застосуванням спеціальних інформаційних засобів і технологій для внесення потрібної кореляції в свідомість населення.

Література:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

2. Різун В. В. Теорія масової комунікації: Підручник. К.: Видавничий центр "Просвіта", 2008. 260 с

3. Захаренко К. Інформаційні впливи як джерела загострення інформаційної небезпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 126. С. 331-336.

4. Зіменко Є.О. Інформаційний вплив: поняття та еволюція в сучасній науковій думці. *Вісник ХДАК*. 2021. Випуск 60. С. 24-35.

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-27>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ: ПОНЯТТЯ ТА ВИЗНАЧАЛЬНІ РИСИ

Бобровник К. Л.

*аспірантка Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

На сьогодні одним із найважливіших критеріїв визначення цивілізованості та демократичності будь-якої держави є саме стан дотримання та гарантування прав та свобод її громадян, у тому числі засуджених до відбування покарання у виправних колоніях різних видів. Безперечно, коли поведінка людини стає протиправною і такою, що порушує права, свободи чи інтереси людини, групи осіб, держави в цілому, надважливим є застосування таких примусових заходів, які б були співмірними із неминучими обмеженнями та загальноприйнятими розуміннями понять «законність» і «справедливість». Найчастіше такі заходи пов'язані із застосуванням кримінальних покарань, зокрема позбавленням волі в установах із різним рівнем безпеки, що, без сумніву, є обмеження на період відбування засудженими покарання тих чи інших прав і свобод, оскільки відсутність будь-яких обмежень означитиме неможливість досягнення важливої мети – покарання. Однак разом з тим, засуджені не втрачають правового зв'язку із державою, не перестають бути її громадянами і мають ті ж самі права й обов'язки, що й решта громадян, але з певними винятками.

Поняття правового статусу є предметом численних досліджень як теоретиків права, так і представників галузевих правових наук, одним із ключових понять у сучасній юридичній науці. Утім, проблеми правового статусу, зокрема засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, і досі перебувають у центрі багатьох наукових дискусій. Це зумовлено насамперед трансформаційними процесами, що відбуваються у нашій державі,

докорінними змінами та переглядом основних підходів до розуміння прав та свобод людини, як невід'ємної частини соціуму.

Права, свободи й обов'язки людини і громадянина є одним з найважливіших соціальних та правових інститутів, які є мірилом визначення досягнень суспільства, розвитку конкретної держави та суспільства, а також критерієм оцінки корінної зміни взаємовідносин між громадянином і державою, коли людина, громадянин не є прохачем держави за своїми, наданими йому правами і свободами, а перетворюється на рівного партнера держави, яка щодо людини має не тільки права, але й обов'язки [1, с. 92].

На думку О. О. Шкути, правовий статус засуджених – це різновид галузевого правового статусу, врегульований нормами кримінально-виконавчого законодавства. Важливо усвідомити, що засуджені особи, які відбувають покарання, не можуть бути позбавлені громадянства України і тому, як її громадяни, володіють певними правами та свободами [1, с. 92].

У свою чергу, Т. А. Денисова наводить таке визначення правового статусу засуджених до позбавлення волі: це сукупність юридично закріплених конституційних, громадянських та інших прав, свобод, законних інтересів і обов'язків, якими володіє засуджений у період відбування кримінального покарання [2, с. 47]. Крім цього вона ґрунтовано зазначає, що обсяг правообмежень диференціюється залежно від виду покарання та установи виконання покарань, в якій відбуває покарання засуджений.

Одночасно І. Г. Богатирьов зазначає, що виконання засудженими покладених на них обов'язків та реалізація прав і законних інтересів утворюють той правовий режим відбування покарання, який становить основу для досягнення поставлених перед покаранням цілей, у першу чергу – виправлення засуджених. Ретельна регламентація правового статусу засуджених є важливим інструментом їхнього правового і морального виховання, прищеплення поваги до закладу, прав і законних інтересів інших осіб [3, с. 15].

Із наведеного вище можна зробити висновок, що поняття правового статусу особи, безперечно, є багатоаспектним поняттям. Правовий статус людини представляє собою сукупність прав, обов'язків, законних інтересів, гарантії їх реалізації, що закріплені у законодавстві і характеризують особу як суб'єкта права [4, с. 80].

Стаття 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [5]. Найважливішим законодавчим актом, що здійснює належне правове регулювання та забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі

в Україні, є Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України), що закріплює їхні основні права та обов'язки, тим самим визначаючи основи правового статусу засуджених, зокрема тих, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки. Так стаття 7 КВК України закріплює такі основні положення: держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку; засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим Кодексом, законами України і встановлених вироком суду [6].

Відтак, крім основних прав людини і громадянина засуджені до позбавлення волі мають специфічні права, обумовлені порядком відбування та виконання даного покарання. Загальні права засуджених визначаються статтею 8 КВК України, зокрема на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання; на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я; на соціальне забезпечення, у тому числі й на оформлення пенсій, відповідно до законів України; на оплачувану працю згідно із законодавством про працю; на належне матеріально-побутове забезпечення у порядку, встановленому цим Законом та нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України та ін. [6]. Одночасно стаття 107 КВК України має за мету регламентацію саме прав засуджених до позбавлення волі на певний строк.

До основних прав осіб, які відбувають покарання, чинний КВК України також відносить і право засуджених на особисту безпеку: у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого (стаття 10 КВК України) [6].

Крім загальноприйнятих прав засуджених, таких як право на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності; засуджені не повинні підлягати жорстокому, нелюдському або такому, що принижує їх гідність, поводженню, застосування заходів впливу до засуджених виключно на підставі закону; засуджені не можуть бути піддані медичним або іншим подібним дослідженням незалежно від їх згоди. Важливим та необхідним елементом у структурі правового статусу є дотримання певних спеціальних прав: на отримання посилок/передач, спілкування з рідними та близькими шляхом листування, підтримання

зв'язку із сім'ями та близькими людьми через короткострокові і тривалі побачення, а також телефонні розмови, звернення за захистом порушених прав і свобод та інші, участь у трудовій діяльності, здобуття освіти, одержання правової допомоги, які мають бути належним чином гарантовані кожному засудженому.

Невід'ємним елементом правового статусу засуджених є обов'язки, закріплені статтею 9 КВК України, а саме: виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно дотримуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб; виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації; ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених; з'являтися за викликом адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації [6].

Визначальною рисою правового статусу засудженої особи є те, що він існує в межах певного режиму, який забезпечується вимогами, чітко регламентованими правилами і нормами та є фундаментальною основою у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених.

Викладені вище норми становлять законодавчу основу правового статусу засуджених, якими держава бере на себе обов'язок поважати і охороняти права, свободи і законні інтереси засуджених, правовий статус яких базується на загальноправовому статусі громадян України і одночасно зазнає певної видозміни, що відображається у значних обмеженнях їх прав і обов'язків у процесі виконання і відбування кримінальних покарань.

Література:

1. Шкута О.О. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шкута О.О. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2011. 400 с.
2. Кримінально-виконавче право : [навч. посібник] / [В. А. Бадира, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова та ін.] ; за ред. Т. А. Денисової. – К. : Істина, 2008. – 400 с.
3. Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І. Державна кримінально-виконавча служба України (історія та сучасність). Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД», 2007. 352 с.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. 5-е вид., зі змінами. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-28>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ БОТОФЕРМ

Дрижакова Д. Ю.

*аспірантка кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Стаття присвячена проблемам вдосконалення правового забезпечення охорони безпеки електронних комунікаційних систем, електронних мереж та комп'ютерних даних, як частини інформаційної безпеки.

Питання кіберзлочинності та ботоферм перетворюються на всесвітні проблеми, регулюванню яких приділяють значну увагу сучасні дослідники на національному та міжнародному рівнях.

З 24-го лютого 2022 року особливу увагу почали приділяти відносно новому елементу кіберзлочинності – ботофермам. Завдання угруповань ботів полягає у підбурюванні до зміни територіальної цілісності та незалежності України, у поширенні фейкової інформації щодо ситуації на прифронтових та окупованих територіях та у наданні неправдивої інформації про представників державної влади з метою налаштування населення проти влади. Таким чином, сьогодні інструменти кіберзлочинності займають особливу роль в інформаційній боротьбі українського народу, тому регулювання цих питань в правовій системі України посідає важливе місце.

Метою статті є аналіз шляхів вирішення проблеми «ботоферм».

Ключові слова: несанкціоноване втручання, ботоферми, законодавча неврегульованість, кіберпростір, кібертероризм.

Виклад основного матеріалу. З початку війни Україна зазнала численних кібератак. У нещодавньому звіті Держспецзв'язку України

йдеться про те, що хакери отримали доступ до комп'ютерних систем, відкривши «No. 1275» повідомлення електронної пошти. Цей електронний лист містив вкладення, яке давало хакерам повний контроль над зараженою системою. Під час воєнного стану кіберзлочинці можуть атакувати інформаційну оборону України, використовуючи інформаційні простори, не покладаючись на ворога, який використовує це для заподіяння шкоди суверенітету країни. Вони також можуть використовувати переобтяжені правоохоронні органи та викрадати кошти у громадян з використанням мережі Internet.

З початку військової агресії РФ рівень кіберзлочинності в Україні стабільно зростає. Слід зазначити, що інформаційна війна може завдати стільки ж шкоди, скільки й реальні бойові дії на полі бою [1].

З початку 2022 р. Служба безпеки України нейтралізувала понад 4,5 тис. кібератак на Україну. Якщо у 2020 р. було зафіксовано майже 800 кібератак, у 2021 – 1400, то вже минулого року їхня кількість зросла більш як утричі [2].

Наведені дані свідчать про ведення проти України так званої кібервійни. Разом з тим у законодавстві України поняття кібервійни не закріплене. Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» надаються дефініції таких понять як кібербезпека, кіберзлочин та ін. Так, під кіберзлочином (комп'ютерним злочином), згідно п. 8 ч. 1 цього Закону, законодавець розуміє суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнане злочином міжнародними договорами України [3].

Окрему увагу слід приділити ботофермам. На сьогодні їх існує чотири основні типи – соціальні боти в електронній комерції, SEO-боти (репостери неправдивої інформації), боти-багатоденники та політичні боти. Під час повномасштабного вторгнення особливу увагу слід приділяти саме останньому виду ботів, які в своїй сукупності утворюють «ферму». Роль політичних ботів полягає в поширенні неправдивої інформації через соціальні мережі за рахунок спілкування між людьми. Тобто особливістю цього виду ботів є їх підключення до мережі спілкування, вони можуть односкладово відповідати на будь-які повідомлення.

Таким чином, метою діяльності проросійських бото-ферм залишається дискредитація міжнародного іміджу України та усієї системи державної влади України. На постійній основі фіксується неабиякий бурхливий сплеск активності проросійських ботоферм у соціальних мережах [4].

Україна перебуває у переліку країн, де з 2017 року виявили найбільшу кількість ботоферм у соціальних мережах, а у військовий час ця кількість значно зростає.

На жаль, законодавство не встигає такими темпами освоювати нові правопорушення.

У вересні 2023 року СБУ звітувало, що знешкодило біля 80 ботоферм, а дії з їх створення класифікуються за статтею 361 Кримінального кодексу України «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж», ст. 111 КК України – державна зрада, ст. 110 КК України – посягання на територіальну цілісність України, ст. 109 КК України – публічні заклики до повалення конституційного ладу.

На ефективність заходів із протидії використанню «ботоферм» на шкоду національній безпеці України негативно впливає законодавча неврегульованість використання подібних апаратно-програмних комплексів.

Група народних депутатів 19 квітня 2023 року зареєструвала законопроект № 9223 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за окремі дії проти основ національної безпеки України». Законопроект пропонує доповнити Кримінальний кодекс України статтею 114-3 «Використання облікових записів з метою поширення недостовірної інформації або для здійснення впливу на прийняття рішень, вчинення чи невчинення дій».

Зокрема, за створення, придбання, використання або збут облікових записів в інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційних системах, електронних комунікаційних мережах – тобто у соціальних мережах типу Facebook, Instagram, Twitter тощо – загрожує покарання від штрафу до позбавлення чи обмеження волі.

Однак не всі зазначені дії будуть каратися. Згідно з проектом закону, до ознак складу злочину належать такі:

Облікові записи містять завідомо неправдиві відомості щодо користувача.

За допомогою облікового запису здійснюється розміщення та поширення недостовірної інформації (у тому числі від імені інших осіб, причетність яких до оприлюдненої інформації не підтверджена) або втручання в діяльність фізичних і юридичних осіб.

Дії вчинені на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, національній, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

За відсутності ознак державної зради порушникам загрожує штраф у розмірі від однієї до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 17-51 тис. грн або виправні роботи строком до двох років. При здійсненні цих дій повторно чи групою осіб за попередньою змовою або для впливу на державні чи місцеві органи, їхніх посадових осіб, зловмисникам загрожує обмеження чи позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Ще більший строк, до семи років із конфіскацією майна, загрожує у випадку скоєння злочину в умовах воєнного стану.

Якщо ж використання облікових записів сприяє підвищенню рівня соціальної напруги, порушують конституційні права і свободи громадян, або іншим чином загрожують національній безпеці, однак немає ознак державної зради, то передбачається штраф у розмірі від семисот п'ятдесяти до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (12,75 – 17 тис. грн) або виправні роботи до одного року.

Такі зміни, на думку авторів законопроекту, покликані захистити національні інтереси в інформаційній сфері, зважаючи на активне «використання ботів у соціально орієнтованих ресурсах мережі Інтернет для здійснення деструктивної інформаційної діяльності», мовиться у пояснювальній записці.

Крім того, законопроект пропонує віднести досудове розслідування цього злочину до компетенції Служби безпеки України.

Висновки: Україна активно долучає свою частку зусиль до міжнародної боротьби з пропагандою та фейками. На цьому фоні потребує активізації діяльність, спрямована на нейтралізацію впливу дезінформації та маніпуляцій, впровадження швидкого та проактивного реагування на ключові теми, у межах яких поширюють фейки та пропаганду. Тому в сучасних умовах доцільним є внесення змін до законодавства про удосконалення кримінальної відповідальності за поширення фейкової інформації та дезінформації. Приведення законодавства у відповідність європейських стандартів.

Література:

1. Кількість кібератак на Україну продовжує зростати. Держспецзв'язк. Економічна правда: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/10/693694/>

2. Кібервійна рф проти України: як працюють російські хакери та воюють українські кібервійська. URL: <https://thepage.ua/ua/politics/kibervijna-rf-proti-ukrayini-yak-voyuyut-ukrayinski-kibervijnska>

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

4. Кіца М.О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-52/36>

5. В Україні ліквідували «мільйонну ботоферму»: що це за боти і до чого тут Порошенко? Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/botoferma-sbu-poroshenko/31972104.html>

6. Юшков А.Г. Загрозливі тенденції використання ботоферм на шкоду державним інтересам України: Механізми запобігання та протидії. Інформація і Право. 2021. № 3(38) С. 90-98.

7. «Законодавчий спам» проти «ботоферм»: неспічна битва // https://lb.ua/blog/voxukraine/554011_zakonodavchiy_spam_proti.html

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-29>

ІНОЗЕМНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ДОСВІДУ СТРАХОВОЇ МЕДИЦИНИ

Карпушина М. Г.

аспірантка кафедри кримінального та адміністративного права

Науковий керівник: Вереша Р. В.

доктор юридичних наук,

завідувач кафедри кримінального та адміністративного права

Академії адвокатури України

м. Київ, Україна

Жердєв І. І.

кандидат медичних наук, асистент кафедри травматології

Дніпровського медичного університету

м. Дніпро, Україна

Іноземний рівень надання медичних послуг може слугувати позитивним взірцем прикладу впровадження страхової медицини. У випадках судових спорів випадків страхової медицини іноземного рівня, через прояв невдоволення пацієнтів, за судовим втручанням можливе встановлення поліцейського нагляду за пацієнтом. У випадку, коли зі сторони органу поліцейського нагляду зафіксована така поведінка пацієнта, що сприяє погіршення стану пацієнта, викликана діями що свідомо погіршують стан пацієнта, представник органу поліції фіксує

необхідні матеріали та направляє їх для суду в якості доказової бази у відповідній справі [1; 2, р. 1–8].

Так само, імперативна цивілістика в контексті існування імперативних норм матеріального права стосовно необхідності існування письмової (інформованої) згоди пацієнта на участь у клінічному дослідженні на національному рівні не містить чітких критеріїв змісту згаданого документу. Питання формалізації та визначення чітких критеріїв до письмової (інформованої) згоди учасника клінічного дослідження носить дискусійний характер. Підстави згаданому розвитку подій відображаються у плюралістичному підході до критерій клінічних досліджень. Отже й вимоги до письмової (інформаційної) згоди є такими що можуть відрізнятись у тих чи інших випадках. В будь-якому випадку можливо виокремити певні недоліки письмової інформованої згоди національного рівня. Такими недоліками є: загальність змісту, відсутність індивідуалізації учасника, його показників. Приміром, іноземний варіант згаданого документу за загальним правилом вміщує більшу конкретику та змістовність (враховуючи індивідуальні анкети опитувальники, що дають змогу проаналізувати на рівні вхідної інформації дані пацієнта, наприклад в разі проведення операції на предмет наявності ризиків інфекційного зараження лікаря, наявності ускладнень від алергічних реакцій в пацієнта) [3].

Впровадження розширеної за змістом письмової згоди надає ряд переваг у професійній діяльності, як то: врахування кількісного показника ускладнень; можливість імовірності настання відповідальності пацієнта (у тому числі за надання недостовірної інформації щодо стану здоров'я, надання інформації не у повному обсязі) [4].

Як результат доцільно внесення пропозицій у відношенні удосконаленні інформованої письмової згоди національного рівня, також впровадження відповідальності пацієнта за недостовірність та неповноту надання запитуваної інформації перед лікуванням [5; 3–8]. Окрім того, в контексті можливості запровадження відповідальності юридичної особи за скоєні злочини у відповідності до закону про кримінальну відповідальність слухним вбачається використання норм Конвенції Медікрайм [6], на прикладі можливості настання відповідальності за фальсифікація ліків та медичних виробів. У подібному випадку кваліфікуючою обставиною що може обтяжувати санкційну норму кримінальної відповідальності слугує обставина посягання на здоров'я невстановленого кола осіб шляхом позбавлення можливості отримати необхідну медичну допомогу. Факультативним об'єктом злочинного посягання може слугувати посягання на встановлений суспільний порядок функціонування системи охорони здоров'я [7].

Література:

1. Court decision (FINAL) of HUDOC of 22.03.2022 in CASE OF COSOVAN v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216352> (date of access: 09.02.2024).
2. Generali. studium. Fee-for-Service Health Insurance – Terms and Conditions (SZTE 15). Effective from 1st of September. NYSZ.:17973, 2015. 8 p.
3. An evaluation of the process of informed consent: views from research participants and staff / L. O' Sullivan et al. Trials. 2021. Vol. 22, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1186/s13063-021-05493-1> (date of access: 12.02.2024).
4. Eeckhout D., Aelbrecht K., Van Der Straeten C. Informed Consent: Research Staff's Perspectives and Practical Recommendations to Improve Research Staff-Participant Communication. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*. 2022. P.155626462211460. URL: <https://doi.org/10.1177/15562646221146043> (date of access: 12.02.2024).
5. І. Жердев. Конспект лекцій. Кафедра травматології Дніпровського медичного університету. ДМУ 2024 р. 15 стор.
6. Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я : Конвенція Ради Європи від 28.10.2011 р. : станом на 7 черв. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a91#Text (дата звернення: 12.02.2024).
7. Що таке Конвенція Медікрайм і як її положення з боротьби із підробкою ліків та медвиробів впроваджують в Україні?: Держлікслужба. *Держлікслужба*. URL: https://www.dls.gov.ua/for_subject/що-таке-конвенція-медікрайм-і-як-її-по-2/ (дата звернення: 12.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-30>

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ОБСТАВИН, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ І ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ

Наумець І. Ю.

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
кафедри кримінального, кримінально-виконавчого
права та криміналістики
Академії Державної пенітенціарної служби України
м. Чернігів, Україна*

Інститут обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, один з центральних інститутів кримінального права. Цей інститут в історії

українського законодавства посідає особливе місце, хоча історія розвитку досліджуваних обставин є неоднозначною. Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, в історії вітчизняного кримінального законодавства змінювалися в міру усвідомлення та впровадження у практику принципів диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання.

Одним із перших джерел права є Руська Правда Ярослава Мудрого [1], яка датується X століттям н.е. Ще в Руській Правді можна знайти наявність деяких обставин, за яких особі, визнаній винною у вчиненні злочину, могло бути призначене м'якше або більш суворе покарання. Подальший розвиток обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, відбувався під впливом законодавства державних формацій, у складі яких перебувала Україна.

Потрібно визнати, що як у самій Руській Правді, так і в наступних її редакціях (мається на увазі Стисла та Розширена редакції) можливість зміни характеру та розміру покарання ставилася у залежність, як правило, від характеристик суб'єкта злочинного посягання та особи, проти якої це посягання було спрямоване.

Підаючи аналізу загальні підстави застосування обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, які впливають із змісту Руської Правди та інших, супутніх їй нормативно-правових актів, можна зробити висновок, що вони (обставини) носили в переважній більшості об'єктивний характер, тобто базувалися на принципах об'єктивного, а не суб'єктивного, як це було прийнято в класичному римському праві. Класичним прикладом тому може бути градація відповідальності та покарання за різні види вбивства: вбивство, вчинене відкрито, у чесній сутичці чи «на бенкеті» каралося значно м'якше, ніж вбивство, вчинене таємно чи в процесі «злої справи».

Феодална роздробленість, що міцно встановилася на Русі до середини XIII століття, значно не вплинула на розвиток кримінального законодавства стосовно становлення інституту обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання.

Перша спроба систематизувати обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання, була зроблена у Судебнику 1497 року, де вперше виділялися в самостійні групи пом'якшуючі та обтяжуючі обставини кримінально-правового і кримінально-процесуального характеру.

Найважливішою віхою у становленні кримінального права стало Соборне Уложення 1649 року [2], у якому знайшли своє відображення соціальні та політичні процеси зміцнення централізованої влади. Відповідних змін зазнала і система обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання. Так, із запровадженням поняття співучасті у

злочині було визначено показники співучасників злочину, і покарання, відповідне їхнього ступеня участі у злочинному діянні.

В Уложенні про покарання кримінальні та виправні [3], незважаючи на всю казуїстичність його Особливої частини, було остаточно вирішено питання про безпосередній взаємозв'язок пом'якшуючих обставин у складі злочину з характеристиками суб'єктивної сторони, а саме, з формою вини, а також причинами протиправного діяння. Статті 135-139, що містились в Уложенні називались «обставини, обтяжуючі вини та посилюючі покарання». Істотним внеском у розвиток інституту пом'якшуючих обставин стало їх розмежування залежно від об'єкта пом'якшення. В Уложенні розрізнялись «обставини, що зменшують вини», та «обставини, що зменшують покарання».

Уголовне уложення 1903 року [4] не містило у собі переліку обставин, що обтяжують покарання, але в Загальній частині вказувало на підстави посилення відповідальності при всіх діяннях: 1) при сукупності злочинних діянь злочинної діяльності чи перетворення її у промисел; 2) посилення допускалось у випадку, коли винний службовець учинив чи брав участь у вчиненні загального злочинного діяння шляхом зловживання своїми обов'язками чи повноваженнями, чи шляхом загрози пригнічення, чи іншим зловживанням владою, якщо тільки за таке зловживання чи погрози не визначені в законі особливі покарання [5, с. 434].

Разом з тим, в Уголовному уложенні 1903 року інститут обставин, що пом'якшують покарання, також отримав свій подальший розвиток. По-перше, він виразився у визначенні тих можливостей, які були надані суду щодо питань пом'якшення покарання. В Уложенні 1903 року практично були відсутні безумовно-невизначені санкції, і було значно скорочено кількість безумовно-визначених санкцій, що, фактично слугувало заключним етапом у визначенні кола можливостей та підстав для пом'якшення покарання, надавши суду великий, але обмежений простір у виборі міри відповідальності.

Після жовтневої революції 1917 року кримінальне законодавство зазнало суттєвих змін. Накопичений століттями кримінально-правовий досвід виявився практично повністю знівельованим новою владою. Нове кримінальне законодавство країни Рад відрізнялося односкладовістю та примітивізмом. І в цих умовах, хоча поняття обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, і залишилося, відповідний цього поняття інститут, як система, що володіє загальними закономірними зв'язками, на якийсь час практично зник з кримінального права.

Тому ухвалення 1922 року першого Кримінального кодексу УСРР [6] стало серйозним кроком у напрямку деполітизації та застосування об'єктивного підходу до диференціації відповідальності та покарання, цей нормативно-правовий акт закріпив також і основні аспекти

обставин, що пом'якшують покарання, що загалом відповідають ознакам відповідного кримінально-правового інституту.

Прийнятий у 1927 році Кримінальний кодекс УРСР [7] містив меншу проти КК 1922 року кількість складів з обставинами, що пом'якшують покарання; в ньому також була відсутня частина загальних для всіх злочинів пом'якшуючих обставин, зокрема, малозначність і невігластво. Натомість КК УРСР 1927 року ввів поняття «обставини, що обтяжують покарання» та «обставини, що пом'якшують покарання», а також передбачив окремі переліки обставин, що обтяжують покарання. При цьому зазначені переліки: а) мали не вичерпний, а приблизний характер; б) були складені із застосуванням методу протиставлення, шляхом включення у них обставин-протилежностей.

Подальший розвиток обставин, що обтяжують покарання, відображений у КК УРСР 1960 року [8]. Як і раніше, досліджувані обставини були закріплені як один з критеріїв призначення покарання. Так, у КК УРСР 1960 року містилося положення, відповідно до якого при призначенні покарання суд, керуючись правосвідомістю, враховує характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, особу винного і обставини справи, що пом'якшують і обтяжують відповідальність.

Обставини, що пом'якшували та обтяжували покарання, з погляду їх змісту характеризували подію злочину та особу винного і фактично повторювали відповідні положення Основ кримінального законодавства СРСР. Зміни мали лише незначний характер.

У 2001 році був прийнятий чинний КК України [9]. З прийняттям нового КК України змінюється не лише найменування цих обставин, але й включаються у перелік нові обставини, змінюється формулювання та зміст окремих обставин, а деякі обставини законодавець виключає з переліку.

Підсумовуючи зазначене, потрібно підкреслити, що обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання, в історії кримінального права України змінювалися в міру усвідомлення та впровадження у практику принципів диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання.

У ході історичного розвитку України, починаючи з основного давньоруського джерела писаного права – Руської Правди, і, закінчуючи чинним Кримінальним кодексом України, питанню законодавчого регулювання інституту обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, приділялася безпосередня увага. Залежно від зміни соціально-економічних умов відрізнявся підхід законодавця у предметі та методі регулювання, але самі обставини існували завжди.

Варто також зазначити, що найменування досліджуваних обставин у різні періоди їх розвитку було різним, але жоден кодифікований акт, незважаючи на їх важливе значення, не давав визначення поняття

«обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання», а лише вказував про їх важливість, як критеріїв загальних засад призначення покарання.

Недоліком законодавства можна вважати те, що на різних етапах розвитку обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, не містилося однозначного розуміння сутності та ознак досліджуваних обставин. Незважаючи на відсутність єдиного визначення поняття досліджуваних обставин, їх існування підтверджується нормативними актами, які видавалися у ті часи й свідчили про підвищений ступінь суспільної важливості застосування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, що давало суду право призначати справедливе покарання і здійснити правильну кваліфікацію кримінально-протиправного правопорушення.

З врахуванням історичних передумов становлення інституту обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, можна виділити сім періодів розвитку вітчизняного законодавства у цій сфері: 1) до XII ст. – можливість пом'якшення та обтяження покарання ставилася у залежність, як правило, від характеристик суб'єкта злочинного посягання та особи, проти якої це посягання було спрямоване; 2) XII–XVII ст. – наявність низки нормативно-правових актів, які містили окремі обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання; 3) XVII–початок XX ст. – запровадження на кодифікованому законодавчому рівні переліку обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; 4) 1918–1922 рр. – відміна радянською владою норм законодавства Російської імперії й фактичне нівелювання інституту обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; 5) 1922–1991 рр. – введення в дію трьох кримінальних кодексів, що містили перелік проте не вирішували питання законодавчого закріплення поняття обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; 6) 1991–2001 рр. – становлення державної незалежності України та стабілізація інституту обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; 7) 2001 р. й до сьогодні – прийняття нового Кримінального кодексу та низки змін і доповнень, спрямованих на удосконалення інституту обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Література:

1. Российское законодательство X-XX веков. В девяти томах. Т. 1. Законодательство Древней Руси. Москва: Юрид. лит., 1984. 354 с.
2. Российское законодательство X-XX веков. В девяти томах. Т. 3. Акты Земских соборов. Москва: Юрид. лит., 1985. 486 с.
3. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных // Свод законов Российской империи. Т. 15. Санкт-Петербург, 1912. 374 с.
4. Уголовное уложение // Свод законов Российской империи. Т. 15. Санкт-Петербург, 1909. 148 с.

5. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Тула: Автограф, 2001, 800 с.
6. Уголовный кодекс УССР 1922 года. В кн.: Борьба с преступностью в УССР. Т. 1. Киев, 1966. С. 450–472.
7. Уголовный кодекс УССР 1927 года. В кн.: Борьба с преступностью в УССР. Т. 2. Киев, 1967. С. 311–369.
8. Украинская ССР. Законы и постановления. Уголовный кодекс Украинской ССР: Утвержден 28.12.1960 г. Киев: Госкомиздат, 1961. 134 с.
9. Кримінальний кодекс України 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 10.11.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-31>

ЗАМІНА ПОКАРАННЯ ЗАСУДЖЕНИМ ОСОБАМ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

Остапчук Л. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права
та кримінології юридичного факультету
Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна*

У 2000 року Україна на вимогу Ради Європи виключила з Кримінального кодексу України такий вид покарання як смертна кара. Станом на 01 січня 2023 року в Україні 1578 осіб відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі. Насьогодні у двох установах виконання покарань створені закриті дільниці де утримуються засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі на загальних умовах тримання, у всіх інших установах «довічники» утримуються у приміщеннях камерного типу по дві особи, що не відповідає міжнародним нормативно-правовим актам.

На думку експерта з пенітенціарних питань, доктора публічного права Вадима Човгана Україна посідає перше місце серед 50 європейських країн за кількістю «довічників» без перспективи їх звільнення [1].

У свою чергу експерт Харківської правозахисної групи Андрій Діденко неодноразово у своїх інтерв'ю наголошував, що, в усіх цивілізованих державах довічні вироки не є остаточними і механізм їх перегляду повинен бути передбачений у законодавстві не тільки у якості помилування.

Відсутність наразі законодавчого порядку, у межах національної правової системи, який би надавав можливість переглянути ті судові рішення, що були ухвалені раніше і по яких закінчилися строки щодо їх оскарження, породжує правову колізію, та робить життя засудженого до покарання у виді довічного позбавлення волі особливо нестерпним.

Тому на нашу думку саме розробка дієвого механізму умовно-дострокового звільнення засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі, може змінити ситуацію що склалася.

Фактично сьогодні Верховний Суд України не має повноважень переглянути судові рішення, які на думку правозахисників прийняті з певними недоліками та помилками. Це питання не тільки справедливості, а і надання можливості засудженому звертатися до відповідних інстанцій з питань, щодо перегляду справи. Констатовано, що кількість виправдувальних вироків винесених судами України становить 1%, для порівняння кількість виправдувальних вироків, що виносяться у США і в Європі становить 17–25% від загальної кількості винесених вироків.

Найбільш кричущими справами є справа Ярослава Мисяка, Олександра Рафальського, Ігоря Трубіцина, Анатолія Леженецького та інших засуджених.

Винесена 26 квітня 2002 року Пленумом Верховного Суду України постанова «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» передбачає можливість умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміну невідбутої частини покарання більш м'яким тільки засудженим, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Тобто таким рішенням законодавець фактично обмежив право засудженого до довічного позбавлення волі на заміну покарання іншим більш гуманним видом покарання.

У свою чергу Європейський Суд з прав людини неодноразово наголошував на тому, що відсутність права у засудженого на звільнення від покарання у виді довічного позбавлення волі суперечить ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі-Конвенція). Підтвердженням цього є також рішення Європейського суду з прав людини 12.03.2019 року у справі «Петухов проти України» № 2 [3]. Цим рішенням встановлено порушення Україною саме вищезазначеної статті Конвенції, у частині застосування національними судами до осіб покарання у виді довічного позбавлення волі без можливості перегляду справи з подальшим звільненням від покарання. Європейський комітет з запобігання катування також неодноразово вказував на відсутність в Україні реалістичної перспективи звільнення від довічного позбавлення волі.

Тому, підсумовуючи вищевикладене варто зазначити, що право засудженого до довічного позбавлення волі на звільнення не є «королівською привілеєю», а є перспективою для подальшого повноцінного життя засудженого. Бог не буде сприяти суспільству де законодавці несправедливі. І сьогодні вимагає від нас швидких і

рішучих дій у прийнятті рішень. Нажаль розроблені методики виправлення засуджених з накопичувальною бальною системою не є дієвими методом і питання про звільнення від відбування покарання покладається виключно на розсуд суду. На нашу думку, всі можливі підстави звільнення при винесенні обвинувального вироку повинні бути одразу зазначені у мотивувальній та результативній частинах вироку суду, що звільнить у майбутньому суд від повторного розгляду справи. А розробка дієвого механізму перегляду справ засудженим до довічного позбавлення волі дозволить уникнути порушень положень міжнародного законодавства.

Література:

1. Без шансів вийти на волю. Україна – лідер серед європейських країн за кількістю «довічників». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukraina-lider-sered-evropeiskyh-krain-za-kilkistu-dovichno-zasudzhenyh/31372287.html>.

2. «Право на надію»: заміна покарання у вигляді довічного позбавлення волі в українських реаліях. URL: <https://www.egalhouse.group/pravo-na-nadiyu-zamina-pokarannya-u-viglyadi-dovichnogo-pozbavlennya-voli-v-ukrayinskih-realiyah/>.

3. Справа «Петухов проти України» № 2. URL: <https://www.ps.ligazakon.net/document/soo01189>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-32>

СТАН КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ¹

Христич І. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Більшість науковців розглядають злочинність як особливого роду соціальну практику, різновид предметної діяльності [1, с. 138, 139].

¹ Тези наукового повідомлення підготовлено у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. в УкрІНТЕІ 0120U10561).

Небезпека при цьому знаходиться в тому, що у суспільстві виникає правосвідомість, яка спирається не на традиційному розумінні кримінального правопорушення (злочину або кримінального проступку) і відповідного покарання за нього, а на суб'єктивному емоційному сприйнятті події. Це нажаль, стосується і кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Все частіше ми зустрічаємося з фактами, коли людина винна у вчиненні його не підкоряється законним вимогам працівників поліції. Зараз вже фіксуються не поодинокі випадки, коли свідки дорожньої транспортної пригоди вирішують на місці її вчинення, що вони можуть бути ким завгодно, а не тільки свідками.

Як загально відомо в чинному Кримінальному кодексі України є розділ XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», який обіймає 17 статей, що забезпечують захист безпечного функціонування транспортної системи України: залізничного, водного, повітряного, автомобільного, магістрального, трубопровідного транспорту від посягань на життя та здоров'я громадян, власність та довкілля. Як і більшість вчених України вважаю, що в цей розділ було недоцільно включати статтю 289 «Незаконне заволодіння транспортним засобом», її краще було віднести до злочинів проти власності.

Дорожньо-транспортні (автотранспортні) злочини відносяться до злочинності з необережності. На жаль кількість їх і тяжкість істотно відрізняється у різних обліках. Так, по даним МОЗ тяжкість їх істотно більша, ніж за статистикою МВС України. Крім того громадські активісти систематично підкреслюють, що автотранспортні пригоди, які не призвели до тяжких тілесних ушкоджень, зовсім не потрапляють до статистичних показників, особливо в сучасних умовах. Частина України до цих пір окупована агресором, зрозуміло, що з цих територій неякі статистичні дані не надаються. Тим паче, що деякі території окуповані вже 10 років.

Для українського суспільства є незаперечним той факт, що безпека дорожнього руху – показник, який визначає рівень соціально-економічного розвитку держави. Більш того, забезпечення цієї безпеки на гідному рівні є складовою національної безпеки України, яке сприятиме вирішенню стратегічних завдань та головних напрямів соціально-економічного розвитку країни та стане значним внеском у забезпечення зв'язку з цивілізованим світом. Тим паче, що 23 червня 2023 р. лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС.

Пандемія COVID-19 і карантин, пов'язаний із нею, були першим випробуванням життя в Україні. При цьому необхідно підкреслити, що практично Україна була єдиною із європейських країн рівень дорожньо-

транспортних пригод не зменшився (як в багатьох європейських країнах), а навпаки було зареєстровано його зростання.

Наступне випробування вразило своєю раптовістю та жорстокістю. Збройна агресія РФ, яка активно розпочалася 24 лютого 2022 р., змусила сотні тисяч громадян пристосовуватися до жакликих умов війни. Введення воєнного стану як закономірна реакція держави на ситуацію, що склалася, має на меті відвернення загрози, відсіч збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також має на увазі тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. На жаль воєнний стан продовжено до 13 травня 2024 р.

Наразі наша країна зазнає найбільшого горя, перебуваючи у найлютішому періоді своєї історії щоденно борючись з ворожою навалою. При цьому у регіонах, які не зазнали руйнівного впливу воєнного стану, інтенсивність автомобільного руху посилюється за рахунок людського відтоку з областей, де ведуться активні бойові дії або утворилися загрозові, нестерпні умови для життя.

Підтримуємо точку зору Головкина Б.М., що в умовах воєнного стану з'явилися нові учасники дорожнього руху і їхня поведінка на дорогах залишається недослідженою. Зараз на дорогах загальнодержавного і місцевого значення взаємодіють водії військової техніки, транспорту тилового забезпечення, учасники гуманітарних колон, волонтери, тимчасово переміщені особи, водії комерційного транспорту, а також підприємливі громадяни, що масово ввозять автомобілі на територію України без сплати митних платежів. Зруйнована воєнними діями дорожня інфраструктура, порушена логістика, перевантаженість транспортних коридорів у напрямі західної частини України у купі з авіаційними та артилерійськими обстрілами транспорту під час руху, а також водіння без правил у зоні бойових дій і на прилеглий території суттєво збільшують рівень віктимізації традиційних і нових учасників дорожнього руху. Нова реальність, що склалася під час воєнного стану у сфері дорожнього руху, підвищила вразливість користувачів автомобільних доріг і транспортних засобів [3, с. 44–45]. Тому внаслідок дорожньо-транспортних пригод на автомобільних дорогах продовжують гинути та травмуватися люди, зазнають пошкоджень транспортні засоби та вантажі, які сьогодні так необхідні в боротьбі з ворогом.

Необхідно звернути увагу і підтримати точку зору Батиргареевої В. С., що слід наголосити на тимчасовій зміні деяких правил дорожнього руху для водіїв, що запровадила держава на період воєнного стану. Ці нововведення спрямовані на спрощення й пришвидшення певних

процесів під час відсічі збройної агресії РФ. Серед таких змін слід вказати, зокрема, на: заборону використання на всій території України відеореєстраторів у транспортних засобах із метою нерозголошення відомостей про переміщення та хід виконання завдань сил оборони, витік яких може допомогти ворогу, а так само фото- і відеозйомки доріг загального користування; об'єктів загального призначення; об'єктів інфраструктури; блокпостів; укріплень; розташування, зосередження чи переміщення військових частин (підрозділів) сил оборони. Крім того, відтепер керувати транспортними засобами категорії С, С1 на території України можуть особи, які мають посвідчення водія категорії В. До того ж водіям дозволяється використовувати протерміновані права як у паперовому, так і в електронному вигляді. І хоча перелічені заходи за своїм характером є вимушеними темпоральними, однак вони так само створюють неабиякі виклики для безпеки дорожнього руху в прифронтових регіонах в умовах тривання воєнного стану. Отже, ситуація на автошляхах потребує подальшого моніторингу та запропонування заходів, що здатні знизити ситуацію підвищеної ризикованості у період, коли всі сили суспільства і держави мобілізовані на оборону країни [4, с. 10–11].

Таким чином, під час режиму воєнного стану, коли головним завданням держави є захист населення від збройної агресії, дорожня безпека не втрачає своїх позицій у підтримці життя населених пунктів. Зважаючи на складність умов, в яких опинилися правоохоронні органи та цивільне населення, саме водії як головні учасники дорожнього руху, повинні бути гарантом його забезпечення.

Отже, система регулювання безпеки дорожнього руху в сучасних умовах має враховувати ситуацію та бути адаптованою до поточних умов залежно від рівня безпеки кожного регіону. Різні території зазнали різного впливу війни. Однак, не дивлячись на сучасний період варто констатувати, що рівень забезпечення безпеки дорожнього руху та законодавче регулювання залишає бажати кращого через невтішні статистичні показники транспортного травматизму, які зараз в більшості територіальних одиниць мають тенденцію до зростання, при цьому важко оцінити рівень їх латентності на сучасному етапі.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що боротися із порушеннями в сфері дорожнього руху як в мирний час, так і в сучасних умовах воєнного стану вкрай потрібно, але така протидія повинна бути законною та гнучкою враховуючи особливі обставини, що склалися на території нашої країни.

Література:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Кн. 1. Київ: ВД «Ін Юре», 2007. 423 с.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Головкін Б.М. Щодо жертв дорожньо-транспортних пригод. // *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 148 с.
4. Батиргарєєва В.С. Дорожній рух у прифронтовому регіоні: виклики воєнного стан. // *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 148 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-33>

ЗАСТОСУВАННЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕТОДУ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Шамсутдінов О. В.

*кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник*

*Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби
з організованою злочинністю при Раді національної безпеки
і оборони України
м. Київ, Україна*

З урахуванням того, що членство України в Європейському Союзі є лише питанням часу, використання порівняльно-правового методу при проведенні наукових досліджень, зокрема кримінально-правових, набуває надзвичайної актуальності. У сучасному кримінальному праві України порівняльно-правовий (порівняльний, компаративний) метод стає одним із провідних у системі методологічної бази наукових досліджень, уможливаючи зіставлення національних систем кримінального права конкретних держав, виявлення соціально-правової сутності українського кримінального права, вироблення напрямів використання зарубіжного досвіду правотворення для вдосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність.

Слово «компаративний» походить від лат. *comparatio* – порівнюю. На відміну від порівняльно-історичного методу, який застосовується в часовому контексті різних феноменів (простежується еволюція змісту того чи іншого об'єкту), порівняльно-правовий метод використовується у просторовому контексті (порівнюються об'єкти, локалізовані в певний момент часу, з метою виявлення їх відмітних, загальнозначимих ознак).

Компаративний метод у науці кримінального права використовується для зіставлення схожих норм та інститутів кримінального права різних держав, їх основних принципів і категорій, вивчення генези і закономірностей розвитку, визначення можливих напрямів удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність.

За допомогою компаративного методу можуть бути визначені найбільш досконалі з техніко-юридичного боку, науково обґрунтовані, апробовані на практиці та актуальні положення кримінального законодавства держав континентальної Європи, частиною якої є Україна, під кутом зору як їх можливого врахування під час подальшого вдосконалення КК України, так і загалом гармонізації кримінального законодавства європейських держав. Сьогодні це особливо важливо у випадках, коли вивчаються положення кримінального законодавства держав, які змінювали його саме з метою імплементувати до вимог ЄС [1, с. 8].

Порівняльно-правовий метод пізнання правових явищ передбачає певну етапність. Зокрема, йдеться про такі класичні етапи наукового дослідження, як: 1) етап визначення системи даних; 2) етап збору даних; 3) етап аналізу даних.

На першому етапі дослідник визначається з об'єктом і предметом, концептуальними прийомами, обсягом дослідження, поєднуючи як теоретичну валідність, так і репрезентативність матеріалу. При цьому, якщо об'єктом дослідження визнається відповідна правова форма (кримінально-правові відносини), то предмет може бути диференційовано за різними складовими. Від завдань, що ставить перед собою дослідник, та обсягу матеріалу, який порівнюється, залежать концептуальні прийоми, застосовувані при проведенні порівняльно-правового дослідження: мікропорівняння (порівняння правових норм), інституційне порівняння (порівняння окремих правових інститутів й тих правових концепцій, які лежать в їх основі) чи макропорівняння (порівняння галузей права і навіть правових систем й правових сімей в цілому).

На другому етапі проводиться збір даних. Зокрема, здійснюється пошук друкованих кодифікованих актів кримінального законодавства тих чи інших держав (мовою оригіналу чи в перекладі на українську, англійську тощо) або ознайомлення з відповідними кодексами (окремими законодавчими актами) на іноземних інтернет-ресурсах, на яких офіційно розміщено законодавство тієї чи іншої держави в

актуальному стані, коментарі до них іноземних правознавців, відповідні наукові розвідки та інші наявні у відкритому доступі матеріали, які розкривають підходи зарубіжної доктрини та реакцію правової системи на індивідуальну правову проблему.

Власне порівняльно-правове дослідження починається з третього етапу, який безпосередньо залежить від результатів, отриманих на перших двох етапах. Основними інструментами при проведенні порівняльно-правового аналізу є догматичний та функціональний методи. Порівнянню підлягають тільки ті норми, які виконують однакові функції. Тобто спочатку дослідник виявляє функцію норми, а потім розглядає її в контексті існуючої правової системи, характеристик галузі права, особливостей правореалізації, культури, кримінально-правової політики держави тощо. Ідентифікація проблеми, її значущість та визначеність у певних юрисдикціях і правових сім'ях, конкретних джерельних базах, організація матеріалу з позицій правової ідеології системи норм, що вивчається, є першочерговими питаннями, що вирішуються при проведенні кримінально-правового порівняльного дослідження.

При визначенні порівнюваності правових об'єктів слід керуватися такими методологічними правилами: порівнюваність є можливою лише внаслідок дотримання відповідності між видом порівняння та масштабами дослідження; порівнюваними визнаються об'єкти, що належать до одного рівня та виду (правило однопорядковості); порівнюваними визнаються об'єкти, що знаходяться в одній сфері (правовій, соціальній, культурній, економічній); при визначенні порівнюваності правових об'єктів слід враховувати регіональні особливості утворення та функціонування даного об'єкта у різних країнах тощо [2, с. 8–9].

При цьому порівняння кримінально-правових інститутів чи норм повинно бути лінгвістично та культурологічно правильним, за необхідності супроводжуватись висвітленням не лише правових, але й інших чинників, що безпосередньо впливають на процес правореалізації.

Після формулювання результатів виконання завдань, що ставились дослідником, відповідні підсумки аналізуються з точки зору правової позиції (гіпотези), яку відстоює автор, та робляться відповідні законотворчі пропозиції.

Професором С. Я. Лиховою проаналізовано дисертаційні дослідження, виконані протягом 2005–2011 років, які містять порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства. Вчена констатує, що дослідники-криміналісти часто припускаються однакових помилок. Зокрема, не висвітлюють концептуальні прийоми, які застосовувались, та зміст порівняльно-правового методу, що свідчить про те, що дисертанти не володіють достатніми знаннями в галузі компаративного права та діють інтуїтивно.

Проте компаративне дослідження не є простою констатацією фактів, воно має включати аналіз і конкретні висновки щодо можливості рецепції кримінально-правових норм у вітчизняну правову матерію з метою її вдосконалення. Ще одним серйозним недоліком С. Я. Лихова називає безсистемність підходу дослідників до вибору матеріалу, який порівнюється. Зокрема, більшість авторів не пояснюють, чому для порівняльного дослідження ними обирається законодавство тих чи інших країн (або лише однієї), що значно знижує науковий рівень таких робіт [3, с. 250–252].

На недоліки, пов'язані з відбором матеріалу при проведенні порівняльно-правових досліджень, вказує і професор В. О. Туляков: «Є не зовсім зрозумілим, коли автор аналізує виключно кримінальне законодавство країн СНД (до речі, у більшості побудоване на основі Модельного Кримінального кодексу країн СНД 1996 р.) чи вибірково й безсистемно законодавство Європи, статутне кримінальне право окремих юрисдикцій США тощо» [4, с. 36].

Подібний аналіз кримінально-правових досліджень зробив і професор М. І. Хавронюк, який вивчив автореферати дисертацій за спеціальністю 12.00.08, що були захищені протягом 2015–2016 років. Вчений констатує, що в 13% робіт компаративний метод не застосовувався взагалі. Більшість авторів досліджень, що застосовували порівняльно-правовий метод, не розуміли його мети – виявлення спільного, схожого, відмінного та унікального у кримінальному законодавстві України та зарубіжних держав щодо правових підходів до тих чи інших кримінально-правових явищ, норм чи інститутів, визначення на цій підставі конкретних шляхів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства. Тож у 54% досліджень зарубіжні законодавство, доктрина та судова практика або взагалі не аналізувались, або їм не було приділено належної уваги, а 71% робіт не містив ані важливих висновків щодо спільного та відмінного у кримінальному законодавстві України та зарубіжних держав, ані нормотворчих пропозицій з урахуванням іноземного законодавства та практики його застосування [1, с. 8–9].

Отже, з метою уникнення помилок при застосуванні у кримінально-правовому дослідженні компаративного методу слід розуміти, що цей метод полягає у зіставленні об'єктів, що можуть бути порівняні (явищ, ідей, норм, інститутів, судових рішень тощо), та виділення в них спільного, схожого, відмінного та унікального. При цьому слід керуватися такими методологічними правилами: 1) коректна постановка цілей і правильний вибір об'єктів порівняння; 2) проведення порівняльного аналізу з урахуванням об'єктивних чинників, що зумовили появу та розвиток правових явищ, інститутів, норм у вітчизняному та зарубіжному правовому полі; 3) визначення особливостей термінології, що використовується в порівнюваних

правових системах для позначення подібних явищ, норм, інститутів та впливає на різницю в їх змісті; 4) виокремлення характерних ознак, за якими порівнювані явища, інститути, норми відрізняються, є подібними або унікальними; 5) визначення доцільності та можливих шляхів використання результатів компаративного аналізу в нормотворчій чи правозастосовній діяльності.

Література:

1. Хавронюк М. І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право. UA*. 2017. № 1. С. 5-9.
2. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівнювально-правових досліджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 24 с.
3. Лихова С. Я. Порівняльні дослідження в кримінальному праві України (аналіз та перспективи). *Україно-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2011. № 1. С. 247-253.
4. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 29-40.

НАПРЯМ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-34>

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОКУРАТУРИ ЗІ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Агаркова О. І.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри поліцейської діяльності факультету
підготовки фахівців для підрозділів поліції
Луганського навчально-наукового інституту
імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету
внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року призвело до значного й систематичного вчинення міжнародних злочинів на території України протягом короткого проміжку часу. Лише у 2023 році правоохоронними органами України обліковано 60 944 кримінальних правопорушень за фактами порушень законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) [3]. І ці показники зростають щодня. Розслідування такої кількості злочинів з урахуванням їх динаміки та обмежених ресурсів національних правоохоронних органів стає суттєвим викликом для правової системи України.

Для ефективного розслідування воєнних злочинів в Україні було вжито ряд важливих заходів: створено спеціалізовані підрозділи, які спеціалізуються на розслідуванні та процесуальному керівництві у справах про воєнні злочини; налагоджено взаємодію (зазначені підрозділи тісно співпрацюють між собою, що дає змогу краще координувати дії та обмінюватися інформацією); розроблені методичні рекомендації, які допомагають слідчим та прокурорам правильно й ефективно розслідувати порушення законів і звичаїв війни; збільшується технічна оснащеність підрозділів; систематично підвищується

кваліфікація працівників. Ці кроки дозволили значно поліпшити процес розслідування воєнних злочинів в Україні.

Існує ряд викликів, з якими стикаються органи досудового розслідування, прокуратура під час розслідування воєнних злочинів: складність доступу до місць злочинів, нестача ресурсів для ефективного розслідування воєнних злочинів; ризик для життя та здоров'я під час проведення процесуальних дій. Саме тому, в значній частині кримінальних проваджень їх ефективне розслідування неможливе без взаємодії органів досудового розслідування, прокурорів зі Збройними Силами України (далі – ЗСУ) та іншими збройними формуваннями сектору оборони.

В межах аналізу взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури зі Збройними Силами України, слід звернути увагу, що військовослужбовці є цінними фахівцями при плануванні розслідування воєнних злочинів, а також під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій на території, де ведуться активні бойові дії, та деокупованих територіях.

Військовослужбовці ЗСУ володіють значним обсягом інформації, яка може бути використана як докази у воєнних злочинах, а саме дані про: вчинення воєнних злочинів (можуть бути свідками, мати записи про такі злочини та виявляти ознаки складу злочинів під час виконання бойових завдань); пересування ворожих військ (інформація про дислокацію, маршрути пересування та дії ворожих військ); зброю та боєприпаси (інформація про зброю та боєприпаси, які використовувалися при скоєнні воєнних злочинів);

Для отримання такої інформації, як правило органи досудового розслідування, прокурори витрачають значний час для з'ясування підрозділів, посадових осіб ЗСУ, які можуть мати цю інформацію, способи її запитування та можлива форма надання тощо. Наприклад, після закінчення огляду місця події про напади (обстріли) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури слідчий, прокурор скеровують запити до Генерального штабу ЗСУ чи підпорядкованих органів військового управління щодо надання наявних матеріалів дешифрування космічної зйомки району, звідки вівся обстріл; інформації про розміщення на території обстріляного населеного пункту чи на околицях об'єктів, які могли бути військовими цілями (військові частини, підрозділи, блок-пости тощо); наявної інформації і матеріалів про напад (обстріл), зокрема й стосовно фіксації артилерійськими підрозділами ЗСУ виходу боєприпасів та ін.

Процесуальні форми взаємодії, які найчастіше використовуються в процесі розслідування більшості правопорушень, прямо чи опосередковано зазначаються в КПК України. До процесуальної форми

взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури зі Збройними Силами України під час розслідування воєнних злочинів необхідно віднести: надання інформації органам досудового розслідування та прокуратурі інформації про воєнні злочини, які їм стали відомі; залучення до проведення слідчих (розшукових) дій як спеціалістів військовослужбовців ЗСУ, які мають відповідні навички поводження з вибуховими пристроями та речовинами, мають знання в ракетно–артилерійській сфері та мають навички пілотування безпілотних літальних апаратів. Залучений до проведення слідчої (розшукової) дії спеціаліст-військовослужбовець повинен мати з собою: документи, які посвідчують особу; документи, які підтверджують спеціальність особи (запис про військово-облікову спеціальність у військовому квитку, свідоцтво про проходження певних курсів, диплом про здобуття відповідної освіти).

До непроцесуальної форми взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури зі Збройними Силами України під час розслідування воєнних злочинів необхідно віднести: сприяння у збиранні доказів шляхом надання доступу до місць злочинів, вилучення речових доказів; забезпечення безпеки прокурорів та слідчих під час проведення слідчих (розшукових) дій на територіях, де ведуться активні бойові дії, та деокупованих територіях тощо.

Але, зважаючи на певну ізольованість двох державних структур: ЗСУ та органів досудового розслідування, органів прокуратури через розбіжність у меті, завданнях, формах діяльності та відсутність досвіду постійної ефективної процесуальної комунікації та враховуючи важливість інформації, існує необхідність в розробці та впровадженні чіткого механізму комунікації (наприклад, спільні протоколи, накази, інструкції тощо), налагодженні особистих контактів між слідчими та військовими, проходженні спільних навчань для розуміння специфіки роботи один одного.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що взаємодія між органами досудового розслідування, прокуратурою та Збройними Силами України має важливе значення для ефективного розслідування воєнних злочинів, тобто дозволяє їм об'єднати свої зусилля та ресурси для більш ефективного розслідування зазначених кримінальних правопорушень; для забезпечення законності досудового розслідування та притягнення винних осіб до відповідальності у вчиненні кримінальних правопорушень пов'язаних з війною.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.02.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України в ред. від 03 липня 2017 р. № 4651-VI. База даних Законодавство України. ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/%20show/4651-17_ (дата звернення: 14.02.2024).
3. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 15.02.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-35>

ІНІЦІОВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ЗАСІБ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Коваленко А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Кримінальне процесуальне законодавство регламентує низку процесуальних інструментів, які можуть бути використані суб'єктами доказування для виконання поставлених перед ними завдань у кримінальному провадженні. Серед описаних інструментів важливе місце посідають процесуальні дії уповноважених осіб щодо ініціювання проведення судових експертиз. Указаний засіб доказування доступний різним учасникам кримінального провадження та може застосовуватися для досягнення різноманітних цілей у провадженні. Тому доцільно більш детально розглянути сутність та значення ініціювання проведення судової експертизи як засобу кримінального процесуального доказування.

Відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України та ст. 223, 242–243 КПК України, призначення судової експертизи, як слідча (розшукова) дія, є способом збирання та перевірки доказів. Під час досудового

розслідування згаданий засіб доказування доступний стороні обвинувачення безпосередньо шляхом ухвалення та направлення суб'єктові експертної діяльності відповідної вмотивованої постанови.

Для сторони захисту та потерпілого ініціювання проведення судової експертизи є процесуальною дією, спрямованою на збирання доказів. Названі особи (а також, відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України, і представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження) можуть ініціювати проведення судових експертиз безпосередньо шляхом укладення відповідного договору з суб'єктом судово-експертної діяльності та опосередковано шляхом звернення до сторони обвинувачення в порядку ст. 220 КПК України із клопотанням про призначення експертизи. Крім того, у випадках та порядку, визначених ст. 244 КПК України, сторона захисту може звертатися до слідчого судді із клопотанням про призначення судової експертизи.

Під час судового розгляду судові експертизи в порядку ст. 332 КПК України можуть призначатися судом як за клопотанням сторін провадження, так і за власною ініціативою.

Роль ініціювання проведення судової експертизи як засобу кримінального процесуального доказування впливає зі змісту відповідних норм, якими врегульована ця процесуальна дія. Так, ч. 1 ст. 223 КПК України встановлює, що всі слідчі (розшукові) дії спрямовані на отримання (збирання) нових або перевірку вже отриманих доказів; ч. ч. 2, 3 ст. 93 КПК України визначають «отримання висновків експерта» як спосіб збирання доказів сторонами провадження, потерпілим та представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. І дійсно, за результатами проведення судової експертизи її ініціатор отримує висновок експерта, який є похідним процесуальним джерелом доказів, що містить докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Унаслідок проведення судової експертизи також можуть формуватися й інші похідні докази: виготовлені експертом копії або відібрані зразки досліджених об'єктів (наприклад, під час проведення судово-медичної експертизи можуть бути отримані зразки для подальшого проведення судової молекулярно-генетичної експертизи; під час проведення судової автотехнічної експертизи можуть бути отримані зразки ґрунту, які містилися на певних частинах дослідженого транспортного засобу тощо). Крім того, в окремих випадках за результатами проведення судових експертиз можливе й отримання (формування) первинних доказів. Так, наприклад, під час проведення судово-медичної експертизи з трупа потерпілого може бути вилучена куля або інший сторонній предмет, які після вилучення, направлення

стороні обвинувачення та детального огляду набудуть статусу первинного речового доказу.

Відтак, ініціювання проведення судової експертизи є процесуальною дією, яка у першу чергу спрямована на збирання (формування) похідних доказів у кримінальному провадженні: висновків експерта, копій та зразків досліджених об'єктів. Крім того, в окремих випадках у результаті її проведення можливе збирання й первинних доказів.

Водночас, висновок експерта, який є основним результатом проведення судової експертизи, у процесі доказування відіграє достатньо специфічну роль. Назване процесуальне джерело доказів містить інформацію про певні направлені на судову експертизу об'єкти і має доказове значення виключно у сукупності з ними та в контексті їх правильного розуміння. Як похідний доказ, висновок експерта не може бути використаний у кримінальному провадженні окремо від первинних доказів, що були направлені експертові для дослідження. Так, навіть якщо об'єкт дослідження буде суттєво видозмінено або знищено у межах проведення судової експертизи, отриманий за її результатами висновок може бути використаний саме як джерело інформації про цей оригінальний об'єкт.

Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України, проведення судової експертизи ініціюється у випадках, коли для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Пізнавальна сутність цієї процесуальної дії полягає у можливості суб'єктів її ініціювання та інших осіб (які ознайомлюються зі змістом висновку) отримати завдяки наявним у судового експерта спеціальним знанням нові або додаткові відомості про об'єкти, направлені на дослідження.

Так, за результатами попереднього або судового дослідження певного доказу (джерела доказової інформації), у суб'єкта доказування може сформуватися внутрішнє переконання про те, що для належного розуміння ознак та інформаційного наповнення такого об'єкта необхідне застосування спеціальних знань, які у нього відсутні, а залучення спеціаліста до проведення відповідних процесуальних дій є недостатнім (або, проведення судової експертизи для належного дослідження такого об'єкта є обов'язковим відповідно до вимог закону). На основі описаного внутрішнього переконання уповноважений суб'єкт приймає рішення про ініціювання проведення судової експертизи та реалізує його шляхом учинення відповідних, передбачених законом, процесуальних дій. Надалі, після проведення суб'єктом судово-експертної діяльності судової експертизи, суб'єкт доказування отримує висновок експерта, досліджує його як письмовий документ (з'ясовує його зміст, перевіряє та оцінює), та здійснює повторне дослідження оригінального доказу (джерела доказової інформації) з урахуванням відомостей, які містяться

у висновку. Таке повторне дослідження може бути як повністю когнітивним (суб'єкт доказування переосмислює інформаційний зміст доказу з урахуванням нових даних), так і інструментальним (суб'єкт доказування ще раз вчиняє практичні дії для його дослідження – оглядає, вимірює, читає тощо). Наприклад, до призначення та проведення відповідної судової експертизи статус вилученого на місці події об'єкта, конструктивно подібного до вогнепальної зброї, є сумнівним. Але після отримання висновка експерта та ознайомлення з ним статус такого об'єкта у свідомості суб'єкта доказування може змінитися на «є зброєю» або «не є зброєю».

Таким чином, ініціювання проведення судової експертизи та ознайомлення з її висновком спрямовані на отримання суб'єктами доказування додаткових відомостей про певні об'єкти, які мають доказове значення у кримінальному провадженні, тобто на їх дослідження. Самостійного (окремого від досліджуваних об'єктів) доказового значення указані процесуальні дії не мають. Тому ініціювання проведення судової експертизи є також і процесуальним засобом дослідження (перевірки) доказів у кримінальному провадженні.

Нарешті, варто додатково проаналізувати описаний вище механізм прийняття уповноваженими особами рішень про ініціювання проведення судової експертизи. Такі рішення потребують обґрунтування як з точки зору вимог процесуального закону, так і з міркувань криміналістичної тактики. Зокрема, рішення сторони обвинувачення про проведення слідчої (розшукової) дії, передбаченої ст. ст. 242–243 КПК України, рішення слідчого судді й суду про призначення судових експертиз є процесуальними та, відповідно до ст. 94 КПК України, приймаються на основі оцінки доказів. Наведені вище, а також рішення захисту, потерпілого і представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, приймаються та реалізуються цими суб'єктами виходячи із їх власних тактичних і стратегічних завдань, з огляду на наявний доказовий матеріал та з метою його розширення. Відтак доказ (його матеріалізоване джерело), дослідження якого потребує застосування спеціальних знань, використовується суб'єктами доказування як підстава ініціювання проведення судової експертизи. З урахуванням викладеного, рішення про ініціювання проведення судової експертизи варто визнати формою використання доказів у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що процесуальні дії уповноважених осіб щодо ініціювання проведення судових експертиз є важливим засобом доказування у кримінальному провадженні. Указані дії у першу чергу спрямовані на збирання (отримання) висновку експерта – похідного доказу, який містить додаткові дані про направлені для проведення експертизи об'єкти. Через це, ініціювання проведення

судової експертизи є засобом збирання та дослідження доказів у кримінальному провадженні. Водночас, рішення уповноважених осіб про ініціювання проведення судових експертиз обґрунтовуються потребою отримання додаткової інформації про певні об'єкти, які мають доказове значення. Тому описані рішення варто визнати формою використання доказів у кримінальному провадженні.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-36>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Коваленко В. В.

*кандидат юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань поліцейської діяльності
Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Відповідно до ст. 65 КПК України свідком у кримінальному провадженні є особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

У кримінальних провадженнях за фактами колабораційної діяльності у якості свідків допиту підлягають заявники, які звернулися до правоохоронного органу із повідомленнями про вчинення певною особою кримінально караного діяння, передбаченого ст. 111-1 КК України (свідки-очевидці), та будь-які інші особи, яким можуть бути відомі обставини, що підлягають встановленню.

Предмет допиту свідка проявів колабораційної діяльності може корегуватися в залежності від місця вчинення кримінального правопорушення – на тимчасово окупованій чи підконтрольній владі України території.

Якщо свідок є очевидцем діянь вірогідного колаборанта, вчинених на тимчасово окупованих територіях, у нього слід з'ясувати:

– обставини його перебування на тимчасово окупованій території, його місце проживання, роботи, соціальні зв'язки, обставини повернення на підконтрольну владі України території;

- факт та обставини знайомства свідка з особою, котра, вірогідно, вчинила колабораційну діяльність; характер стосунків з цією особою, час та спосіб останнього спілкування з нею;

- якщо свідок знайомий з такою особою – анкетні дані ймовірного колаборанта, його місце проживання, роботи, відомі свідку соціальні зв'язки;

- якщо свідок не знайомий з такою особою – опис зовнішності ймовірного колаборанта, можливість свідка упізнати його;

- конкретні дані щодо діяння вірогідного колаборанта (характер висловлювань, зайняття посад в органах окупаційної влади тощо), місце та час (проміжок часу) протягом якого підозрюваним було вчинено конкретне кримінальне правопорушення, обставини та обстановка діяння, наявність або відсутність примусу по відношенню до вірогідного колаборанта тощо;

- дані про інших осіб, очевидцем незаконних діянь яких є допитуваний свідок;

- дані про інших осіб, котрі могли бути очевидцями діянь вірогідного колаборанта [1, с. 212–213].

Так, Хортицький районний суд м. Запоріжжя в основу обвинувального вироку за фактом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК України, поклав показання свідків-очевидців події. Перший із них повідомив, що є мешканцем м. Токмак та до окупації цього міста працював у ДСНС. Обвинуваченого він знає особисто. За повідомленням свідка, обвинувачений добровільно та за власним бажанням вступив до лав незаконного правоохоронного органу – мовою оригіналу «Токмацкий отдел ГУ МВД в Запорожской области». Також обвинувачений, як представник незаконного правоохоронного органу приїжджав до свідка, коли у м. Токмак була побутова пожежа, з вимогою надати акт обстеження місця події. Допитаний свідок відмовився надати обвинуваченому такий акт. Другий свідок повідомив, що знає обвинуваченого тривалий час, оскільки він є колишнім співробітником поліції. Йому відомо, що після окупації м. Токмака обвинувачений працевлаштувався до так званої «народної міліції м. Токмак» мовою оригіналу «Токмацкий отдел ГУ МВД в Запорожской области» [2].

Окрім безпосередніх очевидців кримінального правопорушення, як свідки також можуть бути допитані чинні та колишні колеги вірогідного колаборанта, його родичі й сусіди та інші особи, котрим відомі або можуть бути відомі обставини кримінального правопорушення чи відомості про особу, що його вчинила. Так, у кримінальному провадженні за фактом вчинення діяння, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК України, у судовому засіданні був допитаний свідок, який показав, що знає обвинуваченого особисто, оскільки тривалий час працював з ним у 68 державній пожежно-рятувальній частині Головного управління ДСНС України у Донецькій області у м. Волноваха Донецької області. 5–8 березня 2022 року м. Волноваха було окуповано і 5 травня 2022 року він виїхав на підконтрольну Україні територію. Через деякий час від знайомих, які залишилися у м. Волноваха він дізнався, що

обвинувачений та декілька інших працівників пожежної частини залишилися працювати у тому ж приміщенні, де була створена окупаційною владою нова пожежна частина [3].

Встановлення потенційних свідків проявів колабораційної діяльності, вчинених на тимчасово окупованих територіях, можливе шляхом витребування відомостей від органів державної влади (військово цивільних адміністрацій, правоохоронних, контролюючих органів) та місцевого самоврядування щодо функціонування пунктів перетину лінії розмежування, фільтраційних пунктів, про внутрішньо переміщених осіб та людей, які виїхали з тимчасово окупованої території, і, відповідно, можуть виявитися очевидцями вчинення діянь, передбачених ст. 111-1 КК України [4, с. 26].

Якщо свідок є очевидцем діянь вірогідного колаборанта на підконтрольних владі України територіях, він має бути допитаний щодо наведених вище обставин, за виключенням обставин його перебування на тимчасово окупованій території та обставин повернення на підконтрольну владі України територію.

Так, допитана в судовому засіданні свідок повідомила, що працює в магазині «Чудо-Маркет». В день, коли відбулися події, які є предметом розгляду, вона працювала продавчиною на випічці. Знає обвинувачену, як покупця. З обвинуваченою у неї відбулася розмова, в ході якої остання висловила свою позицію, згідно якої «України – не государство», «прійде́т русський мі́р і́ здесь́ бу́дет росси́я», «Харков русський город», «язык только русський» і таке інше. Свідка це обурило і вона повідомила обвинувачений про обстріли м. Харкова. На що обвинувачена вказала, що обстріли здійснюють самі українці. Про вказані події свідок повідомила двом іншим особам. Указані особи були допитані як свідки в судовому провадженні. Вони також є працівниками магазину «Чудо Маркет», та повідомили, що раніше допитана свідок розповіла їм про обставини розмови між нею та обвинуваченою. Одна з допитаних зазначила, що обвинувачена всіляко висловлювала підтримку російській агресії відносно України [5].

Крім того, як свідки можуть бути допитані журналісти чи блогери – автори розслідувань та публікацій про вірогідних колаборантів, на підставі яких було розпочате відповідне кримінальне провадження. Такі особи здатні повідомити про спосіб та джерела отримання ними інформації щодо проявів колабораційної діяльності, відомі їм обставини кримінального правопорушення.

Слід мати на увазі, що допити свідків у кримінальних провадженнях за фактами колабораційної діяльності можуть здійснюватися в режимі відеоконференції, зокрема в разі неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; необхідності забезпечення безпеки осіб; необхідності життя таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; перебування таких осіб у інших регіонах країни або за кордоном тощо.

Підводячи підсумки викладеному слід зазначити, що наведений перелік обставин, які підлягають встановленню під час допиту свідків у кримінальних провадженнях за фактами колабораційної діяльності, не є вичерпним і має корегуватися у залежності від обставин конкретного кримінального правопорушення.

Література:

1. Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник / Є. О. Письменський, С. В. Головкін, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко. Київ : ВД Дакор, 2023. 260 с.
2. Вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 23 жовтня 2023 року у справі № 337/4238/22/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114338964>
3. Вирок Личаківський районного суду м. Львова від 29 серпня 2023 року у справі № 463/1668/23/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113114786>
4. Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю : методичні рекомендації / розроб.: Г. Тетерятник, Г. Мудрецька, Г. Резніченко. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.
5. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 14 лютого 2024 року у справі № 552/6211/22/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116972341>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-37>

ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ (БПЛА) ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ МАРОДЕРСТВА

Мурзо Є. О.

*ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Безпілотні літальні апарати (далі – БПЛА) стають більш значущим інструментом для правоохоронних органів в Україні. У зв'язку з підвищенням кількості випадків мародерства на полі бою, що стають відомі з відкритих джерел інформації, відсутністю реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань даних про вказані кримінальні правопорушення, складністю їх фіксації на окупованих територіях,

доцільно використовувати безпілотник при огляді місця події у кримінальному провадженні.

Д. М. Тичина, А. О. Антошук, Р. В. Перцев під терміном «безпілотник», «БПЛА», «UAV» згадують повітряне судно, яким через канали зв'язку керує один або декілька пілотів [1, с. 292].

Згідно п. 23 ч. 1 ст. 1 Повітряного Кодексу України, безпілотне повітряне судно – будь-яке повітряне судно, що експлуатується або розроблене для експлуатації автономно чи яке пілотується дистанційно без пілота на борту [2].

Відповідно до ст. 432 Кримінального кодексу (далі – КК) України мародерство – викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених [3]. За 2022 рік згідно єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора зареєстровано всього один злочин за ст. 432 КК України, за 2023 – нуль [4]. Водночас, на початку 2023 року Міністр внутрішніх справ України в ефірі єдиного телемарафону наголосив, що на час дії воєнного стану всі майнові злочини розглядаються як мародерство і покарання за них збільшено [5], що свідчить про необхідність правильного застосування вказаного положення та потребу відмежування злочину «мародерство» за українським законодавством від крадіжки майна у цивільного населення [6, с. 41].

БПЛА можуть використовуватися правоохоронними органами в різноманітних випадках [7, с. 212]. В. В. Баранчук зазначає, що Національна поліція використовує безпілотну техніку під час проведення огляду місця події та з метою обстеження територій, проте безпілотники можуть також допомогти слідчому під час проведення слідчого експерименту, його окремих видів [8, с. 228]. Т. В. Шевченко, І. В. Власенко, М. О. Котелюх підкреслюють переваги використання БПЛА, що полягають у отриманні об'єктивної інформації та у їх здатності здійснювати нагляд, розвідку та моніторинг з повітря, швидкому реагуванні на виникнення подій, збільшенні області охоплення при веденні пошуково-рятувальних операцій, контролі дорожнього руху та багато іншого [9, с. 464].

Основними тактико-технічними характеристиками БПЛА є можливість здійснювати відео– та фотофіксацію місця події, можливість визначати координати об'єктів, наявність магнітного компаса, тривалість роботи в повітрі із заміною батареї від 20 хвилин.

Завданнями БПЛА для фіксації та огляду місця події при розслідуванні мародерства є розвідка місцевості з метою виявлення вибухових, або інших предметів, що можуть становити загрозу для представників правоохоронних органів; відео– та фотофіксація місця події у складнодоступних місцях, загальної обстановки, положення та

розташування тіл; визначення місць та їх координат на полі бою де відбулось викрадення майна.

Під час огляду місця події виявлені криміналістичні сліди вчинення злочину важливі для розслідування випадку мародерства. Від якості зафіксованих об'єктів залежить повнота отримання інформації для розслідування, оскільки у подальшому вони стають об'єктами експертних досліджень.

Доречно зазначити, що відеозапис з БПЛА, якщо є необхідність у його використанні для огляду місця події, долучається до протоколу [10, с. 557].

Отже, актуальність використання сучасних технологій у техніко-криміналістичному забезпеченні розслідування мародерства набуває особливого значення. Проведення якісного огляду місця події за допомогою безпілотних літальних апаратів (дронів) є корисним при розслідуванні мародерства.

Переваги полягають у: 1) швидкості та ефективності, адже БПЛА під час огляду місця події можуть за невеликий проміжок часу виявити та зафіксувати об'єкти на великих територіях в складних умовах; 2) доступі до важкодоступних місць, через те, що дрони можуть легко долати перешкоди та використовуватися у розслідуванні в таких умовах; 3) зменшенні ризику для слідчо-оперативної групи, оскільки правоохоронці можуть виконувати завдання без прямого контакту з потенційно небезпечними об'єктами або областями; 4) використанні БПЛА у реальному часі з передаванням інформації на сервер.

Література:

1. Тичина Д. М., Антошук А. О., Перцев Р. В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2023. № 2 (78). С. 291-297. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.46>.

2. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text> (дата звернення 17.02.2024).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 17.02.2024).

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора* : веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 17.02.2024).

5. Правоохоронці розпочали вже 80 500 проваджень за фактами майнових злочинів. *Портал МВС* : веб-сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/pravooxoronci-rozpocali-vze-80-500-provadzen-za-faktami-mainovix-zlociniv-igor-klimenko> (дата звернення 17.02.2024).

6. Kopotun I., Murzo Ye. Criteria for distinguishing looting from other crimes: A comparative analysis. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. Vol. 13, № 2. P. 41-49. DOI <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.41>.

7. Мукоїда Р., Аносенков А. Використання безпілотних літальних апаратів під час виконання завдань підрозділами МВС. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет конференції, 20 жовт. 2023 р. Одеса : ОДУВС, 2023. С. 211-214.

8. Баранчук В. В. Перспективні напрями застосування БПЛА при розслідуванні кримінальних правопорушень. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 180. С. 227–230. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4819>.

9. Шевченко Т. В. Аналіз використання безпілотних літальних апаратів у службово-бойовій діяльності Національної поліції України. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 459-465. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.56>.

10. Мурзо Є. О. Проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із мародерством. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 555-558. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/136>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-38>

ДОСВІД ТУРЕЧЧИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗУМНИХ СТРОКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Околотенко Д. С.

здобувач наукового ступеню

доктора філософії кафедри кримінального процесу

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

Україна хоча і не єдина країна, яка як на законодавчому рівні, так і практично стикається із проблемою незавершення проваджень у розумні строки, однак, як ілюструє аналіз статистичних даних Європейського

суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), наша держава тримає лідерство, що стосується порушення статті 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод в результаті надмірної тривалості проваджень. Зокрема у 2022 році зафіксовано серед іншого 45 порушень тривалості проваджень у справах проти України, у 2023 – 38. Порівнюючи такий стан речей з іншими країнами європейського співтовариства в той же період (2023) або взагалі не було зафіксовано аналізованих порушень (Данія, Естонія, Німеччина, Фінляндія, Франція, Чехія), або вони дійсно мали місце, проте в рази менше (Словаччина – 10, Польща – 9, Італія, Угорщина – 8; Румунія -2, Мальта – 1) [1].

Заслугує на увагу динаміка таких порушень Туреччиною. Із 2889 рішень, винесених проти Туреччини між 1959 і 2016 роками, 586 констатували порушення прав людини в результаті затримки у здійсненні правосуддя. Для порівняння за той же період у статистичних звітах ЄСПЛ із 1106 зафіксованих порушень Конвенції Україною 316 – через порушення розумної тривалості провадження [2]. З огляду на це Туреччина вжила певних заходів, направлених на вирішення цієї проблеми. І, вочевидь ці заходи мали своїм результатом суттєве зменшення порушень Туреччиною статті 6 Конвенції в контексті забезпечення своєчасного здійснення кримінального провадження. Зокрема у 2022-2023 роках відповідно до річних звітів ЄСПЛ взагалі не було зафіксовано аналізованих порушень Туреччиною, натомість у 2021 та 2020 роках мало місце по 1 порушенню відповідно, 2019 – 4, 2018 – 9.

Отже, аналіз статистичних розрахунків ЄСПЛ за останні роки показує тенденцію до зростання кількості порушень Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, про що йдеться у відповідних рішеннях Суду. Натомість, протилежна ситуація спостерігається у згаданих вище країні. Тому не можемо обійти поза увагою законодавчий підхід Туреччини до створення таких засобів правового захисту, які здатні запобігти порушенням права на судовий розгляд упродовж розумного строку.

Власне, законодавець Туреччини аналогічно до кримінального процесуального законодавства Грузії, Естонії, Молдови, Норвегії не встановлює строку ані розслідування, ані судового провадження, визначаючи лише у частині 4 статті 141 Конституції, що обов'язком судової влади є завершувати справи з найменшими витратами та якомога швидше [3].

Невід'ємною частиною кримінального провадження є розслідування, яке відповідно до статті 2 КПК Туреччини є етапом, що починається з підозри у вчиненні злочину та здійснюється прокурором до подання позову з обвинувальним актом [4]. Відтак кримінально-процесуальний закон не встановлює жодних обмежень щодо тривалості слідства, однак,

у разі, якщо до особи застосовано тримання під вартою, то за основу у визначенні строку розслідування береться термін дії запобіжного заходу. Так, у положеннях статті 102 КПК Туреччини встановлено максимальний термін тримання під вартою в залежності від суспільної небезпеки вчиненого діяння, який у разі обґрунтованої необхідності може бути продовжений. Таким чином, якщо відносно підозрюваного обрано згаданий запобіжний захід, то розслідування та судове провадження лімітується строками його перебігу.

Як зауважує Конституційний суд Туреччини, завершується строк кримінального провадження винесенням остаточного рішення щодо кримінального обвинувачення, а у справах, що тривають, – резолюцією Конституційного суду за наслідками розгляду скарги на порушення разумних строків [5].

Ключовою в контексті дотримання своєчасного здійснення кримінального провадження є остання форма закінчення аналізованого строку, зокрема мова йде про зазначене вище рішення Конституційного суду. Так, з 23 вересня 2012 року розпочато конституційний судовий контроль щодо порушень основних прав і свобод, гарантованих Конституцією в рамках Європейської конвенції з прав людини, державною владою. Одним з найпоширеніших – є порушення права особи на справедливий суд, особливо у кримінальних справах, коли держава не виконує свій обов'язок щодо розгляду провадження протягом разумного строку, який в деяких випадках триває протягом періоду до 10 років. Відповідно до частини 1 статті 141 КПК Туреччини під час досудового розслідування або судового провадження, особа, яка була затримана відповідно до закону і не постанала перед судом у разумний термін і вирок не був винесений у цей термін, має право вимагати від держави відшкодування матеріальних та моральних збитків, які можуть виникнути внаслідок тривалих судових процедур. Для отримання права на цю компенсацію необхідно подати індивідуальну заяву безпосередньо до Конституційного суду. Таким чином, у такий спосіб заявнику, який постраждав від тривалих кримінальних процесів, надається ефективний засіб правового захисту та відповідна компенсація.

Відтак у пункті 44 рішення від 1 вересня 2014 за заявою 2012/625 Конституційний Суд Турецької республіки констатував порушення гарантованого статтею 36 Конституції права заявника щодо судового розгляду обвинувачення відносно нього у разумний строк, який тривав загалом 7 років, 3 місяці та 27 днів. Аналогічне рішення мало місце за від 12 січня 2015 року за заявою Байрама Келеша № 2013/6163, де Суд, зважаючи на такі критерії, як складність вирішення правового питання, складність суттєвих подій, перешкоди, що виникали при збиранні

доказів, та кількість сторін, дійшов до висновку про необґрунтовану затримку судового процесу, який тривав близько 5 років [6]. Вочевидь, з огляду на статистичні звіти ЄСПЛ така можливість звернення до Конституційного суду дисциплінує органи розслідування, прокурора та суд щодо дотримання процесуальної дисципліни у кримінальному провадженні.

У зазначених вище рішеннях і не тільки Конституційний суд Туреччини неодноразово цитує рішення ЄСПЛ про те, що Договірні держави зобов'язані організувати свої правові системи таким чином, щоб дозволити судам виконувати вимоги статті 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, включаючи вимогу здійснення судового розгляду протягом «розумного строку» (п. 29 рішення у справі Ціммерман та Штайне проти Швейцарії від 13 липня 1983 року). Затримки, спричинені структурними проблемами та організаційними недоліками, які слід особливо оцінювати з точки зору конкретної заявки, розглядалися ЄСПЛ кілька разів. У цьому контексті, якщо існує структурна проблема та перевищено розумний строк внаслідок збільшення та накопичення спорів, які очікують вирішення в судовій системі протягом тривалого періоду часу, робиться висновок, що стаття 6 Конвенції порушена (Бухгольц проти Німеччини, заява № 7759/77; Гвінчо проти Португалії, № 8990/80; Unión Alimentaria Sanders SA проти Іспанії, № 11681/85; Zimmermann-Steiner проти Швейцарії, заява № 8737/79).

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що Конституційний суд Туреччини, будучи солідарним з позицією ЄСПЛ, не визнає надмірне завантаження органів розслідування та судів поважною причиною для нездійснення кримінального провадження в розумний строк. У цьому контексті до засобів, націлених на забезпечення своєчасності здійснення кримінального провадження варто віднести затверджене Міністерством юстиції Туреччини Положення «Про визначення та впровадження цільових періодів розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду» від 23 червня 2017 року № 30105, яким було запроваджено регулювання процедур і принципів щодо визначення та впровадження цільових періодів для завершення розслідувань, судового переслідування чи судових розглядів. Такі планові (цільові) періоди визначаються в залежності від типів розслідування або судових процесів з урахуванням таких критеріїв як: кількість суддів і прокурорів, які фактично перебувають на службі; кількість незавершених справ для кожного суду, судді чи прокурора; процесуальні правила розслідування або судового розгляду та ін.

Нині пріоритетним напрямом реформування національного судочинства залишається забезпечення реалізації конвенційного

стандарту щодо своєчасного здійснення кримінального провадження. Тому акумуляція зарубіжних практик у цій царині тільки сприятиме пошуку законодавчих та організаційних шляхів належного захисту права особи на справедливий судовий розгляд у розумні строки.

Література:

1. Статистичні звіти Європейського суду з прав людини. Статистика за 2023 рік за статтею та за країнами. *HUDOC. European Court of Human Rights* URL: <https://www.echr.coe.int/statistical-reports>
2. Річні звіти Європейського суду з прав людини. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://www.echr.coe.int/annual-reports>
3. Конституція Турецької Республіки від 18 жовтня 1982 року № 2709. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr>
4. Кримінальний-процесуальний кодекс Турецької Республіки: Закон № 5271 від 4.12.2004 р. URL: <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5271.html>
5. Рішення Конституційного суду Турецької республіки від 1 вересня 2014 року за заявою № 2012/625. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi*. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/625>
6. Рішення Конституційного суду Турецької республіки від 12 січня 2015 року за заявою Байрама Келеша № 2013/6163. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi*. URL: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/6163>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-39>

ПРОБЛЕМИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Семенюк І. Ю.

*здобувач ступеня вищої освіти магістра
факультету «Правоохоронна діяльність»*

Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання

Науковий керівник: Степанова Г. М.

кандидат юридичних наук, підполковник поліції

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

Умови воєнного стану суттєво впливають на різні сфери людського життя і на правоохоронну діяльність як цілому, так і на окремі її

аспекти. Повномасштабне вторгнення РФ позначилось і на ході кримінального провадження, ускладнюючи процес збирання певної доказової бази. У цьому контексті представлена низка проблем, які вимагають особливої уваги та підтримки.

Доказування в кримінальному провадженні, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України [4], полягає у збиранні, належній фіксації, перевірці та оцінці доказів із метою встановлення обставин, що мають значення для конкретного кримінального провадження.

Розглянемо ключові аспекти цієї проблематики:

1) відсутність стабільності та безпеки;

Військовий стан супроводжується нестабільністю та загрозою, що ставить під питання можливості нормального функціонування правоохоронних органів. Спеціалізовані служби можуть бути перевантажені, а самі докази – під загрозою знищення чи втрати.

Через замінування та часті обстріли деокупованої частини України правоохоронцям вкрай важко фіксувати військові злочини та безпечно для себе і оточуючих виконувати свої посадові обов'язки.

2) ускладнена робота правоохоронців;

Умови воєнного стану можуть призвести до обмеження можливостей правоохоронних органів у роботі. Обмеження доступу до певних територій, перешкоди у виконанні слідчих дій – це чинники, яких важко уникнути в умовах конфлікту.

Відповідно до інтерв'ю Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала на форумі, присвяченому розмінуванню території України (Demine Ukraine Forum): «Потенційно замінованими внаслідок російського вторгнення в Україну станом на сьогодні залишаються 174 тис. км²» [5].

3) проблеми з отриманням достовірної інформації;

В умовах війни зростає ризик отримання недостовірної інформації. Підробка, маніпуляції та дезінформація можуть стати серйозними завданнями для оперативних працівників та слідчих.

Створення та підроблення документів, фото, відео, фейкових подій чи статей агресором, може служити негативним чинником і нести вплив як і на розслідування, так і на прийняття об'єктивного рішення.

4) загроза для свідків та експертів;

Умови воєнного стану можуть створити серйозні загрози для свідків та експертів. Вони можуть боятися виступати або навіть перебувати в зоні конфлікту, що робить складним їх залучення до судового процесу.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі

хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [4]. Це створює додаткове навантаження на працівників правоохоронних органів і достовірності доказів.

У цілях забезпечення захисту законних прав та інтересів сторін у кримінальному провадженні є встановлені статтею 266 КПК [4] вимоги, що технічні засоби, застосовані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вирокom суду. Відтак у разі виникнення обґрунтованих сумнівів щодо здійснення технічного втручання і редагування аудіозаписів, носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому Кодексом [7].

КПК не передбачає обов'язкового ухвалення постанови про залучення до участі в огляді спеціаліста. Залучення співробітників оперативних підрозділів для проведення процесуальних дій є формою взаємодії слідчих органів та органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, має організаційний характер і не потребує прийняття процесуального документа у виді письмового доручення [6].

5) проблеми з конфіденційністю джерела та інформації.

У воєнний час джерела інформації можуть вимагати особливого захисту та конфіденційності.

Можуть виникнути серйозні загрози для осіб, які надають важливу інформацію. Оперативні та слідчі повинні застосувати всі сили для безпеки осіб, які надають інформацію. Це може включати використання шифрування, анонімізацію джерел, а також забезпечення фізичного захисту.

Отож, умови воєнного стану впливають на всі аспекти кримінального провадження, від збору доказів до подання справи до суду. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу та спеціалізованих заходів, спрямованих на забезпечення ефективності правосуддя в умовах війни.

Література:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379.
2. Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877.
3. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 23. – С. 176.

завдання кримінального процесу проголошує справедливий, неупереджений вирок, який поновлює порушені права потерпілого та суспільства.

На основі об'єктивних факторів, які визначені зростанням, за останні роки, кримінальних правопорушень та різким зниженням їх розкриття. Держава, органи кримінальної юстиції потребують зміни встановленої парадигми кримінального процесу та введення нового, якісного підходу, який надав можливість зниження конфлікту між державою та суспільством, окремими громадянами. На зміну каральної ідеології кримінального судочинства зайшла ідея розвитку встановленого правосуддя та методів реалізації покарання за вчинене кримінальне правопорушення на підставі примирення сторін, застосування консенсусу. Особовий порядок судового провадження є новим процесуальним інститутом. За встановлений десятирічний термін практика його правової, процедурної, процесуальної діяльності щодо забезпечення захисту прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження відобразила нову ідеологію між стороною обвинувачення та захисту. Однак, окремі положення механізму реалізації прав, свобод та інтересів учасників процесу залишають до кінця не зрозумілими, викликають теоретичні та практичні розбіжності тому залишаються у полі наукових поглядів.

Наукові розробки в галузі теорії та практики особового порядку судового розгляду кримінального провадження мають певну спрямованість у чинному кримінальному процесуальному законодавстві, які пов'язується з цивільним правом та процесом.

Окремі питання особового порядку були висвітлені в наукових працях Д. С. Слінько, Л. Уайнреб, В. Шишкін, Tulkens F., Van de Kerchove M. тощо [1, с. 379; 2; 3, с. 21; 4, с. 447].

Дослідження суспільних відносин, що виникають між сторонами, учасниками процесу на підставі аналізу практики та процесуального правового регулювання можна застосувати на підставі норм міжнародного права та встановити поняття кримінального позову у кримінальному процесі. Визначення консенсусу у кримінальному процесі, застосування конвенціональної форми повинно визначатися на підставі ознак диспозиції норм кримінального процесу та норм міжнародного права. Дані норми особового порядку кримінального процесу потребують нової процедури судового розгляду. Для того щоб особовий порядок був більш ефективним правовим механізмом з теоретичної та практичної точки зору необхідно розширити або встановити нові форми судового розгляду та їх процедури.

Процесуальна форма кримінального провадження будується на підставі англосаксонського або класичного романо-німецького виду, сім'ї. Кримінальний процес України, за результатами його формування

прийшов до нового виду, форми, яка включає у себе класичну форму процесу на стадії досудового розслідування та англосаксонську форму, яка діє на стадії судового розгляду. При цьому засади кримінального процесу, функції сторін, учасників однакові для даної правової сім'ї, виду, форми. Теоретичні положення досудового розслідування та судового розгляду були побудовані таким чином, щоб забезпечити повне, швидке, неупереджене встановлення істини. Даний шлях надав положення для розвитку конвенціональної форми. Сутність полягала у забезпеченні гарантій прав, свобод та інтересів людини, економічності процесу, наближення терміну від вчинення кримінального правопорушення до проголошення вироку.

Необхідно зазначити, що встановлення консенсусу в процесі мало багато дискусійних аспектів.

Одні вчені вказували, що зміна форми, процедури процесу приведе до неправосудних вироків. Аргументи були визначені на підставі того, що судовий розгляд не може бути спрощеним, оскільки за результатами економії колегіальний суд, суддя не зможе встановити істину.

Прихильники нової форми та спрощеної процедури вказували, що вона повинна мати наступні елементи, а саме стислий термін судового розгляду кримінального провадження; відсутність окремих стадій судового розгляду; спрощена процесуальна процедура. Тільки після прийняття чинного кримінального процесуального кодексу кримінальний процес України визначив форму угоди, її сторони, учасників. Було запропоновано встановити процесуальний позов, який розглядає суддя у складі публічного обвинувача, обвинуваченого та потерпілого.

Вчені визначили диспозитивність конвенціонального кримінального процесу, яке включає до себе свободу процесуального статусу сторін, їх процесуальне положення під час судового розгляду; застосування адвоката, представників, які мають можливість забезпечення гарантій процесу; відкритість, гласність проведення судового розгляду; доступність до правосуддя; прийняття судового рішення на підставі доказів, які надані сторонами процесу.

На підставі ст. 468 УПК України була визначена юридична конструкція угоди, яка надала можливість прискорення реалізації кримінальної відповідальності, знизити навантаження на суддю. Було встановлено, що під час досудового та судового провадження сторони мають право укласти угоду між потерпілим та обвинуваченим; між публічним обвинувачем, прокурором та обвинуваченим у разі визнання вини. На підставі норм матеріального права поняття вини виходить за межі норм кримінального права, оскільки має елементи моралі, покаяння, завдання примирення з потерпілим, суспільством, мотив

перевиховання тощо. Визнання вини під час досудового розслідування та судового розгляду обвинуваченим встановлює факт вчинення кримінального правопорушення має не тільки матеріально правове значення, а також процесуальне положення.

Конвенціональна форма судового розгляду особового порядку має основу встановлення не всіх прав сторін, учасників процесу, але вказує на необхідність виконання обов'язків. З другої сторони розширення диспозитивних прав встановлено тільки для даної категорії учасників. Можна визначити групу теоретичних та практичних проблем механізму реалізації процесуальних прав під час особливого порядку судового розгляду. Перша група передбачає участь публічного обвинувача. З одної точки зору він не підтримує кримінальний позов потерпілого, з іншої він присутній для забезпечення законності судового розгляду. Друга група встановлена на підставі теорії доказів. Одна сторона вказує на достатність доказів, які підтверджуються визнанням вини підозрюваного, обвинуваченого. Інша модель встановлена таким чином, що публічний обвинувач не має право зміни обвинувачення. Остання група має ознаки обмеження судового розгляду положенням визнання вини та заяви потерпілого про примирення і вирішення цивільного позову.

Висновок. Конвенціональна форма кримінального провадження побудована на підставі особливого порядку кримінального судочинства та має за основу договірні положення, угоду на стадіях процесу, які представляють собою вирішення кримінального позову та поновлення правосуддя.

Література:

1. Слінько Д.С. Вирішення конфліктів в кримінальному судочинстві за допомогою примірювальних процедур. Від громадянського суспільства – до правової держави: XII міжнародна наукова конференція молодих вчених та студентів (м. Харків, 22 квітня 2016 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 379–381.
2. Шишкін В. Організація судоустрою у світі вимог ст. 6 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. / Шишкін В. // Право України. –К.: МЮ України. № 9. 2000. – С. 21.
3. Л. Уайнреб Отказ в правосудии. Уголовный процесс в США. / Ллойд Л. -М.: Юрид. лит. 1985. – 348 с.
4. Tulkens F., Van de Kerchove M. La justice penale: justice imposee, justice participative, justice consensuelle ou justice negociee? // Revue de droit penal et de criminologi. 1996. № 5. P. 447-449.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ
НЕДОПУСТИМИМИ ЧЕРЕЗ ПОРУШЕННЯ
ПРАВИЛ ПІДСЛІДНОСТІ**

Смоляк І. А.

аспірант

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Актуальність наукового дослідження зумовлюється наявністю правових ситуацій, які виникають в процесі застосування правил підслідності органами досудового розслідування, зокрема визначення та зміни підслідності, а також правового наслідку у формі визнанням доказів недопустимими, що були отримані шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратурою своїх повноважень, не передбачених Кримінального процесуального кодексу України.

Регулятивні норми інституту підслідності, які визначені у ст. 216 КПК України [1] після початку досудового розслідування запускають механізм, який встановлює правила поведінки суб'єктів, на яких покладається обов'язок здійснити досудове розслідування належним чином, відповідно до вимог чинного законодавства, зокрема ст. 214 КПК України. Вказане прямо корелюється із загальними засадами кримінального провадження, відображених у статтях 7 та 9 КПК України, а також статті 19 Конституції України [2]. Визначення органу, який буде здійснювати досудове розслідування фактично здійснюється після прийняття прийняття/реєстрації заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення самим органом, який прийняв заяву, адже чинний КПК України не містить порядку визначення підслідності на початку досудового розслідування.

Починаючи з моменту реєстрації заяви/повідомлення про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР, в слідчого з'являється повний обсяг повноважень на здійснення досудового розслідування, це підтверджується також у ч. 2 ст. 218 КПК України.

Відповідно до вимог КПК України, з моменту внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР перед слідчим виникає необхідність проведення швидкого, повного та неупередженого розслідування, зокрема проведення першочергових слідчих (розшукових) дій у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій,

зокрема: огляд місця події, освідування, допит свідків, допит підозрюваного, обшук, а також негласні слідчі дії такі як: аудіо-, відеоконтроль особи; аудіо-, відеоконтроль місця; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. При цьому, вказані слідчі дії повинні бути проведені невідкладно, або виходячи із актуальності та необхідності, враховуючи ризик неможливості їх проведення через певний проміжок часу, а певні слідчі дії, у тому числі негласні слідчі (розшукові), які потребують надання дозволу слідчого судді, взагалі можуть бути проведенні лише один раз.

Варто вказати, що докази, які були отримані в результаті проведення першочергових слідчих дій досить часто є визначальними для всього кримінального провадження, тому дотримання органами досудового розслідування вимог чинного законодавства у процесі реалізації своїх повноважень прямо впливає на допустимість доказів отриманих від здійснення відповідних першочергових слідчих дій.

Питання визначення підслідності регулюють ст. ст. 216, 218 КПК України, при цьому поряд із видами підслідності існує загальна норма, яка регулює початок досудового розслідування тобто ст. 214 КПК України. Виходячи із цієї норми, на етапі внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР, норми, які регулюють види підслідності не діють, тому що є прямий обов'язок реєстрації будь-якої зави про вчинення кримінального правопорушення. При цьому, визначення підслідності належить до повноважень прокурора, ч. 2 ст. 218 КПК України. Такі повноваження прокурора потрібно застосовувати лише до визначення територіальної підслідності, адже стаття 218 КПК України має відповідну назву – «місце проведення досудового розслідування» та регламентує саме територіальну підслідність органу, що здійснює досудове розслідування залежно від місця вчинення кримінального правопорушення. Також, ч. 2 ст. 218 КПК України містить положення про визначення прокурором підслідності на підставі письмового повідомлення слідчого, проте в ній йдеться як про визначення підслідності так і про її зміну, тоді, коли прокурор дійде висновку про порушення правил підслідності. Однак виходячи із зазначеного може виникнути ситуація, що слідчим або не буде надано повідомлення прокурору про визначення підслідності, або це повідомлення буде надано після проведення всього обсягу досудового розслідування. З іншої сторони, повноваження прокурора на зміну підслідності описано лише в ч. 5 ст. 36 КПК України, і дана стаття вказує на прокурора не як процесуального керівника, в адміністративному порядку, тобто посади Генерального прокурора, керівника обласної прокуратури, їх перших заступників та заступників, це також підтверджується в Законі України «Про прокуратуру» [3]. Крім цього,

єдиною підставою для зміни органу, що здійснює досудове розслідування є визнана прокурором у своїй постанові неефективність проведення досудового розслідування. У свою чергу, у чинному КПК України відсутнє визначення та чіткі критерії ефективності досудового розслідування. Виходячи із зазначеного, єдиною передумовою зміни підслідності є визнана постановою прокурора неефективність досудового розслідування.

Критерії ефективності досудового розслідування, та належної правової процедури, як передумови визнання чи не визнання отриманих доказів недопустимими було зазначено у Постанові від 24 травня 2021 року (справа № 640/5023/19) Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду [4]. «Наслідком недотримання належної правової процедури як складового елементу принципу верховенства права є визнання доказів, одержаних в ході досудового розслідування недопустимими на підставі ст. 86, п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК як таких, що зібрані (отримані) неуповноваженими особами (органом) у конкретному кримінальному провадженні, з порушенням установленого законом порядку». Зазначене положення також підтверджується науковцями, так Басай Н. М., визначає, що порушення правил підслідності значною мірою ставить під сумнів допустимість одержаної доказової інформації [5, с. 500]. Омаров А. А. вказує, що саме недопущення помилок при визначенні підслідності значною мірою гарантує визнання доказів допустимими, перспективу судового розгляду, а відтак, виконання завдань кримінального провадження щодо притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив правопорушення (ст. 2 КПК) [6, с. 132].

Виходячи із позиції Об'єднаної палати Верховного суду, можна дійти висновку, що прокурору для визнання неефективності досудового розслідування потрібна його оцінка, тобто виявлення вчинення чи не вчинення певних процесуальних дій, отримання чи не отримання певної кількості доказів. При цьому, якщо розглядати часовий аспект досудового розслідування, то у слідчого (дізнавача) є безумовний обов'язок забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, що відповідає завданням кримінального провадження, зазначених у ст. 2 КПК України. Тому в ситуації коли прокурор розглядає питання ефективності здійснення досудового розслідування, він розглядає також компетентність органу який здійснює досудове розслідування. Отже в результаті визнання прокурором неефективного проведення досудового розслідування, відповідно, відбувається визнання органу, який проводив розслідування – некомпетентним, що відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України є юридичною підставою для

визнання усіх отриманих доказів недопустимими в процесі судового розгляду.

Підсумовуючи вище викладені позиції стосовно визначення компетенції органів що здійснюють досудове розслідування можна зробити висновки, що положення п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України разом із не регламентованістю підслідності в КПК України в сукупності на практиці стають причиною визнання отриманих доказів недопустимими, при тому, що дані докази можуть відповідати всім іншим критеріям КПК України. При цьому, порушення, які стали причиною визнання доказів недопустимими можуть бути законними та відповідати завданням кримінального провадження. На противагу порушень законодавства в частині компетенції органів, що проводять досудове слідство стоять завдання кримінального провадження, вказані у ст. 2 КПК України, а саме є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Література:

1. Кримінальний Процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. ст. 88.

2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3, ст. 12.

4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 травня 2021 р. Справа № 640/5023/19 . URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253> (дата звернення: 20.05.2022).

5. Басай Н. М. Отримання доказу неналежним суб'єктом як підстава визнання його недопустимим : Актуальні проблеми держави і права. Одеса. 2012. – Вип. 64. – С. 497–503.

6. Омаров А.А. Інститут підслідності в кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 214 с.

**ОГЛЯД НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПИТАНЬ
ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ СУДДЯМИ
(ЗАХИЩЕНИХ У ПЕРІОД 2000–2023 РР).**

Ціпотан Ю. П.

*аспірант кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Корупція є однією із найбільших загроз розвитку та стабільності держави за часів незалежності. Це негативне явище продовжує залишатися актуальним навіть під час широкомасштабного вторгнення росії в Україну.

Розповсюдження корупції має досить негативний вплив на формування та функціонування органів державної влади, підриває довіру громадян до них, руйнує принцип верховенства права і розштовпує основи моралі та почуття справедливості в суспільстві. Крім того, це підриває авторитет України на міжнародній арені, створюючи тим самим безпосередню загрозу національній безпеці.

За даними опитування КМІС на замовлення Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» у співпраці з Проектом USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія» (SACCI) взимку 2023 р. 89% громадян вважають корупцію найсерйознішою проблемою для України після повномасштабної війни.

В останні роки в Україні було проведено низку наукових пошуків щодо проблем розслідування, оперативно-розшукового забезпечення та кримінального процесуального доказування у кримінальному провадженні про корупційні кримінальні правопорушення, в тому числі зловживанням службовим становищем, неправомірну вигоду, незаконне збагачення тощо. При цьому науковці звертали увагу на окремі різновиди діянь, пов'язаних із розслідуванням кримінальних корупційних правопорушень.

Питанням криміналістичного забезпечення розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею, а також розслідування постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови; розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди

своїй праці присвятили Л. І. Аркуша, О. Ф. Бантишев, І. С. Башмаков, Д. А. Бондаренко, В. І. Василичук, Б. В. Волженкін, А. Ф. Волобуєв, М. В. Джига, В. А. Журавель, Є. П. Іщенко, М. І. Камлик, Н. В. Кимлик, Я. Ю. Кондратьєв, В. О. Коновалова, В. П. Корж, Я. С. Мишков, Д. Й. Никифорчук, С. І. Николаюк, В. Л. Ортинський, М. А. Погорецький, О. Я. Светлов, Н. П. Сиза, М. В. Шепітько, Р. М. Шехавцов, М. Є. Шумило, С. С. Чернявський та інші.

Найбільш плідні результати наукової роботи криміналістів були отримані на початку ХХІ століття.

Останніми роками вченими-криміналістами проведено низку наукових досліджень щодо розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, розслідування кримінальних проваджень за фактами прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: А. Б. Балонь, О. О. Пунда, О. М. Таркан, С. В. Олійник, О. В. Пчеліна, А. В. Шевчишена та інші.

Важливу роль у формуванні основ методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею в ході здійснення правосуддя, розслідування злочинів, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди суддями під час виконання службових обов'язків відіграють наукові розробки В. О. Мартиненка та М. В. Борусовського.

У дисертації В. О. Мартиненка «Запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями» (2019) розроблено кримінологічний портрет сучасної особи злочинця – державного службовця, який зловживає владою або службовим становищем [2].

У дисертації О. В. Пчеліної «Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності» (2017) авторкою сформульовано поняття злочинів у сфері службової діяльності у криміналістиці, а також розроблено критерії для здійснення криміналістичної класифікації злочинів у сфері службової діяльності [6].

Д. А. Бондаренко в своїй дисертаційній праці «Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування)» (2009) виділив криміналістично однорідну групу злочинів, що складається із двох основних видів: 1) зловживання службовою особою чи представником влади владою або службовим становищем; 2) перевищення службовою особою або представником влади наданих їм у силу займаної посади владних чи службових повноважень [2].

Доцільно також відзначити дисертації у цьому руслі В. М. Трепака «Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності» (2011) [7] та А. І. Шила «Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства України» (2013) [8].

А. Б. Балонь у дисертації «Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень» (2015) висловлює думку з приводу обстановки вчинення злочинів з використанням службовою особою своїх повноважень [1].

Не менш значущою для нашого дослідження видається дисертація за паспортом двох наукових спеціальностей 12.00.08 та 12.00.09 М. В. Шепітька «Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя» (2018). У роботі здійснено комплексне дослідження теоретико-методологічних засад формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя, а також проаналізовано наукові засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя, кримінальну політику, кримінально-правові та криміналістичні засоби протидії у цій сфері [9].

Праця М. В. Борусовського (2021) «Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя» присвячена дослідженню криміналістичної характеристики та організації розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя; також окреслено типові слідчі ситуації та визначенні тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань під час розслідування.

Таким чином, незважаючи на численність наукових праць з питань правової юридичної відповідальності суддів, кримінальної відповідальності за службові злочини, зокрема зловживання владою або службовим становищем, постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, а також щодо криміналістичних аспектів розслідування злочинів у сфері службової діяльності в Україні на рівні дисертацій, досліджень, присвячених формуванню основ розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя, проводилося фрагментарно та потребують подальшого розвитку.

Література:

1. Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ : НАВСУ, 2015. 19 с.

2. Бондаренко Д.А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. 16 с.

3. Борусовського М. В. Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя : дис. ... д-ра філософії : 081. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 234 с.

4. Мартиненко В. О. Запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями : дис.... д-ра філософії : 081. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2019. 187 с.

5. Олійник С. В. Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук ; спец. 12.00.09. Київ, 2016. 220 с.

6. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 Харків, 2017. 40 с.

7. Трепак В. М. Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Академія адвокатури України. 2011. 19с.

8. Шило А. І. Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2013. 244 с.

9. Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Харків, 2018. 44 с.

НАПРЯМ 10. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-43>

ДЕРЖАВА ВІДПОВІДАЛЬНА ЗА ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Вилегжаніна В. В.

*кандидат юридичних наук,
спеціаліст відділу опрацювання документів
управління забезпечення автоматизованого
документообігу суду секретаріату
Касаційного цивільного суду
м. Київ, Україна*

Верховний Суд України є конституційним органом держави, оскільки він створювався Верховною Радою України за публічними законами «Про судоустрій України» і «Про судоустрій та статус суддів», та має правовий статус, володіє правами та обов'язками публічно-правового характеру, реалізує публічні функції держави, покладені на нього Основним Законом та публічно-правовим актом тощо.

У Рішенні від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011 у справі № 1-29/2011 Конституційний Суд України відмітив, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина 2 статті 3 Конституції України). Для здійснення такої діяльності органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи наділені публічною владою, тобто мають реальну можливість на підставі повноважень, встановлених Конституцією і законами України, приймати рішення чи вчиняти певні дії (пункт 4 підпункт 4.1. Рішення від 14.12.2011) [8].

Відповідно до частини 2 статті 124 Конституції України делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [1].

Згідно положень статей 155, 156 Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій та статус суддів», статей 2, 5 Закону України від 10.12.2015 р. № 889-VIII «Про державну службу» керівник апарату Верховного Суду України на виконання завдань та повноважень покладених на нього державою очолює, управляє, контролює, видає

обов'язкові для виконання накази та розпорядження щодо питань апарату Верховного Суду України, підписує фінансові документи (довідки) та відповідає перед керівником Верховного Суду України за функціонування державної служби як в апараті, так і в цілому в системі органу державної влади тощо.

Керівник апарату Верховного Суду України являвся державним службовцем та за вимогами частини 2 статті 6 Закон № 889-VIII обіймає посаду державної служби категорії «А», а також оцінюється Державною судовою адміністрацією України за виконання завдань та ключових показників результативності, ефективності та якості службової діяльності є суб'єктом декларування та уповноваженою службовою особою на виконання функцій держави [4].

Перелік службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, визначений у примітці до ст. 51³ Закону України від 14.10.2014 № 1700-VII «Про запобігання корупції», відповідно до якої під службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, в цій статті розуміються особи, посади яких належать до посад державної служби категорії «А», керівники та інші [5].

А оскільки Верховний Суд України є органом публічного права з конституційним статусом, який викликав резонанс у суспільстві та європейських інституціях, то у даної юридичної особи з дня її реєстрації безперервно вівся бухгалтерський облік. Законодавцем чітко прописано у Законі України від 16.07.1999 № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», що бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку, який ведеться юридичною особою з дня реєстрації до її припинення бухгалтерською службою на чолі з головним бухгалтером. Фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку. Підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи як у паперовій так і в електронній формі. Інформація, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах, систематизується на рахунках бухгалтерського обліку в регістрах синтетичного та аналітичного обліку шляхом подвійного запису їх на взаємопов'язаних рахунках бухгалтерського обліку [3]. Бухгалтерська служба забезпечує зберігання, оформлення та передачу до архіву оброблених первинних документів та облікових регістрів, які є підставою для відображення у бухгалтерському обліку операцій та складення звітності тощо [6].

Статтею 49 Кодексу законів про працю України передбачено, що довідка про розмір заробітної плати видається працівникові за його заявою керівником або уповноваженою ним посадовою особою. На довідці зазначається вих. №, дата її видачі, достовірність документу

засвідчується підписами керівника та головного бухгалтера, печаткою організації [2, с. 89–90].

З огляду на національне законодавство про: судоустрій і статус суддів, державну службу, запобігання корупції, бухгалтерський облік та фінансову звітність, трудове законодавство, статусу двох суб'єктів державно-службових відносин керівник апарату Верховного Суду України уповноважений від імені юридичної особи публічного права видавати працівнику апарату суду засвідчену довідку про нараховану заробітну плату.

Юридична особа вважається самостійним суб'єктом права, однією з основних ознак якої є самостійна майнова відповідальність. Тому за загальним правилом юридична особа несе відповідальність за своїми зобов'язаннями, що виникли внаслідок здійснення нею її діяльності, самостійно і незалежно від її засновників, учасників, керівників, посадових осіб, працівників тощо. Саме цей підхід утілений у частині 1 статті 96 ЦК України, в якій прямо вказується, що юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями [9, с. 627].

Вирішуючи питання щодо можливості покладення відповідальності за зобов'язаннями державних підприємств безпосередньо на державу, ЄСПЛ з'ясовує в першу чергу те, чи була юридична особа публічного права насправді настільки незалежною від держави, що держава може бути звільнена від відповідальності перед скаржниками. Прикладом наведеного є Рішення від 30 листопада 2004 року у справі «Михайленки та інші проти України», у пункті 45 Суд дійшов висновку, що підприємство-боржник функціонувало у високорегульованій галузі атомної енергії та здійснювало свою будівельну діяльність у Чорнобильській зоні відчуження, яка знаходиться під пильним контролем Уряду з огляду на міркування захисту навколишнього середовища та суспільного здоров'я. Цей контроль поширювався і на умови роботи у компанії, включаючи заробітну плату. Держава забороняла відчуження майна компанії з огляду на його можливе забруднення. Більше того, управління компанією було передане Міністерству енергетики у травні 1998 р. На думку Суду, ці елементи встановлюють публічну природу підприємства-боржника, незважаючи на його формальну класифікацію за національним законодавством. Відповідно, Суд доходить висновку, що є достатньо підстав для вирішення питання про те, що з огляду на спеціальні обставини цієї справи держава є відповідальною за заборгованість компанії «Атомспецбуд» перед заявниками, незважаючи на факт того, що компанія була окремою юридичною особою [7].

Подібна позиція була висловлена і в рішенні ЄСПЛ від 4 квітня 2006 року у справі «Лисянський проти України» та в інших європейських судових рішеннях.

Убачається, що підходи, сформульовані в практиці ЄСПЛ, є слушними і повинні обов'язково застосовуватися національними судами під час розгляду аналогічних питань.

Слід прийти до висновку, що держава, як засновник, власник і розпорядник майна юридичних осіб публічного права, а також, як суб'єкт, що здійснює управління справами цих осіб несе відповідальність за зобов'язаннями останній.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Науково-практичний коментар Кодексу законів про працю України. За заг. ред. Іншина М. І., Занфірової Т. А., Чижмарь Ю. В. – Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2020. – 340 с.

3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

4. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

6. Про затвердження Типового положення про бухгалтерську службу бюджетної установи: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2011 р. № 59 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2011-п>.

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Михайленки та інші проти України» (Заяви NN 35091/02, 35196/02, 35201/02, 35204/02, 35945/02, 35949/02, 35953/02, 36800/02, 38296/02, 42814/02) від 30 листопада 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_231.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, частини третьої статті 110, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті статті 55 Конституції

України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11>.

9. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків: ЕКУС, 2020. – 928 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-44>

ПОНЯТТЯ «СУДОВА ПРАВОТВОРЧІСТЬ» ЯК ПІДґРУНТЯ УСУНЕННЯ НЕУЗГОДЖЕНОСТЕЙ МІЖ ОКРЕМИМИ ЛАНКАМИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Дунаєв Е. В.

*аспірант приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»
м. Київ, Україна*

В сучасних умовах реформування судової системи в Україні з урахуванням вимог адаптації українського законодавства до європейських стандартів, важливого значення набуває усунення неузгодженостей між окремими ланками судової системи, серед яких Верховний Суд та Конституційний Суд України. Перш за все, це стосується недоліків законодавчої визначеності їх статусу в системі суб'єктів правотворчої діяльності, процесуальних аспектів здійснення правотворчості окресленими суб'єктами, місця та особливостей дії їх актів, які наділені правотворчими аспектами. Водночас, на нашу думку, підґрунтям окресленого повинно виступати уточнення поняття «судова правотворчість», яке буде закладено в основу удосконалення всього вітчизняного механізму правотворення. Таке зауваження ґрунтується на тому, що саме досконалість теоретичного підґрунтя виступає запорукою реалізації практичних удосконалень, в тому числі і в правотворчій сфері. З урахуванням зазначеного, тематику цієї наукової роботи можна вважати актуальною.

Як показав аналіз наукової літератури, присвяченої окресленій проблематиці, значна кількість вчених розглядає у власних наукових розвідках сутність та зміст судової правотворчості, серед яких: Гончаров В. О., Завгородня А. С, Точій А. О., Загурський Р. Р., Гриневич Т. П., Тимченко Г. П, Рябченко Ю. Ю., Шевчук С. та інші. Але, все ж таки, зазначене питання на сьогодні не можна вважати остаточно

вирішеним, єдиних доктринальних підходів до визначення судової правотворчості вироблено не було.

Метою даної роботи є уточнення поняття «судова правотворчість».

Так, дослідження наукових джерел показало, що існують різні погляди визначення поняття «судова правотворчість».

Так, наприклад, Гончаров В. О., Завгородня А. С, Точій А. О. визначають судову правотворчість як сукупність судових рішень, під час винесення яких відбувається навмисна зміна змісту норми права шляхом тлумачення цих норм на основі врахування суддями принципів справедливості, рівності, розумності, пропорційності [1]. Таке визначення є цілком доречним, проте в певній мірі звужує сутність судової правотворчості, зводячи її до сукупності окремих рішень.

Загурський Р. Р., Гриневич Т. П. у контексті власних досліджень розглядають правотворчість, що здійснюється вищими судовими органами влади. Так, в межах правової системи України, на думку окреслених авторів, судова правотворчість знаходить своє вираження в рішеннях КСУ, що містять правові позиції, а також у судовій практиці Верховного суду [2, с. 7].

В свою чергу, Іванюра І. С., Шевченко Д. В., Сівець А. С. визначають судову правотворчість як особливий, специфічний різновид правотворчості, яка здійснюється спеціально-уповноваженим суб'єктом (судом), спрямована на створення, зміну або скасування нормативних приписів; визнана процесуально-процедурною діяльністю; її результати закріплюються в документах, судових правотворчих актах тощо; вона пов'язана із реалізацією функцій судової влади [3]. Таке зауваження безперечно має сенс та в повній мірі враховує всі необхідні риси судової правотворчості.

З позиції процесного підходу розглядає судову правотворчість Соломонюк О., визначаючи її як процес здійснення судовою владою правотворчої функції, результатом якої виступає правоположення, що містяться в сформульованих судом рішеннях [4, с. 57].

Колектив авторів Тимченко Г. П, Рябченко Ю. Ю. визначають судову правотворчість як процесуальну необхідність, яка вимагає від суддів урегульовувати цивільно-правові спори навіть тоді, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер [5]. Такий погляд безперечно в певній мірі також звужує поняття судової правотворчості, підкреслюючи лише одну з її ключових ознак – виникнення необхідності в її здійсненні.

Водночас, Шевчук С. трактує судову правотворчість як особливий різновид правотворчості, що передбачає діяльність вищих органів судової влади з метою створення необхідних умов для здійснення правосуддя [6, с. 15]. Окреслений погляд також є в повній мірі доцільним й змістовним, проте не враховує ключових характерних рис судової правотворчості, необхідної для повноти розкриття даного поняття.

Ясинок Д. М. визначає судову правотворчість як складову правотворчого процесу, передумовою якої є правовий казус, який

долається за рахунок самого правотворчого процесу, на основі уявлення судді про справедливість, наявних суспільних і моральних цінностей, звичаїв чи традицій [7]. Таке визначення достатньо вдало поєднує ознаки системного та процесного підходів.

Отже, як видно з узагальнених визначень, існуючи погляди на трактування можна об'єднати в окремі підходи:

1) судова правотворчість як сукупність судових рішень, у яких відбувається зміна змісту норми права, що закладений законодавцем, шляхом тлумачення цих норм;

2) судова правотворчість як правотворчість вищих судових органів;

3) судова правотворчість як процесуальна необхідність, яка вимагає від суддів урегульовувати цивільно-правові спори навіть тоді, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер;

4) судова правотворчість як процес, передумовою якої є правовий казус, який долається на основі уявлення судді про справедливість, наявних суспільних і моральних цінностей, звичаїв чи традицій.

Так, якщо розглядати судову правотворчість з позиції сукупності судових рішень, то в даному випадку, можна помітити певне викривлення сутності судової правотворчості, а саме зосередження уваги на результативній ознаці правотворчих дій. Отже, на нашу думку, сукупність судових рішень можна вважати результатом судової правочинності, а не її сутнісною характеристикою.

Підхід, згідно якому судова правотворчість розглядається як правотворчість вищих судових органів, також в певній мірі звужує сутність й зміст поняття «судова правотворчість», тому що враховує лише суб'єктний склад правотворчих дій, залишаючи поза увагою його змістовні ознаки.

Заслуговує на увагу підхід, згідно якому судова правотворчість трактується як процесуальна необхідність в умовах відсутності або проблемності норм права. Такий погляд безперечно є доцільним та містить ключові сутнісні ознаки судової правотворчості, але, все ж таки, також в певній мірі звужує сутність поняття «судова правотворчість».

Найбільш доречним, на нашу думку, вбачається визначення поняття судової правотворчості з позиції процесного підходу, тому що саме трактування судової правотворчості як процесу в повній мірі відображає зміст даного поняття та підкреслює його етапність й тривалість у часі.

З урахуванням зазначеного можна надати наступне визначення поняття «судова правотворчість»:

Судова правотворчість – це процес подолання вищими судовими органами правового казусу на основі уявлення про справедливість, наявних суспільних і моральних цінностей, звичаїв чи традицій, що має місце в умовах, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер.

Перевагою запропонованого визначення є його системність та комплексність, врахування ключових елементів: змістовної ознаки, принципів, суб'єктів.

Крім того уточнене визначення дає змогу систематизувати першочергові напрями усунення неузгодженостей між окремими ланками судової системи: нівелювання можливих правових казусів, мінімізація ситуацій, коли норми права або взагалі відсутні, або їх правозастосування носить проблемний характер, закріплення та стандартизація процесу судової правотворчості Конституційного та Верховного судів, регламентація їх діяльності в окреслених умовах.

Наукова новизна даного дослідження полягає в уточненні визначення поняття «судова правотворчість» в контексті діяльності Верховного та Конституційного судів.

При цьому в якості напряму подальших досліджень доречно вказати необхідність дослідження та систематизації еволюційних аспектів судової правотворчості у юридичній науці.

Література:

1. Гончаров В.О., Завгородня А.С, Точій А.О. Судова практика як джерело права в українській правовій системі. Юридичний науковий електронний журнал. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/3>
2. Загурський Р. Р., Гриневич Т. П. Судова правотворчість: сутнісна характеристика. Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17–18 вересня 2021 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 7–9.
3. Іванюра І. С., Шевченко Д. В., Сівець А. С. Судова правотворчість: природна особливість правосуддя чи його аномалія? Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 67. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/58.pdf>
4. Соломонюк О. Загальнотеоретичні концепції судової правотворчості. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2016. № 23. С. 57–60.
5. Тимченко Г.П, Рябенко Ю.Ю. Судова правотворчість як основа прецедентної моделі цивільного судочинства України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. http://lsej.org.ua/6_2022/36.pdf
6. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. К.: Реферат, 2007. 640 с.
7. Ясинок Д.М. Судова правотворчість, як спосіб подолання «виключної правової проблеми» в континентальному та загальному праві. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 75: частина 1. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/275561/270588>

НАПРЯМ 11. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-45>

КОНТРАХОДИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ

Білецький Є. В.

*аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

На порозі XXI століття міжнародне співтовариство зіштовхнулося з низкою новітніх викликів, що створюють чимало перешкод на шляху не просто демократизації суспільно-правових відносин, а і подальшого розвитку людства. Сучасні міжнародні відносини та збройні конфлікти між державами вимагають, з одного боку, ґрунтовного теоретичного осмислення, з іншого – кардинальних політичних рішень. За таких обставин на перший план виходять проблеми забезпечення основних права та свобод людини, взаємодія міжнародного співтовариства в цілому, яке у даному контексті означає розробку ефективних засобів реалізації міжнародно-правової відповідальності та примусових заходів серед яких важливе місце займають контрзаходи. Для об'єктивної оцінки впливу контрзаходів у системі міжнародно-правової відповідальності вбачається доцільним дослідити еволюцію цього поняття, який набув поширеності у доктрині сучасних міжнародних правовідносин.

Сам термін «контрзаходи» був введений в міжнародно-правовий обіг арбітражним рішенням 1979 р. У справі США проти Франції про Угоду про повітряне сполучення. Зокрема у ньому зазначалося: «Якщо виникає ситуація, яка, на думку однієї держави, представляє порушення міжнародного зобов'язання іншою державою, то перша держава має право в межах, встановлених загальними нормами міжнародного права щодо застосування збройної сили, відстоювати свої права за допомогою контрзаходів» [1]. При цьому арбітраж підкреслив, що застосування контрзаходів має відповідати певним умовам. Цей інститут відкриває значні можливості для зловживань, особливо зважаючи на нерівні можливості його застосування різними за могутності державами. Тому

міжнародне право головну увагу приділяє визначенню умов і обмежень, які зводили б до мінімуму можливості зловживання.

Відсутність чітких конвенційних чи кодифікованих міжнародно-правових норм, які б торкалися питань мирного врегулювання різноманітних спорів між державами, застосування контрзаходів та міжнародного примусу, зумовила довготривалу і кропітку роботу Комісії з міжнародного права ООН, спрямовану на розробку Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння.

У процесі розробки Комісією проєкту таких Статей було виокремлено два самостійні напрямки роботи – розробка процедур мирного врегулювання спорів між державами, пов'язаних із вчиненням однією з них міжнародно-протиправного діяння, та регламентація застосування контрзаходів у відповідь на такі діяння [2, с. 437]. Слід зазначити, що Комісія Міжнародного права ООН в ході своєї роботи над вищевказаним проєктом досить тривалий час використовувала термін «санкції» щодо примусових заходів, вжитих у відповідь на протиправне діяння. І лише на завершальному етапі було вирішено замінити його терміном «контрзаходи». Однією з причин такої заміни стала судова практика, і зокрема, рішення Міжнародного Суду ООН у справі про дипломатичний та консульський персонал США в Тегерані (1986 р.). Нарешті 12 грудня 2001 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію A/RES/56/589, що в якості додатка містить Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння. Цей документ не є обов'язковим джерелом міжнародного права, а отже й обов'язкової юридичної сили не має, його положення мають рекомендаційний характер. Хоча вони все ж таки отримали загальносвітове визнання як звичаєві норми міжнародного права, про що свідчить активне посилання на Статті міжнародних судових та арбітражних установ.

У «Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» 2001 р. контрзаходам присвячена Глава II Частини II «Імплементация міжнародної відповідальності держав», в якій встановлюється порядок застосування контрзаходів у правових рамках, визначаються обмеження на прийняття контрзаходів, щоб уникнути зловживання даними заходами. Держави мають право застосовувати контрзаходи лише стосовно держави, яка порушила міжнародні зобов'язання і тільки в тому випадку, коли держава-правопорушник відмовляється добровільно виконати зобов'язання, що дозволяє говорити про контрзаходи як засіб забезпечення реалізації відповідальності держави. Безпосередньо сам текст Статей не розкриває поняття контрзаходів, фактично дозволяючи визначати їх виходячи із усталеної практики міжнародних правовідносин як односторонні

примусові заходи потерпілої держави щодо держави-правопорушниці з метою забезпечення виконання зобов'язань, які випливають з правовідносин відповідальності [3].

В практичному обігу найбільш часто застосованими контрзаходами сьогодні можна назвати обмеження економічного (підвищення митних зборів, обмеження імпорту, введення ліцензування або квотування зовнішньоекономічних операцій) та політичного характеру (позбавлення або обмеження дипломатичних привілеїв та імунітету офіційних представників держави порушниці, відкликання свого посла, денонсація договору, відміна запланованих візитів керівників цієї держави, розрив дипломатичних відносин тощо).

Не можна не згадати професора міжнародного публічного права паризького університету Д. Алланда, який у своїх працях зазначав, що «контрзаходи – механізми приватного правосуддя, які існують, насамперед через брак відповідних міжнародних інституцій; вони перетинаються з інститутом відповідальності, впливають на нього, втім не витікають безпосередньо з нього» [4].

Сучасна правова доктрина розглядає поняття контрзаходів у сукупності з таким поняттям як «санкції», яке однозначно є більш вживаним та звичним у практичній площині. Проте що стосується їх суті, то на думку деяких юристів-міжнародників, державних діячів та політологів наведені терміни є синонімами, натомість інші вважають їх поняттями, що означають різні правові явища. Відразу окреслимо нашу точку зору, що дані терміни не є еквівалентними один одному. Різниця між ними полягає у масштабі та суб'єктах їх застосування.

Погоджуємося з думкою Ю. Малишевої, що причина такого різноманіття думок пов'язана з неоднаковими підходами до визначення природи та цілей санкцій. Додаткові труднощі зумовлює той факт, що термін «примусові заходи», який використовується в Статуті ООН, сьогодні в офіційних документах Ради Безпеки іменується не інакше як «санкції», незважаючи на те, що у тексті Статуту термін «санкції» не використовується взагалі [3, с. 47].

Розглянемо точку зору іноземних вчених з приводу цього питання. Так, професор А. Кассезе звертає увагу на те, що набула поширення практика запровадження санкцій міжнародними організаціями, в тому числі як реакція на широкомасштабні порушення міжнародного права. При цьому А. Кассезе наголошував, що в той час як контрзаходи вживаються окремими державами, санкції є колективними заходами реагування і носять інституційний характер [5]. Так, Е. Цоллер вважає, що в сучасному міжнародному праві використання термінів «контрзаходи» та «санкції» має певні відмінності. На противагу контрзаходам санкції – більш конкретні заходи. Контрзаходи – це тимчасові дії які носять

примусовий характер, в той час як санкції мають остаточну юридичну силу та каральні властивості. До того ж, санкції мають публічний характер, спрямований на інші країни, якого не мають контрзаходи. І ті, й інші виступають у якості відповіді на протиправну поведінку у міжнародному праві, але санкції справляють на порушника, який не виконує зобов'язання, ультимативний та остаточний вплив [6, с. 75].

Представники національної правової доктрини теж мають власну позицію із даного питання. Зокрема Ю. Блажевич стверджує що «можна говорити про певну тотожність між термінами «санкції» й «контрзаходи», але з певними зауваженнями. Термін «контрзаходи» більш точно відповідає реаліям міжнародного життя, бо підкреслює вимушеність застосування відповідних заходів (тобто у відповідь на міжнародно-протиправне діяння, відмову ліквідувати його наслідки) в той час як поняття «санкція» ставить наголос саме на каральному, примусовому аспекті таких дій» [7, с. 144].

Таким чином, контрзаходи є різновидом примусових заходів в рамках міжнародного права суть яких полягає у правомірних заходах примусу, що застосовуються потерпілими чи іншими державами до держави, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння. Тобто контрзаходи є частиною внутрішньої політики держави з метою захисту їх законних прав та інтересів, відшкодування заподіяної шкоди або відновлення порушеного міжнародного правопорядку.

Література:

1. UN Reports of International Arbitral Awards. Recueil des sentences arbitrales. Vol. XVIII. 542. P. 443.
2. Crawford J. Revising the Draft Articles on State Responsibility. European Journal of International Law. 1999. Vol. 10. № 2. P. 435–460.
3. Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою безпеки ООН: дис. канд. юрид. наук: 12.00.11 / Інститут держави і права імені В. М. Корецького. Київ, 2016. 253 с.
4. Alland D. Countermeasures of General Interest. European Journal of International Law. 2002. Vol. 13. № 5. P. 1226.
5. Cassese A. International Law – Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 234.
6. Zoller E. Peacetime Unilateral Remedies: An Analysis of Countermeasures. New York: Transnational Publishers, 1984. 106 P.
7. Блажевич Ю. Ю. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.11 / Українська академія зовнішньої торгівлі. Київ, 2006. 219 с.

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯМ КОШТІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Джевага-Третьякова С. Ю.

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Першим міжнародним документом жорсткого права, що торкався проблематики боротьби з відмиванням коштів стала Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року, що була визнана 192 державами, і стороною якої є і Україна [1]. 1990-ті роки стали часом дискусії щодо точки прикладення зусиль у боротьбі з транснаціональними кримінальними групами та транснаціональною злочинністю в цілому. Одним з результатів цієї дискусії стало поширення міжнародною спільнотою норм щодо боротьби з відмиванням коштів на інші серйозні злочини, крім наркотичних злочинів, та визнання нових злочинів предикатними. Яскравою ілюстрацією такого поширення стало ухвалення Радою Європи 8 листопада 1990 року Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [2], відомої також як Страсбурзька конвенція. Вона стала першим міжнародним договором, присвяченим виключно питанням боротьби з відмиванням грошей.

Так само як і Конвенція 1988 року, цей документ стосується виключно положень кримінального права. Зокрема, відповідно до частини першої статті 6 Конвенції, відмивання коштів повинно бути визнано в національних законодавствах в якості кримінального правопорушення. Однак, на відміну від Віденської конвенції 1988 року, зміст Страсбурзької конвенції не обмежується доходами від наркотиків, але також включає доходи, отримані від ширшого кола серйозних кримінальних правопорушень. Конвенція стосується на боротьбі з організованою транснаціональною корисливою злочинністю в цілому. Зокрема, відповідно до частини четвертої статті 6 Конвенції, сторони при підписанні або здачі на зберігання свої ратифікаційної грамоти можуть визначити перелік предикатних злочинів, або категорій злочинів, щодо яких держава вважає застосовними положення Конвенції. Водночас, частина друга статті 6 встановлює, що неважливо чи підлягає предикатний злочин кримінальній юрисдикції сторони Конвенції. Важко не погодитися з О. В. Краснородовим, який наголосив на прогресивності такої редакції статті, що відповідала духу

європейського законодавства, яка водночас відкривала можливість для кримінальної карності будь-якого відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, а з іншого боку вимагала «встановлення природи набуття відповідного майна та потребувала від органів слідства доведення саме конкретного злочину, внаслідок якого було здобуте це майно, та про який безумовно повинна була знати особа, яка надалі «відмивала» добути цим шляхом грошові кошти чи інші злочинні доходи» [3, с. 203].

Разом з тим, Конвенція встановила декілька опціональних положень, якими держави були ладні скористатися виключно в разі своєї готовності. Так, частиною третьою статті 6 було визначено, що сторони можуть (але не зобов'язані) вживати заходів, що вони вважають необхідними, для криміналізації в своєму національному законодавстві ситуацій, коли правопорушник повинен був припускати, що власність, якою він оперує, є доходом, отриманим злочинним шляхом, коли він діяв з метою одержання прибутку, або коли він діяв з метою продовження злочинної діяльності.

Не відставав від Ради Європи і Європейський Союз. В червні 1991 року ним була розроблена Директива щодо відмивання коштів [4]. Нею, зокрема, відмивання коштів було визначено як злочин в тому ж ключі, що й в Віденській конвенції 1988 року, хоча державам-членам було дозволено розширювати перелік предикатних злочинів на інші кримінальні правопорушення крім контрабанди наркотиків. В 2001 році Директива була доповнена таким чином, аби дозволити державам-членам впроваджувати законодавство про боротьбу з відмивання коштів, що покривало б всі серйозні злочини як предикатні злочини для відмивання коштів [5].

Остаточне оформлення регіональних механізмів боротьби з фінансуванням тероризму пов'язане з ухваленням Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, відому також як Варшавська конвенція. Конвенцією вводиться поняття «фінансування тероризму» та «терористичного акту» як кримінальних злочинів, та визначається, що ці злочини належать до найбільш серйозних предикатних злочинів для відмивання коштів. Конвенція стосується заходів цивільного, адміністративного та кримінального права проти відмивання коштів та фінансування тероризму.

Прикметним є також перелік адміністративних заходів банківського контролю, визначених Конвенцією, а саме щодо ролі підрозділів фінансової розвідки в запобіганні відмиванню коштів для фінансування тероризму. Крім того, Конвенція заохочує держави-учасниці використовувати відповідні ініціативи м'якого права проти відмивання коштів та фінансування тероризму в багатосторонніх міжурядових організаціях.

26 жовтня 2005 року було внесено зміни до директиви ЄС щодо відмивання коштів (які стали відомі як Третя директива ЄС проти відмивання коштів), які стосувалися запобігання використання фінансової системи для цілей відмивання коштів. Серед іншого, Третя директива ЄС поклала на держави-члени обов'язок запровадити законодавство про відмивання коштів, що покривало б фінансування тероризму та терористичних актів, які є предикатними злочинами для відмивання коштів. Як пише професор І. А. Грицяк, «директива поєднала положення про відмивання грошей та фінансування тероризму зорієнтувавши держави-учасниці на дотримання міжнародних стандартів із конкретним посиланням на загрозу з боку тероризму, на необхідність брати до уваги роботу ФАТФ і необхідність змінити положення ідентифікації клієнтів у світлі міжнародних подій» [7, с. 115].

Література:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, 1988. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення: 21.01.2024).
2. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 8 листопада 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029#Text (дата звернення: 21.01.2024).
3. Краснородов О.В. Ретроспектива законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. *Підприємство, господарство і право*, 2020, № 12. С. 202-206.
4. Council Directive 91/308/EEC of 10 June 1991 on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31991L0308> (дата звернення: 21.01.2024).
5. Directive 2001/97/EC of the European Parliament and of the Council of 4 December 2001 amending Council Directive 91/308/EEC on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0097> (дата звернення: 21.01.2024).
6. Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on the Prevention of the Use of the Financial System for the Purpose of Money Laundering and Terrorist Financing. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:309:0015:0036:en:PDF> (дата звернення: 21.01.2024).
7. Грицяк І. А. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, у європейському праві. *Публічне право*, 2021, № 3(43). С. 113-119.

СИСТЕМА ДОГОВОРІВ ПРО РЕАДМІСІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Левченко І. С.

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

При розбудові системи міжнародних договорів щодо реадмісії між Україною та ЄС сторони виходять з того, що питання реадмісії є частиною сфери свободи, безпеки та правосуддя в межах ЄС, а зона свободи, безпеки та правосуддя є однією з таких сфер в якій Союз (відповідно до статті 4(1, 2j) Договору про функціонування Європейського Союзу – ДФЕС) [1] Це означає, що і Союз, і держави-учасниці можуть видавати закони та ухвалювати юридично обов'язкові акти щодо реадмісії осіб. Держави-члени здійснюють їхню компетенцію в тій мірі, в якій Союз не реалізував свою компетенцію (стаття 2(2) ДФЕС). Статтею 79 ДФЕС передбачено можливість Союзу укласти угоди з третіми країнами про реадмісію. Як наслідок, є кілька важливих і цікавих юридичних аспектів міжнародного права щодо реадмісії осіб між Україною та державами-членами ЄС.

Перший полягає в тому, що фундаментальна міжнародна угода про реадмісію у відносинах між Україною та державами-членами ЄС є Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб підписана в Люксембурзі 18 червня 2007 року [2]. Основний характер цієї Угоди базується на статті 216(2) ДФЕС5: укладені договори Союзом є обов'язковими для інституцій Союзу та його держав-членів. Вищевказана Угода укладена від імені Європейського Співтовариства, яке в цій Угоді представляє всі країни-члени ЄС, за винятком Королівства Данії та Республіки Ірландія. Іншими словами, другий аспект – це визначення того, як регулюється реадмісія осіб між Україною і Королівством Данія та Україною та Республікою Ірландія. Третій аспект пов'язаний з виходом Сполученого Королівства з ЄС, що піднімає питання про те чи Угода 2007 року все ще поширюється на Великобританію та як здійснюється регулювання реадмісії осіб між Україною і Сполученим Королівством. По-четверте, це те, що Україна уклала двосторонні угоди про реадмісію з деякими європейськими державами до їх вступу до Європейського Союзу (ми маємо на увазі конкретно Угорську Республіку, Республіку Польща, Республіку Латвія

та Республіку Болгарія). Таким чином, виникає питання, як ці двосторонні угоди корелюють з Угодою 2007 року. Нарешті, п'ятий аспект: відповідно до статті 16 Угоди 2007 року Україна уклала ряд імплементаційних протоколів з окремими державами-членами ЄС, що також є предметом окремого дослідження. Тому метою даного дослідження є визначення особливостей міжнародних договорів регулювання реадмісії осіб між Україною та державами-членами ЄС.

Як зазначалося вище, основний міжнародно-правовий договір про реадмісію між Україною та державами-членами ЄС є Угода між Європейським Співтовариством та Україною про реадмісію осіб. Відповідно до усталеної практики Європейського Союзу Угода 2007 року кваліфікується як змішана двостороння міжнародна угода, оскільки її договірними сторонами є Європейське Співтовариство з одного боку та держава Україна з іншого. Однак слід підкреслити, що Європейський Союз замінив і став спадкоємцем Європейського Співтовариства відповідно до статті 1 Лісабонського договору. Це означає, що Угода 2007 року залишається обов'язковою для Європейського Союзу через правонаступництво, а тепер Договірними сторонами є Україна та Європейський Союз. Важливо також зазначити, що відповідно до статті 1(b) Угоди 2007 року, для цілей цієї Угоди «держава-член» означає будь-яку державу-член Європейського Союзу, за винятком Королівство Данія та Республіку Ірландія. Іншими словами, міжнародно-правове регулювання між цими країнами не підпадає під дію Угоди 2007.

Стаття 18(2) Угоди 2007 року особливо підкреслює, що ця Угода не поширюється на територія Королівства Данія. Це положення було уточнено у Спільній декларації щодо Данія до Угоди 2007 (яка є невід'ємною частиною цієї Угоди) – Договірні Сторони взяли до відома, що ця Угода не поширюється ні на територію Королівства Данія, ні на громадян Королівства Данія. Також відповідно до статей 1 і 2 Протоколу щодо позиції Данії, доданий до Договору про Європейський Союз і до Договору про заснування Європейського Співтовариства Данія не брала участь у прийнятті Рішення Ради від 29 листопада 2007 р. щодо укладення Угоди між Європейським Співтовариством та Україною про реадмісію осіб [3] і не зв'язане ним і воно не підлягає застосуванню щодо Данії.

Проте Спільною декларацією щодо Данії до Угоди 2007 року встановлено, що так доцільно, щоб Україна та Данія уклали угоду про реадмісію на тих же умовах, що й ця Угода. Така угода про реадмісію набула форми Угоди між Урядом Королівства Данія та Кабінету Міністрів України про реадмісію осіб, підписано в Копенгаген 16 березня 2007 [4].

Так само як і у випадку з Данією, Угода 2007 року не поширюється на Республіку Ірландія. Відповідно до статей 1 і 2 Протоколу про позицію Сполученого Королівства та Ірландії, що є додатком до Договору про заснування Європейського Співтовариства, Ірландія не бере участі в угоді між Україною та ЄС. Тож ця Угода не поширюється на відносини між Україною та Республікою Ірландія і на даний момент між нашими державами відсутні домовленості щодо реадмісії.

Таким чином, за своєю правовою природою Угода між Європейським Співтовариством та Україною про Реадмісію осіб 2007 року є змішаною двосторонньою міжнародною угодою, сторонами якої є Європейське співтовариство з одного боку та держава Україна з іншого боку. Після того як Європейський Союз замінив Європейське співтовариство, вона залишається обов'язковою для Європейського Союзу в силу правонаступництва, а Договірними Сторонами цієї Угоди є Україна та Європейський Союз. Міжнародно-правова база щодо реадмісії осіб між Україною та Данією є регулюється спеціальною угодою між Урядом Королівства Данія та Кабінетом міністрів Міністри України з питань реадмісії осіб. Україна та Республіка Ірландія досі не підписували жодної угоди про реадмісію. Після виходу Сполученого Королівства з ЄС, правова база щодо реадмісії осіб між Україною та Сполученим Королівством залишається неврегульованою.

Література:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті сьомого дня лютого тисяча дев'ятого дев'яносто другого року) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі двадцять п'ятого дня березня місяця року одна тисяча дев'яносто п'ятдесят сьомого). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 20.02.2024).

2. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851#Text (дата звернення: 20.02.2024).

3. 2007/839/EC: Council Decision of 29 November 2007 concerning the conclusion of the Agreement between the European Community and Ukraine on readmission of persons. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32007D0839> (дата звернення: 20.02.2024).

4. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Королівства Данія про реадмісію осіб, 2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208_017#Text (дата звернення: 20.02.2024).

РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Побережний Ю. В.

*аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Розбудова України як демократичної, правової держави має ґрунтуватися на неухильному дотриманні основоположних прав і свобод людини, забезпеченні законності та верховенстві права. Одним із таких надзвичайно важливих і пріоритетних прав, яке гарантовано не лише на рівні національного законодавства, а й загальновизнаними міжнародно-правовими актами у сфері захисту прав і свобод людини (як регіонального так і універсального характеру), є право на справедливий судовий розгляд, забезпечення реалізації якого одночасно є гарантією захисту інших прав. До того ж, європейські тенденції суспільно-політичних процесів в Україні сприяють постійному розширенню існуючих механізмів та інструментів захисту основоположних прав людини.

Утворившись в результаті розвитку суспільних відносин, право на судовий захист отримало закріплення на міжнародному рівні в якості права на справедливий судовий розгляд. Сьогодні це право займає важливе місце у системі глобальних цінностей демократичного суспільства і має широке застосування завдяки закріпленню у низці міжнародних документів, серед яких важливе значення має Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод.

Так, стаття 6 вищезгаданої Конвенції гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі. Ключовими принципами цієї статті є верховенство права та належне здійснення правосуддя, які також є основоположними елементами права на справедливий суд [1].

Важливо наголосити що в основі права на справедливий судовий розгляд лежить категорія «справедливість» яка пронизує всі взаємини людей, та до якої звертається будь-яка система оцінок. Вказана категорія

по своїй структурі є насиченою, адже включає моральні, етичні, соціальні та інші складові. А в сукупності з різними факторами поведінки, або самотійно, справедливність виступає в якості мети вчинків людей. В першу чергу справедливність означає рівність по відношенню до інших індивідів, тому і судовий розгляд має бути рівним для всіх учасників процесу. Мова йде про рівне законодавче закріплення прав і обов'язків сторін під час судового процесу, а також про надання рівної можливості для реалізації цих прав.

Нині право на справедливий судовий розгляд є складним феноменом для характеристики в плані розуміння його теоретичного аспекту. Це пов'язане з неоднозначністю наукових підходів до розуміння права на справедливий судовий розгляд. Незважаючи на велику кількість досліджень, все ще відсутнє єдине і повне уявлення про юридичну кваліфікацію такого права.

Право на справедливий судовий розгляд обґрунтовано визнається суб'єктивним правом, адже воно забезпечує реалізацію інших прав особи в разі їх невизнання, оспорування або порушення іншими суб'єктами правовідносин, у тому числі державою в особі її органів та посадових осіб. Тобто право на справедливий суд належить до процесуальних прав-гарантій забезпечення й захисту всіх інших прав людини [2]. При цьому право на справедливий судовий розгляд варто розглядати і як суб'єктивне право в контексті концепції прав людини, і як систему мінімальних вимог, дотримання яких має забезпечити держава під час звернення особи до суду, тобто як позитивне зобов'язання держави у сфері відправлення правосуддя [3, с. 14]

На думку Н. Грень, основні елементи права на справедливий суд визначені в міжнародних стандартах. До них слід відносити: доступ до суду, публічність судового розгляду, незалежність та безсторонність суду, розумний строк розгляду, рівність учасників, справедлива (належна) процедура розгляду справи [4]. Аналогічні бачення цього питання мають В. Комаров і Н. Сакара [5, с. 13].

Е. Трегубов, виходячи з конструкції ч. 1 ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини (ЄКПЛ), стверджує, що у ній закріплено такі елементи права на справедливий судовий розгляд: 1) право на розгляд справи; 2) справедливність судового розгляду; 3) публічність розгляду справи та проголошення рішення; 4) розумний строк розгляду справи; 5) розгляд справи судом, встановленим законом; 6) незалежність і безсторонність суду [6, с. 359]. Відтак, з огляду на викладене можемо констатувати, що право на справедливий судовий розгляд – є багатограним, і його трактування не може зводитися до змісту одного визначення.

В процесі дослідження теми теоретичних аспектів права на справедливий суд цікавою вбачається думка Т. Цувіна, який зазначає що

виконання судового рішення, як елемент права на справедливий судовий розгляд, текстуально не передбачене у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, проте завдяки еволюційному тлумаченню зазначеної статті у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) з часом почало визнаватися невід'ємною гарантією цього права. Це підтверджується рішенням ЄСПЛ у справі «Горнсбі проти Греції», де наголошується, що відповідно до прецедентного права п. 1 ст. 6 гарантує кожному право на доступ до суду. Однак це право було б ілюзорним, якби правова система Договірної держави допускала, щоб остаточне судове рішення, яке має обов'язкову силу, не виконувалося на шкоду одній із сторін. Для цілей ст. 6 виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина «судового розгляду» [7, с. 297].

Враховуючи загальний характер права на справедливий розгляд можемо погодитись із думкою О. Прокопенка, який відносить його до числа загальноновизнаних принципів права, що не підлягають обмеженню ні за яких обставин [2, с. 73]. Слушною є думка С. Погребняка, що формальна справедливість імпліцитно реалізована в праві; завдяки їй право фактично виконує роль третьої, незацікавленої «особи», що вирішує конфлікти, які виникають між людьми. Такого роду незацікавленість (неупередженість) вимагає розгляду спірних випадків, незважаючи на сторону у судовому процесі. Тобто, на думку вченого, таке розуміння дозволяє стверджувати те, що справедливість є ключовою засадою будь-якого виду судочинства [8, с. 3].

Таким чином, право на справедливий суд є універсальним правовим регулятор, визнаним на міжнародному рівні, який включає не тільки суто правовий припис, а й моральні, етичні та інші соціальні норми. Без реалізації такого права інші права є просто незахищеними, а його зміст вказує на те, що будь-яке порушене право може бути відновлене за допомогою певної справедливої процедури. Його законодавча регламентація, система гарантування та забезпечення визначають стан і рівень розвитку правової культури у суспільстві.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Прокопенко О. Б. Право на справедливий суд: концептуальний аналіз і практика реалізації: монографія. Харків: ФІНН, 2011. 248 с.
3. Ткачук О.С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект: автореф. дис. докт. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 38 с.

4. Грень Н. М Право на справедливий суд: проблеми доступності та публічності. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2015. № 825. С. 132-237. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2415-3818/article/view/87949>

5. Комаров В.В., Сакара Н.Ю. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві: навчальний посібник. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2007. 42 с.

6. Трегубов Е.Л. Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. Форум права. 2010. № 1. С. 358–363.

7. Бойко О. Зміст права на справедливий судовий розгляд. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 5. С. 294-298. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/52.pdf>

8. Погребняк С.П. Про втілення в праві різних аспектів справедливості. Юридична наука очима молодих вчених: тези доповідей та наукових повідомлень всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та здобувачів. За заг. ред. проф. А.П. Гетьмана. Харків: Вид-во «Кроссруд», 2008. 324 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-49>

ЩОДО ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ

Реньов Є. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного і європейського права

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Трагічні події сьогодення змушують приділяти особливу увагу становищу дітей як найвразливішої категорії населення, що пояснюється їх фізичною та розумовою незрілістю.

Серед авторитетних профільних міжнародно-правових актів універсального характеру доцільно виділити Женевську декларацію прав дитини 1924 р., Декларацію прав дитини 1959 р., а також Конвенцію про права дитини. Остання була прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1989 року та вирізняється своєю обов'язковістю для держав-учасниць.

Задля моніторингу виконання державами взятих на себе зобов'язань був запроваджений відповідний контрольний механізм – Комітет з прав дитини, до якого держави-учасниці через Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй надають періодичні доповіді (початкова – протягом двох років після приєднання до Конвенції, надалі – кожні п'ять років), звітуючи щодо динаміки імплементації положень Конвенції на національному рівні. За результатами ознайомлення з доповіддю Комітет надає рекомендації, викладені у формі заключних зауважень. Наприклад, щодо нашої країни є актуальними Заключні зауваження щодо об'єднаних п'ятого та шостого періодичних звітів України, які були прийняті Комітетом на засіданні 23 вересня 2022 року [1].

Окрім запровадження контрольного механізму, Конвенція надає визначення дитини (як кожної людської істоти до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше) та відзначається від попередніх декларацій суттєвим розширенням каталогу передбачених прав. Якщо Женевська декларація 1924 р. складалась із 5 статей, а Декларація 1959 р. – із 10 принципів, то перша частина Конвенції, де передбачені права дитини, містить вже 41 статтю [2].

У преамбулі та першому розділі Конвенції акцентується увага на важливості зростання дитини у сімейному оточенні. Статтею 20 передбачено, що дитина, позбавлена такого оточення, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою. Окрім того, Конвенція зосереджується на питаннях доступу до послуг охорони здоров'я (ст. 24), освіти та професійної підготовки (ст. 28), відпочинку та дозвілля (ст. 31) тощо.

Наведемо деякі положення, які можна вважати прогресивними як для моменту їх прийняття: держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, не допускаючи протизаконного втручання (ст. 8); держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини (ст. 12) [2].

Також Конвенцією (ст. 33–34) передбачено обов'язки держав-учасниць захищати дітей від незаконного зловживання наркотичними засобами та психотропними речовинами, від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. У ст. 19 окремо згадується необхідність вжиття заходів з метою захисту дитини від усіх форм насильства, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину [2].

Таким чином, Конвенція ООН про права дитини не тільки оновила каталог прав зазначеної категорії осіб, але й забезпечила обов'язковість

виконання державами-учасниками взятих на себе зобов'язань, що корелюються з передбаченими правами дитини.

Література:

1. Concluding observations on the combined 5th and 6th periodic reports of Ukraine: Adopted by the Committee on the Rights of the Child at its 91st session, 29 Aug.-23 Sept. 2022. CRC/C/UKR/CO/5-6. UN Digital Library. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3992527/files/CRC_C_UKR_CO_5-6-EN.pdf?ln=en (date of access: 19.02.2024).

2. Конвенція про права дитини. ООН, 20.11.1989. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 19.02.2024).

НАПРЯМ 12. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-50>

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ СПРАВЛЯННЯ МІСЦЕВИХ ЗБОРІВ ТА ПОДАТКІВ

Порхун В. М.

*аспірант кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізького національного університету*

Реформа податкового законодавства, що результативно призвела до розробки та прийняття Податкового кодексу України, мала оновлення системи місцевих податків із збереженням повноважень органів місцевого самоврядування на їх встановленням. Так, у системі місцевих зборів залишилися: збір за місця для паркування транспортних засобів та туристичний збір (ст. 10 Податкового кодексу України).

До системи місцевих податків було віднесено:: податок на майно та єдиний податок (ст. 10 Податкового кодексу України).

З 01.01.2016 р. було запроваджено суттєві зміни до розуміння системи органів місцевого самоврядування, що було доповнено в наслідок реформи децентралізації публічної влади радами об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад [1].

Кодифікація чинного податкового законодавства України, що відбулася у 2010 році шляхом ухвалення двох основоположних кодексів у сфері здійснення фіскальної та фінансової політики держави та регіонів. Кодекс як результат систематизації законодавства розуміється як певний законодавчий акт, що є систематизованим узагальненням ідей, принципів, положень, які мають внутрішню та зовнішню структурно-логічну будову, що характеризується цілісністю та погодженістю елементів [2, с. 155-160; 3; с. 163-164]. Як ознаку кодифікованого акту ряд вчених-теоретиків виділяють його відповідність окремій галузі чи підгалузі законодавства [4, с. 322-323].

Податковий кодекс України став узагальненням розвитку системоутворюючої роботи, де було розміщено принципи побудови податкової системи, її елементи, процедури справляння зборів та податків, а також встановлюються процедури внесення змін до існуючої системи державних та місцевих податків та зборів [5].

У статті 4.1.9 Податкового кодексу України визначено, що одним із принципів податкової системи є принцип стабільності як неприпустимість внесення змін до будь-яких елементів податків та зборів пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. За час існування Податкового кодексу України було внесено понад 180 змін. Крім того одне положення Податкового кодексу України було визнано неконституційним відповідно до рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Податкового кодексу України від 12 червня 2012 року № 13-рп/2012 [6].

Проблематику низької ефективності правового регулювання системи справляння місцевих податків та зборів досліджувалось у публікаціях: О. П. Полякова, яким було опубліковано доцільність запровадження сплати податків підприємствами не за місцем реєстрації, а за місцезнаходженням або за місцем розміщення виробничих потужностей, що сприятиме суттєвому збільшенню дохідної частини місцевих бюджетів безпосередньо тих територіальних громад, на чій території розміщені виробничі потужності та покращити екологічну ситуацію у відповідній місцевості внаслідок перерахування екологічного податку до нього [7, с. 163-164]); О.М. Габрись, Т.Б. Шолкової [8], Т. В. Чорної [9, с. 122–124], та запровадження оновленої структури Податкового кодексу України, де передбачити такі різновиди податку на майно, як: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортний податок.

Варто навести результати здійсненого Т. В. Чорною критичного аналізу системи справляння податку на майно та його місця в системі місцевих податків та зборів, які полягають в обґрунтуванні недоцільності відокремлення туристичного збору та збору за паркування транспортних засобів у розділі XII «Податок на майно». К.К. Недоступ, підтримаючи позицію вченою обґрунтовує, що природа таких місцевих зборів, як туристичний збір та збір за паркування транспортного засобу не відповідає змісту податку на майно [10]. Продовжуючи міркування, висловлені у публікаціях О.П. Полякова, Т.В. Чорної, К.К. Недоступ, необхідно зазначити, що об'єктом оподаткування у справлянні як туристичного збору, так і збору за паркування транспортних засобів має розглядатися не реалізація особою права на річ, а реалізація права особи на дію, тобто права особи на отримання переваг із використання земель комунальної чи державної власності для залишення на певний проміжок часу (паркування) транспортного засобу, або права користуватися перевагами певної місцевості для відпочинку, рекреації, лікування, що визначає зміст туристичного збору. Саме тому вбачається

за необхідне внести зміни до Податкового кодексу України у частині визначення структури системи місцевих зборів та податків.

Література:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон України від 24.12.2015 р. № 909-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-19#Text>

2. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.

3. Теорія держави і права в схемах та таблицях : навчальний посібник / кол. авт.; заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ : «Хай-Тек Прес», 2020. 296 с.

4. Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред.: М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Податкового кодексу України від 12 червня 2012 року № 13-рп/2012. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-12#n3>

6. Поляков О. П. Правове регулювання місцевого оподаткування в Україні в умовах фінансової децентралізації: дис. ... доктора філософії : 081 / Держ. подат. ун-т. Ірпінь. 2022. 209 с.

7. Габрись О. М., Шолкова Т. Б. Переваги та недоліки майнового оподаткування в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018 (junie). С. 70–74

8. Чорна Т. В. Роль майнового оподаткування та проблеми нормативного закріплення податку на майно в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. № 30. Т. 1. С. 122–124.

9. Чорна Т. В. Роль майнового оподаткування та проблеми нормативного закріплення податку на майно в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. № 30. Т. 1. С. 122–124.

10. Недоступ К.К. Правове регулювання відносин у сфері справляння місцевих зборів: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Дніпро: Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», 2023.С. 56-60.

ІДЕЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В РІЗНИХ ВИДАХ СУДОЧИНСТВА

Єщенко О. В.

суддя,

*П'ятий апеляційний адміністративний суд
м. Одеса, Україна*

Розвиток кожної країни неможливий без існування прозорості, демократичної та справедливої судової системи. Така судова система є не лише гарантом захисту прав громадян, але й сприяє економічному зростанню та інвестиціям, оскільки створює стабільне правове середовище для бізнесу. Поруч з цим, підходи до судочинства у цивільних чи кримінальних справах постійно змінюються. Зміни у судочинстві відбуваються відповідно до суспільних потреб, нових технологій та зростаючих вимог до справедливості. Наприклад, з впровадженням цифрових технологій з'являються нові можливості для електронного документообігу та онлайн розгляду справ, що спрощує процедури і полегшує доступ до правосуддя. Тому важлива постійна адаптація судочинства до сучасних реалій, забезпечення його прозорості, демократичності та справедливості.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства [1]. Вказане свідчить, що з позиції законодавця поняття «судочинство» та «правосуддя» не є тотожними. Здійснюючи філософсько-правове осмислення розмежування понять «судочинство» і «правосуддя» В. Бугун звертає увагу на ситуацію, що наразі існують три підходи до співвідношення даних понять: 1) правосуддя – це судочинство, судочинство – ще не правосуддя; 2) правосуддя і судочинство – не тотожні поняття; 3) правосуддя і судочинство є тотожними поняттями [2, с. 21-23]. Ми притримуємося підходу, що правосуддя і судочинство не є тотожними поняттями. Поруч з цим, на нашу думку, правосуддя та судочинство є поняттями, що тісно пов'язані між собою, і складають основу судової системи. Правосуддя визначається як процес забезпечення справедливості та вирішення правових конфліктів у відповідності з встановленими нормами та законами, що включає в себе надання правової допомоги, вирішення судових справ та забезпечення виконання судових рішень. Судочинство, з іншого боку, це система організації та

проведення судових процесів, що включає в себе процеси подання позовів, проведення слухань, вирішення справ та виконання судових рішень. Отже, правосуддя – це мета, а судочинство – засоби досягнення цієї мети.

Розмірковуючи щодо суті правосуддя та судового захисту, А.В. Лужанський зазначає, що вона у тому, що його ефективність значно перевищує ефективність інших, несудових методів, оскільки: 1) позасудовий захист фактично представляє собою запит або пропозицію стосовно добровільного або адміністративного врегулювання порушення та усунення його негативних наслідків, ґрунтуючись на припущенні належної та добросовісної поведінки правопорушника; 2) судове розгляд є єдиним остаточним законним засобом вирішення правового конфлікту; 3) суд має право попереджувального впливу у формі обов'язкового виконання конкретних рішень (постанов) з метою запобігання подальшим порушенням прав; 4) судові рішення, які набрали законної сили, мають остаточний характер; 5) виконання судового рішення щодо фактичних чи правових питань забезпечується державним примусом [3].

Відповідно до статті 124 Конституції України, правосуддя здійснюється виключно судами. Це означає, що суди є єдиними органами державної влади, які мають право приймати судові рішення у відповідності з законом та відповідають за захист прав і свобод громадян, вирішення правових конфліктів та здійснення справедливості в суспільстві. Даною статтею передбачено також дві інші засади здійснення правосуддя: а) передача повноважень судам, а також незаконне апропріювання цих повноважень іншими органами чи посадовими особами є недопустимим; б) юрисдикція судів охоплює будь-який юридичний конфлікт або кримінальне обвинувачення [4]. Саме з огляду на те, що юрисдикція судів охоплює будь-який юридичний конфлікт або кримінальне обвинувачення, відбувається формування системи організації та проведення судових процесів у порядку різних видів судочинства.

Згідно статті 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення [1].

В Україні виокремлюють декілька видів судочинства, серед яких цивільне, кримінальне, господарське, адміністративне, а також судочинство у справах про адміністративні правопорушення. Кожен з цих видів судочинства регулюється окремими кодифікованими нормативно-правовими актами: Цивільним процесуальним кодексом України; Кримінальним процесуальним кодексом України;

Господарським процесуальним кодексом України; Кодексом адміністративного судочинства України; Кодексом України про адміністративні правопорушення. Кожен з наведених кодексів визначає особливості та процедури проведення судових процесів у відповідних сферах та доступу до правосуддя.

Наразі чинним законодавством України не конкретизовано поняття «доступ до правосуддя». Кримінальним процесуальним кодексом України у статті 21 «Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень» звернено увагу, що доступ до правосуддя розкривається через такі особливості як: 1) забезпечення кожному права на справедливий розгляд та вирішення справи в адекватні терміни незалежним і неупередженим судом, створеним відповідно до закону; 2) право брати участь у судовому розгляді своєї справи будь-якої інстанції, яка стосується прав і обов'язків особи; 3) здійснення (кримінального) провадження не може обмежувати доступ особи до інших засобів правового захисту, якщо під час (кримінального) провадження порушуються її права гарантовані Конституцією України та міжнародними договорами України [5].

Зазначимо, що доступ до правосуддя є процедурою, яка включає в себе ряд елементів, які забезпечують особі можливість використати встановлені державою судові механізми для захисту своїх прав і інтересів. Доступ до правосуддя поєднує в собі такі елементи, як: особливості звернення особи до суду (що поєднує встановлену законом форму, вимоги та строки звернення до суду шляхом подання позовної заяви (заяви), іншого процесуального документа); особливості розгляду компетентним та неупередженим судом справи із урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; гарантія виконання судових рішень у встановлений законом строк та їх обов'язковості на території України; можливість особи оскаржити рішення суду до суду апеляційної та касаційної інстанції, як гарантії реалізації права особи на судовий захист. Поруч з цим, в цілях даного дослідження доцільно звернути увагу саме на порядок звернення особи до суду.

Висновки. Таким чином, незважаючи на те, що різні види судочинства в Україні мають свої особливості, є декілька спільних аспектів доступу до правосуддя, які є загальними для всіх видів судових процесів. Одним з них є спільність принципів здійснення судового процесу, що включають рівність перед законом та судом, принцип справедливого процесу, право на доступ до суду, право на правову допомогу, право на справедливий термін розгляду справи, принцип виконання судових рішень, право на апеляційне оскарження тощо.

Література:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top>
2. Бігун В. Філософсько-правове осмислення правосуддя (щодо розмежування понять «судочинство» і «правосуддя»). Вісник Львівського університету. Серія юрид. 2009. Вип. 48. С. 21–27.
3. Лужанський А.В. Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні. Держава і право. 2010. Вип. 50. С. 197-201.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-52>

СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

Запольський Д. Є.

*аспірант кафедри господарського права
юридичного факультету*

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID ID: 0009-0006-3093-501X

У процесі євроінтеграції України, адміністративної реформи, забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні, подолання негативних наслідків військової агресії РФ на Донбасі, захисту довкілля, розвитку економіки України, важливого значення набуває дослідження проблематики системи адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Дослідження системи адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні, сприятиме пошуку рішень оптимальних задля удосконалення окремих елементів даної системи адміністративно-правового забезпечення, практики реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні, удосконаленню діяльності уповноважених суб'єктів.

Метою доповіді є охарактеризувати проблематику системи адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні. Завданнями доповіді є сформулювати авторське визначення поняття «система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні»; визначити елементи системи адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Питання системи адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні є актуальним, а його окремі аспекти були предметом дослідження низки сучасних науковців, зокрема: Д. Белова, Я. Лазура, К. Рябець та І. Ямкової.

К. Рябець наголошує, що відносини людини із природою стрімко й невинно погіршуються[1, с. 3]. І. Ямкова поняття адміністративно-правового забезпечення розглядає як адміністративну діяльність публічної адміністрації стосовно забезпечення закріплених у Конституції та й інших законах України прав та й законних інтересів відповідних суб'єктів, публічних інтересів держави й суспільства в цілому[2, с. 7].

Адміністративно-правове забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні у своїй структурі містить дві складові – нормативну та інституційну.

Отже, система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні – це є внутрішньо взаємоузгоджена сукупність норм та і принципів права, уповноважених суб'єктів та їхня практична діяльність, що мають на меті здійснення забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні має важливе значення для захисту довкілля, подальшого розвитку України як правової держави, збереження екосистем, флори та фауни, забезпечення сталого природокористування, доступу до якісної питної води населення, недопущення виникнення та ефективна боротьба із лісовими пожежами, сприяння розвитку туризму, рекреації, сприяння процесу євроінтеграції України.

На основі вищенаведеного визначення поняття «система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні» можна виокремити наступні складові елементи даної системи адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні:

1. Нормативна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

2. Інституційна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Нормативна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні – це є внутрішньо взаємоузгоджена цілісна сукупність норм та й принципів права, що закріплені в відповідних актах внутрішньодержавного та і міжнародного права України, котрі регламентують забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Нормативна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні наступні містить елементи:

1. Нормативна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні за внутрішньодержавним правом.

2. Нормативна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні за міжнародним правом.

Інституційна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля включає уповноважених суб'єктів та й їхню діяльність щодо забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Інституційна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це є взаємоузгоджена сукупність уповноважених суб'єктів та й їхня діяльність щодо забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Інституційна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля містить два складові елементи:

1. Національну інституційну систему адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

2. Міжнародну інституційну систему адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Нижче розглянемо більш детально нормативну систему адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні за внутрішньодержавним правом.

Нормативна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні за внутрішньодержавним правом – це є внутрішньо взаємоузгоджена цілісна сукупність норм та й принципів права, що відображені в відповідних нормативно-правових актах внутрішньодержавного права України, котрі регламентують забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Нормативна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні за внутрішньодержавним правом містить наступні складові:

1. Конституції України[3] від 28 червня 1996 року, зокрема, згідно ст. 13 Конституції України всі природні ресурси, які знаходяться у межах території України – це об'єкти права власності народу України. Кожен громадянин право має користуватися такими природними об'єктами права власності народу відповідно до чинного законодавства. А згідно ст. 16 Конституції обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України. Відповідно до ч. 2 ст. 50 Конституції України кожному гарантовано право вільного доступу до інформації про стан довкілля.

2. Кодекси України, зокрема: Лісовий кодекс України[4] від 21 січня 1994 року, Кодекс про надра України[5] від 27 липня 1994 року, Кодекс України про адміністративні правопорушення[6] від 7 грудня 1984 року, Водний кодекс України[7] від 06 червня 1995 року, Земельний кодекс України[8] від 25 жовтня 2001 року, Повітряний кодекс України[9] від 19 травня 2011 року, Кодекс цивільного захисту України[10] від 2 жовтня 2012 року.

Відповідно до ч. 1 ст. 55 Земельного кодексу України до земель лісгосподарського призначення належать всі землі, вкриті лісовою рослинністю, а також і не вкриті лісовою рослинністю, і нелісові землі, які надані й використовуються для потреб лісового господарства.

Відповідно до ст. 65 Водного кодексу України користування водами для потреб сільського та лісового господарства здійснюється у порядку як загального, так й спеціального водокористування. Під час зрошення земель лісгосподарського призначення водокористувачі здійснювати зобов'язані заходи щодо попередження підтоплення, засолення, заболочення та забруднення цих земель. А згідно ч. 2 ст. 54 Водного кодексу України лісосплав на водних об'єктах заборонено в Україні. Хоча ще століття тому була поширена в Закарпатті така спеціальність як бокораш – спеціалісти по лісосплаву, які активно здійснювали лісосплав на численних гірських ріках Закарпаття.

3. Закони України, зокрема, наступні: «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., «Основи законодавства України про охорону здоров'я»[11] від 19 листопада 1992 р., «Про оцінку впливу на довкілля»[12] від 23 травня 2017 року та «Про заборону на проведення суцільних рубок у гірських ялицево-букових лісах Карпатського регіону»[13] у редакції від 30 жовтня 2019 р.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року оцінка впливу на довкілля – це процедура, що передбачає:

- проведення громадського обговорення відповідно до Закону;
- підготовку суб'єктом господарювання звіту з оцінки впливу на довкілля;
- аналіз уповноваженим органом інформації, наданої у звіті з оцінки впливу на довкілля, будь-якої додаткової інформації, яку надає суб'єкт господарювання, а також інформації, отриманої від громадськості під час громадського обговорення, під час здійснення процедури оцінки трансграничного впливу, й іншої інформації;
- надання уповноваженим органом мотивованого висновку із оцінки впливу на довкілля, що враховує результати вищезгаданого аналізу;
- врахування висновку з оцінки впливу на довкілля у рішенні про провадження планованої діяльності.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про заборону на проведення суцільних рубок у гірських ялицево-букових лісах Карпатського регіону» з метою збереження корисних властивостей лісів і забезпечення запобігання проявам згубних наслідків природних явищ в Карпатському регіоні встановлена заборона на проведення суцільних рубок головного користування і суцільних рубок формування й оздоровлення лісів, крім розробки суцільних вітровалів та буреломів, а також суцільно вражених шкідниками та хворобами насаджень.

4. Підзаконні нормативно-правові акти з питань забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні, зокрема, наступні: Постанова ВРУ «Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля»[14] від 4 листопада 2004 року, Постанова КМУ «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів та здійснення побічних лісових користувань в лісах України»[15] від 23 квітня 1996 р. № 449, Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство захисту довкілля і природних ресурсів України»[16] від 25 червня 2020 р. № 614.

Отже, поняття «система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні» визначити можна як внутрішньо взаємоузгоджену сукупність норм та і принципів права, уповноважених суб'єктів та їхня практична діяльність, що мають на меті здійснення забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Можемо виокремити наступні складові елементи системи адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні:

- нормативну систему адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні;
- інституційну систему адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Існують перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку, зокрема, щодо: порівняльно-правового аналізу системи адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні в Україні та інших країнах світу; реформування адміністративного законодавства України; міжнародного співробітництва України.

Отже, у даній доповіді охарактеризовано систему адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні.

Література:

1. Рябець К.А. Екологічне право України: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 438 с.
2. Ямкова І.М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Відкр. міжнар. ун-т розв. людини "Україна". К., 2013. 20 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року (в редакції Закону України від 08.02.2006 року). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. №21. Ст. 170.
5. Кодекс про надра України від 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.
7. Водний кодекс України від 06 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст.189.
8. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
9. Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48-49. Ст. 536.
10. Кодекс цивільного захисту України від 02 жовтня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 34-35. Ст. 458.
11. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
12. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.
13. Про заборону на проведення суцільних рубок у гірських ялицево-букових лісах Карпатського регіону: Закон України в редакції від 30 жовтня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 51. Ст. 383.

14. Про інформування громадськості з питань, що стосуються довілля: Постанова Верховної Ради України від 04 листопада 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 2. Ст. 72.

15. Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.12.2021).

16. Про затвердження Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614. *Офіційний вісник України*. 2020. № 59. Ст. 1853.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-53>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЛОНГАЦІЇ ДОГОВОРІВ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Карпенко В. Р.

*бакалавр, студент заочної форми навчання 2 - КМ-4 курсу
Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Строк є істотною умовою для будь-яких господарських договорів (частина третя статті 180 Господарського кодексу України). Водночас у цивільних правовідносинах строк буде істотною умовою лише залежно від виду договору, що впливає із частини першої статті 638 Цивільного кодексу України.

Проблемним видається той факт, що законодавцем не визначено універсальні вказівки щодо дій договірних сторін у разі завершення строку дії договору. Так, у Главі 53 Цивільного кодексу України, що стосується укладання, зміни і розірвання договорів в цілому, є лише вказівка, що внесення змін за загальним правилом здійснюється за згодою сторін (частина перша статті 651). Натомість механізм пролонгації договору передбачає оптимізацію часових втрат договірних сторін на погодження та підписання додаткових угод. У зв'язку з викладеним видається доповнити Цивільний кодекс України статтею

651-1, яка міститиме загальні положення щодо автоматичної пролонгації договорів.

Прямі вказівки щодо пролонгації передбачені для договорів найму, управління майном, банківських вкладів та ліцензійних договорів:

- якщо наймач продовжує володіти та/або користуватися майном після закінчення строку договору найму, то договір вважається поновленим на той самий строк, якщо відсутні заперечення наймодавця протягом одного місяця після закінчення строку договору найму (частина перша статті 764 Цивільного кодексу України);

- після закінчення строку договору управління майном він вважається подовженим на той самий строк і на тих самих умовах, якщо жодна із сторін не заявила про припинення або зміну договору (частина друга статті 1036 Цивільного кодексу України);

- якщо строковий вклад не вимагається вкладником зі спливом строку, то договір вкладу вважається продовженим на умовах вкладу на вимогу (частина четверта статті 1060 Цивільного кодексу України);

- якщо строк ліцензійного договору сторонами не обумовлено, то строком договору є строк чинності виключного майнового права, але не більше п'яти років; якщо за шість місяців до спливу цих п'яти років жодна із сторін письмово не відмовиться від договору, то він продовжений на невизначений час – при цьому строк шість місяців залишається, але вже для повідомлення про розірвання, а не відмову (частина третя статті 1110 Цивільного кодексу України).

Привертає увагу відсутність послідовного підходу:

1. поновлення лише на той самий строк або ж на той самий строк та умови;

2. не завжди згадуються строки повідомлення однієї із сторін стосовно строків договору;

3. не однаковий підхід і до форми комунікації сторін щодо строку договору.

Тож вищезгадані норми потребують уніфікації, а загальні положення щодо пролонгації договорів – відображення у законодавстві.

Також існує проблематика форми пролонгації договору, визнаного дійсним у судовому порядку. До прикладу, згідно з постановою Вищого господарського суду України від 17 березня 2015 року у справі № 910/8194/14 визнано дійсним договір управління майном, але нотаріального посвідчення такий договір не потребує [1].

Так як стаття 654 Цивільного кодексу України вимагає укладання додаткових угод у тій самій формі, що і основних, то залишається відкритим питання як бути з договорами, що потребують нотаріального посвідчення, якщо вони укладені у простій письмовій формі та визнанні дійсними за рішенням суду. Зокрема, у якій формі укладати додаткову

угоду до такого договору – у простій письмовій чи у нотаріальній? На нашу думку, рішення суду є вирішальним, тож додаткові угоди теж можуть укладатись у простій письмовій формі (при дотриманні усіх інших вимог закону, до прикладу, щодо державної реєстрації прав за договорами). Тим не менш, однозначна відповідь на це питання має бути відображена у законодавстві.

Отже, пролонгації договорів не присвячено належної уваги у цивільному законодавстві України, що з огляду на популярність такого механізму потребує виправлення.

Література:

1. Постанова Вищого господарського суду України від 17 березня 2015 року у справі № 910/8194/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43181101>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-54>

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В КОНФЛІКТНИХ ТА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Слюсаренко К. Р.

*аспірантка кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Основними пріоритетами будь-якої держави повинно бути належне забезпечення мирного співіснування населення та забезпечення добробуту як на своїй території, так і у міжнародному середовищі. Наразі країни усього світу докладають значних зусиль та ресурсів з метою утворення та діяльності міжнародних організацій, які покликані запобігти збройним конфліктам та кризовим ситуаціям, поширення яких може призвести до масового порушення прав людини, а зокрема дитини, тому що саме її відносять до особливо вразливої категорії осіб, яким необхідний захист. До конфліктних та надзвичайних ситуацій, вирішення яких потребує довготривалої та кропіткої діяльності з боку нашої держави, варто віднести: зміни клімату, пандемію COVID-19 та російську агресію проти України, адже саме під час збройних конфліктів права дітей порушуються в значній мірі.

Аналізу наслідків впливу збройної агресії на життя дитини та виявленню особливостей забезпечення окремих прав дитини в умовах збройного конфлікту в Україні приділяли увагу такі науковці, як: І. Васильківська, К. Ігнатенко, О. Задніпровська, Н. Філіпська, О. Кочеміровська, А. Лазоренко, Г. Мазур, В. Мицик, І. Ничитайло, Н. Опольська, А. Полторак, В. Репецький І. Сандоз, Ч. Свінарські, М. Стафанчук, Б. Цімерманн, М. Чеховська, О.Г. Турченко, І.І. Пилипишина. Хоча праці зазначених вище вчених не втратили своєї наукової цінності, проте пропозиції викладені в них вимагають переосмислення, з огляду на ті виклики та загрози, що існують в державі та в суспільстві протягом останнього часу.

Діти, як особливо вразлива категорія населення, а також як вікова група, найвищого ризику бідності, соціальної ізоляції, являють собою основний суб'єкт та об'єкт системної дискримінації, що в більшій мірі розповсюджується в умовах, що наразі склалися в нашій державі. З 2014 року в нашій країні триває збройний конфлікт, який тільки загострився з початком повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року, через що велика кількість дітей зазнає різного роду насильства протягом тривалого часу. Беручи до уваги пагубний і досить шкідливий вплив збройних конфліктів на дітей, до того ж їхні наслідки в подальшому, то їх права потребують особливого захисту з боку держави, яка в свою чергу, повинна намагатися системно діяти в бік покращення становища дітей, піклуватися про їх розвиток та надання освіти, створюючи безпечне середовище її здобуття.

Проблемні аспекти, що виникають у зв'язку зі створенням належних умов для гарантування безпеки дитини, захисту її прав та інтересів, пов'язують, з одного боку з тим, що основу системи забезпечення безпеки дітей складає її базування на підході до дитини як до об'єкта впливу, не розглядаючи те, що дитина повинна виступати суб'єктом суспільних відносин. З іншого боку, деякі перешкоди пов'язують з наявністю прогалини та певною неузгодженістю в правових питаннях на рахунок захисту прав дітей, а також з явною невідповідністю між собою чи взагалі відсутністю спеціальних норм у національному законодавстві країни, щодо надання відповідного захисту під час збройних конфліктів, з ігноруванням певною мірою міжнародних стандартів, що закріплюють основоположні норми про захист прав дітей, та з декларативним характером багатьох законодавчих норм [1, с.8].

Слід зазначити, що під час збройного конфлікту, держава існує за особливих умов, і покликана долати загрози, та пристосовуватись до актуальних викликів, до яких входить необхідність забезпечення прав цивільного населення та його найбільш вразливих категорій. Так, можна послідувати, що положення статті 19 Конвенції про права дитини 1989

року наголошує на тому, що державам-учасникам потрібно вживати усі необхідні законодавчі, адміністративні, соціальні та виховні заходи задля захисту дитини від можливих видів фізичного та психологічного насильства, від експлуатації, від відсутності піклування чи недбалого поводження з нею [2].

Окремо, варто звернути увагу на приписи статті 24, що міститься в Женевській конвенції IV про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, де вказується, що на сторін конфлікту покладається обов'язок передбачити всі необхідні заходи для забезпечення того, щоб діти віком до 15 років, які стали сиротами або були розлучені зі своїми сім'ями через війну, не залишалися покинутими, і також для того, аби сприяти, незважаючи на обставин, їхньому освітньому процесу. Крім того, особи, що знаходяться під захистом, у всіх випадках мають право на особисту повагу, повагу до власної честі, сімейні права, право вільних релігійних переконань та обрядів, право на притаманні їм звичаї. До таких осіб варто відноситися гуманно, захищаючи їх, в першу чергу, від усілякого акту насильства та залякування [3].

Україна, як учасниця вище розглянутих міжнародних актів, містить цілу низку нормативно-правових положень, що регулюють особливості захисту прав дітей в конфліктних та надзвичайних ситуаціях. Зокрема, статтею 30 Закону України «Про охорону дитинства», яка відповідає міжнародно-правовим нормам, забороняється втягувати дітей до участі у воєнних діях та збройних конфліктах, включаючи такі методи, як вербування, фінансування, грошове забезпечення, навчання дітей відповідним знанням з ціллю залучення їх у збройні конфлікти на території інших держав або участі в насильницьких діях, які пропагують до повалення державної або територіальної цілісності, залучення дітей до не передбачених законодавством України воєнізованих чи збройних формувань [4].

Однією з головних проблем, способи вирішення якої носять спірний характер, залишається проблема влаштування дітей, що залишилися без батьківського піклування, через вторгнення росії на територію України. На сьогодні можна побачити намагання засобів масової інформації поширювати відомості щодо необхідності усиновлення дітей, які внаслідок війни втратили батьків. Однак, дана ситуація, на думку Мінсоцполітики України, створює певні ризики шахрайства та поширення недостовірної інформації, що призводить до порушення прав дітей. У зв'язку з цим, 22 березня 2022 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України № 349 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану», якою передбачено, що на час дії на

території України надзвичайного чи воєнного стану діти, що залишилися без батьківського піклування можуть бути прийняті до дитячого будинку сімейного типу та до прийомної родини на умовах тимчасового влаштування [5].

Таким чином, з огляду на вище вказані аспекти, можна зробити наступні висновки. Зважаючи на наявність значної кількості міжнародно-правових норм, які застосовуються в умовах збройного конфлікту, права мільйонів дітей по всьому світі досі зазнають чисельних порушень. А тому основний обов'язок держав полягає у тому, щоб покласти кінець цій ситуації. Беззаперечно національне законодавство будь-якої країни виступає важливою складовою правової системи, яка покликана захищати дітей в зонах конфлікту. Зокрема, державам, як головним суб'єктам, що несуть відповідальність за безпечне життя їх громадян, першочергово варто покращувати рівень координації і взаємодії щодо потреб дітей і молоді під час збройних конфліктів та у надзвичайних ситуаціях.

Література:

1. Турченко О.Г. Право дитини на безпеку під час збройного конфлікту. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 8.
2. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. : станом на 16 лист. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III : станом на 05 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
5. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 р. № 349 : станом на 22 бер. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF>

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СЛУЖБОВО-ТРУДОВИХ СПОРІВ,
ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ
ДО МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
В КОНТЕКСТІ ПРЕДМЕТА СУДОЧИНСТВА**

Касьян В. В.

*директор Департаменту по роботі з персоналом
Державної митної служби України
м. Київ, Україна*

Питання матеріальної відповідальності державних службовців за шкоду завдану державі є спеціальним предметом регулювання Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII (далі – Закон № 889), в ч. 1 ст. 80 якого закріплено, що «матеріальна та моральна шкода, заподіяна фізичним та юридичним особам незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державних службовців під час здійснення ними своїх повноважень, відшкодовується за рахунок держави» [1], а відповідно до ст. 80 Закону № 899 держава в особі суб'єкта призначення має право зворотної вимоги (регресу) у розмірі та порядку, визначених законом, до: 1) державного службовця, який заподіяв шкоду (п. 1 ч. 2 ст. 80 Закону № 889); 2) посадової особи (осіб), винної (винних) у незаконному звільненні, відстороненні або переведенні державного службовця чи іншого працівника на іншу посаду, щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної державному органу у зв'язку з оплатою часу вимушеного прогулу або часу виконання нижчеоплачуваної роботи (п. 2 ч. 2 ст. 80 Закону № 889) [1]. Згідно з ч. 4 ст. 82 Закону № 889, якщо державний службовець не відшкодував завдану шкоду у встановлений строк може відбуватися звернення з позовом про таке відшкодування до суду [1].

Відповідно до ст. 19 КАС України юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема у «спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження» (п. 1 ч. 1 ст. 19), «спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби» (п. 2 ч. 1 ст. 19), «за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом» (п. 5 ч. 1 ст. 19) [2].

Однак, відповідно до ч. 3 ст. 19 КАС України “Адміністративні суди не розглядають позовні вимоги, які є похідними від вимог у приватно-правовому спорі і заявлені разом з ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і знаходиться на розгляді відповідного суду» [2]. Спори з питань регресу є похідними, а тому слід аналізувати питання про те, предметом якого судочинства виступає первинний спір. Так, відповідно до ч. 5 ст. 21 КАС України «вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб’єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб’єктів публічно-правових відносин, або вимоги про витребування майна, вилученого на підставі рішення суб’єкта владних повноважень, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше такі вимоги вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства» [2].

Відповідно, в судовій практиці постало питання про те, що предмету якого судочинства належать справи про матеріальну відповідальність державних службовців. Так, Велика Палата Верховного Суду у своїх постановках, зокрема від 10 квітня 2018 року у справі № 533/934/15-ц [3], від 20 червня 2018 року у справі № 815/5027/15 [4], від 03 жовтня 2018 року у справі № 755/2258/17 [5], висловлювала висновки про те, що питання стягнення збитків/відшкодування шкоди, завданих особою, що перебуває або перебувала на державній/публічній службі, які були завдані в межах службово-трудових відносин має вирішуватися за правилами цивільного судочинства. Проте, пізніше, вона відступила від вищевказаного висновку і в Постанові Великої Палати Верховного Суду від 05.12.2018 року (у справі № 818/1688/16) з огляду, зокрема, на наступне: 1) спір у цій справі є публічно-правовим, оскільки пов’язаний із проходженням відповідачем публічної служби, і відповідає ознакам публічного спору (п. 28); 2) в п. 17 ч. 1 ст. 4 КАС України “публічна служба - це діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування (п. 32); 3) в ст. 19 КАС України встановлено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби (п. 32) (п. 4 ч. 1 ст. 19 КАС України); 4) юрисдикція адміністративних судів згідно ч. 2 ст. 4 КАС України поширюється на всі публічно-правові спори, крім спорів, для яких законом встановлений інший порядок судового

вирішення (п. 29); 4) натомість в ч. 1 ст. 15 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин (п. 35) [6].

Керуючись висновками, які викладені у Постанові Верховного Суду від 05.12.2018 року у справі №818/1688/16 у Постанові Луганського апеляційного суду у справі № 428/11669/18 від 26.12.2018 висловлено правову позицію, що “у випадку зобов'язання особи, яка перебуває на посаді державної/публічної служби, відшкодувати шкоду або збитки, завдані внаслідок виконання нею службових/посадових обов'язків, перед судом обов'язково постає питання не лише встановлення обсягу завданої шкоди/збитків, а й оцінки правомірності дій такої особи” [7]. Цілком обгрунтовано у вказаному судовому рішенні відмічається, що “у рамках цивільного процесу суд не може досліджувати та встановлювати правомірність дій, рішень чи бездіяльності службовця або посадовця, оскільки така можливість передбачена лише в адміністративному процесі в силу приписів ст. 19 КАС України, якою охоплюється питання прийняття на публічну службу, її проходження та звільнення” [7].

Указані спори підлягають вирішенню в порядку адміністративного судочинства навіть, якщо притягнення до матеріальної відповідальності шляхом подання відповідного позову про стягнення такої шкоди/збитків відбувається після її звільнення з державної служби. На сьогодні до публічно-правових спорів належить, зокрема, “спір, у якому: хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій» [2].

Проте аналіз судової практики показує, що спори щодо притягнення до матеріальної відповідальності за вчинення службово-трудових майнових правопорушень, наприклад щодо відшкодування шкоди, завданої в сфері проведення розрахунків з оплати праці, і досі розглядають як в межах: цивільного судочинства [8], так і адміністративного [9].

Крім цього, в ч. 2 ст. 61 Конституції України закріплено вимогу – «юридична відповідальність особи має індивідуальний характер» [10], обумовлює можливість зменшення розміру матеріальної відповідальності посадової особи митних органів, тобто має бути дотримано принцип “індивідуалізації покарання”. Відповідно, під час визначення розміру відшкодування згідно з ч. 4 ст. 81 Закону України «Про державну службу» «враховуються майнове становище державного службовця, співвідношення розміру заподіяної шкоди до його заробітної плати, ризик виникнення шкоди, досвід державної служби, надані

державному службовцю накази (розпорядження), а також інші обставини, у зв'язку з якими повне відшкодування державним службовцем шкоди буде необґрунтованим» [1]. Відповідно у разі притягнення до матеріальної відповідальності за порушення державним службовцем вимог законодавства, враховується принцип пропорційності порушення і покарання. Відзначимо, що в судовій практиці застосовуються вказані положення ч. 4 ст. 81 Закону № 889 з метою індивідуалізації майнової відповідальності державного службовця [11; 12], проте не системно.

Література:

1. Про державну службу: Закон України 10.12.2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2018 року у справі № 533/934/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73500789>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 815/5027/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72403532>
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 жовтня 2018 року у справі № 755/2258/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74659904>
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.12.2018 року (провадження № 11-892ann18 у справі № 818/1688/16). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78750846>
7. Постанова Луганського апеляційного суду у справі № 428/11669/18 від 26.12.2018. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78918805>
8. Постанова Дніпровського апеляційного суду у справі № 234/6083/21 від 21.09.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113618953>
9. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду у справі № 560/5674/20 від 07.07.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98401549>
10. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
11. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду у справі № 420/13650/20 від 27.07.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98612518>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-56>

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Цибульник Н. Ю.

кандидат юридичних наук

Категорія «національна безпека» відображає якісний стан впорядкування суспільних відносин в державі та акцентує увагу на тому, що безпека держави полягає у забезпеченні національної ідентифікації. Поняття «сектор безпеки держави» визначено як сукупність правовідносин, зміст яких складає діяльність уповноважених суб'єктів щодо забезпечення національної безпеки в цілому, та за визначеними диференційованими напрямками. Інформаційно-правова характеристика сектору безпеки держави є невід'ємною складовою національної безпеки держави в цілому та окремих її складових.

Категорія «національна безпека» відображає якісний стан впорядкування суспільних відносин в державі та акцентує увагу на тому, що безпека держави полягає у забезпеченні національної ідентифікації шляхом досягнення стану захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України [1].

Чинним законодавством, що регулює питання забезпечення безпеки держави виокремлюються вихідні засади до її структуризації через диференціацію національної безпеки за секторально-видовою ознакою, так і за суб'єктною. Це пов'язано з тим, що безпека держави є багатокомпонентним та багатоаспектним соціально-правовим явищем. За секторально-видовою ознакою безпека держави включає: воєнну безпеку, громадську безпеку, державну безпеку, кібербезпеку, зовнішньополітичну безпеку, екологічну безпеку, інформаційну безпеку. Таким чином, сектор безпеки держави можна визначити як сукупність правовідносин, зміст яких складає діяльність уповноважених суб'єктів щодо забезпечення національної безпеки в цілому, та за визначеними диференційованими напрямками.

Звернемо увагу на те, що у значенні Закону України «Про національну безпеку» поняття «воєнна безпека», «державна безпека», «національна безпека» тотожні за виключенням того, що перший термін визначається через стан захищеності конкретних об'єктів (державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, життєво важливі національні інтереси) від воєнних загроз, другий термін – через стан захищеності тотожних об'єктів, але від реальних чи потенційних загроз невоєнного характеру; третій термін – через стан захищеності тотожних об'єктів незалежно від воєнного чи невоєнного характеру [1].

Щодо інформаційно-правової характеристики сектору безпеки, то на важливість її забезпечення вказується у Указі Президента України, яким затверджено «Стратегію національної безпеки України», а саме: «деструктивна пропаганда як ззовні, так і всередині України, використовуючи суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність. Відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій ускладнюють нейтралізацію цієї загрози» [2]. Одночасно, інформаційне суспільство формує уявлення про суспільні явища різного порядку, виокремлюється масова свідомість, за допомогою якої можливе спотворення реальності. Актуальною інформаційною загрозою є «мілітаризація кіберпростору та розвиток кіберзброї, що дає можливість приховано проводити кібератаки для підтримки бойових дій і розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі» [3].

Отже, інформаційно-правова характеристика сектору безпеки держави є невід'ємною складовою національної безпеки держави в цілому та окремих її складових. Значущістю ліквідації інформаційних загроз інституціоналізовано окремий напрям безпеки держави – інформаційну безпеку. На доктринальному рівні інформаційна безпека тлумачиться як складник національної безпеки, процес управління загрозами та небезпеками, державними й недержавними інституціями, окремими громадянами, за якого забезпечується інформаційний суверенітет України [4, с. 47].

Національний рівень правового забезпечення інформаційної безпеки в Україні формують численні нормативно-правові акти. Конституційно задекларовано, що «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (ст. 17) [5]. Вказане положення деталізовано Законом України «Про інформацію», який регламентує відносини загального порядку щодо захисту інформації як діяльності, зміст якої формують адміністративні, правові, технічні, організаційні та інші заходи, які

забезпечують цілісність, збереження інформації та відповідний порядок доступу до інформації. Спеціальні положення, що стосуються інформаційної безпеки містяться в Стратегії інформаційної безпеки – програмному документі нормативного характеру, що орієнтовано діятиме до 2025 року.

Зазначимо, що питання забезпечення кібербезпеки виокремлено в окремий напрям національної безпеки держави. Це пов'язано з тим, що: а) якісно кібербезпека є відображенням стану захищеності інформації в кіберпросторі; б) розвиток цифрових технологій призвів до потреб вироблення технічних заходів, які спрямовані на захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах. Специфічний характер об'єктів, на яких спрямовано захист та способів такого захисту прослідковується в профільному нормативному регулюванні та спеціальному інституційному забезпеченні. Таким чином, кібербезпека є самостійною, похідною від інформаційної безпеки складовою безпеки держави, яка виокремилась в результаті розвитку цифрових технологій та поширення використання інформаційно-телекомунікаційних систем для цілей поширення інформації.

Питання виокремлення суб'єктів, яких уповноважено на забезпечення інформаційної безпеки має як теоретичне, так і практичне значення. У цілому система уповноважених суб'єктів складається з державних інституцій, які є регулятивною та безпековою основою розвитку інформаційного суспільства [7]. Первинно, координацію діяльності органів виконавчої влади з метою реалізації та гарантування інформаційної безпеки має здійснювати Рада національної безпеки та оборони України шляхом застосування можливостей Центру протидії дезінформації [6], що є його робочим органом, утвореним відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації».

Іншим спеціально уповноваженим суб'єктом в сфері забезпечення інформаційної безпеки є Національним центром резервування державних інформаційних ресурсів. В сфері системи виконавчої влади до суб'єктів, що уповноважені забезпечувати інформаційну безпеку належать: Кабінет Міністрів України; Міністерство культури та інформаційної політики України; Міністерство закордонних справ України; Міністерство оборони України; Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Крім того, до інституційної системи забезпечення інформаційної безпеки держави може бути віднесено: Службу безпеки України; розвідувальні органи України; наукові та науково-дослідні установи під час забезпечення науково-аналітичного та експертного супроводження процесу формування та реалізації державної інформаційної політики.

Підсумовуючи приходимо до висновку, що інституційна система забезпечення інформаційної безпеки сформована з сукупності уповноважених суб'єктів, яких можна згрупувати залежно від їх правового положення та наявних повноважень в сфері інформаційної безпеки таким чином: 1) державні органи, що уповноважені забезпечувати національну безпеку: Рада національної безпеки та оборони України та створені при ній органи; 2) органи виконавчої влади, які наділені повноваженнями в означеній сфері суспільних відносин: Кабінет Міністрів України, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство оборони України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення; 3) правоохоронні органи: Служба безпеки України та розвідувальні органи України; 4) допоміжні суб'єкти, які можуть здійснювати окрему діяльність, спрямовану на забезпечення інформаційної безпеки (підприємства, установи, організації в частині делегованих повноважень, наукові та науково-дослідні установи, інститути громадянського суспільства). Доцільним є подальше дослідження способів, за допомогою яких забезпечується інформаційна безпека держави.

Література:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України №447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>

4. Харченко Л.С., Ліпкан В.А., Логінов О.В. Інформаційна безпека України: Глосарій / за заг. ред. Р.А. Калюжного. Київ: Текст, 2004. 180 с.

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

7. Тарасенко Н. Доктрина інформаційної безпеки України в оцінках експертів. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL:

АНАЛІЗ Ч. 2 СТ. 481 КПК УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОКРЕМІЙ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

Ренкас А. А.

*аспірантка кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Законодавець, надавши уточнення процедури вручення письмового повідомлення про підозру в ч. 2 ст. 481 КПК України, також зробив одразу декілька важливих уточнень. По-перше, доручення здійснити письмове повідомлення про підозру може бути здійснене лише прокурором, а не слідчим. По-друге, законодавець окремо уточнив, що таке доручення може здійснювати як Генеральний прокурор, так і виконуючий обов'язки Генерального прокурора. Якщо проаналізувати положення ч. 1 ст. 481 КПК України, то можна помітити, що аналогічні зміни були внесені в окремі положення даної статті, але не всі. Так, письмове повідомлення про підозру може здійснюватися виконуючим обов'язки Генерального прокурора народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику (п. 2) та судді Вищого антикорупційного суду (п. 3¹). По відношенню до всіх інших суб'єктів (адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – п. 1, судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України – п. 3, Генеральний прокурор – п. 4) уточнення щодо виконуючого обов'язки відсутні.

Така неоднорідність правового регулювання викликає низку питань. В першу чергу необхідно зазначити, що чинним законодавством не передбачена посада «виконуючий обов'язки Генерального прокурора». Фактично єдина згада такого статусу зазначена в ЗУ «Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України», де в ст. 1 зазначено, що у разі звільнення (відставки) особи, яку призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України, або особи, яку призначає на посаду Верховна Рада України за поданням Президента України, обов'язки звільненої особи тимчасово, але не більше одного місяця, виконує перший заступник (а у разі його відсутності - заступник) цієї посадової особи, призначений конституційно легітимною особою. Таким чином закон опосередковано визначає, що виконуючий обов'язки таких осіб (в тому числі – Генерального прокурора) має ті самі повноваження, що і особа, замість якої він виконує обов'язки.

Такий підхід законодавця є вкрай незрозумілим, адже створює неоднорідність нормативного регулювання. Більше того, якщо проаналізувати всі положення КПК України, в яких є згадка про Генерального прокурора, то в переважній більшості (якщо того дозволяє зміст самої статті), то в більшості випадків законодавець згадує про особу, яка виконує обов'язки Генерального прокурора, ніж навпаки. Можна помітити, що така вказівка обов'язково надається, якщо у відповідну статтю КПК України вноситься зміна (в самій першій редакції КПК України 2012 року немає жодної згадки про особу, яка виконує обов'язки Генерального прокурора). Таким чином можна зробити висновок, що законодавець намагається послідовно вносити зміни до КПК України та робити уточнення щодо функціональних можливостей виконуючого обов'язки Генерального прокурора. Проте такі зміни все одно носять фрагментарний характер, адже вносяться відносно тих статей, відносно яких на практиці виникають проблеми. Зважаючи на те, що кримінальне процесуальне законодавство повинно бути уніфікованим та однаковим у практиці свого застосування, ми підтримуємо позицію, що відповідні зміни мають бути внесені і в інші статті КПК України.

Якщо аналізувати власне порядок вручення письмового повідомлення про підозру окремій категорії осіб, то необхідно наголосити, що процедура такого вручення не буде відрізнятися від процедури вручення письмового повідомлення про підозру «звичайним» суб'єктам. В даному випадку головною є ч. 1 ст. 277 КПК України, відповідно до якої «письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень» [1]. Тобто в першу чергу законодавець наголошує на тому,

що оптимальним способом вручення письмового повідомлення про підозру є його особисте вручення. В інших же випадках законодавець відсилає до положення, яке регулює порядок вручення повідомлень (ч. 3 ст. 111 КПК України), яке, в свою чергу, відсилає до порядку вручення викликів у кримінальному процесі. Таким чином законодавець опосередковано погодився, що письмове повідомлення про підозру може вручатися у ті способи, які передбачені ст. 135 КПК України. І хоча в доктрині такий спосіб письмового вручення повідомлення про підозру досить сильно критикується, практика відносно нормально ставиться до неособистого вручення письмового повідомлення про підозру, хоча це не означає, що ст. 135 КПК України звільняє слідчого чи іншу уповноважену особу від обов'язку якісно виконати свої обов'язки.

Таким чином можливість направлення письмового повідомлення поштою не означає, що прокурор чи інша уповноважена особа може нехтувати обов'язком чітко визначити реальне місце проживання особи, які буде вручено письмове повідомлення про підозру. Проте в даному випадку, незважаючи на наявну судову практику, ми маємо акцентувати увагу на положенні ч. 3 ст. 276 КПК України, де зазначено, що після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав. Якщо ж відбувається вручення письмового повідомлення про підозру, наприклад, поштою, то підозрюваний фактично позбавлений права почути роз'яснення його прав. Аналогічна ситуація стосується і інших способів неособистого вручення. Хоча судді приймають відомості про факт вручення поштового відправлення як належний спосіб вручення письмового повідомлення про підозру, в такий спосіб все одно обмежуються права особи. Особливо це стосується окремої категорії осіб, які користуються додатковими процесуальними гарантіями і яким в першу чергу має бути роз'яснено про такі процесуальні гарантії. Ми не вважаємо, що наявна на даний момент практика неособистого вручення письмового повідомлення про підозру є помилковою, адже в такому випадку забезпечити вручення повідомлення про підозру буде фактично нереально, що суперечить завданням кримінального провадження, які передбачені ст. 2 КПК України. Ми лише наголошуємо на тому, що в кримінальному процесуальному законодавстві має бути уточнено, в якому порядку підозрюваний може розраховувати на роз'яснення його процесуальних прав.

У зв'язку з цим ми пропонуємо ч. 3 ст. 276 КПК України викласти в такий редакції: «Після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав. Якщо письмове повідомлення про підозру було вручено у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень, роз'яснення

прав має відбуватися за першої зустрічі підозрюваного зі слідчим, прокурором або іншою уповноваженою службовою особою після такого вручення».

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-58>

ПОНЯТТЯ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ПРАЦІВНИКІВ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Крейтер А. О.

аспірант

*Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

Ефективна реалізація покладених на Бюро економічної безпеки України функцій та завдань у значній мірі залежить від стану службової дисципліни її працівників, що забезпечується цілим рядом виховних, організаційних, юридичних засобів. Указане досягається у визначеній процесуальній формі – дисциплінарному провадженні.

Провадження щодо дисциплінарних проступків відіграє важливу роль у галузях трудового, адміністративного права та державного управління, виконуючи комплекс важливих функцій щодо профілактики правопорушень, дотримання службової та трудової дисципліни, припинення дисциплінарних порушень, а також поновлення порушених прав та відшкодування шкоди, заохочення за сумлінну працю [1, с. 29].

Реалізація дисциплінарної відповідальності вимагає правового механізму, системи процесуальних дій, якими виступає дисциплінарне провадження. Розглядаючи зазначене поняття та зважаючи на його належність як до трудового так і до адміністративного права, варто зазначити, що найбільший розвиток воно отримало саме у сфері державного управління, яка регулюється нормами адміністративного права, а також реалізується шляхом застосування процесуальних норм [1, с. 46].

Дисциплінарне провадження – це процесуальна форма встановлення компетентним органом порушення трудової дисципліни та наступне

винесення рішення з цього питання. Дисциплінарне провадження характеризується стадійністю та має окрему процедуру кожної із стадій [2, с. 353].

Пізнавальними є погляди на дисциплінарні провадження в органах поліції С.С. Шоптенко, яка зазначає, що їх можна визначити як регламентовану законодавством діяльність уповноважених посадових осіб щодо розгляду та вирішення індивідуально-конкретних справ про вчинення підлеглим працівником дисциплінарного проступку та наступне притягнення його до дисциплінарної відповідальності, встановлення й усунення причин і умов, що сприяли вчиненню такого проступку [3, с. 455].

Указаного визначення автор дійшов у результаті аналізу поглядів вчених С.Гончарука, С. Подкопаєва. Так, С. Гончарук під дисциплінарним провадженням розглядає правовий порядок застосування компетентними органами, їх посадовими особами дисциплінарних стягнень до порушників трудової та службової дисципліни [4, с. 126]. С. Подкопаєв зазначає, що дисциплінарне провадження – це цілий ряд взаємозумовлених і взаємопов'язаних процесуальних дій суб'єктів дисциплінарної влади щодо розгляду й наступного вирішення питання про дисциплінарні проступки [5, с. 283].

Зауважимо, що порядок реалізації дисциплінарних проваджень щодо працівників Бюро економічної безпеки України реалізується, в основному, на підставі норм Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», Закону України «Про державну службу», Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України», Кодексу законів про працю України (дисциплінарні провадження щодо працівників Бюро економічної безпеки України, які не мають спеціальних звань та не відносяться до державних службовців регулюються лише цим кодексом), Положення про дисциплінарну комісію Бюро економічної безпеки України, затверджене Наказом Бюро економічної безпеки України № 15 від 24 січня 2022 року тощо. Хоча вказані нормативні документи не розкривають поняття дисциплінарного провадження, проте дозволяють зрозуміти їх зміст та поняття.

Так, відповідно до ст. 36 Закону України «Про бюро економічної безпеки України», для розгляду питань застосування дисциплінарних стягнень до осіб, які мають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України, утворюється дисциплінарна комісія у складі 7 осіб. Дисциплінарна комісія на підставі службового розслідування складає висновок про наявність чи відсутність у діях працівника Бюро економічної безпеки України дисциплінарного проступку та підстав для його притягнення до дисциплінарної відповідальності з визначенням рекомендованого виду дисциплінарного стягнення.

Дисциплінарний статут національної поліції України, затверджений Законом України від № 2337-VIII від 15 березня 2018 року, визначає

правила проведення службового розслідування, накладення стягнення, строки їх дії та застосування, оскарження тощо.

Закон України «Про державну службу» визначає порядок здійснення дисциплінарного провадження, прийняття рішення про накладення дисциплінарного стягнення чи закриття дисциплінарного провадження, гарантує право на ознайомлення з матеріалами дисциплінарної справи, оскарження рішення про накладення стягнення тощо.

Положення про дисциплінарну комісію Бюро економічної безпеки України, затверджене Наказом Бюро економічної безпеки України № 15 від 24 січня 2022 року, визначає, що дисциплінарна комісія забезпечує організацію та проведення службових розслідувань для встановлення наявності чи відсутності у діях особи, яка має спеціальне звання БЕБ дисциплінарного проступку та підстав для його притягнення до дисциплінарної відповідальності з визначенням рекомендованого виду дисциплінарного стягнення.

Отже, дисциплінарне провадження працівників Бюро економічної безпеки України – це процесуальна форма розгляду та вирішення дисциплінарної справи щодо вчиненого працівником Бюро економічної безпеки України проступку.

Література:

1. Медведенко Н.В., Медведенко С.В., Ковальова О.В. Правові та організаційні засади дисциплінарного провадження в органах Національної поліції України: монографія. Одеса : Видавець Букаєв В.В., 2019. 223 с.

2. Ковальов С. С. Поняття та особливості дисциплінарного провадження: принципи, суб'єкти, стадії. *Форум права*. 2012. № 2. С. 352–357 URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2012_2_53

3. Шоптенко С. С. Дисциплінарні провадження в Національній поліції України: зміст та особливості реалізації. *Форум права*. 2017. № 5. С. 454–459. URL: <http://forumprava.pp.ua/files/454-459-2017-5-----71-.pdf>

4. Гончарук С. Т. Адміністративне право України : навчальний посібник. К. : Вид-во НАВСУ, 2000. 240 с.

5. Статус судді: питання теорії та практики : монографія / [Л. М. Москвич, С. В. Подкопаєв, С. В. Прилуцький]. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2004. 360 с.

**ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД
ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРОРСЬКОГО
САМОВРЯДУВАННЯ ТА ОРГАНІВ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ
ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ**

Варга Ю. Ю.

*аспірант кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна*

Організаційно-правові засади діяльності органів, що забезпечують діяльність прокуратури, а насамперед органів, що здійснюють дисциплінарне провадження – характеризуються недосконалістю нормативно-правового регулювання, нечіткістю формулювань, термінологічною плутаниною, невизначеністю багатьох ключових інститутів, процедур, повноважень. На наш погляд, на сьогодні організаційно-правові засади діяльності органів, що забезпечують діяльність прокуратури загалом, та органу, що здійснює дисциплінарне провадження, зокрема – перебувають не просто на етапі свого удосконалення, а на етапі свого становлення та розроблення. Саме тому у правовому регулюванні зазначеного питання досить багато аспектів, які слід врегулювати, наявні численні прогалини, взагалі не передбачені чинним законодавством інститути та процедури, регламентація яких є невід’ємним та нагальним етапом у становленні ефективної системи органів, що забезпечують діяльність прокуратури.

О. Литвак та П. Шумський в цілому аналізуючи проблеми запровадження в Україні новел Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 №1697-VII, відзначають, що передусім потрібно виробити державницький та системний підхід до проблеми реформування прокуратури, а не щодо кількості повноважень того чи іншого правоохоронного органу [1, с. 9].

Окремі науковці зауважили на недоліках правового регулювання діяльності органів прокурорського самоврядування. Зокрема, Н.О. Д’яченко зауважила, що незважаючи на таку детальну на перший погляд регламентацію статусу й загальних питань діяльності органів прокурорського самоврядування на рівні Закону та актів самих органів прокурорського самоврядування, варто звернути увагу на моменти, які надалі ще потребують корегування або деталізації. Так, не зменшуючи

значення запровадження самоврядування для прокурорів, вчена запропонувала відредагувати поняття цього явища, оскільки не можна обмежувати питання прокурорського самоврядування лише вирішенням внутрішніх питань. Рада прокурорів України, на думку Н.О. Д'яченко, може представляти інтереси прокурорів у відносинах з іншими державними органами, а це вже виходить за межі «внутрішніх питань». Потребують свого доопрацювання прийняті й затверджені Регламент і Положення для більшої відкритості та детальної регламентації порядку роботи Всеукраїнської конференції працівників прокуратури, Ради прокурорів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів [2, с. 187].

Є.А. Безкровний зазначив, що Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року на Раду прокурорів України покладено розгляд виокремленої категорії звернень, а саме: звернень прокурорів та інших повідомлень про загрозу незалежності прокурорів. Зазначаючи про інше повідомлення щодо загрози незалежності прокурорів, законодавець фактично не розкрив питання про суб'єктів їх подання. Безперечно, є всі підстави стверджувати, що такі повідомлення, згідно із положенням статті 71 цього Закону, можуть виходити від прокурорів, оскільки вони вже наділені правом на такі звернення. Водночас варто доповнити наведену правову норму положенням щодо надання права на звернення до Ради прокурорів України із повідомленням про загрозу незалежності прокурорів кожному, кому відомі такі факти. Доцільно також закріпити на нормативно-правовому рівні механізм проведення Радою прокурорів України перевірок за зверненнями прокурорів та іншими повідомленнями про загрозу їх незалежності [3, с. 39].

Виявлені проблеми організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури, на наш погляд, доцільно проаналізувати за сферами їх виникнення та характером прояву:

- 1) концептуально-змістові проблеми;
- 2) проблеми у застосуванні нормопроектувальної техніки;
- 3) прогалини у законодавчому регулюванні;
- 4) колізії у законодавчому регулюванні.

Концептуально-змістові проблеми організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури – це найбільш загальні недоліки, які впливають на виникнення інших недосконалостей правового регулювання у досліджуваній сфері. Серед них можна навести:

- 1) відсутність єдиної цілісної концепції органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури як інституцій, яка би була науково та практично обгрунтованою, на ґрунті

якої було би розроблено системний підхід до новелізації чинного законодавства, що регулює діяльність прокуратури;

2) не вирішеними на сьогодні є такі концептуальні питання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури: а) питання ключових функцій та призначення відповідних органів; б) структура органів, що забезпечують діяльність прокуратури – не визначено, які саме органи та за якими напрямками здійснюють забезпечення діяльності прокуратури; в) парадигма діяльності Тренінгового центру прокурорів України, його взаємодія з представниками інших правничих професій, громадськістю;

3) як у доктрині, так і на нормативно-правовому рівні не вирішено та, відповідно, і не належно врегульованою є проблематика введення у персональний склад органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури, представників інших органів державної влади, інших правничих процесій, представників наукової спільноти, громадськості. Адже така практика є доволі усталеною для багатьох розвинених держав світу.

Наступними нами визначені проблеми у застосуванні нормопроєктувальної техніки у здійсненні правового регулювання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури. Наприклад, проявами таких недоліків є те, що у Законі України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, у нормах, якими регламентується діяльність органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури, порушено принцип правової визначеності, допускаються багаторазові нечіткі та неоднозначні формулювання.

Розкриваючи групу проблем, які нами визначені як прогалини у правовому регулюванні організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури, зауважимо, що їх доволі багато. Брак системного підходу у формуванні нормативного матеріалу у досліджуваній сфері правового регулювання, відсутність єдиної концепції та стратегії подальшого удосконалення діяльності наведених органів обумовлюють неспроможність наявного чинного законодавства охопити та комплексно врегулювати усі необхідні питання діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури.

Однією із найбільш гострих та неналежно врегульованих на сьогодні колізій правовому регулюванні досліджуваної сфери є регламентація організаційно-правових засад діяльності органу, що здійснює

дисциплінарне провадження. Так, двома нормативно-правовими актами, що мають однакову юридичну силу, визначено різні процедури утворення органу, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно прокурорів, відмінні положення щодо його діяльності, кадрового складу та правового статусу. Такий стан правового регулювання досить важливої та гостро актуальної сфери діяльності прокуратури – притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів є незадовільним. Адже в такому випадку насамперед не виконуються міжнародні зобов'язання України щодо реформування публічного адміністрування, запровадження у національній судовій системі та суміжних інститутах загальновизнаних стандартів їх діяльності.

Висновки. Проаналізований матеріал наводить на висновок про те, що така низька якість законодавства у зазначеній сфері, численні прогалини, проблеми правового регулювання за різним характером та рівнями прояву у нормативному матеріалі свідчать насамперед про відсутність системного підходу до інституціоналізації органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури. Саме тому вирішення таких проблем та удосконалення організаційно-правових засад діяльності наведених суб'єктів потребує комплексного підходу, формування чіткої концепції побудови таких органів, науково-теоретичного осмислення призначення таких органів та чіткої структури їх повноважень, правового статусу, принципів та процедур діяльності.

Література:

1. Литвак О., Шумський П. Проблеми впровадження Закону України "Про прокуратуру" від 14 жовтня 2014 року. Вісник Національної академії прокуратури України. 2015. № 1. С. 5-10.
2. Д'яченко Н. О. Нормативне регулювання прокурорського самоврядування в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 5. Том 2. С. 185-189.
3. Безкровний Є. А. Мета прокурорського самоврядування крізь призму європейського законодавства. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. № 1(77), с. 37-44.

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Горобець Є. В.

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Будь-яка форма діяльності спрямовується на конкретний об'єкт, явище або процес, як правило з метою впливу на нього задля досягнення відповідних трансформацій та якісно нових показників їх розвитку. Не є виключенням і оперативно-розшукова діяльність. Аналіз наукових джерел свідчить, на доктринальному рівні, використовуються різні підходи щодо визначення сутності, меж останньої у функціональній системі кримінальної юстиції.

Разом із тим, зауважимо, що формуючи відповідні визначення дослідники уникають чіткого визначення об'єкта на який спрямована оперативно-розшукова діяльність. Значним чином це пов'язано із тим, що сформульоване у ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначення також уникає вказівки на її безпосередній об'єкт, акцентуючи увагу на її основних структурних елементах. Водночас, виокремлюючи об'єкт спрямованості оперативно-розшукової діяльності слушно звернути увагу на її завдання, які визначені у ст. 1 відповідного закону. Так, аналіз вказаних норм свідчить, що основними об'єктами оперативно-розшукової діяльності є:

по-перше, протиправні діяння окремих груп або осіб, відповідальність за які передбачена КК України. У контексті цього, слушно зауважити, що вивчення матеріалів практики свідчить, що не усі протиправні діяння є об'єктами оперативно-розшукової діяльності, оскільки у практичній площині остання спрямовується на протиправні діяння, котрі: а) відносяться до категорії тяжких чи особливо тяжких злочинів; б) вчиняються в організованих формах; в) виявлення, припинення та подальше розслідування яких передбачає обов'язкове залучення негласних сил та засобів. Такий підхід видається виправданим, оскільки злочини, вчинені в умовах очевидності, з раптовим умислом та без попереднього готування лише в окремих випадках потребують залучення оперативно-розшукових підрозділів, як правило, для здійснення розшуку осіб, які переховуються від кримінального переслідування.

по-друге, розвідувально-підбивна діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій. Щодо такого об'єкта, то звернімо увагу, що він є характерним для оперативно-розшукової діяльності окремих суб'єктів ОРД, і не завжди пов'язаний із подальшим початком кримінального провадження та здійснення кримінального переслідування окремих осіб.

по-третьє, інтереси кримінального судочинства;

по-четверте, безпека громадян, суспільства і держави.

Безумовно з концептуальної точки зору виокремлення таких об'єктів є доволі умовним, оскільки усі вони перебувають у тісних залежностях між собою, а такий підхід має пізнавально-методологічний характер.

Серед визначених об'єктів оперативно-розшукової діяльності у межах нашого дослідження найбільший інтерес становить категорія «інтереси кримінального судочинства» як об'єкт функціональної спрямованості роботи оперативних підрозділів. Аналізуючи «інтереси кримінального судочинства» крізь призму діяльності оперативних підрозділів, слід звернути увагу, що безпосередньо КПК України не дає тлумачення вказаній категорії, що потребує звернення до доктрини кримінального процесуального права для визначення: а) сутності кримінального судочинства; б) меж кримінального судочинства; в) основних структурних елементів кримінального судочинства. Аналіз наукових джерел свідчить про ототожнення вченими категорій «кримінальне судочинство» та «кримінальне провадження». Так, зважаючи на викладене, можна відзначити, що у кореляції із кримінальним провадженням як відповідною формою процесуальної діяльності об'єктами оперативно-розшукового забезпечення є: *по-перше*, досудове розслідування; *по-друге*, судовий розгляд кримінальних проваджень; *по-третьє*, інші процесуальні дії, які вчиняються уповноваженими суб'єктами у зв'язку із вчиненням діяння передбаченого законом про кримінальну відповідальність. Наголосимо, що у межах представленого дослідження основний акцент нами зміщується саме на аналізі досудового розслідування, як складової частини кримінального провадження, яка є об'єктом оперативно-розшукового забезпечення. Так, у відповідності до ст.3 КПК України досудове розслідування - стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження. Не заперечуючи вказане визначення

запропоноване у КПК України, слушно відзначити, що воно не відображає усі складові досудового розслідування і, фактично, визначає його крізь призму відповідної стадії кримінального провадження акцентуючи увагу на хронологічних аспектах та формах його початку та закінчення. Саме тому, вважаємо слушним проаналізувати й інші не нормативні підходи щодо сутності «розслідування», які вироблені, й у криміналістичній доктрині. Як відзначає В.В. Тищенко, розслідування як складна динамічна система спрямоване на вирішення комплексного пізнавального завдання – установлення повної й об'єктивної картини події, що відбулася, і розкриття злочину. Таке завдання виконується за допомогою відповідної організації і засобів управління слідчою діяльністю. У той же час, розслідування пов'язане із значними труднощами, тому що являє собою систему діяльності слідчого і багатьох взаємодіючих з ним осіб та установ, яка часто здійснюється в умовах дефіциту, суперечливості та невизначеності інформації, постійно виникаючих проблемних ситуацій, протидії з боку злочинців та інших зацікавлених осіб, обмеження в часі, а також лімітована приписами правових норм[1].

Підтримуючи такий підхід, перш за все необхідно наголосити, що розслідування це, перш за все система діяльності відповідного уповноваженого суб'єкта, яка включає відповідні структурні елементи, котрі можуть виступати об'єктами оперативно-розшукового забезпечення із різним рівнем інтенсивності у залежності від: категорії кримінального провадження; початкової слідчої ситуації та подальших слідчих ситуацій розслідування, а також інших об'єктивних чинників, кількість яких є необмеженою і, які, суттєво впливають на здійснення досудового розслідування.

Аналізуючи розслідування крізь призму системного підходу, на нашу думку, можна виокремити три складових, які утворюють вказану систему, характеризуються відносним рівнем автономності, але, у той же час, перебувають у тісних залежностях між собою, зокрема:

по-перше, процесуальна складова розслідування, яка передбачає вчинення уповноваженим суб'єктом дій, які визначенні КПК України для досягнення мети кримінального судочинства;

по-друге, організаційна складова розслідування, яка у загальному вигляді передбачає діяльність слідчого щодо управління процесом розслідування та прийняття відповідних управлінських рішень, що буде детальніше проаналізовано нами у подальшому;

по-третє, тактична складова розслідування, яка передбачає використання відповідних тактичних прийомів, рекомендацій, методів та операцій, які чітко не визначенні нормами чинного законодавства, але

не суперечать усталеній практиці кримінального переслідування та не порушують гарантовані права і свободи людини та громадянина.

Частково підсумовуючи, необхідно відзначити, що усі визначені структурні елементи розслідування є об'єктами оперативно-розшукового забезпечення. Водночас, найінтенсивніше оперативно-розшукове забезпечення спрямовується на організаційну та тактичну складову розслідування.

Література:

1. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса.: Фенікс. 2007. 260 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-61>

СТРУКТУРА ТА ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Луцюк Р. П.

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Опираючись на вихідні положення гносеології, на нашу думку, можна зробити твердження, що розслідування будь-якої категорії кримінальних проваджень є процесом пізнання конкретного об'єкта та/або системи фактів об'єктивної дійсності. Аналіз філософських джерел свідчить, що спектр об'єктів пізнання є доволі широким та не усі з них є актуальні для вказаного процесу у межах діяльності системи кримінальної юстиції та наук кримінально-правового циклу.

Ми солідаризуємось із позицією професора В.В. Тіщенка, який відзначає, що розслідування являє собою складну багатофункціональну діяльність, спрямовану, насамперед, на встановлення сутності розслідуваної події, її осіб, яким було завдано фізичної, моральної та матеріальної шкоди. У розслідуванні можна виділити інформаційно-пізнавальний, інформаційно-пошуковий, процесуально-посвідчуваний, організаційно-управлінський, психологічний, технологічний, евристичний та інші аспекти діяльності. Кожен із них заслуговує на окремий аналіз. У практичній діяльності слідчого важливо не тільки

усвідомити значущість кожного із названих аспектів, але й уміти правильно об'єднувати їх в єдиний комплекс системно-діяльнісного і правового підходів у процесі розслідування по кожному кримінальному провадженні[3].

На нашу думку, базуючись на міждисциплінарному підході кримінально-процесуальне пізнання необхідно розуміти у широкому значенні як інформаційно-аналітичну та фіксуючу діяльність уповноваженого суб'єкта сторони обвинувачення об'єктом якої є відповідна кримінально-релевантна подія чи система таких подій, які утворюють логічну єдність, а також інші об'єкти, які опосередковано відносяться до такої події з метою планування розслідування, прийняття виважених організаційно-тактичних рішень, забезпечення повного та об'єктивного процесу доказування та застосування необхідних кримінальних процесуальних заходів та засобів з метою досягнення завдань кримінального судочинства.

Продовжуючи використання міждисциплінарного підходу, на нашу думку, можна виокремити такі види кримінального процесуального пізнання:

по-перше, ретроспективне пізнання, для якого є характерним пізнання відповідних процесів, які мали місце у минулому та здійснення його на основі теорії відображення будь-яких форм людської діяльності у матеріальному світі. Принагідно наголосити, що такий вид кримінального процесуального пізнання є найпоширенішим у межах розслідування більшості кримінальних проваджень, що значним чином пов'язано із специфікою організації роботи органів кримінальної юстиції, яка загалом орієнтована на реагування щодо вчинених кримінальних правопорушень. У той же час, необхідно відзначити, що окремі науковці доволі категорично виокремлюють ретроспективне пізнання як фактично єдине можливе у кримінальному провадженні. Так, О.В. Ковальова відзначає, що «інформаційно-пізнавальна діяльність сторони кримінального провадження завжди має ретроспективний характер, що зумовлено тим фактом, що нею сприймається інформація про обставини суспільно небезпечного діяння, що було вчинено деякий (іноді – достатньо тривалий) час тому. Це значно ускладнює сприйняття фактів та подій об'єктивної реальності, що пояснює необхідність застосування слідчим/ дізнавачем специфічних методів та методик розслідування, достатніх для пошуку та використання юридично значущої інформації. Основні обставини кримінального правопорушення встановлюються виключно за його слідами, які стають доказами[1].

по-друге, безпосереднє кримінальне процесуальне пізнання, яке здійснюється відповідним суб'єктом у режимі реального часу. Для

такого виду пізнання характерним є: а) використання специфічних засобів, зокрема й окремих різновидів негласних слідчих (розшукових) дій, які забезпечують можливість такого пізнання; б) об'єктом такого пізнання є триваюча злочинна діяльність, її окремі складові, а також процеси дотичні до злочинної діяльності, яка розслідується;

по-третє, перспективне чи прогностичне пізнання для якого характерною є значна аналітична компонента, оскільки за рахунок пізнання уже існуючих даних формуються аналітичні прогнози та моделі щодо: а) можливості продовження злочинної діяльності особами, які притягуються до кримінальної відповідальності у межах конкретного кримінального провадження; б) потенційно можлива лінія поведінки учасників кримінального провадження, яка може вплинути на сформовану слідчим стратегію розслідування; в) планування потенційних заходів щодо захисту уже зібраної доказової бази; г) оцінка ризиків активної протидії розслідуванню, зокрема й використання корумпованих зав'язків. Необхідно також звернути увагу, що особливе місце у перспективному моделюванні, як складовій частині розслідування має процедура прийняття тактичних рішень, під яким розуміється визначення слідчим лінії поведінки у конкретній ситуації. Процедура ухвалення тактичного рішення – складний вольовий акт, у якому синтезуються знання й досвід, уміння чітко визначати мету діяльності й оцінити ситуацію[2].

Продовжуючи аналіз необхідно з'ясувати сутність центрального об'єкта кримінального процесуального пізнання. Аналіз наукових джерел, свідчить, що фокусуючи увагу загальному об'єкті пізнання у межах кримінального провадження дослідники першочергово апелюють до категорій «злочин» та «кримінальне правопорушення». Не заперечуючи категорично таких підхід, вважаємо за необхідне уже ж таки частково відійти від нього, зважаючи на те що складовою предмету нашого дослідження є дорожньо-транспортні події. Так, на нашу думку, початковим об'єктом кримінального процесуального пізнання є *кримінально-релевантна подія під якою необхідно розуміти подію, яка на момент її початкового пізнання слідчим не характеризується категорично визначеними ознаками щодо її криміногенного характеру*. Закономірно, зважаючи на матеріали практики, стверджувати, що на момент виявлення конкретної події, яка у подальшому може бути кваліфікована як конкретний вид кримінального правопорушення, вчиненого, як правило, з необережності у суб'єкта, який здійснив кримінальне переслідування не має чіткого уявлення та сформованого внутрішнього переконання щодо сутності події, значним чином за рахунок: а) чинника обмеженості початкової інформації; б) необхідності системної аналітичної роботи щодо встановлення взаємозв'язків між

окремими елементами події, які лише за їх прямої наявності утворюють відповідне кримінальне правопорушення, наприклад встановлення взаємозв'язків між такими фактами: дії водія згідно вимог правил дорожнього руху – дії пішохода згідно правил дорожнього руху – обстановка у межах якої відбулась подія – дії водія щодо уникнення наслідків (наїзду на пішохода). Звернімо увагу, що опрацьовані нами кримінальні провадження щодо розслідування дорожньо-транспортних подій свідчать, що у більшості з них початкові слідчі (розшукові) дії були спрямовані саме на пізнання сутності кримінально-релевантної події, за відсутності у слідчого внутрішнього переконання чи достатньої інформації щодо характеристики події як злочину передбаченого ст. 286 КК України.

Література:

1. Ковальова О.В. Інформаційна парадигма досудового розслідування в Україні: теоретико-прикладний аспект: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2022. 320 с.
2. Лукашевич В.Г., Юнацький О.В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого: монографія. Київ: КНТ. 2008. 184 с.
3. Тіщенко В.В. Технологія та евристика як складові пізнавальної діяльності у розслідуванні. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. Спеціальний випуск №2. С. 188-194.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-62>

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ МІЖ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

Ільницький Р. Є.

*аспірант кафедри приватного права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Київська обл., Україна*

Дисциплінарна відповідальність настає внаслідок вчинення дисциплінарного проступку. Для того, щоб працівник був притягнутий до дисциплінарної відповідальності, необхідно, щоб на нього була подана скарга.

Дисциплінарний проступок є трудовим діянням і полягає у вчиненні з вини працівника дії або бездіяльності, якою він порушує правові норми, правила внутрішнього трудового розпорядку, індивідуальний трудовий договір або чинний колективний трудовий договір, а також накази і розпорядження керівників, які стоять вище за ієрархією підпорядкованості. Таким чином, ми бачимо, що дисциплінарна відповідальність, хоча і схожа за режимом та умовами на деліктну, має договірний характер, що випливає з того, що укладення трудового договору передбачає ієрархічну підпорядкованість роботодавцю, як об'єктивну умову організації ефективності праці. Оскільки ієрархічна підпорядкованість випливає з укладення індивідуального трудового договору, вона також є правовою основою для повноважень органів управління роботодавця застосовувати дисциплінарні санкції до працівників у зв'язку з їхніми трудовими відносинами.

Важливо наголосити на особливості дисциплінарної відповідальності наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників, має бути розуміння і розмежування між дисциплінарною відповідальністю та відповідальністю за порушення правил етики та професійної деонтології. На жаль, ми маємо констатувати про відсутність такого розмежування у національному законодавстві, на відміну від практики зарубіжних країн.

Водночас, необхідно акцентувати увагу, що окремих положень в Законі України «Про вищу освіту» № 1556-VII [1] щодо дисциплінарної відповідальності працівників закладів вищої освіти немає. І якщо характеризувати види дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватися до працівників сфери вищої освіти, то необхідно виходити із положень статті 147 Кодексу законів про працю України, тобто догана та звільнення.

Наприклад, досвід Румунії демонструє, що в їх законодавстві є чітке розмежування між дисциплінарною відповідальністю та відповідальністю за порушення правил етики та професійної деонтології. Для цих двох видів відповідальності існують різні правила, з різними процедурами (різні комісії з розслідування, з різною компетенцією), з різними санкціями, про це свідчить Закон «Про вищу освіту» № 199/2023 (далі – Закону № 199/2023) [2].

Проаналізуємо для розуміння різниці нормативні положення. Так, об'єкт дисциплінарного проступку – шкода суспільним трудовим відносинам у зв'язку з порушенням дисциплінарних правил, специфічних для викладацької діяльності в університетах (регулюються та охороняються як на загальному рівні спеціальним законом п. 2 ст. 175 Закону № 199/2023, так і на конкретному рівні колективним трудовим договором, індивідуальним трудовим договором, правилами

внутрішнього розпорядку та іншими нормативними актами університету, наказами та правовими положеннями ієрархічних керівників) [3].

У свою чергу об'єктом порушення від етичних норм – шкода суспільним відносинам щодо поведінки у сфері праці, що стосуються міжособистісних відносин, відповідно відносин між викладачем і студентом, а також шкода суспільним відносинам щодо науково-дослідної та видавничої діяльності викладачів (шляхом недотримання правил цитування та самоцитування, що призводить до дій інтелектуальної крадіжки, яку називають плагіат)ю

Об'єктивна сторона дисциплінарного проступку являє собою діяння, пов'язане з роботою, діяння, яке підпадає під ознаки договірної та дисциплінарного проступку. А об'єктивна сторона порушення етичних норм – являє собою діяння, пов'язане з роботою, діяння, що підпадає під ознаки протиправної поведінки та неправомірної публікаційної діяльності (остання діяльність, необхідна для професійного просування за вченими званнями, є частиною трудової норми викладачів та дослідників, будучи водночас особистою та індивідуальною).

Щодо суб'єкту дисциплінарного проступку, то це може бути лише науковий, науково-педагогічний та педагогічний працівник, який набуває цієї якості шляхом укладення індивідуального трудового договору (контракту). Суб'єктом порушення від етичних норм може бути науковий, науково-педагогічний, педагогічний персонал, в частині взаємодії між ними та студентами, відповідно міжособистісних взаємодій, а також допоміжний педагогічний персонал (категорія працівників системи освіти, які допомагають навчальному процесу, вступаючи в прямий/опосередкований контакт зі студентами). Водночас, також на основі договірних відносин (договору про навчання), він стає суб'єктом відповідальності за відхилення від етичних норм і перед студентом, у міжособистісних відносинах між ними та у відносинах з викладачами.

Суб'єктивна ж сторона стосується ступеня вини, оскільки це є важливим аспектом при застосуванні дисциплінарного стягнення. Схожа ситуація, коли йде мова про порушення етичних норм, що суб'єктивна сторона стосується ступеня вини, оскільки це важливий аспект в індивідуалізації застосованої санкції.

Треба наголосити на тому, що на відміну від законодавства України, законодавство Румунії передбачає дисциплінарні санкції, зокрема ч. 4 ст. 175, які можуть бути застосовані до науково-педагогічних працівників, вони чітко та вичерпно регламентовані:

а) письмове попередження;

б) зменшення до 20% посадового окладу на максимальний строк до 2 років;

в) призупинення на визначений строк, але не більше ніж на 5 років, права брати участь у конкурсі на заміщення вищої викладацької посади або керівної посади, а також членства у спеціалізованих учених радах з підготовки здобувачів вищої освіти.

Таким чином, досвід Румунії є надзвичайно цінним для вивчення, оскільки питання дисциплінарної відповідальності працівників у сфері освіти і науки в Україні має багато питань та прогалин. Відсутність спеціальних норм, неадекватне застосування положень Кодексу законів про працю України до не дисциплінарних порушень працівників закладів освіти призводить до зловживань, порушення прав та збільшення судових позовів з порушеної проблеми.

Література:

1. Про вищу освіту: закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

2. Law no. 199/2023 [Legea învațământului superior nr. 199/2023], published in Official Monitor, Part I, No. 614/2023.

3. Manea, Laura. (2024). The Disciplinary Liability of Teaching Staff from Romanian Universities in the New Regulation of the Legislation on Higher Education from 2023. Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series VII Social Sciences Law. 277-282. 10.31926/but.ssl.2023.16.65.2.15.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-63>

ЩОДО ПИТАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ

Тищенко С. І.

*аспірант кафедри приватного права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Київська обл., Україна*

Визначення інтеграції ринку праці значною мірою залежить від того, що являє собою «ринок праці». Абстрактно можна сказати, що ринок праці – це відносно автономний ринок, на якому фактори, що визначають попит та пропозицію праці, є спільними; знову ж таки, суто теоретично (і статично), рівновага між попитом та пропозицією призведе до єдиного рівня заробітної плати та рівня зайнятості на всьому ринку

праці. Тоді інтеграція відображала б злиття двох ринків праці з різними наборами детермінант попиту і пропозиції та потенційно різними індикаторами ринку праці (зокрема, заробітною платою і рівнем зайнятості), в результаті чого утворився б новий єдиний ринок, динаміка і характеристики якого були б незмінними на всьому протязі.

У реальному світі цього ніколи не відбувається. По-перше, «робоча сила» не є однорідним фактором виробництва, а складається з низки груп робочої сили, які можна класифікувати різними способами (кваліфіковані-некваліфіковані, різні групи навичок, іноземці-громадяни, статеві-вікові групи тощо), які мають загалом схожі поведінкові характеристики.

По-друге, згідно з наведеним вище визначенням, ринки праці можуть функціонувати на різних рівнях, що перетинаються: від субпідприємницького до наднаціонального.

Таким чином, вивчаючи досвід зарубіжних країн, маємо констатувати, що навіть Сполучені Штати Америки, країна, ринок праці якої найчастіше протиставляють Європейському Союзу, складається з декількох різних ринків праці на рівні компаній, місцевих, регіональних і національних ринків праці, що призводить до незначної однорідності показників зайнятості для країни в цілому. Як наслідок, не тільки динаміка цих різних ринків - і їхні вимірювані результати - є фрагментарними, але й мережа взаємозв'язків є досить розгалуженою, що ускладнює виявлення чітко визначених детермінант попиту та пропозиції для будь-якого конкретного ринку праці [1].

Теоретичні підходи до поведінки на ринку праці (та інтеграції) визнали методологічні та дефініційні проблеми і зосередилися на процесах змін на ринках праці. Як наслідок, моделі інтеграції використовуються для вивчення напряму змін на ринках праці - зокрема, чи відбувається конвергенція або дивергенція ключових індикаторів зайнятості. Що стосується національних ринків, то вони також досліджують детермінанти, які розділяють ці ринки, і те, якою мірою їх усунення - або стандартизація - призводить до виникнення єдиного ринку. Принципові відмінності в основних теоретичних підходах до інтеграції ринків праці полягають у тому, які національні детермінанти та варіації використовуються.

Так, первісна модель інтеграції ринків праці - теорія Хекшера-Оліна-Самуельсона [2] - ґрунтується на відмінностях у структурі промисловості та їхньому впливі на торгівлю; хоча торгівля є фундаментальною для основних моделей, пізніші підходи включали інші національні відмінності, такі як різний рівень технологій та здатність підприємств досягати економії на масштабах виробництва.

У більшості моделей [3] торгівля розглядається як найважливіший фактор. Дійсно, теоретичний аналіз взаємозв'язку між торгівлею та ринком праці зазвичай підкреслює, наскільки тісно вони можуть бути пов'язані між собою.

По-перше, вони справляють сильний вплив на розвиток один одного: так само, як існуючі структури ринків праці можуть визначати торговельні зв'язки між країнами, коли ці зв'язки змінюються - наприклад, через усунення торговельних бар'єрів - вони, в свою чергу, формують загальний рівень, розподіл і ціну робочої сили на національних ринках.

По-друге, теоретичні моделі показали, як потоки товарів і факторів, таких як робоча сила, можуть виступати в якості заміників один одного.

Таким чином, дослідження порушеного питання важливе в аспекті інтеграції з точки зору рівнів зайнятості та безробіття, ставок заробітної плати та продуктивності на національних рівнях.

Література:

1. Dunning, J. (1997) 'The European Internal Market programme and inbound foreign direct investment', *Journal of Common Market Studies*, 35, pp.1-30.
2. Ehrenberg, R. (1994) *Labor Markets and Integrating National Economies*, The Brookings Institutions, Washington, DC
3. El-Agraa, A. (1998) 'Measuring the impact of economic integration' in El-Agraa, A. (ed.) *The European Union: History, Institutions, Economics and Policies*, 5th edition, Prentice Hall Europe, London.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-64>

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ГЕНДЕР» ТА «СТАТЬ»: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Кравченко О. С.

*здобувач Науково-дослідного інституту публічного права
Київ, Україна*

Реалізація принципу рівності не має залежати від статі особи, або від її гендеру, тлумачення змісту якого і досі відбувається на засадах наукової полеміки та дискусії.

Термін «стать» пов'язується із термінами «sex» (що з латині перекладається як «стать») та «sek», *що перекладається як «відокремлювати»* [1, с. 199]. Отже, можна сказати, що розуміння статі та переклад його змісту полягає у відмежуванні однієї особи від іншої за фізіологічними ознаками.

Саме такий зміст категорії «стать» закладено відповідно до законодавства країн романо-германської правової системи. Однорідний підхід має розуміння категорії «гендер» у країнах англосаксонської правової системи [2, с. 78].

Застосування категорії «гендер» починається починаючи із другої половини ХХ ст., яке хоча і пов'язується із категорією «стать», але при цьому передусім має розглядатися як соціокультурна категорія, допускаючи право особи обирати свою статеву приналежність, і не розглядаючи її як імператив, що діє від народження. Отже, гендер може розглядатися як соціальна свобода, а стать – як біологічна свобода.

Загальновизнаним є факт, що виникнення гендеру відбулось із використанням його у психологічних дослідженнях, серед яких необхідно виокремити публікацію Роберта Столлера, що була оприлюднена у 1968 р. під назвою «Sex and Gender: on the Development of Masculinity and Feminity». В подальшому підходи, визначені Р.Столлером було підтримано та розширено у публікаціях антропологів, зокрема, Гейла Рубіна, який обґрунтував розуміння гендеру як певної ознаки суспільної діяльності [3, с. 35–38] і є базисом для обґрунтування феміністського руху.

Відмежування статі і гендеру дійсно має враховувати не лише біологічні ознаки та характеристики, але і будуватися на соціальних ознаках здійснення наданих особі прав [4, с. 81].

Таким чином, гендер відноситься до характеристики індивідуума як учасника соціальних (суспільних) відносин, тоді як стать характеризує особу з точки зору її біологічних та фізіологічних ознак.

Тобто гендер є більш широкою категорією, що здатна відобразити не лише біологічні характеристики особи, але і встановлює зміст певної соціальної ролі особи. Гендерна структура особистості відображає її соціальні емоції, її роль у сімейних відносинах, її роль як учасника освітньо-культурного національного простору, що комплексно встановлює її здатність усвідомити свою гендерну ідентичність [5].

А.А. Грибовська розуміє «гендер» як «змодельовану суспільством та підтримувану соціальними інститутами систему цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстом буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі» [6, с. 37].

При цьому гендерна рівність не має розумітися як рівність прав виключно чоловіків та жінок. Гендерна рівність та рівність прав чоловіків та жінок є відмінними категоріями, де перша категорія є більш широкою за своїм змістом, та поглинає останню.

Реалізація гендерної рівності визначається як: юридична рівність осіб, незалежно від розуміння ними своєї статеві приналежності та обраної соціальної ролі; фактична рівність, що полягає у відсутності відмежування механізмів здійснення суб'єктивних можливостей залежно від соціальної та статевої ролі особи; рівнозначність наслідків діяльності особи [7, с. 11-12]. Здійснення гендерної політики має не лише юридичне, соціальне значення, але і має відображати економічні потреби суспільства, що пов'язується із порушенням прав жінок чи осіб, які не мають визначеної статевої приналежності, для доступу до ряду сфер виробництва через неможливість здобуття відповідної професійної чи вищої освіти, через створення перешкод реалізації права особи на охорону здоров'я та інших видів публічних послуг.

Література:

1. Бойко Н. Українсько-давньогрецько-латинський словник. К.: Київський університет, 2012. 271 с.
2. Гендерна політика в системі державного управління : підручник / за заг. ред. М. М. Білинської. Запоріжжя : Друкар. світ, 2011. 132 с.
3. Gayle R. The traffic in women: Notes on the «political economy» of sex. *Toward an Antropology of Women*. N.Y., 1975. P. 157–210
4. Гонюкова Л. В., Педченко Н. С. Сучасний механізм упровадження гендерної політики в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2016. № 2. С. 114–120.
5. Sexual orientation and gender identity as human rights issues in development cooperation / Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit. Bonn : GIZ, 2013. 9 p. URL: http://www.institut-fuer-menschenrechte.de/uploads/tx_commerce/e-info-tool_sexual_orientation_and_gender_identity_as_hr_issues_in_dc.pdf
6. Грибовська А. А. Конституційні засади гендерної рівності в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019. 257 с.
7. Інтегрування гендерного підходу в державну політику України / Т. Е. Василевська та ін. Київ : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. 128 с.

ЗАОХОЧЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ: СИСТЕМНА РЕФОРМА

Козачук Д. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національний університет «Одеська юридична академія»*

Реформа Національної поліції в Україні була сприйнята громадянами з надзвичайним піднесенням, її ефективність й рівень довіри базувався, передусім на повністю оновленому особовому складі. Водночас, майже десятиліття функціонування засвідчує, що потужний мотиваційний поштовх поступово втрачає інерцію, що є цілком природним. Відтак, важливо реформувати систему стимулювання поліцейських, що забезпечить стале зростання ефективності їхньої діяльності.

Нажаль, можна констатувати, що система мотивації в правоохоронних органах у майже незмінному вигляді впроваджена в оновленій поліції. На теперішній час, вона зберігає ключові недоліки бюрократичної системи, що не дозволяють використовувати потенціали заохочувального впливу: непрозорість процедур застосування, відсутність обґрунтованої індивідуалізації, плановість, архаїчність інструментарію, нечіткість корелятивної залежності заохочувального вчинку і заходу заохочення тощо. Наведені недоліки можуть бути розглянуті як основні напрямки перегляду системи заохочення поліцейських.

В першу чергу, слід звернути увагу на виражений дисбаланс між нормативно встановленими і використовуваними елементами системи заохочення: статусні, матеріальні і моральні заохочення.

Моральні заохочення являють собою доволі розгалужену систему заходів, проте не всі вони відповідають ознакам заохочувальних адміністративно-правових заходів і можуть бути включеними як елементи таксономії.

Пріоритетність матеріальних заохочень поліцейських визначається тим, що вони забезпечують задоволення сукупності ціннісних потреб особистості, впливаючи на емоційні потреби у визнанні, матеріальні потреби підвищення рівня життя, кар'єрному зростанні. Їхнє застосування має високий потенціал об'єктивізації, оскільки передбачає кількісне вимірювання відповідності заслуги і винагороди. Матеріальні заохочення поліцейських охоплюють грошові виплати, надання

загально визнаних матеріальних благ, надання матеріальних благ, що мають особисту цінність, включаючи символічні (наприклад, нагородна зброя).

Аналіз нормативного регулювання матеріальних заохочень поліцейських свідчить, вони досить ефективно використовуються для стимулювання систематичної суспільно-корисної діяльності шляхом встановлення надбавок за стаж служби в поліції, а також для стимулювання додаткової або ускладненої професійної діяльності шляхом встановлення доплат за науковий ступінь і вчене звання, службу в умовах режимних обмежень, шифрувальну роботу і службу у нічний час [1]. Такі заохочення є сталими і прогнозованими для поліцейського, оскільки обраховуються у відсотковому еквіваленті посадового окладу і призначаються у чітко визначені законодавством випадках. Натомість стимулювання екстраординарних заслуг з використанням матеріальних заохочень є сферою маніпуляцій та зловживань. Мова йде про премію і грошову винагороду.

Дисциплінарний статут Національної поліції (далі – Статут) передбачає грошову винагороду як окремий вид заохочення. Ознаками екстраординарного матеріального заохочення є: 1) застосування за заслугу у вигляді екстраординарного вчинку; 2) встановлення за досягнення результату; 3) єдиноразовість; 4) відсутність прив'язки до посадового окладу [2]. Так само, слід визнати і нормативно закріпити екстраординарність премії. На теперішній час премія є частиною грошового забезпечення поліцейського і мімікрує з грошовою надбавкою, оскільки виплачується щомісяця на підставах, які зачасти є тотожними з підставами встановлення надбавки – систематичні дії з виконання додаткового навантаження, особливо ті, які не пов'язані з виконанням єдиноразових заходів. Підтвердженням цьому є приписи Наказу МВС № 260, які нівелюють значення премії як заходу відзначення екстраординарної заслуги, перетворюючи її на фактичну щомісячну надбавку [3]. Таким чином, законодавство передбачає декілька заходів заохочення екстраординарних вчинків, які не мають чітких підстав застосування, можуть дублюватися, що і є підґрунтям для зловживань. Відтак, премія має стати єдиним особливим заходом для відзначення унікального заохочувального вчинку у вигляді успішного виконання конкретного завдання, що не носить ознак систематичності. Її розмір не повинен прив'язувати до окладу, її доцільно обраховувати виходячи із значущості заохочувального вчинку.

Статусні заохочення є способом стимулювання корисної поведінки, що ґрунтується на кар'єрних прагненнях особи. В системі Національної поліції статусними заохоченням є: виконання функцій керівника; зайняття вищої посади; присвоєння спеціальних звань;istroкове

зняття дисциплінарного стягнення; надання додаткової оплачуваної відпустки тривалістю до п'яти діб; надання додаткової відпустки. Слід наголосити, що незважаючи на відсутність в переліку, передбаченому Статутом, чергове присвоєння спеціального звання за вислугою років також є заохоченням, оскільки застосовується за умови відсутності дисциплінарних стягнень, а отже, є визнанням систематичної, протягом тривалого часу бездоганної служби.

Дострокове присвоєння чергового або вищого на один ступінь спеціального звання поліцейському є заохоченням, яке має застосовуватися виключно за екстраординарний заохочувальний вчинок. Специфіка цього виду заохочень особливо чітко проявляється в період дії воєнного стану, що знайшло своє відображення в Статуті, але, як уявляється, необгрунтовано обмежене достроковим присвоєнням лише чергових звань, що потребує коригування.

Особливої уваги заслуговують такі види статусних заохочень, як автономізація діяльності і виконання відповідального завдання. Вони застосовуються у службових відносинах, але мають особливу мету стимулюючого впливу – формування і активізацію інноваційної поведінки, спрямованої на підвищення ефективності функціонування органу. Як свідчать дослідження, присвячені виміру ефективності реалізації владних повноважень, службовці, наділені особливими відповідальними повноваженнями, оптимізують службову діяльність, генеруючи інноваційні пропозиції щодо удосконалення використовуваних процедур, підвищують результативність вирішення завдань або комплексних проектів [4]. Практика розширення можливостей передбачає надання доступу до знань і навичок, пов'язаних із діяльністю органу, можливість змінювати процедури реалізації службових повноважень, але в сфері поліцейської діяльності її використання пов'язано з суттєвими й обгрунтованими обмеженнями. На теперішній час, автономізація повноважень в поліцейській діяльності реалізується лише у вигляді пілотних проектів, і розширення їх застосування може відбутися за результатами підсумкової оцінки реалізації проектів.

Моральні заохочення широко використовуються в Національній поліції, але все ще мають значний нереалізований потенціал. Установлена система моральних заохочень має низку недоліків. По-перше, нормативно не закріплено взаємозалежність заслуги і форми відзнаки. Визначений у Положенні (далі – Положення) перелік заохочувальних вчинків свідчить про те, що за кожен із них може бути застосовано будь-яку форму відзнаки [5]. По-друге, наявна суперечливість підходу щодо повторного застосування відзнак. Логічно припустити, що вища значущість заслуги має наслідком застосування

вищої форми відзнаки, а ідентичні за цінністю вчинки є підставою для повторного застосування тієї самої відзнаки. Однак, Положенням встановлено можливість повторного застосування відзнаки за заслуги іншого ступеня. Так, наприклад, відзнака застосовується за «успішне виконання службового обов'язку», а її повторне застосування – за «зразкове і творче виконання покладених обов'язків і службових доручень». По-третє, усі передбачені відзнаки застосовуються як за екстраординарні, так і за систематичні дії, незважаючи на те, що рівень цінності цих двох типів заохочувальних вчинків вимірюється, виходячи з різних критеріїв. Це порушує принципи визначеності та співрозмірності заохочення і призводить до втрати об'єктивності оцінки й ефективності стимулюючого впливу. По-четверте, формулювання ознак заохочувального вчинку як підстави застосування відзнаки, є надто абстрактним, що не дозволяє сформулювати необхідні причинно-наслідкові зв'язки. Всі вони не піддаються рангуванню, не визначають специфіки заохочувального вчинку. Більше того, в окремих випадках як підставу заохочення передбачено ординарну діяльність, яка є безпосереднім обов'язком, без вказівки на тривалість або систематичність: неухильне дотримання службової дисципліни, принципів державної служби та правил етичної поведінки, правил внутрішнього службового (трудового) розпорядку, правил з охорони праці. Це є прямим шляхом для знецінення морального заохочення.

Незважаючи на вид застосовуваного заохочення, важливим є забезпечення їх прозорості і публічності. Це слід розглядати не лише як ефективний запобіжник зловживанням, але й як спосіб підвищення цінності заохочень, оскільки вони здійснюють стимулюючий вплив не лише на заохочувану особу, але й на колектив в цілому.

Не менш важливим при застосуванні заохочення поліцейського є врахування специфіки його особистості, а також обставин, у яких він перебуває на певному етапі життя. Ступінь ефективності виду заохочення безпосередньо залежить від мотиваційних тригерів, оцінка яких має бути науково обґрунтованою. Найбільш оптимальним є доповнення функцій психологічного забезпечення поліцейських участю його суб'єктів у процедурах застосування заходів заохочення і внесення відповідних змін до Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських [67].

Література:

1. Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції: Постанова Кабінету Міністрів України від від

11.11.2015 р. № 988. URL: Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції | Кабінет Міністрів України (kmu.gov.ua)

2. Дисциплінарний статут Національної поліції: Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII/ URL: Про Дисциплінарний статут ... | від 15.03.2018 № 2337-VIII (rada.gov.ua)

3. Порядок та умови виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та здобувачам вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.04.2016 № 260/ URL: Про затвердження Порядку та умов... | від 06.04.2016 № 260 (rada.gov.ua)

4. Fernandes S. Using Employee Empowerment to Encourage Innovative Behavior in the Public Sector. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 2013. Vol. 23, Is. 1. P. 155–187. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Using-Employee-Empowerment-to-Encourage-Innovative-Fernandez-Moldogaziev/e992c6a39c797d0f69260fb055580725e97a01e9>

5. Положення про відомчі заохочувальні відзнаки Національної поліції України: наказ МВС України від 25.04.2019 р. № 317 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0536-19#Text>

6. Порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.02.2019 р. № 88/ URL: Про затвердження Порядку організа... | від 06.02.2019 № 88 (rada.gov.ua)

ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРЕДСТАВНИКАМИ ПРАВНИЧИХ ПРОФЕСІЙ

Перцова Т. С.

*аспірантка кафедри правознавства
юридичного факультету*

*Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля*

Питання дотримання етичних стандартів у правничих професіях є надзвичайно актуальним у сучасному суспільстві. Юристи, адвокати, судді та інші представники правничих професій виконують ключову роль у забезпеченні верховенства права, захисту прав і свобод громадян та підтримці справедливості. Високі етичні вимоги до цих професій обумовлені їхнім впливом на суспільну довіру до правової системи та правосуддя.

Однак, незважаючи на суворі етичні норми та правила, встановлені професійними кодексами, випадки порушення етичних стандартів серед правників не є рідкістю. Такі порушення можуть мати серйозні наслідки як для репутації окремих фахівців, так і для правової системи в цілому. Вони підривають довіру громадськості до правосуддя, спричиняють юридичні та фінансові проблеми для клієнтів, а також можуть призводити до дисциплінарних санкцій проти правників.

Поняття професійної неправомірної поведінки несе в собі звучний відтінок серйозності, гідної осуду поведінки, яка не може поширюватися на тривіальні випадки. Потрібне робоче визначення «професійного проступку», яке б достатньою мірою гарантувало, що вся вага дисциплінарного процесу буде застосована лише до найсерйозніших випадків, а менш серйозні випадки будуть розглядатися в інший спосіб, наприклад, через систему внутрішніх консультацій. У цьому, безумовно, полягає суть регулювання, орієнтованого на результат. Дисциплінарному суду слід надати свободу розсуду для визначення того, чи була поведінка настільки серйозною, щоб становити професійний проступок. Зокрема, хоча звичайна недбалість зазвичай не становить професійного проступку, окремий вчинок може бути професійним проступком, якщо він є особливо тяжким.

Вимога наявності умислу (принаймні окремо) не видається правильним підходом через можливість сприйняття серйозної поведінки як професійного проступку, яка не була умисною. Органи влади

звертають увагу на серйозність поведінки, а не на свідомість професіонала [1].

На наш погляд необхідно зробити ще акцент на такому понятті як незадовільна поведінка. Це поведінка, яка хоч і не є професійним проступком, але є неприйнятною і заслуговує на громадський осуд. На відміну від професійного проступку, перевірка на незадовільну поведінку ґрунтується лише на балансі ймовірностей. Дійсно, найяскравішими прикладами незадовільної поведінки є випадки, коли немає достатніх доказів, щоб довести поведінку поза розумним сумнівом, але їх достатньо, щоб встановити її на основі балансу ймовірностей. Найпоширенішою формою незадовільної поведінки є не надсилання відповідного листа обом клієнтам, коли юрист діє від імені обох сторін в угоді про передачу майна.

Також у контексті порушеної теми є таке поняття як неналежні професійні послуги складаються з професійних послуг, які в жодному відношенні не відповідають якості, яку можна було б обґрунтовано очікувати від компетентного самозайнятого фахівця у галузі права. Самозайняті фахівці у сфері права повинні надавати належні професійні послуги. Вони несуть професійний обов'язок надавати належні професійні послуги своїм клієнтам. Належна професійна послуга вимагає правових знань, навичок, ретельності та підготовки, необхідних для справи, що розглядається. Вони не повинні приймати доручення, якщо не можуть належним чином їх виконати. Це означає, що крім відповідальності за збитки, які можуть бути стягнуті судом за будь-який акт недбалості у веденні справ сторін (клієнтів), фахівці можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності відповідними органами за надання послуг стороні (клієнту), які будуть визнані неналежною професійною послугою [2].

Важливо не забувати, що на додаток або замість подання скарги до професійної організації практикуючого фахівця, потерпіла особа завжди може подати позов про недбалість до суду загальної юрисдикції.

Окреме питання, яке заслуговує на увагу це суддівська етика – це професійна прикладна етика представників судової влади як третьої гілки влади, що має вирішальне значення у здійсненні правосуддя і привертає все більше уваги як сфера порівняльних та міждисциплінарних наукових досліджень. Консультативна рада європейських суддів (КРЄС) у своєму Висновку № 3 підкреслила, що етичні аспекти поведінки суддів потребують обговорення з різних причин. Методи, що використовуються при вирішенні спорів, завжди повинні викликати довіру. Повноваження, покладені на суддів, тісно пов'язані з цінностями справедливості, істини та свободи. Стандарти поведінки, що застосовуються до суддів та інших працівників судової

системи (особливо до самозайнятих фахівців у галузі права), є наслідком цих цінностей і передумовою довіри до відправлення правосуддя. Дилеми, пов'язані із суддівською етикою, визначаються тим, що вона вважається державною етикою та етикою третьої державної влади. Етичні суддівські дилеми дуже часто виникають через збіг спеціальних повноважень і служби, а саме через те, що і те, і інше є невід'ємною частиною судової влади [4]. Складність суддівської етики визначається особливим конституційним статусом судової влади, її імунітетом і потребою в захисті, а також широким спектром цінностей, їхньою чутливістю та різноманітністю. Очікування суспільства щодо суддів та інших суддівських професій зумовили необхідність замислитися над питанням суддівської етики. Глобальний розвиток судової практики підтверджує необхідність проведення порівняльних досліджень, особливо з урахуванням різних європейських культур, правових процесуальних традицій та історичної спадщини, які визначають різні підходи до суддівської етики. Триваючі глобалізаційні процеси та уніфікація правових систем і судових процедур вимагають визначення спільних цінностей суддівської етики в європейських країнах і в усьому світі, тому порівняльне дослідження сучасних кращих практик є надзвичайно актуальним. Це стає ще більш актуальним з огляду на становлення глобального правосуддя, яке дуже часто пов'язане зі збільшенням кількості міжнародних судів і трибуналів. Коли постає питання про те, як досягти глобальних стандартів належного функціонування судової системи, найкращою відповіддю на нього може бути суддівська етика та кодекси суддівської поведінки. Норми суддівської етики можна знайти як у національних правових системах, так і в документах різних міжнародних організацій. Вона встановлюється як м'яким правом, так і зобов'язуючим правом.

Порушення професійної дисципліни має розглядатися як таке лише тоді, коли поведінка, про яку йдеться, може розглядатися як серйозне недотримання усталених професійних та/або етичних стандартів. Відповідна судова практика показує, що більшість європейських судів і дисциплінарних комісій вміють відрізнити окремі, хоча й небалі, відхилення від прийнятої поведінки від серйозної вини, яка тягне за собою осуд у вигляді висновку про професійну не доброчесність [3].

Таким чином, професійні проступки в самозайнятих юридичних професіях, таких як адвокати та нотаріуси, залишаються актуальною темою для дослідження в контексті європейського досвіду. Незважаючи на високі етичні стандарти, встановлені для цих фахівців, випадки порушень продовжують траплятися, що може мати серйозні наслідки для професійної репутації юристів, їхніх клієнтів та правової системи загалом.

Визначення професійного проступку варіюється в різних європейських юрисдикціях, проте загальними критеріями є серйозне відхилення від встановлених професійних стандартів. Це відхилення має бути достатньо значним, щоб виправдати дисциплінарні заходи. Важливо, щоб дисциплінарні органи мали свободу розсуду у визначенні серйозності порушення, враховуючи всі обставини конкретного випадку.

Європейський досвід показує необхідність чітких внутрішніх інструкцій для розгляду скарг та забезпечення відповідності високим стандартам. Судова практика підтверджує, що серйозні порушення повинні бути ретельно розслідувані та піддаватися відповідним дисциплінарним заходам. Таким чином, забезпечення етичної поведінки серед самозайнятих юристів є важливим завданням для підтримання довіри до правової системи та забезпечення справедливого правосуддя.

Література:

1. Lomakina, Lyubov. (2013). Disciplinary liability as one of the types of legal liability. 174-182. 10.12737/1048.
2. DISCIPLINARY ACTIONS WITHIN EUROPEAN SELFEMPLOYED JUDICIAL PROFESSIONS – AN ANALYSIS. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5ec/ce1/6f4/5ecce16f4a31d261939994.pdf>
3. Pashuk, Taras. (2019). INSTITUTIONAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE DISCIPLINARY LIABILITY OF JUDGES. Visnyk of the Lviv University. Series Law. 22-34. 10.30970/vla.2019.68.022.
4. Panchenko, M.. (2020). THE ADVOCATE'S DISCIPLINARY RESPONSIBILITY FOR WRONGFUL COOPERATION WITH LAW-ENFORCEMENT BODIES. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies. 44-47. 10.17721/1728-2195/2020/2.113-9.

ОКРЕМІ ЗАУВАГИ ДО РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Ердевдій М. Л.

*студент 4 курсу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Федикович Т. А.

*студент 4 курсу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Як ми знаємо, доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [1]. Законодавець вказав, що ці дані встановлюються різними засобами, в тому числі письмовими, речовими і електронними доказами.

Якщо говорити більш детально про електронні докази, то варто в першу чергу відзначити, що подавати їх можна у різних формах: (1) оригінал електронного доказу; (2) копія електронного доказу, яка засвідчена електронним цифровим підписом; (3) електронні докази, які можна перевести в паперову форму.

Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» дає визначення терміну “електронний документ”. Так, це будь-який документ чи інформація, у якому/якій зафіксована у вигляді електронних даних, у тому числі обов’язкові реквізити документа.

При цьому для того, щоб здійснити ідентифікацію автора електронного документа використовується електронний цифровий підпис. Накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа.

Законодавець вказує на те, що електронні докази подаються в оригіналі або подається електронна копія, яка має бути засвідчена електронним цифровим підписом. Відповідно до до Закону України “Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги” електронним цифровим підписом є ті електронні дані, які додаються особою до інших електронних даних або, принаймні мають логічно з ними пов’язуватись [2].

Електронні докази існують саме у нематеріальному вигляді, тобто інакше кажучи їх можна скопіювати чи перенести на інші джерела інформації. При цьому їхні характеристики не будуть втрачені.

Суд зобов'язаний надати оцінку електронним доказам на предмет належності та допустимості у такій послідовності: (1) визначення предмету доказування та врахування доказів, які стосуються предмету доказування. Наступний етап – (2) відсіювання доказів, отриманих із порушенням закону.

Докази та засоби доказування повинні відповідати принципу допустимості, зміст якого полягає в тому, що суд відбирає як докази лише ту інформацію, яка міститься визначеній законом формі. Якщо форма недотримана, то інформація не буде взята до уваги судом як доказ.

Одним з проблемних питань є те, що хоча на законодавчому рівні поняття «оригінал електронного доказу» та «копія електронного доказу» є самостійними, зрештою виникають проблеми з тим, щоб розмежувати ці категорії.

Таким чином, оригіналом електронного документа є електронний документ з визначеними законом реквізитами, включаючи електронний підпис автора або підпис, який буде прирівняно до особистого підпису згідно з Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [3]. Проте із самого визначення чітко не випливають критерії того, який доказ є оригіналом, а який копією.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року у редакції від 18.05.2024 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10098>
2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII в редакції від 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV в редакції від 31.12.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ІНВЕСТИЦІЙ, ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА (БІЗНЕСУ) В УКРАЇНІ

Невар І. В.

*здобувач кафедри адміністративного,
кримінального права і процесу*

Інституту права ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»

Нормативно-правове регулювання захисту інвестицій, приватної власності та підприємництва (бізнесу) є важливим елементом життя держави, особливо в умовах воєнного стану, оскільки саме в умовах воєнного стану загострюються проблеми у сфері господарювання, які існували й до того.

Порушення ланцюгів постачання, зниження платоспроможність споживачів та попит на товари та послуги на внутрішньому ринку зумовлюють у підприємців потребу шукати нових ділових партнерів і клієнтів, у тому числі вивчати можливості зарубіжних ринків. Підприємці змушені справлятися з ризиками та наслідками війни, серед яких втрати від знищення активів, ризики, пов'язані з безпекою персоналу, зруйнованою інфраструктурою та кібератаками [1, с. 13].

З метою врегулювання законодавства відповідно до обставин уряд відреагував на потреби бізнес-середовища та 18 березня 2022 року Кабінет Міністрів України схвалив постанову № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [2].

Згідно постанови, під час дії воєнного стану право на провадження господарської діяльності суб'єкти господарювання можуть набувати на підставі безоплатного подання до органів ліцензування, органів ліцензування та суб'єктів, що надають публічні (електронні публічні) послуги, декларації про провадження господарської діяльності без отримання дозвільних документів (дозволів, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг), крім видів державних послуг. діяльності згідно з переліком, наведеним у додатку 2 Положення (перелік видів господарської діяльності досить великий, але значна частина цих видів пов'язана з використанням радіоактивних речовин/відходів, спеціальним використанням лісових ресурсів, застосуванням та виготовленням зброї різних видів, небезпечними хімічними речовинами/вирощуванням окремих сортів рослин та будівництвом) [2].

Згідно ч.1 ст. 417 Господарського кодексу України «... у період дії воєнного стану, введеного на території України або на окремих територіях, правовий режим підприємницької діяльності визначається на підставі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану, не охоплює в повному обсязі регулювання підприємницької діяльності таких складових особливого періоду, як час мобілізації (крім цільового), воєнного часу, частково в період відбудови після закінчення бойових дій» [3].

У спеціальній літературі визначається, що особливий економічний режим характеризується такими особливостями: 1) запроваджується для досягнення особливої мети – забезпечення захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, утвердження та забезпечення прав і свобод людини; 2) здійснюється в умовах особливого періоду – під час мобілізації (крім цільової), у період дії воєнного стану та/або воєнного часу та частково у період відбудови після завершення бойових дій; 3) здійснюється реалізація спеціальних норм права, на відміну від загальних норм, оскільки дії загальних норм права недостатньо для досягнення мети запровадження особливого правового режиму [4].

Сучасні умови захисту інвестицій, приватної власності та підприємництва (бізнесу) в Україні свідчать про те, що для подолання негативних явищ сьогодення підприємець повинен налагодити співпрацю з іншими суб'єктами господарювання. Нормативно-правове регулювання цієї сфери дозволяє зацікавленим особам об'єднувати свої зусилля як шляхом укладення відповідних договорів, так і шляхом інтеграції в певні господарські структури зі створенням юридичної особи або без нього.

Література:

1. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2022. 77 с.

2. Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 року № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Tex>

3. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

4. Панькова Л.О. , Гуцалюк О.В. Підприємницька діяльність в Україні в умовах воєнного стану URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/49.pdf

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ЗАГАЛЬНОГО ПОНЯТТЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЇХ ОЗНАК, СКЛАДУ, ОСОБЛИВОСТЕЙ

Мельник О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

Вивчаючи слід звернути увагу на аналіз ознак та елементів сімейних правовідносин. Так, як зазначається у літературі, для сімейних правовідносин властиві такі основні ознаки: «специфічний суб'єктний склад; характер відносин, що триває; невідчужуваність прав та обов'язків; можливість суб'єктів сімейних правовідносин виступати, учасниками відразу кількох сімейних правовідносин; побудовані на безоплатній основі» [7].

Одним із перших елементів сімейних правовідносин є їх суб'єктний склад, який строго окреслено законом. Так, суб'єктами сімейних правовідносин можуть бути: «подружжя; батьки чи особи, які замінюють їх (усиновлювачі, опікуни, піклувальники); діти (зокрема усиновлені); інші родичі (дідусь, бабуся, онуки, брати та сестри, вітчим, мачуха, пасинок, падчерка); у низці ситуацій – інші особи, які прямо зазначені у сімейному законодавстві» [6; 2, с. 364–369].

Виходячи з цього переліку, стає очевидно, що суб'єктами сімейних правовідносин можуть бути лише фізичні особи, більше того, не будь-які фізичні особи, а лише ті, які або перебувають у шлюбних відносинах, або перебувають у стані кривності (кровного чи усиновлення).

Варто брати до уваги, що: «інші родичі (наприклад, двоюрідні брати та сестри, тітки, дядьки, племінники, племінниці та інші) не є суб'єктами сімейних правовідносин за винятком випадків, передбачених законом» [3, с. 54–72]. Наприклад, якщо в них на вихованні перебуває дитина, то за загальним правилом ці особи повинні надати цій дитині матеріальну допомогу. Цей обов'язок встановлений і для такої дитини, на яку з досягненням повноліття покладається обов'язок утримувати цих непрацездатних родичів.

Зупиняючись на суб'єктах, хочеться звернути увагу на специфіку подружжя як учасників сімейних правовідносин. Так, за загальним поняттям: «подружжя – це особи, які перебувають між собою в офіційно

зареєстрованому в органах РАГС шлюбі» [4]. Жодний інший шлюб сімейним законодавством не визнається: ні церковний, ні цивільне партнерство, ні шлюб у формі співжиття (фактичні шлюбні відносини).

Тільки офіційно зареєстрований шлюб породжує подружні відносини, врегульовані сімейним правом, породжує спільність майна, аліментні зобов'язання тощо.

Сімейні правовідносини з'являються, змінюються чи припиняються з урахуванням спеціальних юридичних фактів, передбачені законом. Серед таких фактів є народження, укладення шлюбу, його розірвання, усиновлення дитини тощо. За більшості ситуацій настання правових наслідків потрібна наявність фактичного складу (сукупність юридичних фактів). Наприклад, щоб усиновити дитину, потрібно волевиявлення усиновлювача та чоловіка усиновлювача, якщо така є, згода батьків дитини, або осіб, які її замінюють, згода самої дитини при досягненні нею 10 років, рішення суду про усиновлення.

Особливе значення у сімейному праві мають юридичні факти, що є подіями тривалого характеру, такі як кровність, неповноліття, подружжя, вагітність тощо.

Нормативно-правові акти державних органів у сімейному праві часто виступають юридичними фактами, які спричиняють правові наслідки: реєстрацію шлюбу чи народження, реєстрацію усиновлення.

У цих ситуаціях органи держави виступають як суб'єкти адміністративних відносин і суб'єктами сімейного права не є.

Таким чином, відзначимо, що сімейні правовідносини мають сукупність ознак, що дозволяють виділити їх з безлічі інших правовідносин. До таких ознак відносяться: «особливий суб'єктний склад, безоплатний характер, невідчужуваність прав та обов'язків суб'єктів правовідносин, особливий фактичний склад тощо» [3, с. 54–72].

Сімейними відносинами є різноманітні форми взаємозв'язків у сімейній сфері, що виникають між людьми. Не всі сімейні відносини є правовідносинами, тобто належать до компетенції сімейного права. Ними є різноманітні форми взаємозв'язків між людьми з питань, що входять до сімейної сфери, врегульованих сімейним законодавством [5; 2, с. 364–369].

У сімейному законодавстві міститься перелік регульованих законом сімейних відносин, зокрема це: «відносини щодо умов та порядку одруження, припинення шлюбу та визнання його недійсним, особистих немайнових та майнових відносин між членами сім'ї, подружжям, батьками та дітьми (усиновлювачами та усиновленими), а у випадках та в межах, передбачених сімейним законодавством, між іншими родичами та іншими особами щодо форм та порядку влаштування сім'ї дітей, що залишилися без піклування батьків» [1].

Особисті відносини у сімейному праві мають пріоритетне значення, а майнові відносини завжди пов'язані з особистими і впливають із них. Це підтверджується тим, що: «особисті стосунки пов'язані з продовженням роду, вихованням дітей і система цінностей у цих відносинах не визначається майновими відносинами» [2, с. 364–369]. При визначенні розміру аліментів немає взаємного порівняння майнових витрат, які застосував один член сім'ї на користь іншого. При розподілі спільного майна подружжя за відсутності шлюбного договору, частки подружжя визнаються рівними незалежно від того, яким був фактичний внесок кожного з подружжя у придбання цього майна.

Сімейні правовідносини мають особливий суб'єктний склад, який є незамінним, що тягне до невідчужуваності сімейних прав та обов'язків, особисто-довірчого характеру правовідносин [3, с. 54–72].

Сімейні правовідносини породжуються особливими юридичними фактами, у тому числі шлюб, кривність, материнство, усиновлення тощо, тоді як цивільним правовідносинам властиві такі юридичні факти, як договори, інші угоди, делікти [6].

Таким чином, сімейні правовідносини є різновидом суспільних відносин, які мають свій суб'єктний склад, особливі ознаки, які дозволяють виділити їх серед інших суспільних відносин у самостійну відокремлену групу.

Література:

1. Булеца С.Б., Іванов Ю.Ф., Ієвіня О.В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Станом на 14.02.2014 р. Київ : «Видавничий дім «Професіонал», 2014. 428 с.
2. Демиденко К. Є. Характеристика сімейних правовідносин та їх встановлення між батьками і дітьми. *Держава і право*. 2008. Вип. 42. С. 364–369.
3. Дзера І.О. Сімейні правовідносини. Сімейне право України : підручник / за заг. ред. : Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2016. Гл. 4.1–3. С. 54–72.
4. Журавльов Д.В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Видавничий дім «Професіонал». 2021. 520 с.
5. Кобзєва Т. А. Сімейне право України : навчальний посібник / Т. А. Кобзєва, В. С. Шапіро. Суми : Сумський державний університет, 2015. 90 с.
6. Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика : дис. ... докт. юр. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 480 с.
7. Сімейне право України : підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СПЕЦІАЛЬНОЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Васильківська В. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного
і фінансового права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Виокремлення спеціальної адміністративної відповідальності військовослужбовців зумовлено тим, що їй притаманною є сукупність певних особливостей, які надають можливість виокремити її як окремий вид адміністративної відповідальності військовослужбовців.

По-перше: при визначенні правових засад спеціальної адміністративної відповідальності військовослужбовців слід мати на увазі, що таку відповідальність було передбачено у КУпАП тільки у 2015 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» [1], яким КУпАП було доповнено Главою 13-Б «Військові адміністративні правопорушення» [а саме: «Відмова від виконання законних вимог командира (начальника)» ст. 172-10; «Самовільне залишення військової частини або місця служби» ст. 172-11; «Необережне знищення або пошкодження військового майна» ст. 172-12; «Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем» ст. 172-13; «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» ст. 172-14; «Недбале ставлення до військової служби» ст. 172-15; «Бездіяльність військової влади» ст. 172-16; «Порушення правил несення бойового чергування» ст. 172-17; «Порушення правил несення прикордонної служби» ст. 172-18; «Порушення правил поведіння зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення» ст. 172-19; «Розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів» ст. 172-20]. Важливість прийняття такого закону була зумовлена необхідністю забезпечення правопорядку і військової дисципліни у Збройних Силах України в умовах особливого періоду, особливо з огляду на значну кількість

випадків грубого порушення військової дисципліни, зокрема: вживання алкогольних напоїв у місцях злагодження бойових підрозділів та районах проведення антитерористичної операції військовослужбовцями Збройних Сил України, які призвані під час часткової мобілізації; самовільного залишення військових частин або місць служби; непокори чи невиконання наказів командирів.

По-друге: доктринальна характеристика спеціальної адміністративної відповідальності військовослужбовців, як видається, базується на необхідності з'ясування, перш за все, сутності та особливостей поняття «військовий адміністративний проступок» (у законодавчій редакції – військове адміністративне правопорушення). Важливо зазначити, що уперше на нормативному рівні надано визначення поняття «військове адміністративне правопорушення» як протиправна винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність військовослужбовця, за яку передбачено адміністративну відповідальність, визначену Главою 13-Б КУпАП [2]. При цьому важливо звернути увагу на те, що назване визначення поняття «військове адміністративне правопорушення» надано у підзаконному нормативно-правовому акті, хоча дотримуючись законодавчої традиції та вимог юридичної техніки, таке визначення слід було би передбачити у Примітці, якою слід доповнити ст. 172-10 КУпАП. Стосовно самого визначення, то, як видається, воно є досить конкретним, чітким та однозначним.

По-третє: спеціалізована адміністративна відповідальність військовослужбовців характеризуються тим, що:

1) відповідальність за вчинення адміністративних проступків, передбачених ст.ст. 172-10–172-20 КУпАП, настає виключно за КУпАП: положення Дисциплінарного статуту ЗСУ [3] не застосовуються;

2) санкція ст.ст. 172-10–172-20 КУпАП передбачає тільки два види покарання: штраф і арешт з утриманням на гауптвахті. При цьому слід зазначити, що питанню застосування названих видів адміністративних стягнень приділено увагу у монографії «Таксономія правових заходів» [4];

3) протоколи про адміністративний проступок складають тільки: а) командири (начальники) військових частин (установ, закладів) – п. 14 ч. 1 ст. 255 КУпАП; б) командири підрозділів, які уповноважені на те командирами (начальниками) військових частин (установ, закладів) – п. 14 ч. 1 ст. 255 КУпАП; в) органи управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (посадові особи військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку не уповноважені складати протокол) – п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП; г) прокурор – п. 11 ч. 1 ст. 255 КУпАП;

4) порядок складання протоколів про військові адміністративні проступки та оформлення справи регламентується Інструкцією зі складання протоколів та оформлення матеріалів про військові адміністративні правопорушення [5]. Стосовно цієї особливості слід звернути увагу на такі важливі моменти:

а) уповноважена посадова особа органу військового управління Військової служби правопорядку, орган управління ДССТ є суб'єктами складання протоколу у разі: або виявлення нею/ним безпосередньо факту вчинення військовослужбовцем військового адміністративного проступку, або отримання інформації про вчинення такого проступку від інших осіб;

б) строк складання протоколу: уповноважена посадова особа складає протокол не пізніше 24 годин з моменту виявлення військовослужбовця, який вчинив військовий адміністративний проступок;

5) розгляд справи: здійснюється лише районним місцевим судом (ст. 221 КУпАП);

6) строк розгляду справи: скорочений – 1 доба (ч. 2 ст. 277 КУпАП);

7) збирання, узагальнення, аналіз та облік інформації про військові адміністративні правопорушення здійснюється відповідно до вимог Інструкції з надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення та адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення військової дисципліни та їх облік у Міністерстві оборони, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту [2].

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період : Закон України від 05.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19#n15>.

2. Про затвердження Інструкції з надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення та адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення військової дисципліни та їх облік у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту : наказ Міноборони України від 29.11.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1451-18#Text>.

3. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>.

4. Біла-Тіунова Любов. Адміністративні правові заходи, що застосовуються до військовослужбовців Збройних Сил України за військові адміністративні проступки. *Таксономія правових заходів* : монографія / за ред. проф. О. Козаченка. Миколаїв : Ілліон, 2024. 572 с. С. 42–76. URL: <https://hdl.handle.net/11300/27753>.

5. Про затвердження Інструкції зі складання протоколів та оформлення матеріалів про військові адміністративні правопорушення : наказ Міноборони України від 23.10.2021 р. № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/z1622-21#Text>.

THE BASIS OF EUROPEAN LEGISLATION IN THE FIELD OF AIR QUALITY AND AIRSPACE

Hordiienko A. V.

*Doctoral student of the Department
of Constitutional and Administrative Law
Zaporizhzhya National University
Zaporizhzhya, Ukraine*

The basis of European legislation in the field of air quality is the directives of the Council and the decisions of the Council of the EU. These tools can be roughly broken down into: a) ambient air quality standards (limit values and guidelines); b) requirements for product quality control and material handling; (c) Monitoring and exchange of information.

Ambient air quality standards include [1]: Framework Directive 96/62/EC (and daughter Directives 2004/107/EC, 2002/3/EC, 2000/69/EC and 1999/30/EC) establishes the basic principles of a general strategy for determining and setting ambient air quality targets in order to avoid, prevent or reduce harmful effects on the human body and the environment, as well as the basic principles for assessing ambient air quality in the Member States of the European Union, informing the public, especially about dangerous limit values, and improving air quality where it is unsatisfactory. The directive aims to revise European legislation on the presence of pollutants that pose a risk to human health. Subsidiary Directive 1999/30/EC repeales Directives 80/779/EEC, 82/884/EEC and 85/203/EEC. Subsidiary Directive 2002/3/EC repeales Directive 92/72/EEC; Directive 2001/81/EC sets national emission quotas for pollutants leading to acidification and eutrophication, as well as harmful to the ozone layer, in order to ensure more complete protection environment and human health from negative consequences; Directive 96/61/EC (as amended) deals with Comprehensive Measures for the Prevention and Control of Pollution (IPPC). This Directive aims to prevent and minimise emissions into the air, water and soil, as well as emissions of waste from agricultural and industrial activities in the countries of the European Community. It provides for measures aimed at achieving a high level of environmental protection. This document regulates the types of industrial and agricultural activities that result in significant environmental pollution, such as energy, production and processing of metals, mining, chemical industry, waste management and disposal, animal husbandry, etc.

Requirements for product quality control and material handling include the following documents [2]: Directive 99/13/EC on emissions of volatile organic compounds from the use of organic solvents; Directive 98/70/EC (as amended 2000/71/EC) on the quality of petrol and diesel fuel; Directive 93/12/EEC (as amended 99/32/EC) on the sulphur content of liquid fuels; Directive 94/63/EC on emissions from the storage and marketing of petrol and motor fuels; Directive 99/94/EC on fuels and CO₂ emissions from new passenger vehicles; Decision 2002/159/EC on fuel quality data; Decision 2002/529/EC on the conduct of a survey on the implementation of Directive 99/13/EC; Decision 88/540/EEC on the Montreal Protocol on (on the thinning of the ozone layer); Directive 70/220/EEC (as amended) on the harmonisation of the legislation of the Member States in the field of measures to combat air pollution from vehicle emissions; Directive 88/77/EEC (as amended) on the harmonisation of the legislation of the Member States in the field of measures to counteract air pollution by gaseous emissions arising from the operation of diesel engines installed on vehicles; Directive 97/68/EC (as amended) on the harmonisation of the legislation of the Member States in the field of measures to counteract air pollution by gaseous and bulk emissions arising from the operation of internal combustion engines installed on non-vehicles; Directive 2000/25/EC (as amended) of the European Parliament and of the Council of 22 May 2000 on measures to prevent and counteract emissions of gaseous and bulk pollutants arising from the operation of engines of agricultural and forestry tractors; Directive 2001/80/EC laying limits on the emission of certain pollutants into the air by large combustion units.

Certain provisions of Directive 2008/50/EC are subject to legislative consolidation by Ukraine, including those related to the regulation of ambient air quality. Such a requirement was defined in Annex XXX to Chapter 6, Section V of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, enshrined in the National Strategy for Approximation of Ukrainian Legislation to EU Law in the Field of Environmental Protection, which consists in bringing the country's legislation in line with the requirements of EU law and the practical implementation of EU requirements and standards, and detailed in the Order of the Ministry of Nature Protection and Natural Resources on EU Implementation Action Plans of 15 October 2014, No. 317 [3].

Summarizing the above, these legal acts form the basis of the instruments it is expedient to point out that the instruments of the administrative and legal mechanism for ensuring air protection and airspace safety include: rationing and standardization in the field of air protection; regulation of the location of objects and sources of air pollution; conducting state ecological and other examinations of objects that have a significant impact on the environment and human health; permissive procedure for state authorization activities that may

be accompanied by emissions into the environment; establishment of sanitary protection zones around enterprises, which are a source of impact on the environment and people; accounting and monitoring of air quality and control over the state of the air, etc.

Bibliography:

1. EU environmental legislation: legal Perspectives on Regulatory Strategies / ed. by: Marjan Peeters, Pose Uylenburg. Cheltenham, UK : Published by Edward Elgar Pub, 2014. 269 p.

2. Sixth Environment Action Programme. EUR- Lex. Access to European Union Law. URL: http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/environment/128027_en.htm.

3. Про затвердження планів заходів з імплементації законодавства ЄС від 15 жовтня 2014 року, № 317 : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів URL: http://www.leonorm.com/p/NL_DOC/UA/201401/Nak317.htm.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-72>

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПЕРЕГЛЯДУ ПОСТАНОВ СУДІВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ: КОНЦЕПЦІЯ ЗМІН

Ердеvdій А.А.

магістр права

Актуальність проблеми. Чинна редакція Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) не врегульовує порядку перегляду постанов судів у справах про адміністративні правопорушення за нововиявленими обставинами. Ця прогалина утворює диспаритет, оскільки якщо постанову у справі про адміністративне правопорушення виніс не суд, а інший орган, то цю постанову можна оскаржити в порядку КАС України, а рішення суду, ухвалене в порядку КАС України, – можна буде переглянути за нововиявленими обставинами. В той же час, якщо постанову у справі про адміністративне правопорушення виніс суд, то ні для постанови суду першої інстанції, ні для постанови суду апеляційної інстанції в такій справі КУпАП не передбачає можливості перегляду за

нововиявленими обставинами. Тож постає проблема необхідності запровадження механізму виправлення судової помилки, якщо після розгляду справи про адміністративні правопорушення відкрилися раніше невідомі факти, які свідчать про таку помилку. Тому пошук такого механізму є актуальною правовою проблемою.

Метою дослідження є запропонувати концепцію змін адміністративно-деліктного законодавства в частині перегляду постанов за нововиявленими обставинами.

Питання перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами у справах про адміністративні правопорушення до теперішнього часу залишається мало дослідженим науковцями. Час від часу це питання стає предметом дискусії серед практикуючих юристів: до прикладу можна навести звернення Комітету Асоціації правників України з конституційного права, адміністративного права та прав людини, в якому йдеться про те, що в КУпАП відсутні положення щодо перегляду судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами [1].

Було проаналізовано низку окремих справ, постанови в яких були успішно переглянуті за нововиявленими обставинами та скасовані. Одним із таких прикладів є постанова Немирівського районного суду Вінницької області від 07 жовтня 2022 року у справі № 930/1699/22, предметом перегляду в якій була постанова про притягнення до адміністративної відповідальності військовослужбовця за розпивання алкогольних напоїв (ч. 3 ст. 172-20 КУпАП). Після винесення цієї постанови суд, на підставі заяви особи і показань свідка, виявив, що в день «правопорушення» особа перебувала у звільненні і до несення служби задіяна не була. Це стало підставою для скасування постанови із закриттям провадження у справі у зв'язку з відсутністю складу правопорушення [2]. Іншим прикладом є постанова Сквирського районного суду Київської області від 31 січня 2022 року у справі № 376/2004/21, за якою, після притягнення особи до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 130 КУпАП було виявлено і підтверджено висновком експертизи, що особа перебувала в стані неосудності, що і стало підставою для скасування прийнятої раніше постанови [3]. Отже, вже фактично існує судова практика перегляду постанов судів за нововиявленими обставинами навіть за відсутності такого інституту в КУпАП.

В той же час, встановлення законом процедури розгляду заяв і справ є необхідним для того, щоб упорядкувати процес, гарантувати рівність учасників процесу, зробити процес більш передбачуваним і зрозумілим, дотриматись принципу правової визначеності. Попри те, що з метою дотримання принципу справедливості слід визнати можливість перегляду постанов за нововиявленими обставинами, відсутність в

КУпАП будь-яких норм про такий перегляд може створити простір для довільного тлумачення поняття «нововиявлені обставини», строків і суб'єктів подання таких заяв, порядку їх розгляду, а також повноважень суду за результатами розгляду цих заяв. До того ж, неоднаковий характер судової практики з цього питання вимагає саме на законодавчому рівні врегулювати порядок такого перегляду, адже це є необхідним для дотримання принципів правової визначеності та рівності перед законом і судом.

Концепція змін адміністративно-деліктного законодавства в частині перегляду постанов за нововиявленими обставинами має надати відповіді на такі питання: що є предметом перегляду, на яких підставах допускається перегляд, хто має право його ініціювати, який суд здійснює перегляд, в який строк допускається ініціювання перегляду, якими мають бути вимоги до заяви, за якою процедурою розглядається заява, яким може бути результат розгляду заяви та якими є правові наслідки того чи іншого результату. Нижче намагатимемось надати відповіді на кожне із цих питань.

Предмет перегляду. Враховуючи те, що у справах про адміністративні правопорушення може бути потерпілий (наприклад, за ст. 124 КУпАП), слід дійти висновку, що перегляду мають підлягати не лише постанови про накладення адміністративних стягнень чи застосування заходів впливу, а й постанови про закриття справи. Крім того, слід пам'ятати, що закриття справи можливе і тоді, коли діяння мало місце, але є або малозначним, або містить ознаки кримінального правопорушення; більше того, закриття можливе з нереабілітуючих підстав. Отже, всі постанови, передбачені ст. 284 КУпАП, мають бути предметом перегляду за нововиявленими обставинами.

Підстави перегляду слід визначати виходячи з визначення нововиявлених обставин як фактів, які не були і не могли бути відомі: 1) суду і 2) особі, яка звертається із заявою, на момент розгляду справи, і які впливають на результат вирішення справи. Одночасно на законодавчому рівні необхідно розмежувати нововиявлені (ті, що об'єктивно існували, але не були враховані через їх незнання) і нові (ті, що з'явилися пізніше) обставини.

Ініціатором перегляду, на думку автора, можуть бути лише сторона захисту і потерпілий (а також його законний представник, представник). Участь прокурора в розгляді справ є обмеженою наглядом за додержанням законів *при застосуванні* заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян (ч. 5 ст. 7 КУпАП) [4], тому прокурору слід надати право на ініціювання перегляду лише постанов про накладення адміністративних стягнень, передбачених ст.ст. 30-1 – 32-1 КУпАП.

Суб'єктом перегляду має бути суд, який першим допустив помилку через незнання про обставину, повідомлену в заяві (найчастіше – це саме суд першої інстанції). Склад суду має бути незмінним (оскільки суддя, який розглядав справу вперше, обізнаний про те, які факти він враховував, а про які факти йому не було відомо на час розгляду справи).

Строки ініціювання перегляду поділяються на поновлювані та присічні. Застосовуючи засаду, наведену в ч. 4 ст. 461 КПК України, слід не встановлювати присічний строк для подання тих заяв, які спрямовані на поліпшення становища особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. В той же час короткий строк притягнення до адміністративної відповідальності не дозволяє застосувати підхід, наведений у ч. 2 ст. 461 КПК України щодо заборони перегляду постанов про закриття справи поза межами строку притягнення до відповідальності. Так, підстава закриття справи (зокрема у справах про ДТП) має значення для цивільно-правових наслідків діяння. Тому якщо щодо винної особи була помилково закрита справа на підставі відсутності складу правопорушення, то потерпілому, в разі виявлення істотних для справи обставин, має бути забезпечена можливість перегляду такої постанови поза межами строків, визначених ст. 38 КУпАП. Тому запровадження в КУпАП *присічних* строків подання таких заяв не є виправданим. Що стосується *поновлюваного* строку подання заяв, то його належить визначити виходячи із загального тримісячного строку, визначеного в ч. 1 ст. 461 КПК України.

Вимоги до заяви мають враховувати особливості КУпАП щодо складу учасників провадження, а також відповідати сучасним вимогам до подання процесуальних документів.

Процедуру розгляду заяви слід поділити на п'ять стадій.

На першій стадії суд проводить перевірку дотримання вимог щодо форми і змісту заяви, дотримання строку її подання і вирішує питання про поновлення пропущеного строку, а також перевіряє повноваження представника чи захисника (якщо заява надійшла від нього). В разі порушень вимог щодо форми і змісту заяви суду слід надати повноваження залишати цю заяву без руху, встановлюючи строк для усунення недоліків, і повертати заяву в разі неусунення недоліків у визначений судом строк. Також суду слід надати повноваження відмовляти у відкритті провадження за нововиявленими обставинами в разі якщо: 1) заявнику відмовлено в поновленні пропущеного строку; 2) заявник не належить до осіб, які вправі подати таку заяву; 3) постанова, яку просить переглянути заявник, не належить до постанов, які можуть бути предметом перегляду, або не виносилася судом, або вже скасована; 4) заява тієї ж особи з тим же предметом і підставами вже була розглянута або було відмовлено у відкритті провадження за такою

заявою чи закрито провадження за нею. Слід передбачити, що надання оцінки фактам та їхньому значенню для розгляду справи – не здійснюється на стадії відкриття провадження.

На другій стадії суд проводить підготовку до розгляду заяви. З цієї метою: здійснюється виклик в судове засідання заявника та інших учасників провадження, а також свідків (за необхідності), долучаються до справи письмові пояснення чи заперечення інших учасників провадження, витребовуються докази, що мають значення для встановлення фактів, повідомлених у заяві (за ініціативою учасника провадження чи за ініціативою суду), вирішуються відводи, заяви і клопотання.

На третій стадії суд розглядає заяву по суті. З цієї метою суд має заслухати пояснення особи, яка звернулася із заявою, та інших учасників провадження, дослідити докази, подані на стадії перегляду постанови за нововиявленими обставинами, допитати свідків (за необхідності). Суд з'ясовує: які факти підтверджуються поданими доказами; чи існували ці факти на момент розгляду справи; чи було про ці факти відомо суду; чи було про ці факти відомо особі, яка звернулася із заявою; якщо про ці факти не було відомо особі – то чи могло бути особі відомо про них; чи є ці факти істотними для розгляду справи.

На четвертій стадії суд ухвалює постанову за результатами розгляду заяви. В цьому контексті слід зосередитися на *повноваженнях*, які слід надати суду за результатами розгляду таких заяв. Так, суд має ухвалити постанову про закриття провадження за нововиявленими обставинами, якщо: 1) особа, яка подала заяву, добровільно відмовилася від неї до закінчення розгляду заяви, усвідомлюючи правові наслідки відмови від заяви; 2) встановлено обставини, які є підставою для відмови у відкритті провадження. В усіх інших випадках суд має вирішити подану заяву по суті. При цьому суд має відмовити в задоволенні заяви, якщо: 1) заявником в заяві лише оспорується оцінка фактів і наводиться будь-яких фактів; 2) фактичні обставини, повідомлені в заяві, судом не встановлені або твердження заявника є недостовірними; 3) повідомлені в заяві обставини не існували на час розгляду справи; 4) про факти, повідомлені в заяві, було відомо суду на час розгляду справи і суд враховував їх при винесенні постанови; 5) про факти, повідомлені в заяві, було відомо заявнику або за всіма обставинами мало бути йому відомо на час розгляду справи; 6) повідомлені заявником факти не впливають на результат розгляду справи.

У випадку, якщо повідомлені заявником факти, встановлені судом, підпадають під визначення нововиявлених обставин, суд має задовольнити подану заяву повністю чи частково. При цьому суд в обов'язковому порядку скасовує постанову, яка була предметом

перегляду. Скасовуючи постанову, суд має одночасно (не розпочинаючи новий розгляд справи) вирішити справу про адміністративне правопорушення по суті, користуючись повноваженнями суду тієї інстанції, до якої надійшла заява. Необхідно передбачити принцип заборони повороту до гіршого: за результатами розгляду заяви не допускається погіршення становища особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, якщо заява подана цією особою.

П'ятою (факультативною) стадією є оскарження остаточної постанови, прийнятої за заявою про перегляд за нововиявленими обставинами. Таке оскарження має здійснюватися в апеляційному порядку. Слід передбачити можливість оскарження таких постанов: про повернення заяви, про відмову у відкритті провадження, про закриття провадження за нововиявленими обставинами, а також про повне чи часткове задоволення заяви чи про відмову в її задоволенні.

Наслідки розгляду заяви мають залежати від результату її розгляду, а також від стану виконання тієї постанови, яка була предметом перегляду. Так, якщо згідно зі скасованою постановою було накладено адміністративне стягнення або застосовано заходи впливу – то подальше виконання цього стягнення (заходу) припиняється, особі повертаються всі стягнуті з неї суми (штрафу, судового збору), повертаються вилучені (конфісковані) речі (за можливості їх повернути), а також особа отримує право на відшкодування за рахунок держави шкоди, заподіяної безпідставним застосуванням адміністративного стягнення (заходів впливу).

Висновки. Обґрунтовано потребу запровадження в КУпАП інституту перегляду постанов судів за нововиявленими обставинами та запропоновано концепцію змін адміністративно-деліктного законодавства. Пропонується закріпити на законодавчому рівні право сторони захисту, потерпілого, а у виняткових випадках – прокурора – ініціювати перегляд за нововиявленими обставинами остаточної постанови у справі про адміністративне правопорушення, яка набрала законної сили. Пропонується встановлювати лише поновлювані строки подання таких заяв і не встановлювати граничних присічних строків. Процедuru розгляду цих заяв пропонується поділити на п'ять послідовних стадій: відкриття провадження, підготовка заяви до розгляду, розгляд заяви, ухвалення постанови, її оскарження. При встановленні цієї процедури слід втілити принципи правової визначеності, заборони подвійної відповідальності, заборони повороту до гіршого.

Література:

1. «Кодекс України про адміністративні правопорушення потребує негайного перегляду»: позиція Комітету Асоціації правників України з конституційного права, адміністративного права та прав людини. URL: <https://uba.ua/eng/news/7704>.

2. Постанова Немирівського районного суду Вінницької області від 07 жовтня 2022 року у справі № 930/1699/22 про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 172-20 КУпАП. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106673944>.

3. Постанова Сквирського районного суду Київської області від 31 січня 2022 року у справі № 376/2004/21 про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 130 КУпАП. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117821875>.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-73>

ДОСВІД РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ ПЕРЕХОДУ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ В ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Москвич В.С.

*здобувач Закладу вищої освіти
«Міжнародний університет бізнесу і права»
м. Херсон, Україна*

Перехід від військової служби до цивільного життя передбачає орієнтування ветеранів війни в новому досвіді. Для України проблема розбудови цієї системи постала ще у 2014 році, втім повномасштабне вторгнення актуалізувало цю потребу. На цей час розроблено проєкт Стратегії переходу від військової служби до цивільного життя, а також Операційний план заходів до нього. Перед впровадженням означеної системи слід детально вивчити відповідний зарубіжний досвід, що дасть змогу уникнути помилок, і навпаки імплементувати тільки позитивні практики реінтеграції ветеранів війни. Отже, пропонуємо звернути увагу на досвід окремих європейських держав в цій сфері.

Досвід Німеччини.

В Німеччині для ветеранів війни передбачені загальні (доступні всім на основі базової відповідності статусу ветерана) та додаткові (пов'язані з додатковими потребами учасника системи переходу) пільги. Ветерани з медичними та реабілітаційними потребами отримують право на розширене обслуговування за допомогою мережі військових госпіталів та клінік, у межах якого запропонована низка спеціалізацій, зокрема у сфері психічного здоров'я і психологічної допомоги, а також підтримки з перекваліфікації та адаптації. Також в Німеччині за звільненими ветеранами зберігається право лікуватися у військових закладів, але є чітко визначені часові рамки. Підтримку у професійній адаптації і навчанні надає Служба сприяння професійного розвитку впродовж періоду, який не перевищує сім років після звільнення [1]. Очевидно, що досвід Німеччини є достатньо неоднозначним, оскільки в державі відсутня комплексна система переходу, а окремі заходи реалізуються без належного організаційно-розпорядчого супроводу. Також недоліком є відсутність практик залучення громад до реінтеграції учасників системи переходу.

Досвід Польщі.

Відповідальним за систему переходу в Польщі є Управління у справах ветеранів війни і жертв пригноблення. Його роль полягає у гарантуванні учасникам бойових дій належної поваги та вшанування, а також допомоги й особливої підтримки. В Польщі для ветеранів війни передбачена фінансова допомога на лікування і реабілітацію. Ветерани з інвалідністю чи пораненням можуть отримувати консультації та підтримку у вигляді скерування до відповідних державних служб. Передбачені також окремі пільги, зокрема компенсація ветеранам на сплату рахунків за енергію, 50% знижка на проїзд у деякому рейковому транспорті та автобусах. Додаткові виплати отримують особи, які мають поранення чи інвалідність (залежно від оцінки), і можуть отримати доступ до курсів «адаптації» [1]. Досвід Польщі вбачається достатньо позитивним, оскільки існуюча там система переходу поєднує зусилля влади і громадськості, передбачає комплексні соціальні послуги, а також орієнтована на потреби учасників. Важливо, що увага приділяється питанням нематеріального характеру (вшанування, адвокація проблем тощо). Це дозволяє сформувати позитивні наративи в суспільстві щодо ветеранів війни та їхнього внеску в незалежність держави.

Досвід Франції.

Ключову роль в системі переходу країни відіграє Національне управління ветеранів та жертв війни – це відомство Уряду Франції, яке підпорядковується Міністерству збройних сил. Мета діяльності означеної інституції полягає у визнанні та підтримці ветеранів війни і жертв, а також визначенні державної політики щодо меморіалів війни та

вшанування. Жодного спеціального підходу до політики інформування, пов'язаної з переходом від військової кар'єри до цивільного життя в країні не передбачено, але зрозуміло, що є певна підтримка й консультування до звільнення й пенсії також виплачуються залежно від тривалості служби. Для ветеранів передбачена підтримка у фінансуванні додаткових медичних послуг для осіб з інвалідністю чи захворюванням, пов'язаним зі службою. Додаткова пенсія «учасникам бойових дій» може виплачуватися, починаючи з досягнення віку 65 років, і вона зазвичай поєднується зі звичайними пенсійними виплатами. Більшість послуг, які надають ветеранам, інтегровано в ширшу державну мережу надання послуг. Ветеранська спільнота підтримує зв'язки з державними та приватними організаціями на національному й місцевому рівнях, а також діє через свою мережу місцевих службовців і здійснює скерування та зберігає інформацію про партнерів на своїй вебсторінці [1]. Недоліком вказаної системи переходу є відсутність відповідної державної політики, яка здатна консолідувати зусилля влади і громадськості та спрямувати їх на досягнення необхідного результату.

Досвід Данії.

Соціальна підтримка ветеранів у Данії наразі базується на системі *Battlemind-Homemind*, яка заснована на моделі соціальної взаємодії «стимул-реакція». Для ветеранів в Данії існує проблема розуміння того, що цивільне середовище визначається владою, яка встановлює соціальні норми, унеможливорюючи перспективу, в якій соціальні норми можуть бути спільно встановлені учасниками системи переходу [2, с. 167]. Учасники системи переходу в Данії дуже часто називали наступні важливі чинники успішної реінтеграції: стосунки з родиною та друзями; продовження спілкування з бойовими друзями чи іншими військовими [3, с. 46]. Вбачається, що модель «стимул – реакція» є доволі перспективною для України, оскільки вона сформована таким чином, що система переходу реагує на потреби її учасників.

Досвід Швеції.

Достатньо комплексною та інноваційною є система переходу, яка сформована в цій державі. Основними елементами системи є: 1) медична допомога (включає широкий спектр послуг, доступ ветеранів до реабілітаційних заходів, право на індивідуалізоване лікування); 2) забезпечення житлом (програми соціального житлового влаштування, забезпечення доступу до житла для ветеранів, включаючи соціальне житло, яке може враховувати їхні унікальні потреби, консультації та підтримка при пошуку житла, надання консультацій та супроводу ветеранам у процесі пошуку житла); 3) підготовка та професійна реабілітація (широкий вибір професійних програм: надання можливостей для професійної підготовки та перепідготовки ветеранів,

щоб вони могли знайти адаптовану до своїх здібностей роботу, забезпечення підтримки у пошуку роботи та інтеграції ветеранів на ринок праці); 4) психологічна підтримка (забезпечення можливостей для індивідуальних консультацій та участі в групових сесіях, спрямованих на розвиток психологічного благополуччя, надання кваліфікованої психотерапії та підтримки для тих ветеранів, які можуть потребувати допомоги у вирішенні травматичних вражень) [1, с. 187]. На нашу думку, система переходу в Швеції є найбільш вдалою, але за умов ширшого залучення ветеранської спільноти до процесів її формування.

Література:

1. Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного розвитку України. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/ohlyad-mizhnarodnykh-praktyk-u-sferi-reintehratsiyi-veteraniv-mirkuvannya-shchodo-voyennoho-ta-povoyennoho-kontekstu-ukrayiny> (дата звернення: 09.01.2024).
2. Pedersen C., Wieser C. Veteran Transition from Military to Civilian Life: Towards a Sociocultural Framework for Social Support. *Scandinavian Journal of Military Studies*. Vol. 4. P. 158–171.
3. Early Jillian Madgel Transition home: an exploratory study of the transition from military to civilian life among veterans of Operation Enduring Freedom and Operation Iraqi Freedom. Masters Thesis. Smith College, Northampton. 2011. 76 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-74>

РОБОТА ВДОМА: СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ

Гринь Д.В.

доктор філософії з права

Серед різних практик поєднання роботи та особистого життя робота вдома займає особливе місце, і спонукає до ґрунтовного дослідження з таких причин. По-перше, зростає кількість організацій, які пропонують своїм працівникам можливість працювати з дому, і значна кількість працівників застосовують цю практику на регулярній основі. Як наслідок, ця практика привернула значну увагу в дослідженнях та управлінській практиці за останні кілька років [1]. Так, надомна праця швидко розвивається в США, і значна кількість людей отримує вигоду

від її використання на регулярній основі. За оцінками, 3,3 мільйона працівників (2,6% робочої сили США) вважали дім своїм основним місцем роботи у 2012 році, згідно з дослідженням, проведеним Дослідницькою мережею телероботи. Це означає, що з 2012 по 2020 рік кількість працівників, які виконують роботу вдома, зросла на 79% [1]. Крім того, надомна робота впливає не лише на працівників, які використовують цю практику, але й на їхні сім'ї, колег, роботодавців та суспільство в цілому.

Аналізуючи ситуацію в Україні, треба зазначити, що за останні чотири роки віддалена робота стала одним із найважливіших трендів ринку праці. Спричинили його декілька ключових факторів, які змушували роботодавців і шукачів пристосовуватись до нових умов.

Першим фактором, що став підготовчим етапом до формування тренду, була пандемія COVID-19. Тоді частка вакансій дистанційної роботи зросла з 4% у 2 кварталі 2019 року до 6,4% у 2 кварталі 2020 року. Далі динаміка тільки посилювалась і досягла піку в 4 кварталі 2021 року, коли 9 313 компаній розмістили 19 186 вакансій з дистанційної роботи, що склало 6,8% від загальної кількості вакансій.

Теж важливо зазначити, що в перші тижні повномасштабного вторгнення РФ ринок праці суттєво просів. Бізнеси, що мали досвід дистанційної роботи, показали найбільшу стійкість. Частка вакансій з дистанційною роботою зросла з 6,5% у 2 кварталі 2021 року до 13,9% у 2 кварталі 2022 року [3].

Домашню роботу можна визначити як «розподілений режим роботи, який дозволяє працівникам виконувати завдання, працюючи з віддалених місць (наприклад, з дому чи супутникового офісу), використовуючи інформаційно-комунікаційні технології для взаємодії з іншими на робочому місці та за його межами» [4, с. 4]. Цей термін охоплює різні форми роботи: повна зайнятість вдома в одній компанії, неповна зайнятість вдома в одній або декількох компаніях, повна зайнятість вдома, але з відвідуванням зустрічей в офісі або відвідуванням клієнтів, а також часткова або повна зайнятість у кількох філіях, і це лише деякі з них. Як наслідок, дебати щодо впливу надомної роботи (та умов, за яких надомна робота приносить користь роботодавцям і працівникам) тривають. Однією з головних проблем науковців і практиків є розуміння умов, які роблять домашню роботу ефективною або успішною з точки зору чистої вигоди, яку вона приносить як працівникам, так і організаціям.

Важливо зауважити, що очікується, що, будучи ініціативою, що поєднує роботу та особисте життя, домашня робота сприятиме досягненню балансу між роботою та особистим життям, допомагаючи людям керувати своїм робочим та особистим життям. Ця перевага

підтверджується емпіричними даними, які свідчать про те, що працівники, які працюють вдома, повідомляють про значно меншу кількість конфліктів між роботою та особистим життям, ніж працівники, які працюють в офісі [5]. Інтенсивність домашньої роботи (частота виконання домашніх завдань) відіграє певну роль у цьому взаємозв'язку. Висока інтенсивність домашньої роботи (понад 2,5 дні на тиждень) посилює її позитивний вплив на конфлікт між роботою та особистим життям [1]. Домашня робота економить час, який працівники витрачають на поїздки на роботу, і ця економія може означати більше часу для зменшення конфлікту між роботою та особистим життям, пов'язаного з часом. Крім того, гнучкість роботи з дому дозволяє людям краще пристосовуватися до вимог особистого життя, наприклад, допомагаючи батькам адаптувати робочий графік до шкільного розкладу своїх дітей. Тому нижчий рівень конфлікту між роботою та особистим життям пов'язаний зі зменшенням стресу, пов'язаного з роботою, та намірів звільнитися, а також з більшою задоволеністю роботою.

І навпаки, робота з дому може посилити конфлікт між роботою та особистим життям, оскільки було виявлено, що працівники, які працюють з дому, повідомляють, що вони працюють довше і більше, що свідчить про те, що робота з дому - це радше форма інтенсифікації праці [6]. Дослідження Келліхера та Андерсона припускає, що більш напружена і тривала робота може бути результатом того, що працівники обмінюють зусилля на гнучкість зі своєю організацією. Крім того, робота вдома може зробити межі між роботою та особистим життям більш проникними (вони знаходяться в одному фізичному просторі) і, таким чином, підвищити рівень конфлікту між роботою та особистим життям.

Що стосується стресу, пов'язаного з роботою, то загальноновизнано, що виконання домашньої роботи негативно впливає на нього. Ті, хто працює вдома, частіше повідомляють про менший рівень стресу, пов'язаного з роботою, ніж офісні працівники, і зі збільшенням кількості часу на домашню роботу цей негативний зв'язок зі стресом, пов'язаним з роботою, стає сильнішим [5]. Домашня робота може допомогти працівникам уникнути таких стресових факторів, як відволікання, переривання та організаційна політика, які часто зустрічаються в традиційному офісному середовищі. Хоча попередні дослідження показали, що працівники, які працюють вдома, можуть працювати більше і довше, це, здається, не призводить до стресу, пов'язаного з роботою, враховуючи ступінь автономії і свободи дій працівників, пов'язаних з виконанням домашніх завдань [6].

Необхідно зауважити, що ізоляція є одним з найбільш згадуваних недоліків домашньої роботи. Професійна ізоляція означає відчуття

відсутності зв'язку з іншими працівниками в організації. Сприйняття ізоляції серед надомників пов'язане з відсутністю особистої взаємодії з іншими, обмеженим інформаційним навчанням та наставництвом. Професійна ізоляція пов'язана зі зниженням продуктивності праці). Можливо, зрозуміло, що вплив професійної ізоляції на ці результати є сильнішим, якщо інтенсивність домашньої роботи вища, і слабшим, якщо більше особистої взаємодії та доступу до технологій, що покращують комунікацію [1]. Організаційна прихильність також пов'язана з ізоляцією: надомники, які повідомляють про брак людських контактів, з більшою ймовірністю відчують себе відірваними від організації, де вони працюють.

Таким чином, робота вдома є ефективним інструментом для зниження рівня конфлікту між роботою та особистим життям. Вона дозволяє працівникам ефективніше керувати своїм часом, зокрема за рахунок усунення необхідності щоденних поїздок на роботу. Це дозволяє зекономити час, який може бути використаний для особистих справ, що сприяє зменшенню стресу та підвищенню загальної задоволеності життям.

Робота вдома сприяє гнучкості в розпорядку дня, що дозволяє працівникам краще адаптувати свої робочі обов'язки до особистих потреб та обов'язків, таких як догляд за дітьми або підтримка домашнього господарства. Гнучкість робочого графіку є важливим фактором, який позитивно впливає на психологічний стан працівників та їхнє загальне благополуччя.

Загалом, робота вдома має потенціал стати ефективним варіантом для забезпечення балансу між роботою та особистим життям, якщо буде забезпечено належне управління цією практикою з боку організацій. Це включає розвиток корпоративної культури, яка підтримує гнучкі робочі умови, надання необхідних технічних засобів та підтримки для працівників, а також навчання керівників та працівників щодо ефективного використання можливостей телероботи.

Література:

1. Kossek, Lewis, & Hammer. Work-life initiatives and organizational change: Overcoming mixed messages to move from the margin to the mainstream. *Human Relations*. 2010. № 63(1). pp. 3-19.
2. Звіт про стан віддаленої роботи за 2020 рік в США. URL: <https://owllabs.com/blog/remote-work-statistics>.
3. Як пандемія та війна вплинули на дистанційну роботу: аналіз ринку 2019-2022 роки. URL: <https://cases.media/article/yak-pandemiya-ta-viina-vplynuli-na-distanciinu-robotu-analiz-rinku-2019-2022-roki>.

4. Gajendran, Harrison, & Delaney Klinger. Are Telecommuters Remotely Good Citizens? Unpacking Telecommuting's Effects on Performance Via I Deals and Job Resources. *Personnel Psychology*. 2015. № 68(2). pp. 353-393.

5. Kelliher, & Anderson. Doing more with less? Flexible working practices and the intensification of work. *Human Relations*. 2009. № 63(1) . pp. 83-106.

6. Standen, Daniels, & Lamond. The home as a workplace: Work–family interaction and psychological well-being in telework. *Journal of Occupational Health Psychology*. 1999. № 4(4). Pp. 368- 381.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-75>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Попов І.В.

*здобувач кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Тривалий процес відмови від концептуального значення системи вертикального державного управління призводить до сутнісного перегляду публічної служби, що спричиняє нормативні та організаційні структурні зміни. Сервісний характер діяльності сучасної публічної служби, який не викликає сумнівів та заперечень, є результатом комплексного соціального усвідомлення призначення публічної служби, одним із елементів якого в свою чергу виступає ефективність даного соціального інституту.

Ефективність публічної служби залежить від низки критеріїв, перелік яких є динамічним та залежить від умов історичного, соціально-культурного, економічного та політичного розвитку неможливо стандартизувати та уніфікувати.

Положенням статті 4 Закону України «Про державну службу» закріплено, що ефективність є принципом державної служби, значення якого полягає у раціональному і результативному використанні ресурсів для досягнення цілей державної політики [1], що не дає повного розуміння про сутність даної засади, оскільки прив'язка до реалізації цілей державної політики, на наш погляд, дещо обмежує значення принципу ефективності і спрямовує реалізацію завдань публічної

служби на задоволення потреб держави, ігноруючи при цьому її призначення, яке полягає у задоволенні захисту прав, свобод та законних інтересів приватних осіб. До того ж, за такого підходу раціональність та результативність фактично визначаються як елементи ефективності.

Ефективність публічної служби в нормативній площині розглядається також як одна з обов'язкових ознак відповідності професійності, що належить особам, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А» та «Б». Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типових вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А»» від 22 липня 2016 р. № 448 передбачено, що такі особи повинні вміти ефективно делегувати задачі та управляти результативністю команди; бути здатними ефективно взаємодіяти - слухати, сприймати та доносити думку; вміти планувати, оцінювати ефективність та коригувати плани діяльності [2]. Наведене дозволяє стверджувати, що досягнення ефективності підлягає зовнішній оцінці, яку можливо реалізувати за умови наявності чітко визначених критеріїв такої ефективності.

Варто визнати доречною думку, що з огляду на соціальну спрямованість цілей державного управління визначальною для його оцінки є соціальна ефективність, яка розкриває результати функціонування всієї структури державних органів, а тому у своїй суті містить комплексний і синтезований набір різного типу критеріїв, і системно складається з таких елементів: загальної соціальної ефективності; ефективності організації і функціонування суб'єктів державного управління; ефективності діяльності управлінських органів і посадових осіб. При цьому визначальними критеріями ефективності публічного адміністрування, а отже і системи органів управління як її підсистеми, виступають критерії загальної соціальної ефективності, в свою чергу акцент при використанні цих критеріїв робиться на встановлення залежності між системою державного управління та рівнем і якістю вирішення головних проблем розвитку суспільства [3, с. 52-53].

Ефективність розглядається також через призму внутрішньоструктурного менеджменту та визначення компетенцій публічного службовця [4, с. 137; 141], у зв'язку з чим ефективність також пропонується розуміти як елемент поняття «компетенція» [4, с. 142]. Також заслуговує на увагу позиція, відповідно до якої ефективність набуває значення продуктивності результатів діяльності публічного адміністрування, таким чином, результативність набуває ширшого значення, а ефективність виступає у якості її кількісної характеристики [5], що протирічить законодавчому підходу, визначеному в межах положеннях Закону України «Про державну службу».

Отже, ефективність є динамічною ознакою діяльності публічної служби. Разом з тим, у зв'язку з плюралізмом наукових поглядів та неоднозначністю законодавчого визначення ефективності, остання виступає також умовою діяльності публічної служби, без якої призначення даного соціального інституту втрачає цінність. Ефективність публічної служби також характеризується такою ознакою, як залежність від зовнішніх та внутрішніх умов розвитку публічної служби, та потребує нормативного визначення критеріїв відповідно до європейських умов функціонування публічної служби, які б відображали її сервісний характер та були направлені на оцінювання відповідності призначенню, що полягає у задоволенні потреб приватних осіб.

Література:

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.
2. Про затвердження Типових вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А» : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2016 р. № 448. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448-2016-п#Text>
3. Яремко І. І. Ефективність публічного управління та адміністрування: проблеми та напрями вдосконалення процесів оцінювання. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. № 1 (7). С. 49-56.
4. Публічна служба: системна парадигма : кол. моногр. / К. О. Вашенко, С. М. Серьогін, Є. І. Бородин, Н. А. Липовська, Н. Г. Сорокіна [та ін.] ; за заг. ред. С. М. Серьогіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 256 с.
5. Власенко Т. А. Ефективність та результативність публічного адміністрування. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти* : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів, м. Харків, 22 квітня 2016 рік. Харків : НТМТ, 2016. С. 1942-1947.

ОСОБЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Шира О.В.

*здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу
Міжнародний університет бізнесу і права
м. Херсон, Україна*

Дисциплінарна відповідальність адвокатів є дієвою гарантією забезпечення дотримання адвокатами норм чинного законодавства, правил адвокатської етики, належного виконання ними своїх професійних обов'язків.

В Україні згідно зі ст. 33 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених цим Законом. Законом визначено, що дисциплінарне провадження – це процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку. Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України [1].

У відповідності до ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку. Дисциплінарним проступком адвоката, зокрема, є:

- порушення вимог несумісності;
- порушення присяги адвоката України;
- порушення правил адвокатської етики;
- розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом [1].

Водночас не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового

рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правничої допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

Види дисциплінарних стягнень та строк застосування дисциплінарних стягнень визначені ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, за вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

- попередження;
- зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;
- для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України [1].

Згідно із ч. 2 ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

Право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки (ст. 36 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [1].

Натомість, згідно із ст. 80 Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року, адвокати та аплікати (стажисти) підлягають дисциплінарній відповідальності за поведінку, що суперечить закону, правилам етики або гідності професії, або за порушення своїх професійних обов’язків, а також адвокати за невиконання зобов’язання договору страхування, про який йдеться в ст. 8а. пункт 1, відповідно до правил, виданих відповідно до ст. 8b Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща.

У відповідності до ст. 81.1. польського Закону «Про адвокатуру» (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року дисциплінарними покараннями є:

- попередження;
- догана;
- грошове стягнення;
- призупинення професійної діяльності на строк від трьох місяців до п’яти років;
- виключення з колегії адвокатів [2].

Крім того, окрім покарання у вигляді догани і грошового стягнення (штрафу) до адвоката можна застосувати додатково заборону на виконання патронату протягом усього терміну від одного до п'яти років.

Також окрім покарання у вигляді призупинення професійної діяльності застосовується додатково заборона виконання патронату на строк від двох до десяти років.

Покарання у вигляді догани або грошового стягнення (штрафу) тягне за собою втрату пасивного права бути обраним до органу адвокатського самоврядування на строк від трьох років від дня набуття чинності вироку.

Крім того, покарання у вигляді призупинення професійної діяльності тягне за собою втрату пасивного і активного права бути обраним до органу адвокатського самоврядування на строк шість років від дня набуття чинності вироку.

Дисциплінарний суд може застосувати оприлюднення вироку в адвокатському середовищі шляхом його опублікування в журналі, видавцем якого є орган адвокатури [2].

Згідно зі ст. 91.1. Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року, рішення з дисциплінарних питань виносять:

- дисциплінарний суд ради адвокатів;
- Вищий Дисциплінарний Суд.

Дисциплінарний суд ради адвокатів розглядає всі справи як суд першої інстанції, за винятком справ, визначених Законом.

Вищий Дисциплінарний Суд розглядає:

- як суд другої інстанції справи, розглянуті в суді першої інстанції рад адвокатів;
- як суд першої інстанції дисциплінарні справи членів Вищої Ради Адвокатів і окружних рад адвокатів;
- інші справи, передбачені Законом.

Суд виносить рішення в складі трьох осіб. Виправдувальне рішення видане Вищим Дисциплінарним Судом другої інстанції вручається сторонам, Міністрові юстиції та Вищій Раді Адвокатів [2].

Таким чином, перелік дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані до адвокатів в Республіці Польща є ширшим у порівнянні із відповідним переліком в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». На особливу увагу заслуговує можливість застосування до адвокатів в Республіці Польща грошового стягнення за вчинення дисциплінарного проступку. Враховуючи те, що діяльність адвокатів є по суті різновидом підприємницької діяльності (за винятком надання безоплатної правової допомоги), має комерційний характер, вказаний

вид дисциплінарного стягнення цілком може бути імплементований в національне законодавство та юридичну практику.

Також заслуговує на увагу досвід Республіки Польща щодо застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату на певний строк та втрати пасивного і активного права бути обраними до органу адвокатського самоврядування.

Перспектива подальшого дослідження даної тематики обумовлена необхідністю проведення порівняльно-правового аналізу норм польського та українського законодавства, якими врегульовано інші аспекти адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності з метою формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного національного законодавства та юридичної практики у даній сфері суспільних відносин.

Література:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року. № 5076-VI. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

2. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19820160124/U/D19820124Lj.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-77>

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Отришко А.О.

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики,
Донецький державний університет внутрішніх справ*

*м. Кропивницький, Україна
ORCID ID: 0009-0005-4584-9168*

Допит є центральною СРД, яка дозволяє: 1) встановити обставини кримінального правопорушення; 2) вчасно висунути слідчі версії; 3) отримати відомості про членів злочинного угруповання та їх лідерів; 4) визначити послідовність й тактику проведення інших процесуальних

дій [2, с. 236]. Загальними завданнями допиту є: отримання доказів за кримінальним провадженням; встановлення об'єктивної істини; перевірка слідчих версій, висунутих на початковому етапі розслідування; встановлення фактичних даних про підготовку, вчинення та приховання кримінальних правопорушень; встановлення обставин, що сприяли або перешкоджали вчиненню протиправних дій; збирання відомостей про особу правопорушника, злочинця та його зв'язки; вжиття заходів профілактичного характеру та ін. [1, с. 309]. На нашу думку, основним завданням допиту є отримання і фіксація свідчень від осіб, які є учасниками кримінального провадження або яким відомі обставини щодо підготовки, вчинення або приховування кримінального правопорушення, які мають значення для розслідування.

Під тактикою допиту розуміють сукупність заснованих на кримінальних процесуальних нормах криміналістичних рекомендацій, які визначають найбільш доцільні прийоми та способи встановлення психологічного контакту з допитуваним, надання йому допомоги у відтворенні події, методи і прийоми правомірного психологічного впливу для одержання правдивих показань, що мають значення для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Застосування тактичних прийомів носить вибірковий характер, що передбачає вибір й використання тих із них, які сприяють одержанню об'єктивних, правдивих та повних показань. Тактичні прийоми не повинні бути ізольованими один від одного. Майстерність й професіоналізм слідчого полягає у тому, щоб, використовуючи усі прийоми і засоби, правильно спланувати їх, вміти варіювати ними під час допитів, відмовляючись від одних і переходячи до інших [1, с. 314-315]. Слідчий обирає необхідні тактичні прийоми зважаючи на наявну інформацію про допитувану особу та її статус у кримінальному провадженні (свідок, потерпілий, підозрюваний, експерт); ситуації, яка склалась під час допиту (конфліктна, безконфліктна); слідчої ситуації на момент проведення допиту (хід розслідування, отримані докази і показання інших учасників); обставини, які слід встановити (підтвердження вчинення протиправних дій ймовірним злочинцем, спростування показань інших учасників кримінального провадження тощо).

До основних тактичних прийомів допиту, що використовуються у правоохоронній практиці, належать такі:

- встановлення психологічного контакту;
- викладання показань у формі вільної розповіді;
- постановка запитань;
- створення напруги;
- використання різних темпів допиту;
- спостереження за поведінкою допитуваного;
- пред'явлення доказів;
- використання фактору раптовості;

- актуалізація забутого у пам'яті допитуваних;
- створення уявлення про інформованість слідчого;
- розповідь слідчим версій про ймовірний розвиток злочинної події;
- приховування меж інформованості слідчого;
- використання конфліктів у злочинній групі;
- застосування науково-технічних засобів [1, с. 315].

Науковці зауважують, що з усіх типових завдань допиту найбільшу складність та інтерес з точки зору практичної реалізації мають саме ті, які виходять з конфліктних ситуацій допиту. Найчастіше конфліктні ситуації при допиті виникають, якщо суб'єкт володіє вихідною інформацією, але навмисно перекручує її або відмовляється від давання показань. Так, неправдиві показання можуть бути породжені відчуттям безвихідності, продиктовані прагненням свідка захистити родича чи близьку людину, викликані бажанням підозрюваного уникнути відповідальності за більш тяжкий злочин, зменшити свою вину або приховати негативну роль співучасників та ін. Головним завданням слідчого в таких ситуаціях є викриття неправди у показаннях допитуваної особи та збереження психологічного контакту. У зв'язку з цим метою дій слідчого з перевірки необґрунтованого посилення на алібі є максимальна деталізація показань з подальшою можливістю їх перевірки, у тому числі при провадженні повторних допитів [3, с.136-137]. В таких випадках, слідчий повинен бути ознайомлений з усіма матеріалами кримінального провадження, а саме показаннями свідків, висновками судових експертиз, результатами огляду та обшуку, а також інших СРД для того, щоб вчасно виявити неправдиві показання та за допомогою окремих тактичних прийомів вказати на це допитуваному та отримати об'єктивні і достовірні дані.

У конфліктній ситуації під час допиту злочинця слідчий повинен застосовувати такі тактичні прийоми допиту, які зможуть створити уявлення особи про обізнаність слідчого щодо обставин вчинення злочину, невідворотності покарання та наявності достатніх доказів, що підтверджують його винуватість у незаконному поводженні зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Для цього нерідко пред'являються речові докази та зачитуються показання інших учасників кримінального провадження, створюється напруга та змінюється темп допиту, слідчий надає злочинцю інформацію щодо подальшого розвитку розслідування та пропонує викласти показання власноручно, після чого ставить уточнюючі запитання. При цьому слідчий може спростовувати неправдиві аргументи і викривати невідповідності у показаннях допитуваного правопорушника.

Безконфліктна ситуація характеризується повним або частковим збігом інтересів учасників взаємодії, відсутністю протиріч в цілях, для досягнення яких спрямовані їхні зусилля на даному етапі розслідування. У безконфліктній ситуації основне тактичне завдання слідчого полягає в

детальному й вичерпному з'ясуванню і фіксації в протоколі показань допитуваного [3, с. 135]. Проте і в безконфліктних ситуаціях виникають труднощі при допиті осіб, коли останні допускають помилки, перебільшують значення тих чи інших подій або не можуть надати об'єктивну інформацію, що має значення для розслідування. В такому випадку застосовуються тактичні прийоми, спрямовані на активізацію пам'яті допитуваного, деталізація показань та постановка уточнюючих запитань, використання речових доказів та показань інших учасників кримінального провадження.

Тактичні прийоми допиту застосовуються слідчим на власний розсуд з метою встановлення психологічного контакту і усунення бар'єрів у спілкуванні з допитуваною особою. Тактичні прийоми можуть бути використані як окремо, так і комбінуватися з метою спонукання особи до надання правдивих і об'єктивних свідчень, а постановка уточнюючих запитань, демонстрація речових доказів і показань інших учасників здійснюється слідчим з метою активізації діяльності допитуваного і актуалізації забутого. Також, слідчий може спростовувати неправдиві аргументи і викривати невідповідності у показаннях допитуваної особи. При допиті підозрюваного доцільно застосовувати тактичні прийоми, які зможуть створити уявлення особи про обізнаність слідчого щодо обставин вчинення злочину, невідворотність покарання та наявність достатніх доказів, що підтверджують його винуватість у незаконному поводженні зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Для цього нерідко пред'являються речові докази та зачитуються показання інших учасників кримінального провадження, створюється напруга та змінюється темп допиту, слідчий надає злочинцю інформацію щодо подальшого розвитку розслідування та пропонує викласти показання власноручно, після чого ставить уточнюючі запитання.

Література:

1. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський та ін. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : ДДУВС ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
2. Тарасенко О.С. Особливості допиту на початковому етапі розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями. Науковий вісник публічного та приватного права. № 1-2. 2016. С. 235-240.
3. Щербаковський М.Г., Андрєєв Д.В. Розслідування незаконного обігу зброї: монографія. Харків, 2021. 192 с.

КРИТЕРІЙ ОЧЕВИДНИХ ОЗНАК ПРОТИПРАВНОСТІ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПОЗОВУ

Куклишин А.М.

Актуальність проблеми. В адміністративному судочинстві сторони спору мають нерівний матеріально-правовий статус, і суб'єкт владних повноважень має важелі впливу на права, свободи та інтереси особи. Більше того – саме по собі подання адміністративного позову може спонукати суб'єкта владних повноважень вчинити нові дії по унеможливленню захисту порушеного права, і це викликає потребу в дієвих забезпечувальних заходах. Проте, як зазначає у своїй статті Г. Шерстюк, на сьогодні інститут забезпечення адміністративного позову застосовується судами доволі рідко, а відтак є необхідність у виявленні причин такої тенденції та в подальшому усуненні факторів, які на цю тенденцію впливають [1, с. 209]. Більше того, як вважає С. Марцинкевич, саме закріплені в КАС України підстави забезпечення позову є перепонами для застосування на практиці цього інституту адміністративного процесуального права; для вирішення цієї проблеми науковець пропонує щодо позовів, предмет позову по яким пов'язаний із сплатою грошових сум, закріпити презумпцію існування обставини, які вказують на те, що невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або істотно ускладнити чи унеможливити захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача [2, с. 79]. М. Вербіцька також звертає увагу на наявні прогалини й упущення, особливо в частині підстав для забезпечення позову, оцінювання підставності таких заяв судом тощо, та висловлює думку про те, що Верховний Суд мав би напрацювати сталу і конкретну практику, яка мала би змогу вирішити цю проблему, оскільки станом на сьогодні його позиції доволі «розмиті», не надають нижчестоящим судам конкретного алгоритму, який мав би застосовуватися в ході вирішення питань про забезпечення позову [3, с. 18].

Отже, **метою дослідження** є визначити, які обставини, з огляду на актуальну судову практику, можуть доводити наявність очевидних ознак протиправності рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень як підставу для забезпечення адміністративного позову.

Для застосування підстави забезпечення позову, яка передбачена п. 2 ч. 2 ст. 150 КАС України, від суду вимагається надати правову оцінку правовідносинам сторін, що, за загальним правилом, є завданням суду

на стадії ухвалення остаточного судового рішення, а не під час розгляду питання про забезпечення адміністративного позову. Приходячи до висновку про очевидно протиправний характер оскаржуваного рішення, дії чи бездіяльності, суд фактично може створити для відповідача сумнів в об'єктивності і неупередженості складу суду і створити підставу для його відводу. Адже цей висновок суду так чи інакше відображає точку зору складу суду на майбутній результат розгляду справи по суті. Саме тому, така підстава забезпечення позову як очевидна протиправність, є винятковою. Важливо розуміти, що перелік з двох підстав вжиття заходів забезпечення позову, наведений у ч. 2 ст. 150 КАС України, містить сполучник «або». А це означає, що звертаючись із заявою про забезпечення позову, заявник не обов'язково повинен доводити очевидну протиправність оскаржуваних рішень, дій чи бездіяльності, а достатнім буде доведення першої підстави забезпечення позову (утруднення / унеможливлення захисту прав / виконання рішення). Протилежний підхід означав би винятковий характер інституту забезпечення адміністративного позову як такого і фактично нівелював би мету існування цього правового інституту.

Погоджуючись із тим, що відсутня необхідність доводити одночасно обидві підстави, Верховний Суд все ж таки застерігає проти розширювального тлумачення цих підстав. Зокрема, в пункті 14 постанови Верховного Суду від 01 червня 2022 року у справі № 580/5656/21 зазначається, що підстави забезпечення позову, передбачені частиною другою статті 150 КАС України, є оціночними, тому суд повинен у кожному випадку, виходячи з конкретних доказів, встановити, чи є хоча б одна з названих обставин, і оцінити, чи не може застосуванням заходів забезпечення позову бути завдано ще більшої шкоди, ніж та, якій можна запобігти [4].

Критерії очевидності ознак протиправності предмету оскарження можна знайти в практиці Верховного Суду. Зокрема, в постанові від 24 вересня 2019 року у справі № 640/6311/19 зазначив, що «очевидні ознаки» мають на перший погляд свідчити про наявність достатньо вагомих підстав для сумнівів у правомірності оскаржуваного акту. В даній конкретній справі позивач оскаржував нормативно-правовий акт, стверджуючи про те, що він не відповідає вимогам чіткості, узгодженості, визначеності, «якості закону», однак Верховний Суд відзначив, що оцінка відповідності нормативно-правового акту цим критеріям має бути надана саме під час судового розгляду справи по суті позовних вимог [5]. Отже, очевидний характер протиправності нормативно-правового акту можливий фактично лише тоді, коли він буквально суперечить актам вищої юридичної сили; якщо ж висновок про протиправність вимагає ретельного аналізу якості нормативного

тексту та системного тлумачення його положень в їхньому взаємозв'язку, то висновок про очевидну протиправність при вжитті заходів забезпечення позову буде передчасним.

Переходячи до оцінки очевидного характеру протиправності акта індивідуальної дії, звернемо увагу на постанову Верховного Суду від 16 грудня 2020 року у справі № 640/6840/20. В цій справі суб'єкт господарювання оскаржував постанову Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП) про накладення на нього штрафу в розмірі 1,7 млн. грн. і в порядку забезпечення позову просив зупинити дію цього рішення. При цьому посилався, в тому числі, на його очевидну протиправність. Суд касаційної інстанції не погодився з доводами позивача. Він зазначив, що суди фактично, не розглядаючи справи по суті, не перевіряючи фактичних обставин справи та не досліджуючи докази, погодилися із твердженням заявника про наявність у діях та рішеннях Нацкомісії порушень закону. Водночас, ознаки протиправності оспорюваних рішень відповідача не були очевидними, а фактичні обставини справи підлягають встановленню та доведенню на підставі відповідних доказів та аналізу норм права, які регулюють спірні правовідносини, під час розгляду справи по суті. Сам по собі факт прийняття відповідачем рішень, які стосуються прав та інтересів позивача, не може автоматично свідчити про те, що такі рішення є очевидно протиправними і невжиття заходів забезпечення позову може істотно ускладнити виконання рішення суду, а факт порушення прав та інтересів позивача підлягає доведенню у встановленому законом порядку [6]. Як бачимо, наразі немає чітких критеріїв того, чи є протиправність оскаржуваного акту індивідуальної дії очевидною, чи ні. За відсутності таких критеріїв, практично в будь-якому випадку можна вказати, що обставини протиправності будуть досліджені на стадії розгляду справи по суті. Слід дійти висновку, що така підстава заяв про забезпечення позову як очевидна протиправність оскаржуваного акта – у більшості випадків не може бути визнана судами обґрунтованою.

В постанові Верховного Суду від 29 квітня 2021 року у справі № 808/2206/18 висловлено позицію щодо стандарту доказування досліджуваної підстави забезпечення позову – «поза обґрунтованим сумнівом». В постанові зазначено, що суд, який застосовує заходи забезпечення позову з підстав наявності очевидних ознак протиправності (...) повинен бути переконаний у тому, що відповідне рішення явно суперечить вимогам закону за критеріями, визначеними частиною другою статті 2 КАС України, порушує права, свободи або інтереси позивачів і вжиття заходів забезпечення позову є дієвим способом запобігання істотним та реальним негативним наслідкам таких

порушень. У іншому випадку, висновки суду про наявність очевидних ознак протиправності оспорюваного рішення та порушення ним прав, свобод чи інтересів позивачів до розгляду справи по суті, свідчать про наперед сформовану судом правову позицію по справі. Отже, вирішуючи питання про вжиття заходів забезпечення позову, суд має встановити наявність саме таких ознак, які свідчать про протиправність оскаржуваного рішення поза обґрунтованим сумнівом, а не встановлювати правомірність/протиправність оскаржуваного рішення на цій стадії [7]. Стандарт «поза обґрунтованим сумнівом» є близьким (синонімічним) поняттям до стандарту «поза розумним сумнівом», який, в свою чергу, притаманний кримінальному судочинству. Отже, з одного боку можна дійти висновку, що на заявника, який посиляється на цю підставу, покладається підвищений обов'язок довести, що немає жодного обґрунтованого сумніву в тому, що оспорюване ним рішення, дія чи бездіяльність є протиправним. З іншого боку, відкритим залишається питання співвідношення стандарту «поза обґрунтованим сумнівом» із положенням ч. 2 ст. 77 КАС України, згідно з яким, в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача [8].

Втім, у практиці Верховного Суду мали місце випадки, коли він погоджувався із доводами заявників про очевидну протиправність оскаржуваних рішень суб'єктів владних повноважень і погоджувався із необхідністю забезпечення позову саме на цій підставі. В якості прикладу наведемо постанову від 12 березня 2020 року у справі № 640/13543/19, в якій предметом оскарження була постанова НКРЕКП про встановлення тарифу на послуги з передачі електричної енергії. Заявник зазначав, що очевидні ознаки протиправності наведеної постанови полягають у тому, що Конституція України не наділяє НКРЕКП наразі у його правовому статусі повноваженнями у реалізації цінової політики у сфері енергетики. Суд першої інстанції, забезпечуючи позов, послався на висновки Конституційного Суду України, викладені в рішенні від 13 червня 2019 року у справі № 5-р/2019. Погоджуючись із судовими рішеннями попередніх інстанцій про забезпечення позову, Верховний Суд зазначив, що оскаржувана постанова прийнята саме шляхом реалізації положень Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», які визнано неконституційними [9].

Ще одним прикладом врахування Верховним Судом очевидних ознак протиправності оскаржуваного рішення є постанова від 20 травня 2020

року у справі № 640/11330/19. Предметом спору в цій справі була постанова про встановлення тарифу; суд першої інстанції в порядку забезпечення позову зупинив дію цієї постанови. Верховний Суд погодився із висновком про наявність очевидних ознак протиправності оскаржуваної постанови. Такий висновок суду ґрунтується на тому, що відповідно до Порядку формування тарифу на послуги з диспетчерського (оперативно-технологічного) управління, затвердженого постановою НКРЕКП від 22.04.2019 № 586, період, на який здійснюється розрахунок тарифу, є календарний рік. Однак, оскаржуваною постановою тариф на послуги з диспетчерського (оперативно-технологічного) управління затверджено не на календарний рік, а на значно менший період, враховуючи, що таку постанову прийнято після 01.06.2019 [10].

Висновки. Отже, для того щоб визнати оскаржуване рішення (дію, бездіяльність) таким, що має очевидні ознаки протиправності, має бути достатньо однієї простої логічної послідовності (наприклад: положення закону визнані неконституційними – підзаконний акт було прийнято на виконання цих положень – отже підзаконний акт є очевидно протиправним). Тобто у будь-якого незацікавленого стороннього спостерігача має одразу сформуватися переконання про очевидну протиправність, яке виключає розумні сумніви. Обґрунтування очевидної протиправності не може бути великим за обсягом, адже інакше протиправність не буде очевидною. В протилежному разі це означатиме, що суд, до прийняття остаточного рішення у справі, вже наперед сформує свою точку зору щодо предмету оскарження, що є недопустимим.

Література:

1. Шерстюк Г.М. Забезпечення адміністративного позову. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 5. Том 2. С. 204-210. URL: http://www.lvppp.in.ua/vip/2019/5/tom_2/39.pdf.
2. Марцинкевич С.А. Щодо підстав забезпечення позову в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 42. Том 2. С. 77-80. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc42/part_2/22.pdf.
3. Вербіцька М. Забезпечення позову у господарському й адміністративному судочинстві: порівняльно-правовий аспект (частина друга). *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 3 (35). С. 14-18. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1685/1745>.

4. Постанова Верховного Суду від 01 червня 2022 року у справі № 580/5656/21 про визнання протиправним та скасування рішення. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104580056>.

5. Постанова Верховного Суду від 24 вересня 2019 року у справі № 640/6311/19 про визнання протиправною та нечинною постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2019 року № 218. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84621930>.

6. Постанова Верховного Суду від 16 грудня 2020 року у справі № 640/6840/20 про визнання протиправним та скасування рішення, зобов'язання вчинити дії. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93595035>.

7. Постанова Верховного Суду від 29 квітня 2021 року у справі № 808/2206/18 про визнання дій незаконними та скасування рішення. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96654819>.

8. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10610>.

9. Постанова Верховного Суду від 12 березня 2020 року у справі № 640/13543/19 про визнання протиправними та скасування рішення, зобов'язання вчинити дії. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88150304>.

10. Постанова Верховного Суду від 20 травня 2020 року у справі № 640/11330/19 про визнання протиправними та скасування постанов. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89325734>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-79>

МІГРАЦІЙНА СКЛАДОВА ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Діп І.І.

магістр права

ORCID ID: 0009-0000-6540-8726

Широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., спричинила руйнівні наслідки для військових, цивільного населення та критичної інфраструктури України.

Крім найсуттєвішого – непоправних втрат, травмування, тотального знищення численних об'єктів критичної інфраструктури та цивільних об'єктів – масова міграція українців за кордон – є одним з факторів, який впливає на демографічну ситуацію в Україні.

За даними Управління Верховного комісара у справах біженців, приблизно 6 млн. українців, які залишили територію України, рятуючись від повномасштабної російської агресії, перебувають зараз за межами України. Вони користуються тимчасовим захистом і правами, які він забезпечує (до березня 2025 року).

Повернення в Україну пов'язано з багатьма факторами, у першу чергу – це питання безпеки, оскільки держава-агресор Російська Федерація продовжує ракетні та артилерійські обстріли щоденно. Наступним важливим фактором є житло – чимало українців не мають можливості повернутися до своїх будинків, оскільки вони зруйновані росіянами. Також суттєвим фактором є можливість/неможливість працевлаштування і навчання, не всі школи мають бомбосховища.

Можемо зазначити, що в Україні розробляється Стратегія демографічного розвитку України до 2040 року. [5] Потреба у Стратегії є очевидною, у тому числі через найбільшу з часів Другої світової війни міграцію українців через війну, розв'язану РФ.

Планується, що до Стратегії будуть зокрема включені такі проблемні питання:

- скорочення чисельності населення України;
- масова вимушена міграція;
- незаконне вивезення громадян України до держави-агресора РФ; погіршення репродуктивного здоров'я через психологічні травми та фізичні;
- зростання кількості людей з інвалідністю;
- старіння населення.

Потрібно усвідомлювати, що деякі українські міста і села мають лише географічні координати, вони знищені російськими військовими, випалені російськими ракетами та артилерією. Це сліди російських злочинів масштабованої жорстокості.

Жодна з держав з часів Другої світової війни не стикалася з такими демографічними викликами-проблемами.

За прогнозами Ради ЄС, унаслідок міграції чисельність населення України може скоротитися на 24–33 %, що залежить від тривалості бойових дій та нестабільної роботи інфраструктури. [2]

Можна виокремити, за кількісною складовою, такі три основні види міграції: міграція за межі України – українці, які отримали або тимчасовий захист або статус біженця; внутрішньо переміщені особи (всередині України), за даними Міжнародної організації з міграції

(МОМ) це приблизно 8 млн осіб; незаконно вивезені до РФ українські громадяни, за даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН), станом на вересень 2022 р. до РФ було переміщено 2,9 млн.

Слід зауважити, що в Україну вже повернулося приблизно 1 млн 200 тис., за оцінками Міжнародної організації з міграції.

Громадяни України, які вимушені були залишити територію України у зв'язку з повномасштабною агресією РФ, можуть отримати статус тимчасового захисту. Директива ЄС 2001/55/ЄС про тимчасовий захист, яка була прийнята в ЄС 20.07.2001 для забезпечення мінімальних стандартів надання тимчасового захисту у випадках масового напливу переміщених осіб – є основним документом, який регулює порядок надання тимчасового захисту. [3] Цю Директиву було активовано імплементаційним Рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04.03.2022 для українців. [4]

На підставі цієї Директиви переміщеним особам на території держав-членів ЄС має бути забезпечено право на проживання, медичну допомогу і освіту, доступ до ринку праці та житла та ін.

Що стосується надання статусу тимчасового захисту не в країнах ЄС, то, наприклад, з урахуванням того, що Республіка Північна Македонія узгоджує свою зовнішню політику зі спільною зовнішньою і безпековою політикою ЄС, Уряд цієї держави 30 липня 2024 року прийняв рішення про продовження ще на один рік статусу тимчасового захисту для громадян України на території Північної Македонії. [6] Згідним рішенням громадянам України та членам їхніх сімей надається тимчасовий захист терміном на один рік до 08.08.2025 року, йдеться про осіб, які прибули до Північної Македонії після 24.02.2022 та не можуть повернутися в Україну через широкомасштабну агресію РФ. Зазначені громадяни, яким надано тимчасовий захист, мають право на: проживання терміном на 1 рік з можливістю продовження; матеріальну підтримку в РПМ, відповідно до економічних можливостей країни; працевлаштування, пенсійне страхування та страхування на випадок інвалідності; базові медичні послуги; початкову та середню освіту.

Надання тимчасового захисту не означає автоматичне отримання статусу біженця. Особа, яка отримала тимчасовий захист може отримати статус біженця у порядку, передбаченому законодавством держави її перебування. Правова база для оформлення статусу біженця є іншою – основними документами, що регулюють порядок отримання статусу біженця, є Женевська конвенція про статус біженців 1951 р., Нью-Йоркський протокол 1967 р. [1]

Конвенція про статус біженців 1951 р. [1], біженцем визначає особу, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за

ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань.

Демографічна ситуація в Україні буде залежати від багатьох чинників - економічних, соціальних, родинних чинників (возз'єднання родин). Також потрібно враховувати інтеграційні процеси у країнах перебування - забезпечення житлом, можливість працевлаштування, навчання, медична допомога – всі права, про які вже зазначалося вище, які забезпечуються владними рішеннями щодо продовження терміну дії користування такими правами громадянами України.

Проект Стратегії демографічного розвитку України до 2040 року виокремлює стратегічні цілі: створення умов для підвищення народжуваності, підтримка сім'ї; зниження рівня передчасної смертності; забезпечення міграційного приросту населення; забезпечення оптимального розміщення населення на території України; адаптація соціуму до демографічного старіння та формування умов для активного довголіття; подолання негативних демографічних тенденцій завдяки розвитку можливостей для якісного життя в Україні. Реалізація всіх стратегічних цілей покликана забезпечити досягнення мети - забезпечення довгострокового відтворення населення України, зокрема, і за несприятливих умов (війни, епідемії, бідність, економічні кризи, екологічні та техногенні катастрофи), здатності людей адаптуватись до змін із збереженням та / або поліпшенням ключових соціально-демографічних характеристик.

Література:

1. Верховна Рада України. Official web-site. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

2. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні. Національний Інститут Стратегічних досліджень. 33 с. Official web-site. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad_mihratsia_gotove_03_01_2023.pdf

3. Директива Ради 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. Official web-site. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj>

4. Імплементційне Рішення Ради (ЄС) 2022/382, що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист. Official web-site. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22006>

5. Проєкт Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року. Official web-site. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>

6. Службен весник на Република Северна Македонија од 05.08.2024. Одлука за продолжување на привремената заштита во Република Северна Македонија на лица од Украина. №161. 12 с. Official web-site. URL: <https://members.slvesnik.com.mk/NoCert.aspx>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-80>

НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ

Свида Н.О.

магістр права,

м. Ужгород, Україна

ORCID ID: 0009-0006-0921-8577

Піштя В.І.

доктор філософії, викладач кафедри адміністративного,

фінансового та інформаційного права,

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2769-7189

Професія нотаріуса потребує досконалого знання законодавства, чесності, сумлінності, а також необхідності дотримуватись нотаріальної таємниці, про що власне і йдеться в тексті присяги нотаріуса.

У цих тезах ми звернемо увагу на один аспект, який, на нашу думку, має призвести до удосконалення законодавства у контексті збереження нотаріальної таємниці.

Нотаріальна таємниця як один із видів так званих «професійних таємниць» в Україні має першочергове значення, коли йдеться про дотримання конфіденційності інформації, доступ до якої отримує нотаріус під час виконання своїх професійних обов'язків.

У частині 1 статті 8 Закону України «Про нотаріат» нотаріальну таємницю визначено як сукупність відомостей, що отримуються під час вчинення будь-якої нотаріальної дії або під час звернення до нотаріуса з боку заінтересованої особи. Тут же дається доповнення, яке більш конкретизує інформацію, яка підпадає під визначення нотаріальної таємниці: «...в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки...» [1].

Наведене законодавче визначення поняття нотаріальної таємниці наразі не просто не дає належного правового обґрунтування визначення обсягу та меж тієї інформації, що не має розголошуватися нотаріусом, а, навпаки, потребує наукового дослідження, зважаючи на те, що зазначена інформація може стати предметом судового розгляду і в кожному конкретному випадку потрібно буде визначатися із можливістю або, навпаки, неможливістю нотаріуса свідчити про такі обставини [2].

Частина 2 статті 8 Закону України «Про нотаріат» [1] передбачає, що зберігати нотаріальну таємницю зобов'язані нотаріус (державні нотаріуси та приватні нотаріуси), помічник нотаріуса, а також особи, які визначені статтею 1 згаданого закону. Йдеться про посадових осіб органів місцевого самоврядування, дипломатичні представництва України, консульські установи України, а також (знову відсилає норма!) йдеться про осіб, які можуть посвідчувати заповіти відповідно до статті 40 закону.

Відтак перелік осіб, які зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю має доповнитись:

1) головними лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю;

2) капітанами суден;

3) начальниками експедицій;

4) командирами (начальниками) частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

5) начальниками установ виконання покарань;

6) начальниками слідчих ізоляторів.

Що стосується медичних працівників, категорії яких визначені Законом України «Про нотаріат», то тут виникає потреба узгодити положення закону з положеннями Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 «Охорона здоров'я» [3], з якого виключено такі посади як головний лікар закладу охорони здоров'я та заступник з медичної частини закладу охорони здоров'я.

Натомість розділ «Керівники» містить найменування таких посад як генеральний директор/директор, заступник генерального директора/директора та медичний директор.

Саме тому, для узгодження положень Випуску 78 «Охорона здоров'я» та пункту 1 частини 1 статті 40 Закону України «Про нотаріат» останній, на нашу думку, потрібно викласти у такій редакції:

«1) заповіти осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також осіб, які проживають у будинках для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, посвідчені генеральними директорами/директорами, заступниками генерального директора/директора, медичними директорами або черговими лікарями цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю».

Вважаємо, що дослідження нотаріальної таємниці є безумовно потрібним та має постійно здійснюватися, щоб давати можливість удосконалювати положення чинного законодавства.

Література:

1. Про нотаріат: Закон України від 02 вересня 1993 року № 3425-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/conv#n817>.

2. Баранкова В. Поняття та межі нотаріальної таємниці. *Юридичний радник*: вебсайт. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/ponyattya-ta-mezhi-notarialnoyi-tayemnitsi/>.

3. Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 «Охорона здоров'я», затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 березня 2002 року № 117. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#top>.

ШТРАФ ЯК ПОКАРАННЯ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ

Боровик А.В.

*кандидат юридичних наук, доцент
віце-президент з наукової роботи*

*Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

Майже в половині санкцій статей, що визначають підстави кримінальної відповідальності за посягання на представників влади (ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК України), визначене таке покарання як штраф.

Штраф

Статті КК України	Мінімальна межа (НМДГ)	Максимальна межа (НМДГ)	Діапазон (НМДГ)
ч. 1 ст. 342	від 1000	до 2000	1000
ч. 2 ст. 342	від 1000	до 4000	3000
ч. 3 ст. 342			
ч. 1 ст. 343		до 100	70
ч. 2 ст. 343			
ч. 1 ст. 344	від 200	до 300	100
ч. 2 ст. 344	від 300	до 500	200
ч. 1 ст. 345			
ч. 2 ст. 345			
ч. 3 ст. 345			
ч. 4 ст. 345			
ч. 1 ст. 346			
ч. 2 ст. 346			
ч. 3 ст. 346			
ч. 1 ст. 347	від 1000	до 4000	3000
ч. 2 ст. 347			
ст. 348			
ст. 349			
ч. 1 ст. 351	від 1000	до 2000	1000
ч. 2 ст. 351	від 2000	до 3000	1000
ст. 351-1	від 100	до 1000	900
ст. 351-2	від 100	до 1000	900

Відповідно до ч. 1 ст. 53 КК України штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України.

Штраф є традиційним видом покарання, властивим кримінальному законодавству всіх європейських (а, вочевидь, і світових) країн. За своїм змістом він полягає в обмеженні права власності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, на певну суму грошей, які ця особа має сплатити іншому суб'єктові права [1, с. 463].

Аналіз такого покарання як штраф у санкціях досліджуваних кримінально-правових заборон дозволяє сформулювати певні висновки, зокрема демонструє низку проблемних питань, пов'язаних із цим заходом кримінально-правового характеру.

По-перше, порівняння розмірів штрафу дає підстави стверджувати, що найменш суворо можуть каратися кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 343 КК України (до 100 НМДГ), ст. 344 КК України (від 200 до 500 НМДГ), а найбільш суворо – кримінальні правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 342 КК України (від 1000 до 4000 НМДГ), ч. 1 ст. 347 КК України (від 1000 до 4000 НМДГ), ч. 2 ст. 351 КК України (від 2000 до 3000 НМДГ).

По-друге, мінімальні та максимальні розміри цього покарання у певних випадках є необґрунтованими. Якщо мінімальний розмір штрафу за перешкодження діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради починається від 1000 НМДГ, то розміри штрафу за перешкодження діяльності органу державного фінансового контролю, Рахункової палати, члена Рахункової палати та перешкодження діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України становлять від 100 до 1000 НМДГ. Мінімальна межа штрафу за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 351-1, 351-2 КК України, в десять разів менша на аналогічну межу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 351 КК України. натомість максимальна межа лише в двічі менша. Мінімальні межі цього покарання в ч. 1 і ч. 2 статті як правило відрізняються (ст. 344, 351 КК України), однак в ч. 1 і ч. 2 ст. 342 КК України вони однакові.

По-третє, необґрунтованість вбачається і в діапазонах цього покарання (різниця між мінімальною та максимальною межею). Він коливається в межах від 70 НМДГ в ч. 1 ст. 343 КК України до 3000 НМДГ в ч. 2 ст. 342 та ч. 1 ст. 347 КК України. Незрозуміло чому діапазон штрафу в ч. 1 ст. 342 КК України становить 1000 НМДГ, а в ч. 2 цієї ж статті – 3000 НМДГ. Натомість діапазон штрафу в ч. 1 та 2 ст. 351 КК України однаковий – 1000 НМДГ.

По-четверте, окремі санкції статей, що визначають підстави кримінальної відповідальності за посягання на представників влади, потребують розширення за рахунок цього покарання. Зокрема незрозуміло, чому кваліфікований склад втручання у діяльність

державного діяча (ч. 2 ст. 344 КК України) містить таке покарання, а кваліфікований склад втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця (ч. 2 ст. 343 КК України). – ні. Варто додати це покарання і в санкцію ст. 345 КК України, на що неодноразово звертали увагу вчені [2, с. 274; 3, с. 100].

Література:

1. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.
2. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів: дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2021. 446 с.
3. Беленок В. П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 353 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-82>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО РІВНЯ ДОСЛІДЖЕНЬ В НАУЦІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Соломаха А.Г.

кандидат юридичних наук, адвокат

Концептуальний рівень наукового пізнання адміністративно-правових явищ має важливе значення для розвитку теорії адміністративного права, втім неправильний розвиток концептуальних досліджень та неправильне його співвідношення із іншими рівнями наукового пізнання призводять до наступних негативних явищ в науці адміністративного права – 1) віддаленість теорії від практики; 2) теорія починає породжувати штучні проблеми, на вирішенні яких зосереджується більше ніж на вирішенні проблем практики; 3) консервація доктринальних положень, які перетворюються в знаряддя боротьби із будь-якими новими ідеями, підходами, концепціями в сфері науки адміністративного права, тощо.

Також, концептуальний рівень досліджень адміністративно-правових явищ характеризується наступними обов'язковими ознаками: 1) пропонуються нові концепції і підходи до визначення адміністративно-правових явищ; 2) пропонується узгоджена, логічна, системна і світоглядна позицію вченого стосовно адміністративно-

правового явища, яке: а) характеризується як цілісне явище (яке має внутрішні структурні чи системні елементи, які тісно взаємопов'язані між собою); б) розкривається як явище, яке взаємодіє з іншими елементами у більш загальній системі (є важливою і невід'ємною частиною чогось більшого); в) гармонійно вплітається у доктрину адміністративного права; г) сприяє вирішенню проблем на практиці (в правотворчій і правозастосовній сферах).

Отже, концептуальний рівень досліджень аналізується в основному в працях представників філософії, філософії науки та теорії держави і права, втім в адміністративному праві представлено чимало комплексних праць, які являють собою результат концептуального рівня досліджень адміністративно-правових явищ.

В якості прикладу розглянемо комплексне дослідження В.К. Колпакова «Деліктний феномен в адміністративному праві України» [1], написане у 2005 році.

По-перше, в «новизні» роботи вчений акцентує увагу на тому, що в дисертації запропоновано «розробку концептуальних засад таких складових адміністративно-деліктної теорії, як вихідна емпірична основа (представлена онтологічним виміром ознак адміністративного делікту) і вихідна теоретична основа, або ідеалізований об'єкт (представлена гносеологічним виміром ознак адміністративного делікту)» [1, с. 16]. Іншими словами, вчений пропонує узгоджену логічну, системну і світоглядну позицію щодо адміністративно-деліктного права України. При цьому, обґрунтуванню концепції присвячено всі розділи дисертаційного дослідження, а не один розділ чи навіть параграф, як це зазвичай робиться на емпіричному рівні досліджень адміністративно-правових явищ.

По-друге, В.К. Колпаков характеризує методологію адміністративно-деліктного права [1, с. 103], що, на нашу думку, свідчить про наступні позитивні зрушення в науці адміністративного права:

1) кожен науковий напрям, до якого відноситься і наука адміністративно-деліктного права, використовує набір методів наукового пізнання, який обумовлений специфікою об'єкта пізнання, цілями та функціями пізнання;

2) адміністративне право як галузева юридична наука теж використовує набір методів, які дозволяють досліджувати адміністративно-правові явища.

При цьому, вчений наголошує, що методологія адміністративно-деліктного права, по-перше, є частиною у методології галузевих юридичних наук, по-друге, не має «принципових відмінностей від методології права» [1, с. 103].

Наявність у дисертації В.К. Колпакова підрозділу, присвяченого методології адміністративно-деліктного права, свідчить про серйозне наукове підґрунтя проведеного дослідження та чітке розуміння

проблематики, яку можна висвітлити і вирішити шляхом використання певного набору методів наукового пізнання, обумовлених, в свою чергу, онтологічними та гносеологічними чинниками.

По-третє, для обґрунтування засад своєї концепції використовується критичний аналіз інших «конкурентоспроможних» думок. Наприклад, критична характеристика «державно-управлінської концепції предмету адміністративного права» [1], яка не дозволяє в предметі адміністративного права виділяти специфічну групу деліктних відносин.

По-четверте, адміністративно-деліктне право В.К. Колпаков характеризує як цілісне явище, яке має свою внутрішню систему. Зміст дисертації дозволяє виділити в цій системі два елементи: 1) адміністративне правопорушення (поняття, ознаки, склад та його елементи); 2) адміністративна відповідальність (поняття, заходи, адміністративні стягнення) [1, с. 149, 296]. Вчений не тільки розкриває зміст кожного елементу, а й розкриває тісні зв'язки, що існують між ними.

По-п'яте, В.К. Колпаков характеризує адміністративно-деліктне право як елемент більш загальної системи, а саме, як підгалузь адміністративного права України, та наводить відповідні аргументи своєї позиції. Тобто розкриваються зв'язки адміністративно-деліктного права з іншими елементами системи адміністративного права України та з іншими елементами системи права України, що дозволяє чітко уявити місце адміністративно-деліктного права в системі національного права [1, с. 72-88].

По-шосте, концепція адміністративно-деліктного права, яку пропонує В.К. Колпаков, гармонійно вплітається у існуючу доктрину адміністративного права та не суперечить її засадам, що дозволяє підтримувати (не руйнувати) системність знань в науці адміністративного права.

По-сьоме, запропонована концепція спрямована не тільки на вирішення теоретичних проблем, що існують в адміністративно-деліктному праві, а й на вдосконалення положень КУпАП та покращення адміністративно-юрисдикційної діяльності уповноважених на те суб'єктів.

Отже докторська дисертація В.К. Колпакова «Деліктний феномен в адміністративному праві України» [1] відноситься до концептуальних досліджень адміністративно-правових явищ.

Література

1. Колпаков В.К. Деліктний феномен в адміністративному праві України: дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 454 с.

**ПРОВАДЖЕННЯ ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ
ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРАВОВИХ
РЕЖИМІВ У ПОРЯДКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО
СУДОЧИНСТВА**

Лисак О.М.

здобувач

*Приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права»
м. Київ, Україна*

Адміністративний процес у конкретній адміністративній справі із захисту права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів виникає, як правило, внаслідок подання (пред'явлення) позову до адміністративного суду першої інстанції. Проте варто вказати, що у конкретній адміністративній справі із захисту права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів адміністративний процес може виникати і до подання позовної заяви до адміністративного суду і відкриття ним провадження із захисту права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів у порядку адміністративного судочинства. По-перше, адміністративний процес може виникати до подання позовної заяви у разі подання заяви про забезпечення доказів (ст. 114 КАС України). По-друге, адміністративний процес може виникати до пред'явлення позову у разі подання заяви про забезпечення позову (ст. 150 КАС України).

Наступний рух адміністративної справи із захисту права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів у порядку адміністративного судочинства відбувається за таким алгоритмом:

- 1) відкриття провадження в адміністративній справі (ст. 171 КАС України);
- 2) розгляд і вирішення адміністративної справи по суті (ст.ст. 192–256 КАС України);
- 3) перегляд судових рішень (ст.ст. 292–326, 327–360, 346, 347, 361–369 КАС України) [1].

Від форми та змісту позовної заяви безпосередньо залежатиме, як саме надалі розвиватиметься адміністративний процес із захисту права

приватної власності в умовах спеціальних правових режимів і який саме його зміст утворюватиметься.

Провадження із захисту права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів у порядку адміністративного судочинства вкладається із таких стадій адміністративного процесу, як:

- відкриття провадження (ст.ст. 168–172 КАС України);
- підготовче провадження (ст.ст. 173–183 КАС України);
- врегулювання публічно–правового спору за участю судді (ст.ст. 184–188 КАС України);
- розгляд адміністративної справи по суті (ст.ст. 192–256 КАС України);
- апеляційне провадження (апеляційне оскарження) (ст.ст. 292–326 КАС України);
- касаційне провадження (касаційне оскарження) (ст.ст. 327–360 КАС України);
- перегляд судових рішень Великою Палатою Верховного Суду (ст.ст. 346, 347 КАС України);
- перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами (ст.ст. 361–369 КАС України);
- виконавче провадження (виконання судових рішень в адміністративних справах (ст.ст. 370–383 КАС України, Закон України «Про виконавче провадження») [2].

Варто зауважити, що кількість, зміст та особливості стадій процесу захисту права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів у порядку адміністративного судочинства безпосередньо залежать від виду адміністративної справи й форми розгляду та вирішення публічно–правових спорів щодо захисту права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів у порядку адміністративного судочинства.

Тому, маючи справу з певним видом заяви по суті справи щодо захисту права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів у порядку адміністративного судочинства, слід якомога точніше встановити предмет, підстави та зміст позову, оскільки від цих складових позову безпосередньо залежатиме вид адміністративної справи й форма розгляду та вирішення спору щодо захисту права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів у порядку адміністративного судочинства.

Натомість вид адміністративної справи, форма її розгляду й вирішення обумовлюватимуть кількість, зміст та особливості стадій процесу захисту права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів у порядку адміністративного судочинства.

Література:

1. Волкова Ю.А. Особливості касаційного оскарження в адміністративному судочинстві Новітні досягнення та вектори розвитку сучасної юриспруденції: колективна монографія / За заг. ред. Т. О. Коломоєць. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. Ч. 1. 448 с., с. 258-286.

2. Волкова Ю.А., Лєгеза Ю.О. Касаційне провадження в адміністративному процесі: сутність, зміст, особливості. Київ : ВД «Дакор», 2022. 376 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-84>

АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРАХ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Бондар Д.В.

кандидат наук з державного управління,

ректор,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

м. Львів, Україна

ORCID ID: 0009-0004-9571-7828

Адаптація національного законодавства до права ЄС є ключовою умовою набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі.

Ключовим документом, який регулює дану сферу суспільних відносин є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1].

Главою 6 «Навколишнє природне середовище» розділу 5 «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між

Україною та Європейським Союзом передбачено співробітництво у сфері цивільного захисту.

Так, у відповідності до ст. 364 Угоди, співробітництво у сфері цивільного захисту здійснюється шляхом імплементації окремих угод в цій галузі, укладених між Сторонами згідно з відповідними владними повноваженнями та компетенцією ЄС і його держав-членів та відповідно до правових процедур кожної зі Сторін. Воно, зокрема, буде спрямоване на: сприяння взаємній допомозі у випадках надзвичайних ситуацій; цілодобовий обмін найостаннішими повідомленнями і оновленою інформацією про транскордонні надзвичайні ситуації, зокрема запити та пропозиції щодо допомоги; оцінку впливу наслідків надзвичайних ситуацій на навколишнє середовище; залучення експертів до участі у специфічних технічних семінарах та симпозіумах з питань цивільного захисту; залучення, у разі необхідності, спостерігачів під час проведення окремих навчань і тренінгів, що організовуються Україною та/або ЄС; посилення існуючого співробітництва щодо найефективнішого використання наявних можливостей цивільного захисту [1].

Слід відзначити, що механізм цивільного захисту Європейського Союзу є високотехнологічною та перевіреною часом системою сил та засобів цивільного захисту країн-членів ЄС, тому приєднання України до цього механізму безумовно буде сприяти удосконаленню національної єдиної державної системи цивільного захисту.

Так, О. Подскальна зазначає, що механізм цивільного захисту Європейського Союзу – найбільша в світі система надання міжнародної координованої оперативної допомоги при надзвичайних ситуаціях, яка включає різноманітні ресурси і форми допомоги. Рішення про заснування Механізму цивільного захисту Рада Європейського Союзу прийняла 23 жовтня 2001 року в м. Люксембурзі. З урахуванням набутого досвіду 17 грудня 2013 року Європейський парламент та Рада прийняли в м. Брюсселі Рішення № 1313/2013/EU «Про Механізм цивільного захисту Союзу» [2, с. 131].

Основна роль Механізму цивільного захисту полягає у сприянні співпраці у заходах з надання допомоги щодо захисту цивільного населення у разі настання надзвичайних ситуацій, які можуть вимагати прийняття термінових заходів реагування. Це відноситься і до ситуацій, де може бути безпосередня загроза таких великих надзвичайних ситуацій. Механізм складається із ряду елементів і дій, що включають, у тому числі, і встановлення та управління центром моніторингу і інформації; встановлення і управління загальною аварійною системою зв'язку та інформації. Основною складовою, операційним ядром Механізму цивільного захисту є Координаційний центр реагування на надзвичайні ситуації, що діє під егідою Європейської комісії в м. Брюсселі, працює цілодобово без вихідних та надає країнам доступ до платформи цивільного захисту Європейського Співтовариства [2, с. 131].

Таким чином, в Механізмі цивільного захисту Європейського Союзу активно використовуються інформаційні технології, зокрема, інформаційні платформи, бази даних, засоби оперативного зв'язку. Відповідно, використання вказаних інформаційних технологій має належну правову регламентацію на рівні рішень Європейського парламенту та Європейської Ради.

Крім того, О. Подскальна справедливо зазначає, що розбудова сучасної та потужної системи цивільного захисту населення і територій України потребує ще більш тісної співпраці з відповідними європейськими структурами, зокрема в рамках Механізму цивільного захисту Європейського Союзу [2, с. 133-134].

Реалізації одного із пріоритетів євроінтеграції – приєднання України до Механізму цивільного захисту Європейського Союзу сприятиме, на думку О. Подскальної, підписання та реалізація нової редакції Адміністративної домовленості між ДСНС України та Генеральним Директоратом «Навколишнє середовище» Європейської Комісії щодо співпраці між Координаційним центром реагування на надзвичайні ситуації Механізму цивільного захисту Співтовариства та Оперативно-черговою службою ДСНС України, подальша участь у заходах Програми Європейського Союзу з попередження, готовності та реагування на катастрофи природного та техногенного характеру для країн Східного партнерства (PPRD East) [2, с. 134].

На окрему увагу в контексті адаптації національного законодавства у сферах використання інформаційних технологій, забезпечення безпеки життєдіяльності та цивільного захисту до права Європейського Союзу заслуговує GDPR – Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та про вільне переміщення таких даних (набрав чинності 25 травня 2018 року) [3].

GDPR є ключовим нормативним документом Європейського Союзу, який спрямований на захист персональних даних, причому його юридична дія поширюється і на українські компанії, які здійснюють обробку даних громадян держав-членів ЄС [4].

В умовах збільшення кількості випадків протиправного використання персональних даних, що становить пряму загрозу безпеці життєдіяльності кожної людини, персональні дані якої протиправно розголошуються або використовуються, вищевказаний загальноєвропейський Регламент має пріоритетне значення для національних органів публічної адміністрації, які здійснюють адаптацію національного законодавства до права ЄС.

Актуальним напрямом удосконалення національного законодавства в контексті його адаптації до права ЄС є розробка та прийняття Закону України «Про штучний інтелект» з урахуванням положень європейського закону про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act, AI Act), який був

запропонований Європейською Комісією у квітні 2021 року та схвалений Європейським парламентом і Радою ЄС у грудні 2023 року.

Національним органам публічної адміністрації з метою завершення євроінтеграційних процесів важливо також приймати активну участь у розвитку Єдиного цифрового ринку ЄС, залучати інвестиції для розвитку національного цифрового ринку, включаючи заходи із забезпечення кібербезпеки як обов'язкової складової механізму забезпечення безпеки життєдіяльності.

Так, Міністерство цифрової трансформації України відповідно до покладених на нього завдань: організовує та координує діяльність органів виконавчої влади, пов'язану з інтеграцією України до Єдиного цифрового ринку ЄС (EU Digital Single Market), а також участю України у програмах ЄС щодо цифрового співробітництва, зокрема у Програмі ЄС «Цифрова Європа» (Digital Europe Programme); розробляє акти з метою забезпечення виконання завдань, пов'язаних з участю України у Програмі ЄС «Цифрова Європа» (Digital Europe Programme), зокрема щодо процедури визначення кандидатур для включення у мережу Європейських цифрових інноваційних хабів (European Digital Innovation Hubs) [5].

Отже, враховуючи євроінтеграційні прагнення України, для органів публічної адміністрації нагальним є завдання завершити адаптацію національного законодавства у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності та цивільного захисту до права Європейського Союзу, включаючи адміністративно-правову регламентацію використання інформаційних технологій у вказаній сфері суспільних відносин.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована із заявою Законом України № 1678-VII від 16 вересня 2014 р. Дата оновлення: 30.11.2023. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 15.02.2024).

2. Подскальна О.А. Приєднання України до механізму цивільного захисту Європейського Союзу – один із пріоритетів її європейського вибору. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 19. С. 130-134.

3. GDPR: захист персональних даних по-європейськи і чому це важливо? Mikhailenko Platform. URL: <https://www.mikhailenko.com.ua/09-05-2023/gdpr-zahyst-personalnyh-danyh-po-yevropejsky-i-chomu-cze-vazhlyvo-2/> (дата звернення: 15.02.2024).

4. What is GDPR, the EU's new data protection law? GDPR.EU. URL: <https://gdpr.eu/what-is-gdpr/> (дата звернення: 15.02.2024).

5. Положення про Міністерство цифрової трансформації України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. Дата оновлення: 13.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п/ed20240113#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

ЮРИДИЧНІ НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

23–24 лютого 2024 р.

Підписано до друку 26.02.2024. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 41,85. Тираж 100. Замовлення № 0324-025.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубічка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.